ИВАН ВАЗОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ
В ДВАДЕСЕТ И ДВА ТОМА

Редакционна колегия
ПЕТЪР ДИНЕКОВ, ПАНТЕЛЕЙ ЗАРЕВ,
ГЕОРГИ ЦАНЕВ, МИЛЕНА ЦАНЕВА

БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ

ИВАН ВАЗОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ
том четвърти

ЛИРИКА
1913—1921

Под редакцията
на ГЕОРГИ ЦАНЕВ

СОФИЯ • 1976

ИВАН ВАЗОВ

4

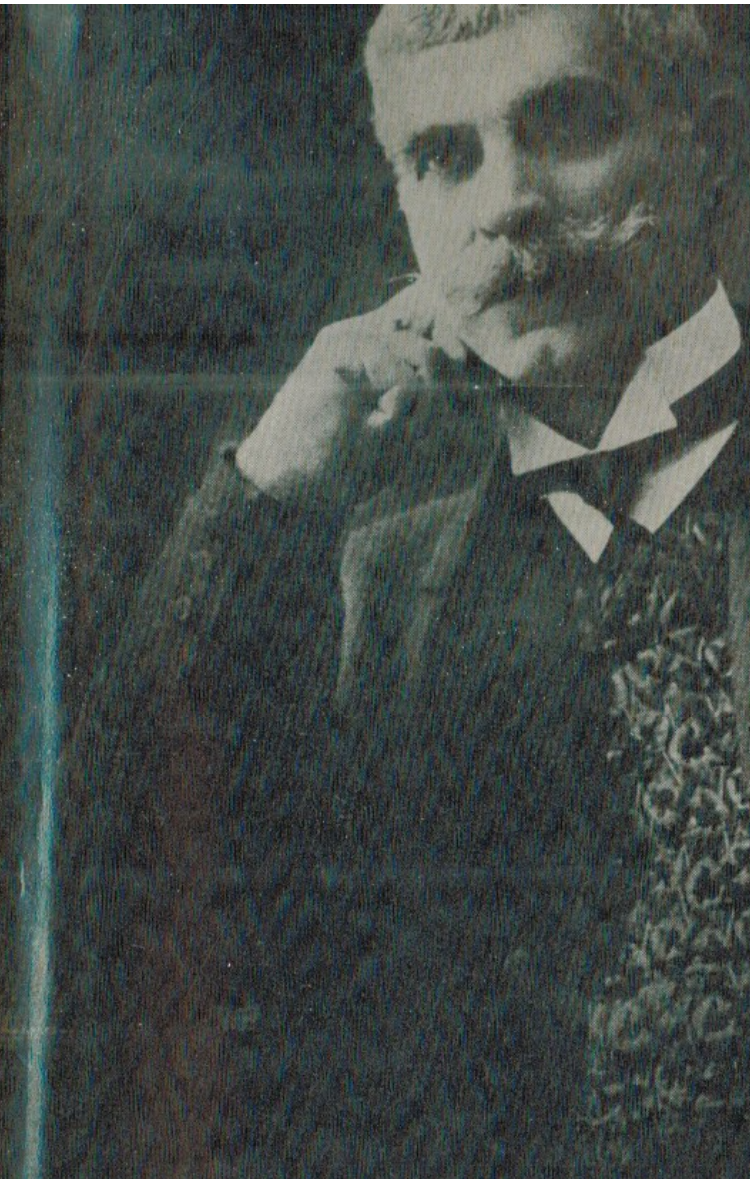

ИВАН ВАЗОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ

БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ

4

ИВАН ВАЗОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ

4

ИВАН ВАЗОВ

4

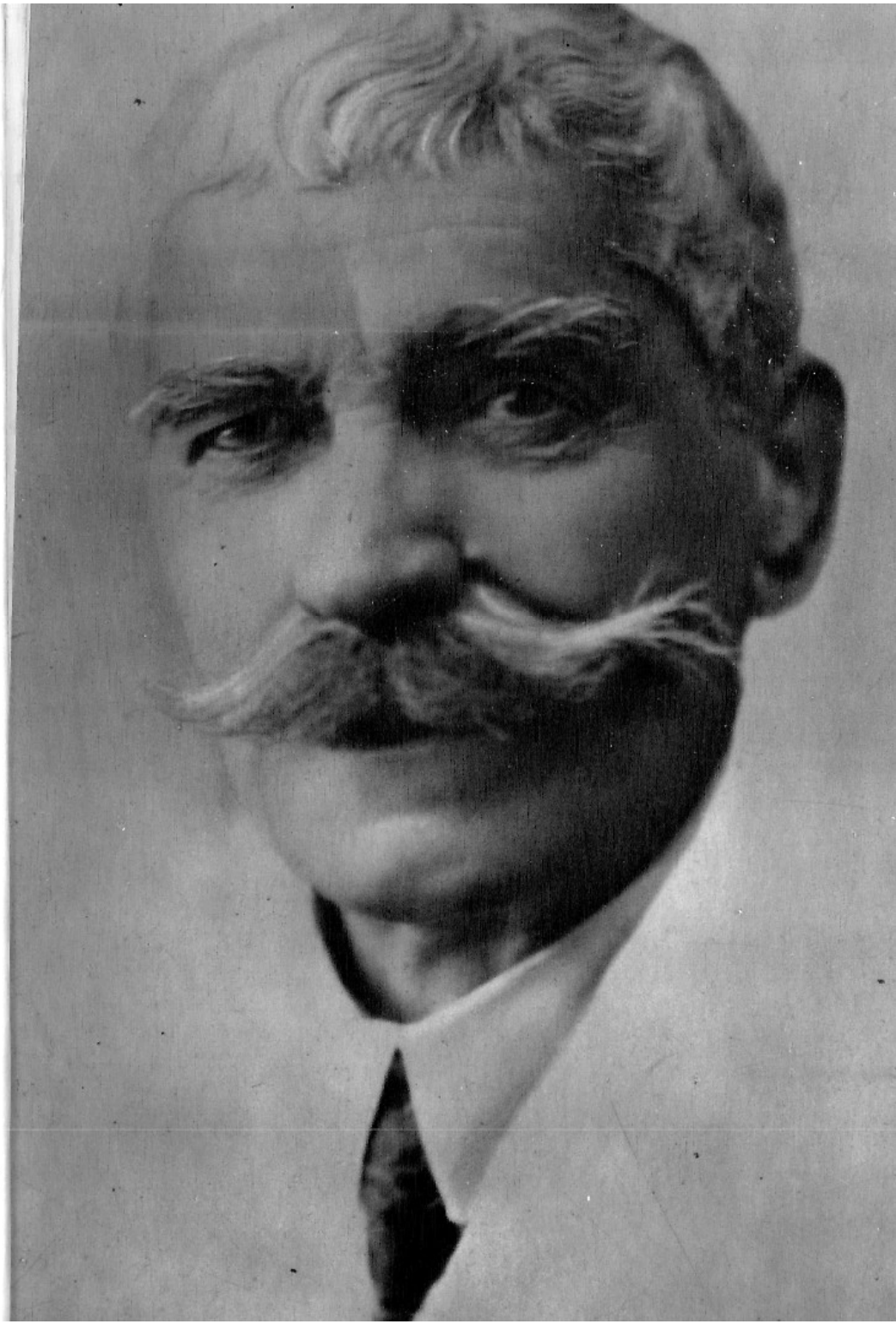

I

ПОД ГРЪМА НА ПОБЕДИТЕ

* * *

Ще умра скоро негли — не жалея:
видях ти славата, Българйо, днес,
дочаках, майко, таз велика чест —
триумфа ти прекрасен да възпея.

И мойта песен — изблик на сърцето,
жив ек на славата ти — ще ечи
в грядущето. Прахът ми ще мълчи,
но тя сребриста ще звънти в небето.

О, не, не щъ умра — в гроб нека тлея, —
че мойта песен е един листец,
прибавен в твоя лавровий венец:
аз в твоето безсмъртье ще живея.

Януари 1913

ПОД ГРЪМА НА УРАТА

Кой плаче там, кой пее —
пламти в тревога свята?
България живее
под гръма на урата.

Тез удари отде са —
туй биене на млата?
Грядущето кове са
сред гръма на урата.

Кой този вик издава,
та екнат небесата?
Светът ни поздравлява
през гръма на урата!

ЛОЗЕНГРАД

I

Лозенград, велико слово
в нашата история млада,
Лозенград, сиянье ново,
на небето ни лампада!

Лозенград, безсмъртна слава,
бляскава легенда ратна,
млад триумф на мощ корава
и на сила необятна!

Лозенград, напор титански
на народний дух, десница,
на душманите славянски
тежка, шеметна плесница!

II

Вам, полета лозенградски,
поклон вам, на ваша слава
и на гробовете братски,
що нетлен венец венчава.

От вас първен вихром гръмна
бурний ураган народни,
вража сган помете тъмна
от полята веч свободни

и светът видя замаян
силните балкански чеда
да летят в полет отчаян
от победа на победа.

III

О, юнаци благородни,
о, герои вдъхновени,
о, вий, синове свободни,
в свободата закърмени,

виждам ви оттук вихровни
как в ехтежа на борбата
фъркате с ура гръмовни
към смъртта под знамената!

Смърт — що значи тя за вази
на Българья пред завета
и честта — орли-витязи,
хали в бойните полета?!

IV

Лозенград! Начало славно
на велика епопея,
предвещанието гнявно
за конеца на злодея!

Твоят гръм омаломощи
в миг един колоса гнили.
Паднаха тогава още
Солун, Скопье, Охрид мили

и възторг света разтресе,
първи път засмя се роба,
клик ликуващ се разнесе
на тиранина въз гроба!

Ноември 1912

КЪМ БОЙНИТЕ ПОЛЕТА

Разсъмва се. Навън е мъгляво, дъжд и киша.
Внезапно влажний въздух вик някакъв раздра:
войници там вървяха и викаха ура! —
в мъгла и дъжд, и киша.

Вървят, вървят денонощно в безкрайни върволици,
течат вълни човешки за кървава война,
изчезват — други идат — от цялата страна
вървят с ура войници.

Българио, ти цяла си напън нечовешки,
дух, нерви, мишци, огън — настръхнал серафим, —

летиш напред стихийно във сеч, в барутний дим,
във напън нечовешки!

Ти даваш всичко свое: снага, душа и кръв,
и даваш ги със радост под вихрът на урата.
Мощта на урагана, гневът на страшний лъв
ти носиш във борбата!

Ноември 1912

ЛЮЛЕБУРГАЗКИЯТ БОЙ

Поручику Борису Вазову

Битка титаническа, ужасна —
нови Мукден, Лайпциг, Ватерло,
Бородино — сеч стихийна, бясна —
грозний смях на адското пъкло;

бой на петвековните омрази,
на два гневни свята лют двубой,
среща на човешките талази,
побеснели, в страшен рев и вой;

полмилион борци, два урагана
светоломни, в бяс, в полуда зла,
сблъскали се — Азия с Балкана —
гръм и плам из огнени гърла!

Издържа ти, лъво смел балкански,
таз борба — светът трепери йощ! —
Рухна в дивий бяг на ордите османски
сетнята на варварството мощ!

Рухна тя навек в страха, позора,
страшний колос — сянка, съсипни!
Гледам, там далеко в кръгозора
стамбулските клатят се стени.

Ноември 1912

ТОПОВЕТЕ[1]

От наште удари една велика
в Европа днес империя загина.
И слисаният свят смутен извика:
«Топовете ѝ лоши са причина!»

Топовете? О, заблужденье смяшно!
Тям друго липсваше, на враговете:
оръжие неотразимо страшно,
с каквото ний ги бихме, що ги смете.

Духът, духът бе туй оръжье!
Духът, кой дава сили великански,
духът, кой сгрява, топът, що не лъже —
той в редовете липсваше душмански.

Що значат на Крьозо̀ и Крупа сечивата
без вяра крепка в правотата своя,
без жар в гърди, без идеал в душата,
без волята да победиш във боя?

[1] При известието за нашите победи част от европейския печат се опита да ги обясни чрез преимуществото на българската артилерия над турската.

А ний ги имахме, и тез топове
най-много биха сплашените орди —
о, Лозенград, Люлебургаз, сурови
сведоци сте на наший устрем горди!

Духът! Той само дига, съкрушава,
той в сватба кървавия бой превръща,
кат на героя мощ стихийна дава
и Ксерксовата сган във бяг обръща!

Ноември 1912

НА ПИЕР ЛОТИ[1]

Пет века ужаси, убийства и кланета,
пет века в дим и смрад потънали светини,
пет века с топла кръв обливани полета
и земни раеве превръщани в пустини,

пет века варварства, насилия безчестни
на твойте идоли светът дължи, поете!
Ти вийш венци на мор, за тигър пееш песни:
на Кочани и Щип не чу ти ревовете!

Свести се! Твоят химн жесток и светотатски
е храчка, фърлена въз бога и човека;
а наший меч лети да тури край на адски
тегла, да тури край на черний срам на века.

[1] Знаменит френски писател и страстен туркофил. При начеването на войната той излезе в европейския печат с горещи статии в полза на турците, които превъзнасяше за техните човешки добродетели и хуманност, като злобно наричаше войната на балканските държави «хищническа».

Не хищни замисли ни движат, нито злоба —
с кръвта си ний чъртайм велика епопея,
ний носим свобода в тъмницата на роба,
ний носим подвига свещен на Прометея;

ний носим слънце там, де гробен мрак царува —
в злочестите земи, де братя иго влачат —
и скоро нов живот ще там да заликува,
а ти си поплачи въз гроба на палачът.

Ноември 1912

СЕНКИТЕ ПРИ АРКАДИОПОЛ[1]

На тез аркадиополски поля
и други път се много кръв проля.

Тук в славни битки български юнаци
паднàха — гробите им нямат знаци.

И спаха тихо дълги векове
от свойте изостали пълкове.

Но ето нов гигантски бой — сто бесни хали —
отдън разтресе тез поля заспали.

Разбудени от страшния тътнеж,
от адския над техний прах гърмеж,

скокнàха прави ратниците тия,
паднали тук на път за Византия.

[1] Люлебургаз през средните векове се наричаше Аркадиопол. В равнините около тоя град са спечелени две бляскави победи над византийците: от Симеона на 913 г. и от Асеня I на 1184 г.

И сетиха по тоя шум и клик,
че те присъствуват на бой велик,

че някой цар повел войските свои
по славний траг на старите герои;

разбраха те, че българската рат
пак друм пробива си за Цариград,

заветна цел на Крума, Симеона,
тревожен блян на тяхната корона.

Тогаз тез оживели мъртъвци,
столетья тук почивали борци,

участници във някогашни походи
под славни, войнствени царе-войводи —

чедà на ратоборни векове —
със свойте копья, саби, лъкове,

продумаха си: «Братя, ето време
да видим сбъднат бляна си големи!»

И те се сляха с българската рат,
та път да продължат към Цариград.

Ноември 1912

ПРЕД ГРОБА НА МАЙКА МИ

Умряла на 6 ноември 1912 г.

Гърми към Мраморно море войната,
на нов живот тя призовава роба,
победно там се веят знамената,
а тук аз майка ще зарина в гроба.

О, майко мила, свята майко моя,
прощавай, сбогом, сетня е раздяла!
Не чуйш, а ледната останка твоя
земя ще глътне, и за вечност цяла.

Изгубвам те, о майко благородна,
с любов обсипвала ме, с грижи нежни
от люлката под стряхата ни родна
до тез дни на живота ми метежни.

Печален дял бе твоя, душо страдна,
верига скърби беше ти живота;
но, героиня, ти под тях не падна,
търпя без ропот своята голгота.

Сама скръб цяла, в мойта — ти бодрй ма,
отпадах ли, ти дигаше ме, мамо,
и всичко светло, що в душа ми има,
ти насади го, теб дължа го само. . .

Текат сълзи, сърце се къса, стене.
Допява се молитва погребална
и тихо в гроба снимат я студени
и с пръст засипват майка идеална. . .

Но мойте сълзи спряха ненадейно:
спомних при тоз гроб веч полузаровен,
че там далеко днеска чудодейно
възкръсва цял народ из гроб вековен.

Ноември 1912

НЕ ЗА ЗАВОЕВАНИЯ СЕ БОРИМ

Не за завоевания се борим,
не сме за плячка гладни, ни за слава,
скъпим кръвта, та да я позорим —
за висша цел се щедро тя отдава.

Войната бич и напаст е проклета,
позор за човечеството ново,
но тя от нази гордо бе подъета
със взор вперян в разпятието Христово.

Ний жертви даваме — о, жертви страшни! —
понесли кръст към нашата голгота,
ний мрем в полята бойни, прашни,
та мъртвия да викнем към живота.

О, таз война я вдъхва, озарява
любов най-чиста къмто человека —
от всички слави най-велика слава,
венец нетлен за нази и за века.

Ний чупим братско иго, както нашто иго
друг брат счупи на бойните полета.
Българио, до края изпълни го
на цар Освободителя завета.

Ноември 1912

ТЕОДОРУ РУЗВЕЛТУ[1]

Ний чухме ти привета благороден
към нас, борци за светъл идеал,
о, син могъщи на народ свободен,
във чийто глас света се вслушва цял.

Борбата ни свещена и велика
венци на родината ни спечели
и в най-далеките земи, предели
триумфът ни възторг горещ извика.

Но твоят — за сърца ни е причина
с особна гордост да се разтуптяват:
духът на Вашингтона, на Франклина
през твоите уста ни поздравляват.

Декември 1912

[1] По повод на възхищените му похвали за България и за нейните победоносни войски през тая война, напечатани в американския вестник «Outl ok». По тоя случай цветът на софийското общество му изпрати благодарствен адрес.

ОБНОВЕН НАРОД

Професору Ив. Д. Шишманову

Да, таз война за нас морална беше баня.
Тоз подвиг упорит ни дигна, възроди,
духът ни из това горнило на страданья
излезе по-як, здрав и цял се подмлади.

Бухтящий ураган пречистюва въздуха.
Къде сега онез прах, вон и мърсоти
на нашия живот? Литнàха, не се чуха.
Една велика страст в душите ни пламти.

Една велика страст, една велика мисъл
ни слива, движи, грей в тез кобни часове,
заветът, що сам бог в сърца ни е написал,
за жертви днес свети, велики ни зове.

И ний ги даваме за братята робове
без сметка и без жал — на бойните поля.
И сещаме се ний по-силни и по-нови,
и сякаш нова кръв в сърца ни се преля;

и чувство никакво дребнаво ил отровно
не ни мърси, а плам небесен в нас гори.
И сещаме се ний пораснали духовно
в тоз напън величав, по-чисти, по-добри.

Какъв запас от жар, от мъжество и сили,
високи доблести, духовни красоти
в народната душа небутнати се крили,
извикани навън от подвига свети!

Да, таз война за нас морална беше баня,
изкъпана оттам изскокна нашта чест,
светът на нов народ възторжено се кланя
и ний сами едвам познаваме се днес.

Ноември 1912

НА СВИЛЕНГРАД

По случай наименованието от свиленградчани една улица на мое име, веднага след освобождението на града, дето през 1874 г. бях учител.

I

Поздрав тебе, Свиленграде,
поздрав тебе, град честити,
който пръв прегръдки даде
на Българья на орлите.

Пръв излязъл из тъмница,
ти здрависа свободата,
първа — твоята Марица
отрази ни знамената.

II

Скъп ми си, о, граде мили:
мили спомени от младост
с теб душа ми са сроднили —
спомени за скръб и радост.

Някога — отдавна беше —
гост на чудна ти природа,
младата ми кръв кипеше
за борба и за свобода.

Скромен жрец на идеали,
сях лучи и живо слово,
будях съвести заспали,
готвях поколенье ново. . .

Помня руйната Марица
с брегoветe разцъфтели,
тихо плачуща царица
из поробени предели;

край вълните тихопойни
шепнях първите си песни,
часове познах упойни,
тънях в блянове чудесни. . .

О, честито време бе то,
време на пориви млади,
на летежи към небето
мрак не туряше прегради.

И небето беше сяйно,
утрото всегда засмяно,
бъдещето бе безкрайно,
с рози и цветя постлано.

III

Скъп ми си, о, Свиленграде,
помнях те — и ти спомни́ ме
и умилен израз даде
на таз памет — просълзи ме!

Поздрав тебе, граде мили,
наш си веч и наш оставаш.
Падна ти ярема гнили,
нека вечно процъфтяваш!

Нек и твоята Марица,
плачуща до вчера, жална,
дор до морската граница
с песен лей се триумфална.

Януари 1913

ТРИТЕ КРЕПОСТИ

I

Лозенград

Лозенградските силни позиции могат да бъдат взети само след шестмесечна обсада, и то от пруси.
Фон дер Голц

Е, добре, ний взехме ги за два дни
твойте непристъпни твърдини.
Рекохме ний: «Лозенград да падне!»
И паднàха мълньеблъвни висини. . .

Не сме пруси, а балкански чеда,
мощ славянска в нашта гръд бучи,
ний на щик грабнàхме таз победа —
тъй ни даскалът руснак учѝ.

Ний изнесохме в тоз бой титански
сила, расла цели векове,
и таз сила във размах гигантски
ново бъдеще сега кове —

бъдеще на правда, мир, свобода,
в край, кой векове ги не позна. . .
Гордо вейте се под небосвода,
български победни знамена!

II

Одрин

Не, не давам Одрин! Никога
Мехмед V

Одрин, гръмоблъвна твърдина!
Всуе противиш се на съдбата:
бил си наш във прежни времена,
пак ще бъдеш нам под знамената[1].

Одрин, наближава твоя час!
Виж, обгръщат те орлите наши.
Силом, миром ти си в нашта власт,
скоро в теб ще чукнем пълни чаши.

Ноември 1912

[1] Одрин е превземан от Крума, Симеона, Самуила, Калояна и Иван Асеня II.

III

Чаталджа

Les lignes de Tchataldja, infectées par le choléra, sont imprenables. Cette fois encore les Bulgares n'entreront pas à Constantinople!

(Из дописката на един кореспондент)

Поспряхме пред Чаталджата холерна
победоносния си ход.
И викна Стамбул в радост неизмерна:
«Привет, Чаталджа! Ти от гибел верна
спаси пророковий народ!»

Не радвай се, болнико цариградски!
Чуй твойте гладни азиатски
пълчища — хищна сган, духовен леш —
и мълниите на гърлата адски,
и страшний мор, съюзник твой зловещ,

за тебе слаби са отбрани.
Виж, лъва Крумов веч се ежи, кани
да ги префръкне и кат в стари векове,
могъществен, по славното преданье,
над Златний рог да зареве!

Декември 1912

НА ЧЕХИТЕ

За вашето съчувствие широко
в борба ни свята, изразено смело
в горещо слово и в горещо дело —
благодарим, благодарим дълбоко.

О чехи, род пламтящ, душите ваши
са струни цели с трепет благороден,
скръбта ни вас боли, триумфът наши
превръща се във ваш триумф народен.

Ще видя ли денят неоценими
на вашата борба света, о братя,
кога за тази ви любов, симпатья
с кръвта си вам ще отплатиме?

Ноември 1912

ТАЗ ВОЙНА...

От бурний Лозенград до бряга беломорски
носяхме с трупове полета и долове
и друмът ни бе друм настръхнал от гробове,
от пламнали села над хекатомби хорски.

От траури сега България чернее!
Венеца лавров наш как скъпо го купихме!
И колко младости в земята ги зарихме.
И зимний вятър днес над тях зловещо пее!

Навред беди, беди! Там кърви и гробове,
тук хиляди, безброй сираци и вдовици,
с борци и стонове напълнени болници,
запуснати нивя, затворени домове.

Война ужасна, зла, стихия разярена,
бич изтребителен, ехтеж от гняв, риданья,
война безмилостна, море от плач, страданья —
о, боже мой — и пак война свещена!

Ноември 1912

НЕПРИЯТЕЛИ

Епизод из бунархисарския бой

Подир ужасната «на нож» атака боят
спечелен бе от нас: във бягство враговете;
войската ни след тях — със щика в гърбовете
и веч далек се чуй на паниката воят. . .

На бойното поле зловещо е мълчанье.
При опустелите от турците окопи —
тела разкъсани, налягали, кат снопи,
и живи йощ борци с кръвоструящи рани.

Вечерен пада здрач. Един ранен войскарин,
млад, снажен българин, се там подига тежко
(със щик в коляното е бедният ударен),
озърта се навред от туй поле мъртвешко.

Озърта се навред за помощ. И съглежда
далеко нейде си познато ханче нему:
превързочния пункт! И трепнува сърце му
болезнено в гърди от радостна надежда.

И тръгва хромишком да найде лек, подслона
при грижи български и тук да не остане
във тая ледна нощ при мъртвите душмани,
но ето, чува той на някого си стона.

И вижда там: ранен, стар турчин се превива
и гърчи от болеж, «аллах, аллах!» сè вика.
И стреснат, той позна врагът си, който щика
в месата му заби на яростта в порива!

И пламна той за мъст! И в първото жестоко
движенье на гнева той щика си насочи
в гърдите на врага да го забий дълбоко.
Внезапно турчинът стрелнà му страшни очи

и викна разярен: «Гявур проклет, убий ме!
Муши! Тук милостта аллахът забранява.
Аз тебе нараних, а ти, гявур, добий ме!
И аз те бих убил, да бе ръка ми здрава!»

И той чакà смъртта в ответ на таз омраза.
А българинът, блед и в изумленье нямо,
погледна този звяр, па троснато му каза:
«Ела с мен, будала, да те превържат тамо!»

Декември 1912

«ШУМИ МАРИЦА»[1]

Шуми Марица
окървавена,
плаче вдовица
люто ранена.

Марш, марш,
с генерала наш!
В бой да-летим
враг да победим.

Български чеда,
цял свят ни гледа,
хай към победа
славна да вървим.

Марш, марш и пр.

Лъвът балкански
в бой великански
с орди душмански
води ни крилат.

Марш, марш и пр.

Млади и знойни,
в вихрите бойни
ний сме достойни
лаври да берем.

[1] В нашия национален марш, с изключение на първия куплет и първите два стиха на рефрена, всички останали стихове са крайно несмислени, като не отговарят и на темпа на музиката. Поправянето на марша отдавна се налагаше. Аз струвам днес това и давам почти цял текста му в нова редакция. Желателно е у нас в тая форма да се възприеме от всички, за да имаме национален марш, и по съдържание колко-годе за пред хората.

Марш, марш и пр.

Ний сме народа,
за чест, свобода,
за мила рода
който знай да мре.

Марш, марш
с генерала наш —
в бой да летим
враг да победим!

Ноември 1912

ПРЕД БЯЛОТО МОРЕ

Днес поздравихме с гръмовно ура
Бялото море.
(Из писмото на един доброволец)

Привет вам, класични талази,
привет вам от наший Балкан!
Не идем кат гости на вази,
а стигаме скъпий си блян.

Дойдохме, и тук ще останем —
поклон вам, лазурни вълни!
Приятели вечни ще станем
с топлика на вашите дни.

Привет вам, брежища засмени,
на вечните пролети кът,
нерансът де зрей позлатени,
де миртове, лаври растът.

Привет вам, егейски простори,
пленява ни чудний ви глед,
пред наште омаяни взори
вълшебен-откривате свет.

Размахът на сили ни тайни
простор нов ще найде по вас
и нов друм към бъднини сяйни.
Море, възликувай със нас!

Ликувай и вечна си песен
слей с нашто гръмовно ура!
Победата в тоз ден чудесен
със тебе ни изново сбра.

Море! Не си чуждо за нази:
след дълги столетия пак
в кристала на твойте талази
огледва се български стяг.

Декември 1912

КОЙ БЕ ГЕРОЯТ

«Героите на тая война са анонимни.»
(Думи на един европейски кореспондент)

Напразно питате за имената
на първите герои в таз война:
едничко име само времената
ще знаят, име с вечна светлина.

О, да. Из тая драма, изумила
вселената чрез доблести безброй,
със мощ духовна и желязна сила,
изфръкна, лаври сбра един герой;

един герой, един витяз всеславен,
един титан под синий небосвод
с грамаден ръст в историята изправен,
а той се казва: Български народ!

От вожд до редник, и богат, и беден,
и кой остен, и кой перо държи,
учен и прост, начален и последен —
борбата всичките в едно сдружи.

И всякой своя дял от жертви внесе
без шум, фалби, покорен на дълга.
Да, цял народа таз война изнесе,
едничък той героят е сега.

БЪЛГАРИЯ ГЛЕДА...

Поручику Ал. Паскалеву

Под дъжд проливен във окопа,
до пояс във вода и кал,
нишан на пушките и топа,
три дена не ял, нито спал,

в борба с душмана и стихийте —
ти победи, войнико млад,
и на смъртта из страхотийте
излезе по-здрав, по-крилат.

Каква корава мощ и сила,
какво нечуто мъжество
душата ти, войнико, крила
за кървавото тържество!

Перо ил рало ти държеше,
а мълнии сега фърля,
тих труженик до вчера беше,
днес — лъв на бойните поля.

Но как изнесе таз победа
над ужасите и смъртта?
— Аз помнях, че на мене гледа
България света.

Декември 1912

ПРИ ПЪРВИЯ ЗОВ

«Отечество — що е? — Понятье диво
на умове във мухъла заспали.
Завет? — Как тая реч звучи фалшиво!
Дълг? — Вятър, глупост — идеали.

Ний сме човеци века си надрасли.
Брат, чужденец за нас са безразлични.
Да чувствуваме, мислим като вас ли?
Не, предразсъдки нам са неприлични!»

Тъй думаха до вчера те, упити
от дух на отрицание всестранно,
тез млади светоломци упорити...
Но гръмна рат, ревна полето бранно.

И зърнахме ги — лъвове станали —
как биха се, как мряха в боя тамо
за родина, за дълг, за идеали,
кат помняха, че българи са само!

Отцовский дух, що тлеял им в душата —
под пепел въглен жив — пламна, възкръсна
и на утопийте дима разпръсна
при първий зов на родината свята.

Декември 1912

МИЛА РОДИНО, ЗДРАВЕЙ!

Доживях да видя ази
ново слънце да огрей
твойте шуми и талази,
твойте венци и витязи,
мила родино, здравей!

Доживях да чуя смаян
химн възторжен да ти пей
свод, земя и свят безкраен,
ден дочаках чуден, сяен,
мила родино, здравей!

Доживя сълзи от радост
твоят песник да пролей
и сърцето му във сладост
да забие с нова младост —
мила родино, здравей!

И когато бог отсъди
моя прах във гроб да тлей,
сетний стон из мойте гърди,
сетният ми вик ще бъде:
мила родино, здравей!

НЕМЕЯХ ТЪЖНО..

Немеях тъжно ази в гръмовете
на битките[1]. И думаха мнозина:
«Запей ни славни песни пак, поете,
виж, нова епопея се начина!»

А аз въздишах в сдавено страданье:
зад шумний клик, зад славата, геройте
аз виждах с трепет на кръвта поройте,
гробове нови, майки във риданье.

И дор победните гърмяха битви,
за песен нямаше в сърце ми място.
Смутен, потиснат, аз мълвях молитви
към бога с очи овлажнели често.

Аз молех го за нашите юнаци
закрила да им бъде във бедите,
по-малко дяца днес да са сираци,
по-малко къщи днес да са закрити...

[1] От обявяването на войната до края на октомври авторът нищо не писа.

О, как да славях тържество победно
пред пресний гроб на хиляди живота,
кога в безмълвна скръб чело си бледно
навел бях пред народната голгота?

Декември 1912

* * *

Не шумиме ний кресливо,
не се фалиме лукаво:
ний работим мълчаливо,
но работим мъжки, здраво.

Не шуми със свойто дело,
как сей нивата, орачът,
с наклонено, потно чело
меча си кове ковачът.

Декември 1912

ПОКЛОН

Поклон, народе мили,
работник и герой,
с крила, с железни сили,
поклон, народе мой!

Целувам твойта слава,
свещений подвиг твой,
десницата ти здрава,
поклон, народе мой!

Целувам ти венците,
юнако в мир и в бой,
ковач на бъдниите,
поклон, народе мой!

РУСИЯ

Тресе се България цяла
на боя от гръма и клика,
а тамо далеч, кат от хала,
тресе се Русия велика.

Тресе се и тя от войната,
тя цяла звучи, като лира,
тя цяла е духом в борбата:
с нас радва се, тръпне, примира.

Вълнуват се мощните й гръди
от всякой наш стон ил сполука;
ах, може ли инак да бъде —
полвината й сърце е тука!

НАРОДНИЯТ УЧИТЕЛ

Герою мълчаливи,
без ропот ти вървя
из пътя си трънливи.
Сеяч на искри живи,
с народа ти живя.

Ти ся живот, съзнанье
из родните поля
и верен в труд, страданье
на славно си призванье,
в душите светлост ля.

Сред грижи и лишенья,
роб храбър на дългът,
във глухите селенья
ти нови поколенья
готви ги за трудът.

И днес, кога, крилати,
литнàха в кървав бой,
с тях задружно вървя ти,
със тях бори се, мря ти,
дълга изпълни свой.

Поклон, безшумни жрецо
на свяст и на светлик,
за вечното борецо,
на бъднини творецо
безимен и велик!

Декември 1912

ПО ПОВОД НА ЕДНО ПИСМО ОТ ЧАТАЛДЖА

«. . .Как охотно бих полетял отново срещу врага, за да се доведе докрай едно велико дело, започнато тъй славно. . . Може би всеки нов ден от новата война слънцето ще озарява гробовете на много и много още български чеда, но най-после в един тържествен ден — честити, които доживеят! — същото слънце ще озари гроба на Турция. И тогава грейката на свободата, която ще зацари върху тази рабска земя, не ще има равна по своя блясък. . .»

(Из писмото на поручик Л. Малеев)

Юнаци и витязи,
прекланям си пред вази
челото умилен!
Възторг в душа ви свети
за родний край да мрете,
възторг крилат, свещен.

На родината свята
вий носите съдбата
на вашите плещи;
ней слава и надежда —
с любов ви тя поглежда,
от гордост тя пламти.

По знамена ви прашни
слова велики, страшни
сияят: Лозенград,

Люлебургаз. . . Чела ви
ламтят за нови слави
пред изумлений свят.

С кръвта си епопея
чъртайте за идея
голяма и света;
не плашат ви стихийте,
на боя страхотийте —
не плаши ви смъртта!

Отде такава сила
в гърди ви се вселила
за жертви и за бран?
В тегла, неволи — камък,
човеци не — а пламък,
не войни — ураган!

Сега ми стават ясни
походите ужасни
на нашите отци,
юнаци бурни, смели —
из същите предели,
да, вий сте днес, борци;

кога онез полени
ехтели, наводнени
от бурния поток
на пълчищата прашни,
победоносни, страшни,
вървящи към възток. . .

И сякаш слушам, бледен,
ревът ѝ див, победен

на войнствената рат
на Крума, Симеона,
когато в небосклона
виждàла Цáриград!

Привет, борци чудесни,
със щик, с ура! и с песни
летящи към смъртта!
Покланям се покъртен
пред вашия безсмъртен
триумф и красота.

Януари 1913

ПРИ РАНЕНИТЕ ГЕРОИ

(Посещение на ранените в руската болница в семинарията.)

Един до друг на скромните легла
лежат юнаците от славни рани.
Какъв печат на скръб по тез чела
и колко храбро снасяно страданье!

Здрависвам ги приветлив, с блага реч,
разпитвам ласкаво борците мили,
за родний край сломени в грозна сеч,
отдали нему младост, кръв и сили.

А те отвръщат просто, с равен глас,
спокойни, бодри, някои с усмивка:
не би повярвал ти, че в тоя час
болеж се крий под тяхната завивка.

Говорят ми за битките с врага,
де паднаха, за нови — пак жадуват;
тъгуват за другарите сега
и че ура не викат и не чуват.

И чудни спомени им идат в рой. . .
Аз трогнат слушам простите им думи
и в разказа за тоз ил други бой
забравят пресни рани от куршуми.

И в погледа им светва дух крилат
и странен плам, и никакво униние!
При сбогом те ми викат: «Господине,
а скоро ли ще влезем в Цариград?»

Ноември 1912

СЦЕНА ПРИ ОКОПИТЕ

Тоз щика си в корема му забил,
а другий нему нож заврял дълбоко
в гърди и в гърло му нокте си впил,
и тъй — умрели — гледат се жестоко.

Устата им зинàли, кат за рев,
лицата им сгърчило озверенье,
в очите им застинал бесен гнев
и бясна жажда за кръв, отмъщенье.

И те лежат, студени и без глас,
един в друг впили очи кръвожадни,

Като че продължават в тоя час,
и мъртви пак, двубоят безпощадни.

И в тез очи на двата врагове
безмълвно сякаш бяха вледенели
омразите на цели векове
и яростта на две историй цели.

Декември 1912

СИМЕОН ПРИ МРАМОРНО МОРЕ

Летят войските съдбоносни,
към Златний рог отиват пак,
тресат ура победоносни
мраморноморски мирен бряг.

Но кой е тоз гигант изправен,
тоз призрак лучезарен там,
ням зрител на похода славен?
Великий Симеон е сам!

Безмълвно, дълго той гледа я
шумящата край него рат,
в победний си полет, омая
стремяща се към Цариград.

И рече: «Вишният победа
велика да дари на вас:
о, извършете, славни чеда,
което не довърших аз!»

И в взора на тоз дух безсмъртен
една сълза се появи
и той войските ни, покъртен,
отечески благослови.

Декември 1912

ПЛЕННИЦИТЕ

Навъсен ден. Из улицата кална
войници турски някъде отвеждат —
стотина пленници. Тълпа печална
от призраци, що плахо там поглеждат.

Изпити, бледни, с дрипави покривки
вървят, покорно клюмнали челата,
вред срещайки презрителни усмивки
или безмълвна злоба по лицата.

По мургий цвят и хищността на взора
познах на Анадолът синовете,
по лик и по душа нам чужди хора,
мир друг, в кой друга, дива съвест свети.

И мислех си, че в таз тълпа безгласна
мнозина са убили мои братя,
че и сега клокочи мъст ужасна
в гърдите им и сдавени проклятья;

а други — може би злодеи гнъсни —
невинни хора в пламък са фъргали,
насилья над моми вършили мръсни,
жени разпаряли и деца клали.

Навярно, да. И в зло неподуване
омразата си зинах да изхрача
въз тях, свиреп — ни сянка състраданье
не будеше в душата ми палача!

Но в миг спомних, че тия влъхви диви,
от битките изпратени нам гости,
жени и сестри имат или майки живи
с тъга и таен страх в душите прости

за клетата съдба в предела чужди
на техните опори и надежди,
отнети тям и фърлени в зли нужди,
в опасности големи и премежди;

че любят ги и мислят ги всечасно
с копнеж болезнен живи да ги зърнат
и небесата умоляват страстно
да могат пак с любов да ги прегърнат.

И мойто сърце жал неволен сви го
при мисълта за тез жени печални:
утихна гняв и милост замени го. . .
О, жаля ви аз, варвари страдални!

Ноември 1912

БЕРЛИНСКИЯТ АРЕОПАГ

Кат гледам днеска таз война ужасна,
коя гърми от охридските сини
вълни до Черното море, в долини,
в балкани, и смърт сей, стихия бясна,

аз мисля си, че щеше се избегне,
и с нея кървите, страданията нечути,
ако в Берлин ареопагът люти
въз правдата не би смял да посегне.

Но с драсване едничко на перото
подписа се присъдата сурова
въз цял народ да чезне във теглото,
подготви се войната днешна нова.

Присъда люта! Зло неимоверно,
извършено в угода на деспота!
Безумна мисъл, светотатство черно
против човечеството и живота!

И мисля си, че таз земя балканска
имала би по-хубави съдбини,
да би имало капка милост християнска
в Берлин пред триесет и четири години.

Ноември 1912

ЦАРИЦА ЕЛЕОНОРА

Жена венценосна, сестра милосердна,
сестра на героите из боя жестоки —
царице, ти цяла любов си победна,
душа изтъкана от чувства високи.

Велико сърце бий под царската твоя
порфира и бляска й нараства стократно,
кога над леглото му страдно героя
с реч майчинска, нежна тешиш благодатно,

О, славен пример за всеблагост, скърбяща
и кротка царице! Във тия дни тежки
с геройте си равна, над болките бдяща
и леюща балсам на рани витежки.

И твоето сърце, де божи луч бляска,
е извор на милост; ти в него намираш
за всяк стон утеха, за всяка скръб ласка
и с царствен, мил поглед ти болките спираш.

И ето защо-лейш такваз лучезарност
вред, дето се ликът ти мерне приветни,
и сладка заря от любов, благодарност
в душата загрее и в погледа светне.

Ноември 1912

САМОТНИКЪТ В БОЛНИЦАТА

Госпожата овощья и цигарки
с привет на свой познат войник предложи.
Честит, засмян в страдалното си ложе,
благодари й той за тез подарки.

До него друг ранен войник лежеше
със поглед скръбен на лице изпито
от мъки или от тъга убито.
Той гледаше печално и мълчеше.

О, сигурно тоз клет войник участье
не бе срещал от близки и роднини —
роден в балкански някои пустини
и тук самотен в своето нещастье!

Наокол други гости, пак с покани,
навеждаха се над войници други —
жени и мъже, или пък съпруги, —
обсипвайки ги с грижи и вниманье.

До този само никой не пристъпи,
не го здрависа и не го разпита —
да влей топлик в душата му убита
с усмивка блага, с две-три думи скъпи.

И бедният герой, от вси забравен,
печален гледаше къмто съседа,
с госпожата кой водеше беседа,
и сещаше се йощ по-изоставен.

Но другият внезапно забеляза
печалний лик на тоз другар бездомни
и подели подарките си скромни:
«Вземи туй, братко», ласкаво му каза.

Госпожата попита с удивленье:
— Тоз кой е? — Брат пак — другий отговори. —
Куршум и него в битката събори.
На всички чужд, но близък тук на мене.

Познайник тука няма, ни роднина
да го навиди, сам-самин сега е
и страшно много, бедният, страдае,
от рана не — а че се знай в чужбина.

Друг би го мразял — аз го утешавам.
Леглата ни направиха другари
и веч като приятели сме стари,
и щото имам аз, и нему давам.

Защо не? Бог нали да любим рече,
да любим даже и врагът? Пък ния
една съдба делим, а тоз, горкия,
от мен е по̀ за жалост, знаеш вече.

И все умислен, все тъжовен. Тука
един скръбта му знам, добре я сящам,
с беседи гоня черната му скука
и майка, брат, сестра му аз замящам.

Войникът звяр свирен е в боя тамо,
но вън от боя пак човек той става,
нали? Любов и жалост пак познава.
Тогаз госпожата с тих глас каза му

покъртена: — Ти нежно сърце имаш,
юнак си в боя и във добротата.
Фала ти, че на тоз наш брат в съдбата
таквоз участие дълбоко взимаш.

Горкият, все мълчи в скръбта си няма
и сякаш свързан нему е езикът
или не чуе що гълчиме двама?
— Не, той е турчин — рече ѝ войникът.

Ноември 1912

ПО ПРЕСНИТЕ ИМ СЛЕДИ

Ние настръхваме пред ужаса на тия зрелища.
Немирович-Данченко

Les Turcs ont passé pa là.
Tout est ruines et deuil.
V. Hugo

Развала, разоренье,
навред опустошенье,
села изпепелени
с угаснал там живот.

Пожари продължават,
въздуха потъмняват,
а нощем осветляват
пред нас небесний свод.

Ридающи вдовици,
насилени девици,
горени мъченици
със смях в пожарний плам!

Избити зверски роби
търкалят се без гроби
и женските утроби
разпрани зеят там.

Долини и балкани,
и църкви, и зандани
със трупове постлани. . .
Все кръв и смърт навред!

Следи от ярост люта,
от зверщина нечута
на всякоя минута
изплашват наший глед.

От векове набрана
в гърдите на тирана
мъст пъклена — изляна
в позорния му бяг.

Свирепства неизгледни,
касапници победни —
конвулсии последни
на издихающ враг!

Януари 1913

НОВЕЙШАТА ТУРСКА ИСТОРИЯ

Абдул Хамид — сеч и кланета
и ужаси по цяло царство;
кланета, сеч — при хуриета,
господство на по-диво звярство.

Земи, превръщани в пустини,
реки проляна кръв гявурска:
от триесет и пет години
туй бе историята турска.

Декември 1912

НА МАКЕДОНИЯ

Не споменах ти името свето
в песни си йоще, Македоньо мила;
но в всеки стих и дума тръпне то,
на всяка песен дава тайна сила.

И твоят лик невидим в тях сияй,
и таз велика ратна епопея,
що славя аз, кръвта ни що чъртай,
ти вдъхваш, ти причина си за нея.

Декември 1912

МОЯТ ПЪТ

От четирийсет години аз живях
за мен си не, а за народа,
от четирийсет години ази пях
за родина и за свобода.

В духа на цели поколенья лях
любов към свойто, вяра в себе.
Предмет на хули, гаври се видях,
Българио, че любях тебе;

че твойта нявгашна съдба възпях,
разкрих, изтеглих из забрава
и в твойто славно минало прозрях
грядущата ти слава.

Вмениха ми песните в тежък грях
пророци на ученья нови,
а ази все из моя път вървях,
отфърлях чуждите окови.

Защото из тоз път, уверен бех,
певеца до сърцата стига,
че дълг му е народа към успех
и самопочет да подига.

И пръсках светлина, душите грях,
съзнал призванье си високо,
над нивата народна бодро сях,
охулван, клеветен жестоко.

И ето днес отплата доживях.
О, Лозенград, свети полета,
Селиолу, Бунар Хисар, видях
как оправдахте вий поета.

Януари 1913

ЗА ОНИЯ, КОИТО СА ПРИ ЧАТАЛДЖА

Новогодишно видение

Невидим ангел фръка
с зелена вейка в ръка
далеко тоя час.
Лети, далек се взира

и при морето спира,
и вика с ясен глас:

«Привет, привет на вази,
страдалци и витязи,
що зъзнете в снега!
Тук, в ледната чужбина,
със новата година
здрависвам ви сега.

Поклон чрез мен приймете,
цалувки и привети
от ваший роден край —
от всички близки, родни,
от трепета народни,
от всичко, що мечтай,

скърби, живее с вази,
в душата си ви пази —
от Вардарът, що пей,
от стонът на Балкана,
от майката, обляна
с сълзи, коя копней.

Поклон, герои трезни,
с тела, души железни —
род здрав и неначет —
на ваший дух и сила,
на грозни ви патила,
страдания безчет!

По тез поля безбрежни
в шумът на бури снежни

с вас цял народ страдай
и носи кръст тегловен.
Привет горещ, любовен
от родния ви край.»

Януари 1913

СИНЪТ НА БЪЛГАРИЯ

Какво величие таило се е в тоя безимен селянин! Виж как е тих героя!

К. Христов

Ту лъв, ту ураган,
ту духом великан —
в ехтежите на боя,
ту ярост на вулкан —
войнико, все си тоя.

Ти крийш ужасна мощ —
светкавица среднощ.
Душманите не считаш;
речат ли ти: «На нож!» —
косиш, помиташ.

Орел не си — фърчиш,
скала не си — стоиш
без трепет пред съдбата
и чудеса твориш
под знамената.

Навред все прав и пръв,
душа, сърце и кръв
на цял народ в борбата,
летиш с гневът на лъв,
летиш в урата!

Работник тих във мир,
ужасен в кървав пир,
грядущето ковеш ти.
Ти смая целий мир,
юнак горещи!

Януари 1913

НА БЪЛГАРСКИТЕ МИЛОСЕРДНИ СЕСТРИ

О, щерки на Българья милозливи,
моми и майки, и съпруги нежни,
и вий дял взехте, храбри, търпеливи,
на таз война във скърбите безбрежни;

и вам се пада нашто поклоненье,
и вие бяхте героини същи,
и вие подвиг вършахте свещени,
по сила слаби, но по дух могъщи.

С души затоплени от чувства жарки
върху страданията балсам ляхте,
на стенящий герой сестри-другарки
и ангели-хранители вий бяхте,

Служителки на Милостта всеблага —
на Любовта най-висше израженье —
вий с нежни грижи и с усмивка драга
разливахте вълшебно облекченье

въз раните на ратниците смели,
на жертвите от битките свирепи. . .
И знайте: под забрадките си бели
изглеждахте по-мили и по-лепи.

НОЩ

Нощ. Фъртуна зимна
грозно вий навън.
В хижицата димна
студ не дава сън.

Зъзнат там дечица. . .
Вятър все бучи. . .
Майка сиротица
не склапя очи.

Не спи и бащата —
на война сега:
страшни са теглата
в мраза и снега,

там в полята голи —
без огнец, покров, —
тук нужди, неволи,
там — кръстът Христов.

Зъзне той в тъмите,
вкочанясва, мре. . .
Бурно бий скалите
Мраморно море!

Декември 1912

СТОН

Жертви, жертви ежечасно!
Жертви все, о, боже мой!
Смърт коси и жъне бясно
в ужаса на всеки бой.

Жертви, жертви! Кръв безцянна!
Всяк триумф — болеж сега,
всяка слава — нова рана
на народната снага.

Жертви, жертви все по-нови
фърлят облак чер въз нас.
Все жалейки, все гробове
никнат всеки ден и час.

Скъпо, родино, купуваш
лавърът победен свой!
В славний друм, из кой минуваш,
рониш синове безброй.

Смърт на бойните полета,
смърт в болници, в снегове!
Скръб стихийна е разлета
по села и градове.

На душата тежко, мрачно. . .
Боже, сили нови дай
кръста си велик юначно
да го изнесем докрай.

Януари 1913

* * *

«Люби си ближния и враговете!» —
великият учител е казàл,
и как да следваме светите му завети,
от кръста си пример ни беше дал.

Велико слово! що държи ни вечно
в недоумение и на кръстопът!
Как можем ний миля, люби сърдечно
на милостта и любовта врагът?

Създания сме слаби на земята,
в душите ни човекът все живей,
в тях, с обичта към брат, пламти враждата
против тиран, насилник и злодей.

И дор трай злото, бича и хамота,
не ще да може помири света
евангельето светло на Христа
с евангельето люто на живота.

Януари 1913

МАЙКАТА НА ГЕРОЯ

Добрата майка вайкаше се жално
(от Видинско бе селянка незнайна) —
за падналия си в боя син страдално
ридайше в мъка и тъга безкрайна.

И аз, покъртен, там я утешавах,
та жертвата да понесе горчива,
за хилядите майки й наумявах
със същата съдба и скръб парлива.

Говорях ѝ на тая майка страдна,
че в тоз велик час грях е да се вайка,
че нейний син юначен славно падна
за родината — по-голяма майка;

че родината жертви иска страшни
от свойте чеда, колчем е в неволя,
че наште скърби, радости домашни
са нищо пред свещената ѝ воля;

че син ѝ дълг висок изпълни, своя
живот млад на България кат даде,
че само кървавий порой на боя
величьето и славата ѝ създаде.

И дълго я раздумвах. . . И тя, вече
утихнала, със сърце възмъжало,
отри сълзите си и просто рече:
«Ех, бог да прости, щом е тъй требвàло!»

О, майко българска, жена велика,
не ще забравя твойте думи силни!
Но твойто сърце пак ще кръв да блика
и пак ще лееш сълзи ти обилни.

Ти дълго ще ги лееш, мътни, жежки,
нечута там под селската си стреха,
че никакви усилия човешки
не могат да на майката утеха —

на майката, що син юнак изгуби —
надежда скъпа, радост под небето, —
тя вечно ще го мисли, жали, люби
и ще живее с тоя гроб в сърцето.

Ще рониш сълзи пак, о, майко клета,
кат хилядите други майки наши:
кръвта, росяща бойните полета,
е кръв изляна из сърцата ваши.

Рони ги ти, Българья се не сърди:
о, те достойни, майко, са за нея
и тя за тях достойна е. Излей из гърди
скръбта си накипяла, волно лей я!

Рони ги, майко, те са сълзи святи,
роса небесна върху рана жежка,
едничък балсам за скръбта ти тежка,
кой господ милостиво ти изпрати.

Януари 1913

ОТ ЧЕТИРИ МЕСЕЦА...

От четири месеца ний не живеем —
горим и топим се от остри вълненья —
надежди, тревоги, душевни мъченья, —
в кошмарен живот ние тлеем!

От четири месеца час мир не знаем;
покой, сън и отдих отказани нам са:
умът ни, слухът ни, очите ни там са —
над бойни полета витаем.

От четири месеца в треска сме ние.
Душа ни нащрек е — изопната струна,
що болно отйеква от лъх и фъртуна —
тревожно сърцето ни бие.

От четири месеца дълги ний всека
минута копнеем във смут, в ожиданье...
И радост и скърби, възторг и терзанье —
не четири месеца — четири века!

5 февруари 1913

ВЕЛИК НАРОД

И чини ми се, виждам аз тогава,
цял свят се взира в моя роден край,
и слушам, мисля, химна прозвучава,
в коя България се величай.

К. Величков

Гърмят с победи вихрени ура!
Реват борци: «на нож!», гърмят топове. . .
Една идея цял народ събра. . .
Живот гради се, чупят се окови!

При Одрин, Лозенград, Люлебургаз
безчет борци простреми по полята,
а други — жертви на мор и на мраз
ил на Чаталджа гниющи в блатата;

в Родопите, при снежний Булаир,
при кървавата Арда и Марица —
на смърт неумолима кървав пир
от нашата до морската граница —

Българио, като един човек
спусна̀ се в бой тирана да събориш,
с кръвта си да измийш на тоя век
срама, Христовий подвиг да повториш!

Какъв по-свят, по-славен идеал
народ можал би цел да си постави?
За роба кръв реки ти ля без жал,
ги с нов триумф човешкий дух прослави.

Велика си душа имала ти,
Българио, душа, която крила
цял мир от висши красоти,
съкровища от доблести и сила!

И целий свят се кланя удивлен
на твойта дивна жертва страховита,
и Цар освободител просълзен
от гроба си благослови та.

А ЦАРИГРАД?

Приведен старец белобрад, прекършен
под твара на живота, водеше беседа
с младежи буйни за непълната победа
на таз война, за краят ѝ несвършен.

И младите сърдито, с реч сурова
роптаяха, че Цариград остава
извън предела на Българья нова —
петно на нашта лучезарна слава.

Проклинаха Чаталджата холерна,
изпречен зид пред наший ход победен. . .
А старецът ги слушаше наведен,
споделяйки, намирайки скръбта им верна.

Но той каза им: «На тоз свят живял съм
живота на три цели поколенья,
най-грозни дни видял съм, а познал съм
и светли дни на радостни вълненья.

О, млади хора, я си припомнете,
де бяхме ний и де ни бог издигна?
Какви успехи, само помислете,
народът ни в полвина век постигна!

Ярем разби духовен, обяви борбата
трагична на Априлското въстанье,
възторжено здрависа свободата,
що руски меч донесе в тез балкани;

нимà той Шипка, Сливница; направи
съединенье; княжество подвластно
в реда на другите царствà постави
и работи, мори се той ужасно.

И таз война с победите й големи
е плод на воля, мишци упорити,
той днес тресе на Цариград стените,
и чудеса стори във кратко време.

Счупи ярема лют на братя родни,
вписà велика слава в нашите скрижали
осъществи си бляна благородни
и даде плът на свойте идеали.

В къс срок история дълга той създаде
и друм откри на бъднина далека,
и мощ стихийна пред света извади,
и изживя живота на два века.

И ще се удивляват вековете
на напъна, усилията наши. . .
А Цариград? — О, момци, оставете
и нещичко за синовете ваши!»

Януари 1913

ЛЮЛЕБУРГАЗКИТЕ ДНИ В СОФИЯ

Ужасни дни. Аз помня. Далеч ехти борбата.
Из улиците глухи зловеща тишина.
В очите е тревога, изопнати лицата,
въз всекиго от нази легнàла планина.

Там нейде става нещо ужасно, съдбоносно.
Присъда там се пише за смърт или живот.
Мълчанье, неизвестност измъчоват несносно,
в напрегнатост безмълвна примира цял народ.

А слухове зловещи — коварни змий — отравят
душите, а вест няма от бойното поле!
На всички по лицата въздишки се долавят,
а погледите сякаш мълвят печално: «Зле!»

О, дни люлебургазки, о, дни на страх, тревога,
кога съдбата наша висеше на конец —
ний никога тъй жежко не сме молили бога,
не сме вервàли повеч във български храбрец. . .

Януари 1913

ХРИСТО ГАНЧЕВ

Първокласен артист от Народния театър,
умрял като войник при Чаталджа

Раксине, деспот Славе, поп Деяне —
ти, кой от сцената с вълшебна мощ
будй възторг и ля очарованье,
заспа на друга сцена — лека нощ!

Жрец славен на чаровното изкуство —
днес при Чаталджа спиш под скромен кръст;
ти свойта нам дава душа, сърце и чувство,
а роду даде си живота. Лека пръст!

Януари 1913

ПАМЕТНИКЪТ

По полето бойно,
в братските могили,
спят сега спокойно
младости и сили.

Прясна пръст покрива
ратници смълчани,
песен пей креслива
куда черни врани.

Никой кръст, ни цвете
над гробове неми,
тъй през вековете
славен прах ще дреме. . .

Не скърбете вие,
о, мили юнаци,
че прахът ви гние
в тия пущинаци,

де мил глас не стига:
зарад ваший спомен
другаде се дига
паметник огромен.

Не бронзов, не злат е,
не от мрамор ваян,
но той по-богат е,
по-славен, по-траен.

И този чудесен
паметник на вази
вечно нов и пресен
България пази —

с любов, удивленье
окръжен и гален
и с благоговенье —
кумир идеален;

с цветя мириливи
кичим го всечасно,
с сълзи горделиви
росим го безгласно.

Признателни песни
в подножье му носим,
мощ и сили пресни
ний от него просим.

Той е нашта слава
и светиня нам е,
гордост величава,
пътеводно знаме.

Тленност го не рони,
смърт го не застига
и във милиони
душй се той дига!

Януари 1913

МАМО, ДЕ Е ТАТЕ?

I

— Мамо, де е тате?
Де се дява той?
— Ех, чедо, баща ти
в земи непознати
отиде на бой.

— Ще ли да се върне
той за Никулден?
— Да, ще се завърне,
тебе да прегърне,
да зарадва мен.

— Дълго вече, мамо,
татко е на бой.
Страшно ли е тамо?
— Бог бди над глава му,
синко, не се бой.

II

Следва сѐ гръмовна
грозната война,
всяк ден вест гробовна,
в къщата тъжовна
скръбна тишина.

— Мамо, как се бави
татко там далеч!

Нас сами остави,
нито много здраве
изпрати ни веч.

— Потрай, чедо клето,
той ще долети
скоро от полето
да ми сгрей сърцето,
ще го видиш ти.

— Ах, да дойде, мамо...
Чакам армаган.
— Носи го оттамо —
е пушката на рамо,
а цвете увенчан.

Пак ще сме тронда.
Леки дни, нощи...
На Васил в ръчица
с дълга сурковица
ще го сурквам ти.

И пак, чедо сладко,
наш е целий свет:
при твоя скъп татко
ще живейм благатко,
както по-напред.

III

Но Васил замина —
не се връща той!
Чакат го двамина...

А той, клет, загина
в кървавия бой.

Майката копнее,
синът чака все...
Нощ. Фъртуна вее,
грозно плаче, пее,
стъклата тресе.

Няма сън! Защо ли?
Майка скоква в страх,
жежко бога моли
от беди, неволи
да запази тях.

IV

Долетя обаче
грозна вест и час!
Майка само плаче,
бедно си сираче
целува без глас.

— Мамо, от полето
все не иде той?
Сви ми се сърцето!
— Той е на небето
сега, синко мой.

Януари 1913

* * *

Напрягаме мишци, напрягаме сили,
напъват се нерви до скъсване даже
и кръв се изцежда из всички ни жили —
народа що може, успя да докаже.

И лаври разкошни за тая заслуга
чело ни венчават и цял свят ни слави,
диви ни се цял свят! Но, господи, друга
това поколение война да не прави!

* * *

С цветя и лаври лоба ти венчава
светът, о, майко, днес:
геройство не позна подобна слава
и доблест не видя такава чест.

Пламтя от гордост, като гледам, майко,
венеца как ти грей,
ридая глухо, като мисля, майко,
кръвта, из твойто тяло що се лей.

Януари 1913

ПАМЕТНИК
НА БЪЛГАРСКАТА МОЩ

Написано след един разговор, който имах с генерал Радко Димитриев през пребиването му в София.

Ваятелю, желайш ли в дело сяйно
от мрамор, миру непознато йощ,
в творение с величие безкрайно
да обезсмъртиш българската мощ?

Да предадеш във образ ярък, верен
на таз война великия напор —
възторгът, героизмът безпримерен,
на доблести и сили дивний хор?

Да предадеш мощта и тържеството
на здрави мишци и на дух могъщ,
било в труда, в търпеньето, в теглото,
било в гранатен град, в куршумен дъжд?

Недей ва̀я, кат техен израз славен,
горд пълководец с меч в ръката гол,
ни бранний Марс, на пьедестал изправен,
ни лев ревящ — на силата символ,

ни на Триумфа геният надменни —
богиня светла, що развява стяг —
а друг кумир за нашто поколенье:
извай от мрамор български селяк.

Март 1913

БУЛАИР

От лют и смел двубой с халифи сподолени
ний сътворихме безподобна епопея.
Ст. Михайловски

Ново име във историята световна
наший меч записа най-подир,
нова слава в славата гръмовна:
Булаир!

Нека ригат ад, море и суша —
българский войник не знае спир:
все «напред!» в топовний гръм се слуша —
Булаир!

Нов разгром на орди азиатски!
Нов триумф пред смаяния мир!
Напън дивен на героя лозенградски:
Булаир!

Януари 1913

ЩУРМЪТ НА ОДРИН

Генералу Г. Вазову,
началника на Източния сектор

«Одрин е една първокласна крепост и непревзимаема, по теория. Но за вас, българите, кой знае... всичко е възможно.»

Генерал Фог[1]

I

Гърмят тепета,
земя кънти,
от дъжд гюллета
небе ехти.

Щурмове люти,
ужас и ад!
Бълват редути
железен град.

Реве борбата
и ден и нощ,
ехти в мълвата
викът: «На нож!»

Геройски чеда
не знаят страх,
Българья гледа
цяла на тях.

[1] Един от главните защитници на Порт Артур. Генерал Фог присъствуваше при обсадата и щурмуването на Одрин.

Ура! Летете!
Ура! Напред!
Ура! Удрете!
Одрин е взет!

II

И нова победа сега възвестява
на нашта столица камбанний гръм славен,
от ура безумни въздух заехтява:
при славите — слава,
при венците сяйни нов венец прибавен!

Българио дивна, цалувам днес твойте
лаври благородни, твойта кръв свещенна
и хубост нетленна...
Цалувам ти, майко, рожбите, геройте,
към смърт що летяха с душа възхитена!

III

Падна Одрин непристъпни
с твърдините страховити!
Изумений Стамбул тръпне
и душмани явни, скрити...

Падна удар гороломен
върху бития — доби го,
българският воин скромен
небивалото сторн го:

на топовете гърлата
той с урата си запуши —
дигай зид до небесата —
с тях и него ще разруши!

Знай ли пречки безполезни
ураганът из простора?
Знай ли висоти и бездни
на войника наш напора?

Падна Одрин в щурм титански!
И светът мълви тревожно:
«За тоз храбър бяс балкански
нищо няма невъзможно!»

13 март 1913

ВЪРХУ ФОРТА АЙВАЗ БАБА

На сто ада ревовете бесни,
на сто гръмотевици небесни
светоломний трясък, грохот страшен
чу ти о, Айваз баба, уплашен!

Днес мълчанье. Само рани тежки
носи твойто теме разорано
от гранати, с кърви человешки —
с дири от свирепий бой посяно.

Тихо днес. Немеят пленни твойте
гръмоблъвни зяпнали топове,
не реват под теб ура геройте,
що летяха тук с крила орлови

спят под дървен кръст в могилки пресни
лъвовете, кости тук сложили —
на България децата честни
с великанските души и сили.

Всичко пусто веч и глухо тука.
Не се чува на живота звука.
Едно само днес те населява:
българската безконечна слава!

Айваз баба, 25 март 1913

ВИСОЧИНИТЕ

Картал и Курттепе, Папазтепе —
о, хълмове, прославени от нас,
о, хълмове, де битката кипе
в топовния гърмеж при адски бяс.

де Арда и Марица с топла кръв
смесиха си студените вълни,
де всякой наш герой летеше пръв
до грозните да стигне твърдини;

Селиолу безсмъртни, Гечкенлий,
Сарай, Бунар Хисар, де нож игра
Люлебургаз, ужасни битки — вий,
що с трепет чухте нашето ура;

ти, страшний Булаире, де борба
гърмя, бесня пред две морета зли.

Айджиолу и ти, Айваз баба,
настръхнали със брони от бодли;

вий, варварски и тъмни имена,
добили всесветовна слава веч,
свидетели през всички времена
за силата на българския меч;

вий, що видяхте страшний ураган
на българския дух, кой смърт презря,
и пред полета му цял ад-вулкан
изпречихте, и тоз го ад не спря;

о, голи, мълньеблъвни хълмове,
непревзимаеми — превзети пак,
височини сред страшни гърмове,
над себе си видели наший стяг —

ред паметници вечни, ред светли
гробове, из кои бликна живот,
ред стълпове, върху кои стои
величьето на български народ!

Март 1913

ПО БОЙНИТЕ ПОЛЯ НЕ БЯХ

По бойните поля не бях,
но бойний трепет аз изпитах.
Борци, и ази с вас налитах,
със вас живях и с вас кръв лях.

Песните ми не са от думи —
от вашите души са ек;
трептят от студ, горят от пек,
в тях чуй се писък от куршуми. . .

Душата си с душа ви слях,
съдбата ви делих и ази —
затуй са сродни те на вази,
затуй ви мил оттука бях[1].

Българио, във мойта песен
ти себе чу, ти с мен трептя.
Под твоя небосвод чудесен
гласът ми глух не пролетя.

Поете, отклик жив желайш ли?
Отзивчив сам — за всички пей;
с човешката душа страдайш ли —
любов човешка ще те грей.

В туй тайната е, времената
и плесента да одолейш.
С живота ти ако живейш,
ще имаш ключа на сърцата.

Април 1913

[1] Авторът получи многобройни писмени привети от България, също и от бойните полета в Тракия и Македония, за много от стихотворенията в тая сбирка и напечатани още през войната във вестниците.

УТИХНАХА БРАННИ ПОЛЕТА[1]

Утихнаха бранни полета,
сви знаме война триумфална —
о, майко ти българска клета,
една ти ридаеш страдална!

Полята веч кръв не оквася,
но твойто сърце я пак лее!
Умът ти се вечно отнася
там, дето синът ти спи, тлее.

Празнува днес лаврите сяйни
България на свойте витязи:
«Ура!», клик, възторзи безкрайни
се носят на бурни талази.

Но в грома на туй ликуванье
и жалостна нота пробива:
великото твое риданье
земята ни още залива!

Януари 1913

* * *

Звънлив като кристал
и лек като зефира,
цветята поласкал,
и плътен кат метал,
стихът се лей, примира
из неговата лира.

Кат слънчов ясна ден,
кат истината проста,
чаровна, като блен —
на нощни бденья госта —
речта му с плам свещен
душите взема в плен.

1913

[1] Написано при известието за подписването първия лондонски мир между правителството на Кямил паша и съюзниците.

БУЙНИТЕ НИВЯ

Ох, тежко, тежко тук! Печалчи са тез голи
чаталджански поля — тоз грозен пущинак!
Войниците тъжат за родний мил и драг
предел — дълбока скръб при ратните неволи.

Тъжат за своите парясани села,
за тучните нивя, от другиго засети —
тъгуват на труда свещений синовете —
за черните бразди, за родните ралà...

Сега е май. Ни злак, ни класове зелени
по тоз безплоден край, не с пот, а с кръв росен.
Проклети кърища!... И с всяк изминат ден
тъгата им расте в гърдите притеснени.

Българио, кога във теб ще бъдем пак,
о, край благословен на труд, живот и радост?

У тебе май е май и младостта е младост!. . .
Но ето вест дойде за път към родний праг.

О, час честит, блажен! Лети към север влакът,
лети безкрайний влак, от момци напращял. . .
Марица пак блести. . . Сърца не бият — тракат.
Пред смаяни очи се рай разстйла цял.

Зелените нивя — премяна благодатна —
простреди се без край. Картина необятна
от хубости и спор; хълми и равнини
талазно люшкат се кат морските вълни.

Тук има господ веч! Тук божата десница
с обилен плод дари светият селски труд.
През класове — гора шуми, синей Марица,
а в ближний дръволяк и славеят е чут.

А влакът все лети с войници пълен млади,
пияни от възторг. . . Внезапно там «ура!»
чудовищно гръмнà и въздуха раздра —
ехти до небеса!. . . Но кой се там зададе,

та този бурен вик из хиляди гърла
изтръгна? Вождът ли минува тук държавен,
здрависван със възторг, ил пълководец славен?
Ил Солун че е взет, внезапна вест дошла?

Ил здравите момци за някоя победа
велика спòмниха — де стягът им се вя?
Ил майки зърнаха, ил либета, ил чеда?
Не — викаха «ура!» на буйните нивя.

София, 30 май 1913

МЪРТВИТЕ ДОЛИНИ В МАКЕДОНИЯ

При Охрид, Дрин, Бабуна, при Битоля и Велес
сред таз разкошна пролет долините пустеят.
Напразно слънце — извор на радости и прелест —
облива ги с лучи си — долините мъртвеят.

Долини родни, що сте тъй пусти, умълчани,
без цветенца, без накит, без славеи, без песни?
— Ох, чакаме и нашта тук пролет да настане —
Великдена ни светли и празника чудесни.

Кога на свободата — денят изгрей за нази
и радостта прескочи и в нашата границa,
кога ни гости дойдат тракийските витязи
сред гръма на урата и на «Шуми Марица». . .

Тогаз ще бликнат чудо цветя благоуханни —
цветя, цветя! и лаври — юнаците що либят. .
Ох, нека дойдат само геройте ни желанни,
та планини от венци въз тях ще се посипят!

Април 1913

ПРОЛЕТТА ПРЕЗ 1913 г.

В горестен живеем час,
час на тежки изпитанья.
Всуе пролет грей въз нас,
в празника си ни приканя.

Не видяхме хубостта
на долините ни райски,
не видяхме младостта,
накита на дните майски.

Недочухме химнът драг
и на славейте в листата...
Розите миришат пак —
не им знаем аромата!

Окол нас е благодат —
всички дарове на бога! —
Но душа ни трови яд,
пълнят смутове, тревога.

Песни, шарове, зари
що са нам? О, тежко време! —
Ний забравяме дори
лаврите си да съзреме.

Май 1913

ПСАЛОМ НА ЕНЕРГИЯТА[1]

«На бой! На кървав бой срещу врага!
Да рушим гнет!» — все тоз вик беше чут.
На работа, на работа сега,
на творчески усилия и труд!

[1] Написано при известието за подписването на втория мир в Лондон.

Да дигнем нов живот над пепелта,
бутнахме старо — ново да градим,
със правда, ред безправье да сменим,
да светне ден, де владаше нощта.

Трошихме сили във борба с врагът —
да ги дадем сега на славен мир.
Зачудихме с геройство целий мир,
герои нека бъдем и в трудът.

И този труд не е Сизифов труд,
а благодарен и благословен,
не ще нахалост иде пот свещен,
не ще измръзне семето от студ.

Земи широки мечът даде нам,
от векове обливани с кръвта —
със слънцето на свободата там
да грейне слънцето на радостта.

На труд! Въз лаврите си да не спим,
велика слава носи дълг велик,
грядущето ни праща своя клик —
за него да работим и творим!

Порасли днес — порасна ни дълга.
Да го изпълним кой ще да ни спре?
На работа, на работа сега
от Дунава до Бялото море!

Май 1913

* * *

Мир, мир! Свърши се славната война!
О, не — война ни друга чака още —
по-дълга: ще се веят знамена
на други пак полета за надмощье.

Война упорна — не със щикове,
с картеч, с гранати, а с духовни
оръжья: мисъл, воля, трудове,
усилия на разума върховни.

На дело! Да печелим иде час
победи други — пак велики те са —
нов Лозенград и нов Люлебургаз —
на бойните полета на прогреса.

НА БЪЛГАРИЯ

Ти, Българьо, майко на витязи,
майко, кървав лавър що венчава,
дух геройски що докрай запази:
слава тебе, вечна слава!

Вам, юнаци от смърт пощадени,
здрави синове на майка здрава,
днес окичени с венци зелени,
слава вам, нетленна слава!

Вам, герои, кости в бой сложили,
жертви скъпи за идея права,
светли духове, нам вечно мили,
слава вам, безсмъртна слава!

ПРИ СРЕЩАТА НА ГЕРОИТЕ

Добре дошли, юнаци благородни,
добре дошли, о, български деца!
След гоoести и мъки безизходни
вий пак стоплихте нашите сърца.

Цалувам ви, юнаци, по челата,
покрити с прах и лаврови венци,
бранители на родината свята. . .
Добре дошли, борци, царе, светци!

Вий, лъвове от сто полета бойни,
вий, великани с бронзови лица —
поклон! — Не бяхме ний за вас достойни
със наште малки умове, делца.

Ехтят ура, ветреят знамената,
тъй както там, де страшний бой кипе —
на храбростта ви спомням чудесата
от Лозенград, та до Султантепе!

С какъв днес химн, борци, да ви възпея?
Възторга ми що може изрази
от вашта лучезарна епопея?
Ликувай, душо! Лейте се, сълзи!

2 август 1913

МОИТЕ ПЕСНИ

И аз на своя ред ще си замина,
трева и мен ще расне над прахът.
Един ще жали, друг ще ме проклина,
но мойте песни все ще се четат.

И много имена и лесна слава
годините без жал ще изметат
ил ще покрие плесен на забрава,
но мойте песни все ще се четат.

В тях зов се чуй за правда, за свобода,
любов и благи чувства ги красят
и светлий лик на нашата природа,
та мойте песни все ще се четат.

В тях вее на Балкана лъхът здрави
и тайните хармоний му звучат,
и гръмът на народните ни слави,
та мойте песни все ще се четат.

Във тях душата ми изля се цяла
с най-скъпите си бисери, цветя,
в тях всичко светло, ценно си е дала,
във тях живей, звънти и тръпне тя.

Не ме смущава див вой от омрази,
не стряска ме на завистта гневът —
спокойно гледам в бъдещето ази:
там мойте песни все ще се четат.

Те жив са отклик на духа народни,
а той не мре, и дор сърца туптят
от скръб и радост в наший край свободни,
и мойте песни все ще се четат.

Януари 1913

ПЕСНИ ЗА МАКЕДОНИЯ
1913—1916

БЪЛГАРСКИЯТ БОГ

Жив е той, жив е!. . .
Хр. Ботев

Тревожни дни, велики дни! Не знам
прекарвал ли е друг народ такива.
Триумфи, слава! — а сърцата нам
змия гризе, отрова в тях излива.

Душмани грозни с низки врагове
обграждат ни. Стихия на коварство!
На адска завист демонът реве
към младото, великото ни царство!

И хищни птици яростно кълват
меса ни живи, кръв ручи от рани. . .
За туй ли нашите свети герои мрат —
да бъдем грабени, разкъсвани, обрани?

Българио, треперя с твоя гнев,
треперя с твойта ярост безгранична,
треперя с яростта на бесний лев,
на кой, настръхнала, си днес прилична;

треперя с целий негодующ свет
пред тоз позор; с душите възмутени

на твойте храбри синове, безчет
по бойните полета покосени.

Но жив е българският бог. Той нас
в най-мрачни векове пази: пази ни
при Шипка, Сливница, Люлебургаз —
и днес той бди въз нашите съдбини.

И днес той бди въз нас, невидим страж
народен, и не ще да ни остави.
О, жив е български бог, богът наш
велик, и чудеса за нази прави.

Защото правдата е с наший меч
и имаме велико тук призванье
и славна рол в историята веч
съдбата предвидлива начърта ни.

И пак ще одолеим! И по-висок
ще бъде нашият полет свободни
въпреки всички сили преизподни!
О, жив е, жив е българският бог!

Февруари 1913

СЛЕД СЛИВНИЦА...

Война! Смърт на българите!
(Вик на сръбския печат)

След Сливница аз пеях: «Този адски
раздор губителен бе срам, безчестье!
О, боже, дай любов, дай сговор братски
и таз война мир вечен да замести!»

И аз проклех я; аз проклех Милана,
проклех злодея, демона размирен,
виновника за толкоз кръв проляна.
Но той умря, покрит с позор всемирен.

Умря? Не, пак е жив! Духът му пак живее:
разпаля страсти, буди зли омрази:
Милан във цял народ сега лудее
и меч душмански дига върху нази!

Пак старата вражда неугасима!
Пак вихърът на яростта завея!
О, господи, такъв ли край ще има
балканската велика епопея?

О, господи, затуй ли бяха наште
свети борби за идеал блестящи.
Та с втора междубратска сеч света да слишем,
та нова Сливница в историята да впишем?

Април 1913

ТЪРЖЕСТВЕН ЧАС

От Охрид до Чаталджа, от Дунав до Кавала
в една душа и мисъл днес цял народ е слян,
една го мъка трови, една го люшка хала,
един го пълни блян.

От Охрид до Чаталджа, от Дунав до Егея
от ярост гороломна днес цял народ пламти,
той цял е огън, вихър, стихийна мощ, идея,
вулкан, кой веч бухти...

Бухти! В душите ад е, сърцата с кръв облени,
в гърди могъщи тътне сподавен левски рев. . .
Стократно ти порасна, народе уязвени,
в свещения си гнев!

26 април 1913

ЗАТУЙ ЛИ БЕ ТОВА?

Грамади разкървавени тела,
паднали в бран за братската свобода,
велики, чудни вършени дела
в борби ужасни с враг, стихий, природа;

при Одрин, Лозенград, Люлебургаз
безчет борци простреми по полята,
а други — жертви на мор ил на мраз,
ил на Чаталджа гниющи в блатата;

в Родопите, при снежний Булаир,
при кървавата Арда и Марица —
на смърт неумолима грозен пир
от нашата до морската граница —

затуй ли тия жертви, боже мой,
се дадоха, та днес да чуйм ония,
зарад които мря народ-герой,
запъшкали под нова тирания?

Затуй ли наште храбри синове
жънаха лаври и посяха с гроби

тракийските поля и снегове,
та робите да видим и днес роби?

Да видим всичко скъпо тяхно в кал
погазено, език и род ругани,
души им изнасилвани без жал,
снагите — цели в синила и рани?

Да видим българинът да не смей
в най-български край българин да бъде,
и името, с което се гордей,
кат срам и престъпленье да се съди!

Българио, затуй ли ти дава
тез хекатомби от юнашки сили,
затуй ли ти геройски пролива
най-пламенната кръв из свойте жили?

Затуй ли бе, затуй ли бе това?

Април 1913

«НИ ПЕДЯ ЗЕМЯ!»

И рече безумец: несть бог!

Славянство? — глупост, братство? — празна дума.
Достойнство? — вятър, чест? — безсмислен звук!
Свещена клетва? — за хитреца глума,
измама за простака тук.

О, Сърбио, така ли оправдаваш
небратските си замисли към нас?
С таквиз ли думи дръзки заглушаваш
на съвестта неумолимий глас?

Така ли ти свети права убаряш
и връзките с честта като скъсà,
на знамето си тоз позор писа?
Ний чуваме те гневно да повтаряш:

«От Македония ни педя вам!»
Но таз земя е наша, наша, наша!
Светата българска я реч оглаша,
земя е скъпа нам!

Тя жив е къс от нашто живо тело
през вековете с нас страдà, дишà.
и с тръне увенчаното ѝ чело
тронува, грее в нашата душа.

За нея бяха жертвите безкрайни,
за нея мряхме при Люлебургаз,
за нея, след триумфите си сяйни,
не лаври — траур носим тоя час!

На наший зов за правда, мир свирепо
крещиш: «Ни педя!» — брат не, злобен враг —
и в умопомраченье слепо
с Милановия меч ни плашиш пак.

О, пак ли сеч? О, пак ли по полята
славянски братски кърви ще текат?
Историо, не давай си листата,
не вписвай в тях на тия дни срамът!

Май 1913

1915 — 1916

ТАМ!

«Всички плачеха от радост.
Възторгът бе неописуем».
Официално съобщение

Там, де Вардар шуми, в оня край мил и свят,
де се наште стремят души, мисли, сърца,
със ура и с венци, с просълзени лица
братя роби здрависват спасителя брат.

Ден велик! Доживях те, дочаках те веч!
О, сърце, тупай, бий със младежкия жар!
Там свобода загря! Волно българска реч
зазвуча по бърда, по поля и в олтар.

О, гори, планини, вий напразно сега
пред мен пречка поставяте — пречки не знам
за летежа си вихрен на Пирин през снега:
аз съм там, със духа, аз съм там, аз съм там!

Аз деля радостта на възкръсналий брат,
във урата, в сълзите му своите слял,
и прегръщам те с него, герою крилат,
за тоз празник велик сили, кръв — всичко дал:

ти, герою, ти, войно с железен дух, гръд,
на България гордост, света удивил
с ураганский си устрем към слава и смърт,
епопеи създал и империй сломил!

О, лети от триумф на триумф, радост сей!
Нощ превръщай на ден, плач на смях, ад на рай
и над Охридско езеро, роб де ридай,
ти победно си знаме развей!

18 октомври 1915

ПОЛКОВЕТЕ

(След посещението ми на софийската гара)

Отиват. . . Полк след полк и влак след влак.
Върховен час! Велико напреженье
на мишците народни! Виждам пак
на мощ стихийна страшно проявленье.

Отиват, все на запад — ден и нощ!
Това са на България децата —
това е на България душата
със всичките й ярости и мощ.

Това е правото с юмрук издигнат
върху безчестьето и подлостта,
заканата ужасна на скръбта,
гневът, кат из димящ вулкан изригнат;

гневът свещен, изникнал от любов
безкрайна към страдалци и робове,
това е отговор на скръбний зов
на Македонья кървава, в окови;

това са Лозенград, Люле бургаз,
Чаталджа, Булаир, от гняв пламтящи,
и на Айвазбаба безумний бяс —
на нови яростни ура летящи;

това са ратниците, сонм крилат
от мъстоносци, с пламък във очите,
извикани на богомерзски рат
проклет на Сливница от бегълците!

Това е устрема стихиен пак
на правдата, честта и мъжеството
към лют двубой с коварството и злото. . .
Отиват — полк след полк и влак след влак!

ОХРИДСКО ЕЗЕРО

(Написано при известието за освобождението на Охрид)

Какво ме тласка днес и кой ме глас зове
към твоя лъскав шир и китни брегове,
о, езеро прекрасно?
Не знам — но в тоя час величествен ламтя
със вихрени крила към теб да полетя,
към твоя чуден свят, пленил духа ми властно;

ламтя да потопя душа и смаян взор
на твойто огледало в светлия простор,
о, езеро омайно,
на сините вълни да гледам хубостта,
на техний плясък тих да слушам песента,
стенанието тайно;

и там, при Охрид стар, праха да видя свят,
въз който е стоял изчезналий палат
на бурний Самуила,
да сетя може би великия му дух
витающ там; да чуя в ромона ти глух
легендите свети на старината мила;

да тъна във море от спомени, мечти
пред твоя чуден шир с неземни красоти,
кой свода отражава,
и гост очарован, въз славния ти бряг,
да гледам възхитен народния ни стяг
как вятър го развява!

Ноември 1915

ХРИСТОС ВЪЗКРЕСЕ!

«И като не бяха привикнали да викат ура, селяните, просълзени, поздравяваха нашите храбри войници с думите: «Христос възкресе!»
(Из една дописка от Македония)

В македонския жалостен край
тежко пъшкаха клети робове,
македонския прелестен рай
бе насеян с тъмници, гробове.

Но пристигна спасителя брат —
и в поля, и в гори вик крилат
от народен възторг се понесе:
Христос възкресе!

Плач от радост — о, как се не плачи
пред победния български стяг!
Свобода, свобода!. . . Зли палачи
на човешки души — в срамен бяг!
И възторгът сърцата разтресе,
и сърцата кат луди туптят,
и цветя въз геройте валят
с «Христос възкресе».

Празник светъл, велик, идеален!
Ден на нов, человешки живот!
Блян постигнат, столетия гален
във душата на тъпкан народ!
И навред радостта се разнесе
и лицата със сълзи обля,
и във дивни се думи изля:
Христос възкресе!

И възкръсна там правдата висша
чрез триумфа на българский меч,
волно дух фърка, волно гръд диша,
волно звучи и родната реч.
Македонио, дигай сърце си:
над теб българско слънце изгря
подир сръбската нощ. Каин умря!
Христос възкресе!

Летят полкове в бури, премежди,
през чукари, през бездни летят,

пръскат радост и будят надежди
и оковите с меча трошат:
брате мой, ти, кой кръста изнесе
на страданьята с дух несломен,
от зло иго си вече спасен!
Христос възкресе!

Летят полкове, град по град пада,
роб осъмва свободен човек
на урата под първият ек,
при гласа на свободата млада.
Македонио, слагай венци
по челата на наште момци!
Пей, ликувай, Великден твой днес е:
Христос възкресе!

21 ноември 1915

РАЗГОВОР С ТЯХ

— Що гърмиш, българска стара Мораво?
Що шумят празнично твойте талази?

Морава

Зрелище вчера видях величаво:
българско войнство ме пръв път прегази.

— Вардаре буйни, що тъй светлееш?
Песен омайна и нова ти пееш?

Вардар

Български синове, млади витязи
с лаври минаха над мойте талази!

— Шар снежноглави — на чуките царят, —
що от теб идат тез странни ехтежи?

Шар

Чух съдбоносни ура и гърмежи —
мойте ги екове още повтарят.

— Що зеленееш, Бабуно, сред зима...
Лаври по твойте плещи зацъфтяха!

Бабуна

Пролет ми лъхна и бог подмлади ма:
дивни юнаци през мен прелетяха.

— Охридско езеро, гладко, кристално,
що се вълнуваш, шумиш триумфално?

Охридско езеро

Вест ме зарадва за славна победа:
левското знаме във мен се огледа.

— Черна река, що тъй с бранове мътни
пееш гръмовно из тъмни усои?

Черна река

Славя аз подвизи нови, безсмъртни,
що тук извършиха родни герои.

— Що си запял и ти, Дрине далеки?
Драгост велика крий твойта песница.

Дрин

Драгост и радост: чуй,-ази съм веки
нова на младото царство граница!

— Преспанско езеро, твойте талази
що се с такава заплискаха сила?

Преспанско езеро

Сянката виждам на цар Самуила,
тука дошла да се радува с нази.

Декември 1915

КРАЛИ МАРКО

Стоиме възхитени,
стоиме удивлени
пред подвига велик,
пред устрема витежки
и напън свръхчовешки
на нашия войник.

Омайват днес умът ни
делата му безсмъртни,
стихийната му мощ,
напорът му титански,
духът му урагански,
кога реве: «На нож!»

От Тимок до Бабуна
с крилата на фъртуна
летиш, войнико млад!
При Косово враг сгазяш,
във Охрид, Битол влазяш
със левски стяг развят!

Навред летиш все тоя,
в стихиите и в боя,
със твоя вик: «Напред!»
В опасности налиташ,
«Къде врагът е?» — питаш
и гониш го навред.

Тук крепости събаряш,
там градове ударяш,
превземаш, пак фърчиш. . .
Поля, бърда прескачаш,
от Руен на Шар скачаш
и с мощ света дивиш!

Тъй в друг век Крали Марко
сърце юнашко, жарко —
търчал от рид на рид,
за бой в полята скитал
и планини прелитал,
могъщ и страховит.

Преданьето твърди ни,
че след борби с години
той в пещера заспал;
но той щял пак да стане
да шета по балкани —
не е ли веч станал?

НОЩНО БДЕНИЕ

Нощ. В храма свещен коленичил народа.
Молитва печална се носи към свода.

— За вас сега мислим о, скъпи герои,
за вас тук се молиме с мокри лица!
Духът ни със вас е и наште сърца —
по снежни чукари, в безлюдни усои. . .

Далеко от вази — с вас мъки делиме,
от вашите рани и ние болеем,
от вашата вяра и ние пламтиме
и с вашите лаври оттук се гордеем.

О, боже, дай сила на лъвски сърца,
дай крепост докрай на железни десници,
що чупят окови, отварят тъмници,
на тез, що в смърт тичат с засмени лица;

що нашите носят свети идеали,
що носят и твоята правда света,
що кръв и живот за тях са отдали
и кръста поели велик на Христа,

закриляй, о, боже, юнаците млади,
свети им във мрака, топли ги в мразът,
крила им ти давай пред бездни, прегради,
твой ангел им пращай на боя в шумът.

Закриляй, о, боже, там наште герои,
във подвига славен крепи им духът:
те наши борци са — оръдья са твои,
на твоята воля и праведен съд.

Не мъст и не гордост ги движи, не злоба,
а твойта любов към страдалний човек,
към нов живот викат заровений в гроба
и милост разливат в жестокий наш век.

Върни ни ги живи с венци да ги зърнем
и слънце на радост да светне въз нас,
в тях родната слава с любов да прегърнем —
прати ни, о, господи, тоз хубав час!

Нощ. В храма свещен коленичил народа.
Молитва печална се носи към свода.

ВСЕ ТАМ. . .

Все там на запад, дор до Дрин,
дене и в мрака на нощта
летиме всички до един,
с душата, с мисълта.

Все там стремиме се сега,
тук дишаме, а там живейм —
в студа, в мъглите и в снега
настръхнали се рейм.

Все там отива наший ум,
на боя в адската игра,
и слушаме ту грозен шум,
ту вихрено ура.

Все там, във- оня край свещен,
днес фокус, в себе мощно сбрал
мечтите на народа цял,
копнежа вдъхновен.

Все там, де подлият палач
на човешкий дух е в бяг,
де радост сменя стон и плач
пред българския стяг.

Там, дето с мощни си ръце
твори нечувани дела
юнакът с лъвското сърце,
с орлови крила;

де наший блян създал си трон,
де наший дух сградил си храм —
към оня чуден небосклон
летим — все там, все там!

Ноември 1915

ЧАС ВЕЛИК

В час велик на мощ духовна,
на величествен подем
посред бурята световна
ний живеем и растем.

Страшни дни ни бог изпрати —
младост нова да сдобийм,
сили в нази непознати
удивени да открийм;

сили векове калени
в изпитанья и тегла
и летежи вдъхновени
на заякнали крила.

О, Българио, край роден,
как си дивна в тия дни
с тоя устрем благороден
към велики съдбини!

Клюмнала, печална вчера,
днес — прекрасен херувим —
пълна с бодрост, пълна с вера,
с дух висок, несъкрушим.

О, върви из своя път,
пътя славний на честта,
във борбите на светът
твоята е най-света.

Нек те мразят, клеветят
стари, нови врагове:
твойте лаври ще блестят
в бъдещите векове.

В поколения безброй
твоя подвиг ще живей,
величавий образ твой
във историята ще грей,

че във тоз безжален век,
с бойни разцъфтял поля,
ти една кръвта си ля
за поробений човек.

Ноември 1915

В БУРИ...

Ред трусове, бури, преврати,
разгроми, триумфи крилати,
добри и ужасни съдбини,
от трийсет и девет години,
народе, видя, преживя ти
и твърд ги посрещна, изпрати.

Дял странен съдбата ти дала,
за нàпън те вечен създала,
и в подвизи трудни унесен,
улисан в неспирната битва,

ти нямаш дор час за молитва,
ти нямаш дор време за песен.

Борби и тревоги безбройни
и малко минути спокойни
небето обрекло ти тамо...
Ти в бури от люлка заскита,
едно поколение сàмо
на десет животът изпита!

Какво си? Желязо ил камен?
Ил дух, ил стихия, ил пламен?
Не чух те в таз дълга верига
от подвизи, мъки, умори
по всички балкански простори
да викнеш: о, господи, стига!

Ноември 1915

БЪЛГАРСКАТА ДОБРОТА

Написано след посещението на една болница, дето учуден видях, че един наш ранен войник гощаваше с шоколад и овощия съседа си сърбин, тоже ранен войник. След справка узнах, че нашият войник получил раната си от същия в боевете при Пирот! Един от хилядите случаи на проявяване свойственото на българската душа и характер добросърдечие.

Добър и великодушен
в затишьето, в мирът
или вулкан отпушен
на битките в шумът;

ту удар, кой убива,
ту вихър, кой ехти,
ту дева срамежлива —
народе, туй си ти.

Ужасен във борбата,
извън борбата — мил —
кого не си дивил
с гнева си, с добротата?

Но твоя гняв е вир,
море е благостта ти,
небесен дар в душа ти
и неин бог, кумир.

Готов за всепрощение
към вчерашний враг твой,
ти фърляш във забвение
обидите безброй.

Херкул по ръст и сила,
дете по кротостта,
съдбата те дарила
с опасна красота.

Да, син на Добрината —
омраза, мъст не знайш,
тегнее ти враждата
и въздуха й не трайш.

Не сдържаш колко-годе
наклона твоя благ:
добряк си ти, народе,
до слабост си добряк!

Със таз душа в безпечност
пред злото на светът —
на милост и сърдечност
неизчерпаем ссъд.

Със таз душа прекрасна,
с туй златното сърце,
в усмивка сбрани ясна
по строго ти лице. . .

На колко изненади
така си жертва бил,
в невидени прегради
челото си си бил?

И в наший век, потресен
от злоби без конец,
ти с тоя дар небесен
изглеждаш чужденец!

СРЕЩА НА ШАР

На снежния Шар върху лоба студен
три български царя дойдоха за среща
(събрала ги беше орисница веща):
Симеон, Самуил и великий Асен.

И взор като впиха в простора огромни,
Симеон горделиво извика тогаз:
«Познах тез пределі! Тук всичко ме помни,
тез крайща пространни владял съм ги аз!»

Тогаз Самуил към синьото мо̀ре
посочи и викна: «До тамо владях!»
И славний Асен, дух горд, проговори:
«Над онез вълни сини аз знаме развях!»

Внезапно развя се там някакво знаме!
Позна го и с радост възкликна Асен:
«Другари, поклон! Я гледайте: там е
на мили ни правнуци сбъднатий блен!»

А то приближи, поклони се там леко
на трите царе и понесе се пак,
кат орел вихрокрил, полетя надалеко,
все на юг, за да кацне на охридский бря̀г.

И дълго следяха с очи възхитени
на родното знаме полета свещен,
и дълго йощ гледаха там насълзени
Симеон, Самуил и великий Асен.

Декември 1915

РОЖДЕСТВО

Рождество Христово! Рождество
и на правдата света в Балкана!
За небето сяйно тържество —
и за български народ — настана,
че постигнат той видя си бляна.

Рождество Христово! Празник мил
от морето Черно до Морава
и при Охрид, дето Самуил
гледа смаян как се въплотява
в бърз растеж мечта му величава.

Рождество Христово! Векове
чакала България такова!
И здрависва в тия часове
с радост неизпитвана и нова
слънцето във люлката Христова.

1915

СВЕТИ КЛИМЕНТЕ!

«Отидохме с другарите в църквата Св. Климент и се спряхме пред иконата на светеца. Бедно облечена жена доближи до нас и каза: «Господине, «Златният» ви доведе да ни отървете от проклети сърби. Ние все на него се молим.» По щастлива случайност, Охрид бе освободен в деня на Св. Климента (25 ноември.)»

(Из писмото на полковник Ж.)

Свети Климente, божий светителю,
моли бога за нази ти там!
Свети Климente, наш покровителю,
на колене стоим в твоя храм.

Свети Климente, чуй ни стенаньето:
робство ново и по-зло търпим;
свети Климente, виж ни страданьето,
но със глас ний не смеим да скърбим.

Свети Климente, ний те обичаме,
ти си българин, ти наш си светец,

в скръб, неволи към теб само тичаме,
свещи палим пред твоя венец.

На теб само надежда възлагаме,
еднородче, закрилниче благ,
в тез въздишки душата си влагаме;
ти любил си ни много, люби ни ти пак.

Ти ни гледаш кат жив от иконата,
жив пък наште деди си гледа̀л,
цар Борису видял си короната
и величьето старо видял.

Свети Климente, чуй днес молбите ни —
твойта само услишал би бог, —
о, моли се, че тежки са дните ни
и тиранът е много жесток.

Чуй как страдаме! Сгрей ти сърцата ни,
с радост нашата нощ осветли,
свети Климente, дай на децата ни
да не видят кат нас мъки зли.

Ободрявай духа, крепи силите
на онез, дето идат към нас,
на юнаците там, вихрокрилите,
чийто братски дочуваме глас.

Помогни ни — велик в небесата си, —
помогни ни, о, духо блажен,
да празнуваме ний свободà та си
ведно с твоя светителски ден!

Декември 1915

Народните скрижали
любовно са вписали
на страниците свои
победи лучезарни,
деянья легендарни,
гиганти и герои,

борци несъкрушими
и дни незабравими —
но дните нови, славни,
в които днес живеймe,
кипим, трептим, лудеймe,
на себе нямат равни!

Потомствата след нази
(оттука виждам ази)
ще се дивят и маят
на нашто поколенье
и вечно удивленье
към него ще питаят.

Защото им отвори
широко кръгозори —
вселена нова даде —
и с жертви страховити
в ехтежа на борбите
грядущето създаде.

Защото бе честито
товара да поеме
на сънища големи
и с лаври, кръв покрито

да стигне идеали —
до днеска блян остали.

Ще ни завиждат, зная,
че сме творци на тая
велика епопея,
която ще да свети
в нощта на вековете
грядущи и ний с нея!

Народните скрижали
дни чудни са вписали,
способни да ни слишат;
но дни, но дни кат тие,
в кои живейме ние,
веч могат ли да впишат?

30 декември 1915

ПЕСЕН, ПЕСЕН МОЯ!

Песен, песен моя,
други път бе ясна,
днес си, песен моя,
бурлива и страстна.

В тебе веч не дъха
мирис и услада,
от тебе не лъха
зефирна прохлада.

Мрачна си, сурова,
песен вдъхновена,

с злъчка и отрова
често напоена.

Бурна, кога пееш
за победи, слава,
бурна, кога лееш
огнен гняв във лава.

Ти си цвят все вейн
от вихри сърдечни,
ти си бор люлеян
от ветрове вечни...

Песен, песен моя,
други път бе ясна,
днес си, песен моя,
бурлива и страстна:

бурлива и знойна,
както е сърце ми,
страстна, безпокойна,
като нашто време.

3 януари 1916

ПРОБУДА

След дрямката мъртвешка
душа се буди пак,
тя сила пак младежка
сдоби пред гробний праг.

Увисналата лира,
що дълго спа, мълча,
в кипежа на всемира
взе дял и зазвуча,

и цяла се превърна
в стон, отзвук, химна, клик...
Но кой живота й върна?
Кой дух, кой маг велик?

Кой чародей незнаен,
кой демон тоя път
с възторг свещен и таен
запали ми духът?

Ех, там, в полята бойни,
войник се мярка сив,
с черти добри, спокойни,
безимен и свенлив.

Той, той сега събуди,
окрили моя дух —
кога в борбите луди
урата му зачух!

И видех чудесата,
що родна мощ стори —
оръдье на съдбата —
сама съдба дори!

И аз запях за всички
пред новия светлик,
тъй както заран птички
пред слънчов пеят лик.

Януари 1916

НА КОКИЧЕТО

Първото, що видях сложено на масата си

Кокиче белоснежно,
о, цвете мило, нежно,
любувам ти се аз —
на пролет благодатна
усмивчица приятна
във тоя ранен час.

Дошло ни си в дни бурни,
а небеса лазурни
сънуваш, мило, ти.
Кат теб и ние, цвете,
бленуваме сгрети
от хубави мечти:

да видим, че се ражда
пред нази пролетта,
да утолиме жажда
за щастье, красота;

да видим въз земята
на вихрите, теглата
ден ясен да изгрей.
И господ от небето
в домът ни и в сърцето
мир сладостен да влей.

Копнейм — о, как копнейме! —
за радост, за любов,
живот да заживейме
в труд плодотворен, нов;

въз пепелта да зидим
честити бъднини,
конеца веч да видим
на бури, кръвнини

и в ножница да завре
ръка юнашка меч —
за мирно дело веч;
в чело венчано с лаври
пак мисъл да загрей,
нов идеал да зрей. . .

Таз пролет, нам любима,
душата ни мечтай —
но дълга и без край,
без есен и без зима,
със безконечен май!

Кокиче белоснежно,
дошло в тоз ранний час,
о, цвете мило, нежно,
любувам ти се аз.

Януари 1916

* * *

Мило либе, тук земята
спи и мръзне под снега,
а мен дъхат ми цветята,
май за мене е сега.

Мило либе, битки бесни
тук наоколо бучат,
аз пък слушам сладки песни,
пойни птички ми звучат.

Мило либе, тук са хали
и мъгла небе мрачи,
а мен ясно слънце гали,
топлят пролетни лучи.

Мило либе — ти далеко —
а тук смърт коси, бесней;
пък мен драго, пък мен леко,
около ми радост пей.

Мило либе, тук чужбина
неприветна, а пък аз
в нашта Розова долина
в тоз се възхищавам час.

Как? Нима те тъй учуди
във сърце ми пролетта?
Ах, не казвам думи луди:
твойто писъмце чета.

Декември 1915

ЕЗИКЪТ НАШ

«В новозавоюваните земи войници, чиновници и офицери се мъчат да говорят на населението по сръбски, когато самото население много добре разбира български език.»

(Из статията на един вестник)

«О, неразумне и юроде! Поради что се срамиш!...
Ти, Болгарино непрельщайся, знай свой род и язик!»

Паисий

О, да, Паисие: речта ти беше права
в ония тъмни дни — и днес е тя такава:
народа наш по труд, по чест, по меч велик —
по липса на любов към свойто как е малък —
по рабския поклон пред чуждото! — и жалък
с туй незачитанье на родний си език!

Тоз хубавий език, и звучен, и кристален,
във наший собствен дом е гостенин печален:
във дрипи, настрана стои оттикнат днес.
И тоя най-скъп дар помежду даровете,
щит, нас от гибел, смърт пазил през вековете,
не любим, не ценим — на чужди правим чест.

На тоз език и днес се радваме и плачем,
но ний се не гордейм със него, не го тачим —
едва ли пред света не ни докарва срам.
Туй, що е българско, е много долньо, диво,
о, чуждото за нас е скъпо и красиво!
О, чуждо любим ний! О, чуждо дайте нам!

Мнозина ли сме ний — пир, път ли сбрал ни тамо, —
едничък чужденец намери ли се само,
на неговий език завчас ще загълчим!
И вред си робското разнасяме смиренье,
духовна нищета и самоуниженье —
от миналите дни печат неизличим!

Език свещен, нам страж и в вековете дални,
чудесно сечиво за творби идеални,
от твойта красота кога ще се омайм?
Съкровище си ти, но то кому е драго?
От всичките блага най-скъпоценно благо
най-малко те скъпим, ний даже те не знайм!

Имà ли ще народ, кой себе си почита,
светата родна реч така да не зачита?
Паисие, ти бе — та и сега си прав!
Скокни из гроба си, де влезе с жлъч отровен
от наший срам тогаз, и с глас сърдит, гръмовен
излей въз нази днес пророческий си гняв!

Януари 1916

В УЛИЦИТЕ ТЪМНИ...

Във улиците тъмни
нощта царува йощ.
Ах, скоро ли ще съмне —
зора да пръсне нощ?

Да видя аз небето
тъмней ли, ил синей,

и слънчов луч полето
днес ще ли да залей.

Ах, там, в далечината,
де моя дух лети,
стоят под знамената
юнаците свети!

Чукарите са снежни,
реките са под лед,
пространствата безбрежни
немеят без привет.

Огрей ги, слънце златно,
и с тях — борците там,
топли ги благодатно,
влей мощ в гърди им тям.

Тям, тям са нужни сили,
топлик в снага, сърце,
гореща кръв във жили,
несмръзнали ръце.

Че подвиг страшен вършат
в борба с душман, стихий,
с венец да го завършат
те правят чудесий.

Нам топло е в леглото —
нам, лишните в тоз час, —
тям коченей телото
под лъх на нощен мраз.

И чувствувам смущенье
и някаква тъга —
почти едно гризенье
на съвестта сега. . .

Декември 1915

* * *

Аз вчера посетих Борисова градина.
Над нейний пущинак лъх пролетен премина.

Бе хубав слънчов ден. Каква безмълвна радост!
В самотният ѝ шир каква незнайна сладост!

И моя дух на миг от бойните полета
прибра се тук, пленен на бога от привета.

И сладки трепети. . . Веднаж лиази тука
вкушавах светъл мир на славейте при звука?

Веднаж ли струи пих на тайни вдъхновенья
и извори търсих за нови песнопенья?

Веднаж ли Музата, мой ангел в дни тъжовни,
шептя ми в сенките словата си чаровни?

И вникваx в ромона зефирен из листата,
и дишах упоен арома на цветята!

И сладки трепети. . . Душа ми се разнежи
под тоз гальовен лъх на пролетни копнежи,

и песен в мен зазря. . . Но глас смути сърце ми:
за нега, за мечти, певецо, не е време!

Там, дето цял народ с душата е отнесен,
там — твоите крила и дух, там — твойта песен!

21 януари 1916

ЩО ЧУЛА ВИТОША...

О, Витошо, защо си тъй мъртва, занемяла
под ледната си броня? Или си пък заспала?

На твойте ветри зимни де бурното диханье?
Ти цяла в дрямка, ти цяла си мълчанье!

— Не спя, нито съм мъртва, а слушам през простора
словата, що ми шъпне там Шар от кръгозора.

Какво видял и чул е с вълненье ми разказва —
събитья дивни, чийто свят спомен той запазва.

Видял е той, щастливец, борбите, чудесата
на българския воин и чул му там урата.

Видял на Симеона повторени пак дните,
видял на Самуила постигнати мечтите. . .

И много чудни йоще неща ми поверява,
чаровни кат легенда, безсмъртни като слава.

И всичко, всичко, що му живее в ековете,
което да разкаже решил на вековете!

25 януари 1916

«ГОРКО НА ПОБЕДЕНИТЕ!»

Vae victis!
Brennus

Горкò на победените! — закон жесток,
от векове жестоки осветен!
Горко на победените! — възглас висок
на тържествующ меч въз меч строшен.

Към падналий бъди безжалостно суров,
към беззащитния бъди немилостив
и полуживий враг добий го с удар нов!
Горкò на победените! Вик страшен, див!

Не! Българският син на този вик е глух!
В венеца лавров свой тоз срам не ще вплете.
Велик по доброта, велик по меч и дух,
не може да мъсти, не може — и да ще!

В борбата гневен лъв, извън борбата мек
и кротък кат дете, не си ли, роде мой,
на висша красота пример за наший век?
О, нека друг да е във зверствата герой!

Наследство ли е туй, нагон или завет —
великодушьето е наша слабост, мощ.
На тигър от кръвта в кръвта ни няма след
и тигру да простим готови ний сме йощ!

О, боже, извор жив на милост и любов,
ти сам в душата ни тез чувства закова.
О, не, ний не мъстим въпреки страшний зов,
не можем — и да щем, не можеме това!

Януари 1916

ЧАСЪТ

Велик е той, часът сегашен.
Царствà треперят от основи,
в нощта съдби ковàт се нови.
Часът е страшен.

Светът е цял нащрек и буден.
Из кървите, що пак ще бликнат,
два мира нови ще изникнат,
часът е чудей.

Във летописите световни
слова велики ще се впишат,
потомства други ще задишат
в борби върховни.

Стоим пред напън безподобен.
Кой прав оста ще, кой ще легне?
Де капъната ще надтегне?
Часът е кобен!

На тоя час стои закàчен
живота на народи цели,
цъфтящи или заболели
в развратa мрачен.

Въпрос пред нас стои изправен,
въпрос велик, но веч решен е —
кой спрял би божето веленье?
Часът е славен.

Аз чувам вик. Какъв тоз вик е?
Небе земя предупреждава,
че мощ при правда побеждава.
Часът велик е.

26 януари 1916

НА ГАРАТА

Днес бях на гарата. Безкрайний влак
към бойното поле борци ще влачи —
от тях се пука той. . . Гърди на всяк юнак
цветя окичили. А долу изпращачи

с разплакани очи, с приветен взор.
А влакът цял гърми от шумна радост
и кръшни смехове, и песни в хор. . .
Ех, за беди не мисли буйна младост!

На бой ли? Не, на сватба те отиват!
В очите плам блещи, гърди туптят,
от нетърпение сърца се свиват
за път. О, дълго тука ги държат!

Но знак се даде. Влакът запъхтява.
Ура! Ура! — гръмовен, бурен вой!
И музиката бойна загърмява:
«Съюзници-разбойници!» — О, боже мой,

какъв възторг и пòтрес! Там вик, песни,
тук — общ плач! Родино, едничка ти
таквиз извикваш радости небесни
и толкоз сълзи сладки и свети!

13 януари 1916

«БАЛКАНСКИЯТ ШЕЙЛОК»

«Балкански Шейлок» — да, така те назоваха,
о, български народе!
Веднаж ли злобата въз тебе мéч замаха,
снагата ти прободе?

Веднаж ли твоето свещено име, чисто
от кал, калта мърсѝ го?
И твоето чело, под лаврите зaристо,
зла клевета черни го?

Кога врази без чест месата ти резàха —
кадяха им тамян!
За твойте хулници те Шейлоци не бяха —
ти Шейлок си назван!

Да искаш своето — не смей, това е гряшно.
Речеш ли: «Прав съм аз,
ограбен съм без срам!» — ще си охулен страшно,
че дръзко дигаш глас.

Щади разбойника — защо да негодуваш,
че бил е твой джелат?
Би трябвало, уви, кинжала да цалуваш,
със твойта кръв облят!

Би трябвало, кат роб, ти да живейш за други,
безпомощен докрай,
плесници давани да считаш за услуги,
да викаш пак: сполай!

26 януари 1916

СРЪБСКО БЯГСТВО

«И петият ангел изля чашата си върху престола на звяра; и стана царството му потъмняло; и дъвчаха езиците си от болеж.»

Откровение, гл. 16

В виелиците снежни,
в пустините безбрежни
албански цял народ
под твара на теглата
нечути на земята
блуждае в плач и пот.

Напуснал гол огнища,
балкани и долища
той сее с трупове.
В историята няма
трагедья по-голяма,
по-страшни часове!

Безименни страданья.
Проклятья и риданья!

Изплашени лица,
мъже обезумели,
жени в снега умрели,
замръзнали деца!

Вълците в планините
по-сгрени са, по-сити;
настръхналий чакал,
що дири леш да дръпа —
за него пища скъпа —
не е тъй гладувал!

И питаме се: бляк ли
това е? Ураган ли,
от ада излетял?
Ил ярост на съдбата?
Ил бог от небесата
гневът си е излял?

Но тез деца, невести,
моми, бащи злочести
какъв изпащат грях?
И мъка, скръб сърдечна,
и жалост безконечна
изпитваме към тях.

И как ни става болно!
Забравяме неволно
обиди, ядове
пред мъките ужасни
на жертвите нещастни
на чужди грехове.

Да, жертви на водачи
безумни и палачи,
слепци с отворен взор,
овчари пощурели,
народа си довели
до гибел и позор;

водачи, що водили
във мрака, що тровили
народната душа
и цял ред поколенья
кърмили с заблужденья,
с омраза и с лъжа!

И клетва нам душите
изригват въз творците
на тия злочестий
ведно с теб, племе ядно,
що гинеш голо, гладно
в албанските пустий!

2 февруари 1916

ДА СЕ НЕ ГОРДЕЙМЕ[1]!

Да се не гордейме в пустославье шумно.
Кой там дига чаши и крещи безумно:
«Ние сме велики! Ние сме най-първи!»
В тоз час на страданья, на сълзи и кърви!

[1] Това стихотворение ми бе навеяно при минуването късно вечер край един столичен локал, дето шумеше «патриотарско» пиршество, в същото време, когато в близката църква ставаше «нощно бдение» за борците на бойното поле.

Тишина! Да млъкнат песните пияни,
самофалства груби, яростни закани.
В дните на триумфа, о, Софио, давай
пример на смирение — Белград ти не ставай.

Днес се върши тайнство велико и страшно,
далеч от нас гордост, лекомислье гряшно!
Когато във храма чувствуваме бога,
кой смей посред химнът да вдига тревога?

Днес е час тържествен на молитви, бденье,
шумен пир не става, а богослуженье,
час, във кой коват се съдбините нови,
мъртвият възкръсва, чупят се окови.

Тишина, смиренье! Крясъци ил гаври
блясъка засенят на чистите лаври:
за тях кръв проля се, кръв проля се много. . .
Не дигайте чаши! Молете се богу!

2 януари 1916

ПРЕД ТВОРЧЕСКИ ТРУД

«Да даде бог България да укрепи и да развие това, което спечели!»

Вилхелм II

Живейме в часове,
в които се кове
сред гръма на борбата
народу ни съдбата
за много векове.

След лаврите сегашни
очакват ни — не лен,
не разпри пак домашни,
а труд, усилья страшни,
труд творчески, свещен;

труд, работа упорна
по нивата просторна
открила се пред нас,
чрез мъка неуморна
сдобита тоя час.

За устрем нов разкри се
безкраен кръгозор.
О, мисъл, окрили се,
о, сила, засили се
за новия напор!

2 февруари 1916

О, ПЕСНИ

Lève-toi, penseur!
V. Hugo

О, песни, песни, песни,
деца на моя дух,
изпълнили сте, песни,
душа и ум, и слух!

В дни глухи, глух бе храма,
в дни бурни — пак звънти!

Потока пак заля ма
от образи, мечти.

Вий бликате всечасно,
струите се безспир, -
пламтите в мене властно —
зари от други мир.

Отруден съм. Жаднея
за отдих и покой. . .
Но вие — все нов рой,
и без да искам — пея!

И колко пъти аз
престанах — пак подкачвах,
аз лирата окачвах
и снимах пак завчас,

във звуци да предавам
народния трептеж,
душа си да раздавам,
светият ѝ кипеж. . .

И демон някой таен
е мой другар, тиран,
държи ме в своя плян. . .
О, дух могъщ, незнаен,

кога ще отлетиш?
В беседа, в самота ли,
почивам ли, вървя ли —
ти вечно ме дружиш!

Ти вечно ми нашъпваш:
«Мисли, бленувай, пей,
въздишай, пламеней!»
От мене не отстъпваш.

И в нощни тъмнини
заспя ли — пак ме тикаш
и на ухо ми викаш:
«Работнико, стани!»

2 февруари 1916

ВСЕ ВИЕ

Работя ил вървя, деня и в нощен час,
о, мили храбреци, умът ми е при вас.
Следя ви мислено по чуки и в усои,
на битките в димът — все с вас съм, о, герои,
    във вашата съм власт.

Вий владате едни мечтите, мисълта ми,
полетът ви следя по всичките страни,
при Вардар, Косово, при дринските вълни
и вашето «ура!» достига до слуха ми
    през снежни планини.

Живота личен мой — скръбта ми, радостта ми,
отстъпиха назад — със ваште ги смених.
И всякой ваш триумф издига мисълта ми,
и нов възторжен вик изтръгва из душа ми
    с крилатия ми стих!

Ноември 1915

РАДОСТТА НА СЕНКИТЕ

Полковник Янков

Във пламъци издъхнах ази
в борба за твойта свобода;
но днес тиран те стар не гази,
от новий няма ни следа.
О, Македонио, край свещени,
възкръснах с тебе този път
и в твойта радост, възхищенье
забравих лютата си смърт!

Борис Сарафов

О, Македоньо, майко свята,
за теб борих се и живях;
от смърт не плашех се в борбата,
но аз от свои я приех.
Отидох жертва аз безплодна
на братска злоба, но простих,
че днеска виждам те свободна —
о, майко красна, що любих!

Гоце Делчев

За тебе, Македоньо мила,
живях, борих се и умрях,
отдадох младост, дух и сила,
но теб свободна не видях.
Свободна си сега! Ликувам,
макар и в земните недра,
защото твойта песен чувам
и чувам нашето ура!

Братя Миладинови

Отровени в тъмница черна,
о, Македонио, умряхме,
с отворен взор, с тъга безмерна,
че теб свободна не видяхме.
Свободна си сега — ликувай!
Недей жали, че в гроба тлеем —
ний пак сме живи, майко, чувай:
с теб заедно и ние пеем.

Хилядите македонски мъченици

Найдохме смърт в тегла нечути,
в изгнанье, в затвор и в окови
от зли тирани — стари, нови —
но новите по-лоши, люти.
Сега възкръсна в тебе роба,
о, Македонио безцянна!
И всички викаме от гроба:
Ура! Ура! Живей! Осанна!

Самуил

Орел по бойните полета,
умрях отчаян в Прилеп аз —
подир Беласица проклета —
веч девет века оттогаз.
Но чувам викове победни.
Потомство ново се роди!
Я ставай, Самуиле бледни,
войските пак си поведи!

Михаил Шишман

Във боя при Велбъжд паднах,
«Прости!» — казах на трон и царство,
печална жертва сам станах
на сръбската злина, коварство.
Но днес зачувам тръбен звук
и вик победен — утешен съм:
чрез сабята на моя внук
сто пъти ази отмъстен съм.

Паисий

За болгарская древня слава
писах аз, грешний, на Атон.
От Дунава до Дрин тогава
бе звон оковний, плач и стон.
Но днес ухо ми песни слиша!
Смилил се, виждам, бог за нас. . .
Ех, час велик, да стана аз
историята си да допиша.

Февруари 1916

* * *

На тържествата под покривката
гробовете стърчат,
на празниците под усмивката
сълзи течат, течат. . .

Не чуйте ли в шума на песните,
на славата — и стон?
Безброй глави остали под небесните
лазури без подслон!

Прекрасни са венците на юнаците,
но търновий венец
ще вечно носят майките, сираците
за паднал син, отец.

Не тез ли мисли, върху мен надвесени,
мрак фърлят тоя час
въз мойте песни с тайна скръб размесени,
що сещам само аз?

Февруари 1916

НА СРЪБСКИЯ НАРОД

По-страшна трагедья Шекспир не написа,
ужаси по-грозни Данте не изниса
в своята поема,
о, народ нещастен! Чаша по-горчива
изпивал ли някой? Бедствия такива
в историята нема!

Обиди ни много, люто ти мразй ни —
сто пъти по-люти доживя съдбини!
Тръпнат небесата
на твойте страданья пред гледката страшна,
злорадството млъква и хулата гряшна
мръзне на устата!

ДЪБ

Пей, пей! — писà един, —
дор слуша просто племе,
оставай верен син
на своя час и време.

Ще дойдат други дни
и ти ще си забравен,
със твоите песни
кой знае де оставен.

Че възроден народ
в праха не ще се рови:
за новия живот
певци ще трябват нови.

О, прав си, брате, знам:
менят се времената,
но само туй не знам:
менят ли се сърцата!

За слава, за любов
не ще ли все жадуват,
при всяк за правда зов
не ще ли се вълнуват!

И туй, що дълго тях
услаждало и гряло,
ще бъде ли веч прах,
ще бъде ли умряло?

Аз вчера дъб видях,
на друг век чедо мощно,
клонака му съзрях
бухнàл, разстлан разкошно.

Той веч е преживял
отдавна свойто време
и чужденец остал
и сам в полето дреме.

Но пак е нам драг, мил —
нехае времената:
той корени забил
дълбоко във земята.

1916

ПЕСНИ ЗА НЕЯ?[1]

I

Благословена ти бъди,
жена, чаровнице омайна,
че в силните ми вля гърди
тревога сладостна и тайна.

Благословена ти бъди
за радостите, що ми даде:

[1] Доставиха ми се писмата на зап. офицер**, геройски паднал в една битка с англо-френците. Позволявам си да изнеса пред читателите, в стихотворна форма, някои от най-лиричните места в тия писма, адресирани до любимо лице.

за друг живот ме възроди
и нов човек от мен създаде!

Чрез теб в атаките «на нож»
крилат летя, другарко мила,
че щастье дава чудна мощ
и Кралимарковата сила!

II

Гори, полета любях,
в небето влюбен бях,
в природата се губях,
додето те видях.

Полюбих те безгласно,
а тям казàх: прости!
И днес те любя страстно
с душа, сърце, мечти.

Отечество, на тебе
кръвта съм обещал!
Гальовнице, на тебе
сърцето съм отдал!

III

Помниш ли, кога двамина
се разхождахме в прехлае
из омайната градина
в късния вечерен час?

Самотийте мълчаливи?
Романтичний полумрак?
Бляновете ни щастливи
под надвисналий листак?

Помниш ли ти наште думи?
И аз помня ги сега,
при шрапнелните крушуми
на Кара-су на брега.

IV

— Обичаш ли ме? — аз те питах.
— Не, любя те! — казà ми ти.
И в твойте очи аз прочитах
душа, любов и красоти. . .

Треперя днес, Невено мила,
при спомена за тез слова:
той мъжество в борби, теглйла,
той радост в скърби ми давà.

Ах, тоз ме спомен не остави
и в боя кървав онзи ден. . .
Та може ли да се забрави
незабравимото за мен?

V

На всеки миг смъртта ме дебне —
нали в сражения съм аз?
«Прости!» на тоя свят вълшебни
да кажа негли иде час.

Ще кажа сбогом на небето'
на теб, която обичах,
ще спре туптежа на сърцето
и цял мир в мен ще стане прах.

Прахът ми де ще тлей — не питам, —
над мен ще расне бурен див. . .
Но аз безсмъртен ще се считам,
дор в твойто сърце бъда жив.

VI

Когато ми четеш писмата,
помни: под мъртвите слова
трепери на човек душата,
що ти вълшебно окова.

Кога четеш ми редовете,
набързо писани, помни:
те мислени са в гръмовете
на битките, във славни дни.

Помни: в палатката ми бедна
с ръка трептяща съм писал,
но през Беласицата ледна
с духът към тебе съм летял.

VII

Сладка, хубава Невено,
име сладко носиш ти,
колчем бива промълвено,
сладко на душа кънти.

Дето и да съм — мълвя го,
шушна го в съня си аз,
по небесний свод чета го,
чувам го и в бойний бяс!

Сладко то кат любовта е,
като лъх на майски дни,
сладко то кат песента е
на дойранските вълни.

Февруари 1916

БЛАГОДАРЯ ТИ, БОЖЕ!

Благодаря ти, вишний боже,
че ми живота съхрани
до днес, душата ми да може
на тез да се порадва дни.

Благодаря ти, дето мога,
пред жизнений предел застал,
в народния възторг, тревога
и аз да имам своя дял.

Сполай ти, че не ме повика
в ония тежки часове,
когато в сълзи, в скръб велика
народа български живе

и пред скръбта на мойте братя,
що траур черен помрачи,

да умра, кат мълвя проклятья
и със отворени очи.

Благодаря, че пак настала
свещена радост и за мен,
и мога лирата млъкнàла
да взема с трепет вдъхновен,

и в песни си да заживея
аз пак с народната душа —
нали певеца все със нея
до днес трепти, страдà, дишà?

Сполай, че родината млада
видях с безсмъртния венец;
изпитах висшата услада,
що би изпитал тук певец;

че да фърча крила ми даде
духовни — светла благодат,
от хиляди младежи млади
да се почувствувам по-млад!

Смъртта? Да дойде! Не бледнея...
Какво, че вече ще съм прах?
През таз велика епопея
аз сто живота изживях!

Февруари 1916

КРАЛИ МАРКО СЪБУДЕН

Заспах във пещерата аз,
аз, някога юнак чутовен,
но знаях, че ще дойде час
да стана пак от сън вековен.

И той дойде! Фъркат юнак
завесата ми с меч отбули:
ще ида да погледам пак
юнашки век от мойте кули.

1916

НА КРЪСТА!

На старите столетья кръвниците,
на Ксеркса, Александра, Цезаря войните,
на Тамерлана и Атила — бойните полета
и Бонапартовата епопея страшна,
какво са пред великата война сегашна?
Пред грозните й кланета?

Какво е слабият ветрец пред урагана?
И езеро набърчено пред океана?
И плява пламнала пред пламъка на ада?
Де Омирът за таз ужасна Илиада?!

Война по суша, по море и под морето,
война във въздуха, в мъглите и в небето!

На Злото гения стигнал на Хималая ръста!
Ах, оня, що изрекъл бе: «Мир вам! Любете!
Добри бъдете!» —
човечеството пак го прикова на кръста

Февруари 1916

НАРОДНИЯТ МАРШ

Шуми Марица!
Какъв е тоя звук —
свещен, кат никой друг?
Блестящ, като зорница?
Из трепетний въздух
когато заехтява,
той хубав е, кат слава,
от млад възторг тогава
трепери моя дух.

Шуми Марица!
На пир ли тя звучи,
под знаме ли ечи,
ил в шумната столица
гърми в тържествен час,
обфащат ме трептежи,
душата ми тогаз
кат боен кон се ежи
при тръбний боен глас.

Шуми Марица!
Пред мен в тоз звук крилат
кат в някой блян фъркат

редят се върволица
от слави, що не мрат:
Загората гробовна
и Шипката чутовна,
и Сливница гръмовна,
и знамена в димът!

Шуми Марица!
От този звук сгрян,
кат бурен ураган
със огнен меч в десница
България летя:
на Стамбул до стените,
на Охрид при вълните,
на Шар до висините,
тоз славен звук ехтя!

Шуми Марица!
Не пее тя — тръби,
пред бури и съдби
фърчи, като орлица. . .
В тоз звук се всичко сбра:
на наший дух ламтежа,
на битките ехтежа,
на славата гърмежа
със хиляди ура!

ЮЖНЯКЪТ...

Южнякът най-после раздра
на Витоша снежната риза
и пролет кат бойно ура
победно у нази навлиза.

О, боже, прати ни и мир
след бури, борби и победи —
труд спорен след кървавий пир,
дух творчески меч да наследи.

Февруари 1916

РАДОСТ НА МАКЕДОНСКИТЕ ДОЛИНИ[1]

Дойдоха, настаха
желаните дни:
гръмнаха урата
и в наште страни.

Дойде кат царица
свободата днес
с гръм, с Шуми Марица,
с великата вест.

Скръбта ни престана.
Град, хижа и храм

[1] Виж «Мъртвите долини в Македония».

днес викат: Осанна!
Ден славен, голям!

Окови разбити,
тиранина в бяг,
тъмници открити
пред български стяг!

Трудът, който пори
браздите по нас,
лесът, кой бърбори,
о, ветрове, с вас,

поточето бистро,
въз Шарът снега,
небето заристо —
празнуват сега.

Пелистер празнува,
Бабуна сияй,
цар Вардар ликува,
Дрин пее, играй.

Ликуват орлите
там из висоти,
на Шар по скалите
днес лавър цъфти.

Дойдоха, настаха
желаните дни,
гръмнаха урата
и в наште страни!

Декември 1916

ТРИТЕ НАШИ ЕЗЕРА

Трите наши езера светлеят,
трите наши огледала ясни,
трите водни небеса синеят
в македонските долини красни.

В първото стар Охрид се оглежда,
в другото — духът на Самуила,
върху третьото чело навежда
царствено Беласица унила.

Денем те унесени мечтаят,
тихо шъпнат с вековете дални,
в лунни нощи край вълни кристални
самодиви тайнствени играят.

Февруари 1916

СВЕТОВНАТА ВОЙНА...

Плачи, поете!
Я. Връхлицки

Човечеството клето,
в сълзи и кръв облето
в ужасний пир
на ярости, омрази —
разпенени талази —
жадней за мир.

За мир душите тръпнат,
таз дума всички шъпнат,
но никой глас
висок се не издига
да каже смело: Стига!
О, грозни час!

Недрата на Молоха
натъпкани бидоха
с тела без чет:
те йоще ще приимат,
дан кървава ще взимат
от клетий свет.

Небето се чумери...
Историята трепери
от страх, уви,
че листовете свои
пак с кървави порои
ще изчерви!

Гърми от ярост века!
На богочеловека
гласът мълчи.
Цял в кърви си, о, свете!
Мислителю, поете,
тъжи, плачи.

Февруари 1916

ЕПИЛОГ

В тез песни трепетни душата си излях,
в тез песни искрени прослави доблестта,
в тез песни празнични излях си радостта,
кат българин и кат човек плаках.

И тая глуха скръб възторга ми тровѝ,
тежеше кат крушум на моя стих крилат:
защо бе, боже мой, защо бе този рат,
кой с було траурно без брой сърца зави!

Грамади трупове! Порои братска кръв
по бойните поля — славянските поля!
О, родино, не ти подаде знака пръв
за страшната борба. О, друг кръвта заля!

Ти жъдна бе за мир — показаха ти меч,
за правда ти молѝ — неправдата се смя. . .
И нà — сеч, ужаси по райската земя
и споменът им гроб за братството е веч.

Мъглите днешни зли кога се разнесат,
Българио, и ти ще светнеш с лик зарист,
и силна с правото и с лавъра си чист
спокойна ще да чуйш всечеловешкий съд.

София, 14 февруари 1916

НОВИ ЕКОВЕ

ПРОЛОГ

О, знам, че мойте нови песни
ще отлетят безследно; знам,
че отзив слаб на час голям,
те ще заглъхнат пак безвестни.

О, знам, че мойте песни веч
на есента цветя са бледни,
на есента листа последни,
що вятър ще отвей далеч.

Но що от туй? Аз пея пак!
Душа ми пей въпреки мене. . .
Попитай, що шумти и стене
при буря глухия букак?

Защо и птичка с звучен клик
денят здрависва, кой се ражда,
защо и екът се обажда
в леса на всякой гръм и вик?

ПЕСЕН МОЯ, ВЪЗВИСИ СЕ!

Песен моя, възвиси се
на възторга в небесата,
ти високо устреми се,
кат орел плюшни крилата.
— Ох, крилата ми са тежки:
гледам теглила човешки.

Песен моя, в звуци горди
ти предай ревът на боя,
гръмовитите акорди,
под които мре героя.
— Ох, тук слушам плачовете
на сираци, майки клети.

Песен моя, изтръгни се
из мечтите мрачни твои,
поклони се, възхити се
пред народните герои!
— Ах, те само ме съгряват
и полет ми вихрен дават.

1916

ИГО

Добруджа въздиша, стене,
на морето тя се моли:
— Издигни вълни зелени,
та залей ми степи голи.

Ти залей ме, наводни ме,
та срамът ми да измиеш,
срамно иго оскверни ме —
дирите му да затриеш!

Че тревите ми линеят,
сякаш ги слана сланила,
че цветята ми чернеят,
сякаш ги градушка била!

А морето умълча се.
Всуе Добруджа ожида. . .
Но друг някой отзова се:
«Земльо родна, чакай, ида!»

Септември 1916

ТУТРАКАН

Име скромно и незнайно,
име славно тоя час —
Тутракан! Потръпвам тайно,
щом те изговоря аз.

Тутракан! О, епопея
на народната ни мощ,
вихрен устрем на идея,
бляск светкавичен на нож!

Паметнико величави
на омраза и любов,

в наниза на наште слави
нова слава, лавър нов!

Име силно, кат клик бранен,
име — вечна гордост нам,
громко кат бой барабанен,
свято като песен в храм!

ПАМЕТНИЦИТЕ В ДОБРУДЖА

Поля се български гордеят
пред добруджански степи равни:
«По нас разкошно се белеят
вред паметници горди, славни.

А ти кат длан си гола, бедна
от вечни спомени на слава!»
А Добруджа помисли, бледна,
и този отговор им дава:

«О, не, и аз ги имам свойте —
все тъй прекрасни, горделиви,
израсли там, де на геройте
урата чуха се бурливи:

Силистра, Добрич — вражи гроби —
и Ряхово край Дунав мътни —
друг гроб за бягащите роби —
и моя Тутракан безсмъртни,

де блесна дивното надмощье
на наший меч над враг сурови,
и цял ред паметници още,
и всеки ден се дигат нови!»

Октомври 1916

ДОБРУДЖАНСКАТА КОННИЦА

Не конница — морски
вълни побеснели,
сонм зверове горски
от гняв пощръклели;

не конница — буря
от бесни демони,
що всичко катуря
ил тъпче, ил гони;

не конница — хала
от саблен звек, блясък,
от цвил, ура — цяла
от топот и трясък,

блян вихрен понесен
над степ ековита,
ужасната песен
на конски копита!

Не конница — лава
в димящи талази,
в прах, гръмот и слава
летящи витязи!

1916

НА РУСКИТЕ ВОИНИ

О, руси, о, братя̀ славянски,
защо сте вий тука? Защо сте
дошли на полята балкански
немили, неканени гости?

Желали би вас възхитени
да срещнем со сълзѝ и с китки. . .
Но идете вий настървени,
на грозни зовете ни битки!

Желали би вас да прегърнем
и тоз път сърдечно, горещо.
Но взорът ви свети зловещо. . .
Как ръце сега да разгърнем?

О, руси! Аз друг път ви славях
за подвиг велик и чудесен,
високо ви лѝкът поставях
във мойта душа, в мойта песен!

Вий някога знаме Христово
развяхте за благо човешко —

строшихте ни игото тежко,
а днеска ни носите ново!

И пак не ви мразим (не крия:
обича ви още народа);
но любим и свойта свобода,
стократно по̀ любим я ния.

За тоз кумир ние се бием
и с чужд, и със близък упорно
и няма ний врат да превием
пред никакво иго позорно!

О, колко ви, братя, жалея!
О, как би желал, братя клети,
свобода и вам и за нея
кат нас да живейте и мрете!

1916

ДОБРУДЖА

Люлката на първото ни царство,
първо па̀дало на Аспаруха
в бляна му към силно господарство,
чий меч бляскал над степта ти глуха —

Добруджа! Земя на жито, паши
преширoки, на полета плодни,
днес и лаври раждаш благородни,
лаври за борците горди наши!

Де им меча спомен не остави?
Де не им ечаха тям урата?
Де се знамето им не прослави,
водяйки след себе свободата?

29 октомври 1916

ХИДРАТА

Бран водим с петнайсет народа
от вси земни крайща събрани,
смес пъстра от роби, тирани —
бран водим за право, свобода.

Борба небивала, нечута!
Борба на млад лъв с вълцитята!
Луч с хала, Давид с Голията!
Гърми епопеята люта!

Какъв страшен напън на жили,
на мишци, на воля железна,
о, роде, в двубоя, в кой влезна,
какъв могъщ изблик от сили,

когато разбиваш вълните
свирепи на цял рой душмани
и твойте деца-урагани
на Хидрата чупят главите!

Кой даде тез устреми мощни
на тяхната сабя, десница,

та нижат и днес огърлица
от подвизи, лаври разкошни?

Кой вля им в гърдите тез сили
неземни? Бесът на героя
кой вля им? Кой фърля ги в боя
кат мълний — идео, не ти ли —

на векове цели заветът?
И гледа смутена земята
на младий възторг чудесата,
на мощ исполинска разцветът!

И раснем по стан, по дух ния
на бурите в грома и клика. . .
Българио, как си велика
в великите часове тия!

1916

КЪМ НЕБЕТО

На юг война — на север пак война.
Талази вражески бухтят, ревът
и блъскат се в гранитната стена
на нашта яка гръд.

О, боже, чуй молбата ми: бъди
баща, заслон на моя клет народ!
Велик е той в великите беди,
в борба на смърт, живот.

Аз вярвам в теб и в твоя прави съд,
и в правдата на твойте небеса,
че в милостта си, както и в гневът,
ти правиш чудеса.

Пази ни, слаби сме по брой и ръст —
духът ни само крепка е скала. . .
О, боже, лек да бъде наший кръст,
ти давай ни крила.

Виж, гънем се под тежкия товар
на подвига си; кръв се лей без край
из нашта гръд. О, нов прати ни жар
и нова мощ ни дай!

Недей допуска лаврите ни ти
да се покрусят — лаври чисти кат роса,
нахалост да отидат жертвите свети,
от храброст чудеса.

Чуй, боже, майките, чуй техний вик
за помощ, чуй ти вопъла ни слян,
чуй тоз народ — герой и мъченик, —
цял в кръв облян,

цял в кръв облян в ужасната борба
с врази безброй: през тежки векове
той теб вверил бе своята съдба —
и днес те пак зове.

Крепи го, боже, в подвига му свят —
за твойта милост е достоен той:
виж как е чист и прав, и как е млад —
пази го, боже мой!

1916

ТРЕВОЖНА И БУРНА ГОДИНА[1]

Тревожна и бурна година!
Година на устреми люти,
на слави, триумфи нечути,
в която ти себе надмина —
записа в историята своя —
о, родино моя!

Каква мощ, напор свръхчовешки
и жътва богата със лаври!
Какви удари силни и тежки
на злото, що с теб се погаври —
с честта и със правдата твоя —
о, родино моя!

Ти — малка — Херкулови сили
изнесе на сто поля бойни,
ти — слаба — учуди със жили
и мишци железни, със знойни
гърди във ехтежа на боя,
о, родино моя!

Ах, скъпа кръвта е, що лееш!
Ах, хиляди славни героя
отидоха жертви на боя!
Ти плачеш, но пак се гордееш,
защото чрез тях ще живееш,
о, родино моя!

[1] По случай изминуването една година, откак воюваме в сегашната война за обединението на българите (1 окт. 1915 г. — 1 окт. 1916 г.).

Родино, ти смайваш умът ни.
Какво величаво наследье
от подвизи, лаври безсмъртни,
и колко борби и победи —
та ти веч не помниш им броя,
о, родино моя!

Окт. 1916

КРЪГОЗОР

Не иго, разрушенье
ний носиме в света,
а правда, обновленье,
триумф на любовта;

не за грабеж, насилье
ръка ни бий, ломи,
а нашето усилье
високо се стреми —

към кръгозор, де вика
нас работа света,
де охка мъченика
в духовна тъмнота;

там, де ожида роба
конец на черни дни,
де мъртвия във гроба
очаква вик: «Стани!»

ЧУДНА СИ!

Екнат топовете,
екнат скалаците,
тихи домовете —
де са юнаците?

Все гърмят битвите,
пъшкат болнйците,
плачат молитвите,
охкат вдовиците. . .

Хубава родино,
в скръб сърце каменно,
сърце прободено —
сърце пак пламенно:

дух, напрежение,
горест мъжествена,
нямо търпение,
мощ свръхестествена!

Луч за робовете,
страх за душманите,
чук за оковите,
меч за тираните.

Хубава родино,
огъи си, сила си,
доблестна родино,
чудна си, мила си!

«ЮДА» ЛИ?

Нарекоха те «Юда»,
народе славен мой —
вик злобен на заблуда
в заблудите безброй!

Как? Юда — ти ли, който
за правда бе борец
и на челото, свойто,
трънлив носи венец?

Ти, Юда? Кой живота
жертвà за роба брат
и своята голгота
имà на тоя свят?

Кат него злато взе ли
Христа да предадеш?
На срамни, мръсни цели
ръка да подадеш?

Злодей ли бе с злодейте,
що удрят смело в гръб?
Дружи ли с фарисейте,
що скриват смях под скръб?

Не носиш ли дълбоки
ти рани по снага?
За цели най-високи
не лейш ли кръв сега?

Такъв ли знай земята
предателя Христов —
борец за правда свята
и пълен от любов?

Кое сърце туптяло
кат твойто за честта?
Кое чело блестяло
с по-висша красота?

1916

БЪЛГАРСКИТЕ ЗНАМЕНА

На чиновете от 31-и варненски полк

От стръмния бряг беломорски
до влашките степи безкрайни
летят знамена ратоборски
на български полкове сяйни;

юнаци летят, великани
по дух и по храброст крилата,
децата на наште Балкани,
на наший живот красотата.

Де минат — свободата блесне,
де паднат — възкръсва живота,
де ревнат, кат вихрове бесни
помитат душмана, деспота.

О, български славни войнико,
прекланям чело пред ликът ти,
пред дивната мощ на духът ти —
за всичко, що вършиш велико!

Сам буря — с гняв бурите срящаш,
ломиш, поразяваш вразите,
царствà от основи разклащаш
със твойте ура страховити.

Пред мойте очи възхитени
великите сенки въстават:
аз виждам, във теб въплотени,
дедите ни как оживяват —

чиито мъждраци лъщели
под якия зид цариградски,
чиито коне са пръхтели
по дивите чуки карпатски,

по чиито дири титански,
кат тичаш, о, лъв на борбата,
по всички простори балкански
победно си вейш знамената!

20 декември 1916

МАКЕДОНСКИТЕ ВИТЯЗИ

Пак победи! Пак усилья
с нови лаври увенчани!
Пак великий дух окриля
ратниците-урагани,

рицарите благородни
на велики идеали
из балканите свободни
орли на бой полетяли,

стяг издигащи победен
при Дойран, при Вардар мътни
и при Черна, с дъх последен
бранящи завет безсмъртни.

Храбреците вихрокрили,
легендарните витязи...
Но, деца народни, мили,
има ли слова за вази

толкоз силни и отбрани
да възславят доблестта ви?
И днес в нашите балкани —
толкоз рози за чела ви?

Април 1917

О, НАРОДЕ!

По случай падането на Тулча

О, народе, де цветята,
дето теб ще увенчеят?
На духа ти красотата
кои песни ще възпеят?

Де е мрамора, олтаря,
бъдещето кой ще слисва?
Летописеца не сваря
твойте подвизи да вписва!

Вред орел те виждам ази,
вред здрависвам ти полета —
от егейските талази
до дакийските полета;

вред — все тая епопея!
Вред си вееш знамената,
вред си удар и идея,
и херолд на свободàта!

РОДИНАТА

Любил съм те, о, родино, в теглото
на робството; любил съм ти венеца
трънлив, кървавил теб челото
в неравната борба със чужденеца. . .

Любих те при Батак; при Шипка славна;
при Сливница — легенда лавроносна!
Любих те, в Тракия широка, равна
кога летя победоносна;

любих те и при страшните неволи
и униженья — от врази коварни,

кога ръка злодейска те оголи —
грабнà плода на лаври лучезарни.

Любих — кога развя пак знамената
на Македония за свободата,
и, ипогриф, над чуки и долове
фърча, жънà победи светли, нови.

Но днес стократно пò ми си любима
в двубоя с полсвет, който си поела,
с тоз дух и мощ несъкрушима,
с таз лъвска ярост, що те е съгрела.

И гледайки ти подвизите бранни,
аз в ням възторг, от кой душа ми тътне,
цалувам богомолно твойте рани,
цалувам ти и лаврите безсмъртни.

Ноември 1916

ТАЙНА

«Защо се бием, питаш, с вас —
говореше руснак от Тула
на български войник от Кула, —
та днес съм пленник тука аз?»

(Тоз разговор между братушки
във кръчма ставаше една,
при чашка винце, в тишина,
д алеч от бойний рев и пушки.

«Ти питаш — питам се и аз.
Пò могъл бих да отгадая
защо е рибата без глас,
а псето лай; къде е рая;

какво е топло или студ,
защо светът е зле създаден,
защо един е сит, друг — гладен,
този ходи бос, а друг обут;

защо такваз неуправия
царува на земята тук,
защо и в моята Русия
единът ший, разпаря друг;

аз можех даже да открия
защо с японци бяхме в рат.
Но с вас защо се бием ния,
не знам, не знам. . . Наздраве, брат!»

ЕДНА ЛЮБОВ

— Защо камбана бие, мамо,
тъй жално? — Чедо, за мъртвец,
със лавров украсен венец,
умрял за Македонья тамо.
— Кого погребват? Кой е той?
— Един герой.

— Защо камбана, мамо, бие
тъй радостно, тъй силно днес?

— Този звън обажда драга вест.
— Какво, о, мале? — Синко драг,
победа пак!

— Къде така с ура и с песни
вървят войници и сега?
— Отиват, чедо, без тъга
в борбата да се фърлят бесни.
— В борба с кого — кажи ми пак?
— С нов, синко, враг.

— От Добруджа гърмеж топовен
пристига, мамо, като зов
за плач, ох, тъй е той тъжовен!
— Мъртвец един заравят нов.
— Ах, кой ще бъде там заровен?
— Една любов!

Ноември 1916

ДИВИШ МЕ...

Българио, дивиш ме ти,
пленяваш ме, о, земльо драга,
със тез планински висоти,
върху които свода ляга;

дивиш ме с твоите гори
шумящи, радостни долини,
заливани с цветя, зари
и с твойте дебри и градини!

И с твойте модри небеса,
реки кристални, ниви злати
в поля без край — с тез чудеса
от хубости и благодати;

дивиш ме с ведрата си мощ,
излязла здрава из теглата
на робството, порасла йощ
под слънцето на свободата;

дивиш ме с твоите деца,
орли на силата в разцвета,
със честни, огнени сърца
и в мир, и в бранните полета;

и още — с твоите съдби
нечувани, о, край свещени:
голготи, слави и борби
с еднаква твърдост преживени!

Ноември 1916

ЗАВОЯТ НА ЧЕРНА

Завоят на Черна! О, име печално,
о, спомен тъжовен за жертви безбройни!
О, гроб ненаситен, погълнал безжално
сърца на витязи крилати и знойни!

Завоят на Черна! Каква скръб дълбока
и гордост свещена се буди в духът ни

за дивни усилья в борбата жестока,
за подвизи славни, за лаври безсмъртни!

Завоят на Черна! Възторг безконечен
на вяра и младост, на духове смели.
Българьо, гордей се! Увий венец вечен
на твойте герои при Черна умрели!

27 декември 1916

ЖЪТВАТА

На поколение предишно син,
тръбач на чистите му идеали,
аз дигам гордо лоб — и не един —
пред дните нови, дето са настали.

И думам си: творихме нов живот,
орахме, сяхме в нивата народна —
и не било нахалост: славен плод
бликнà из почвата ѝ благородна.

Узрея жътва на упорен труд,
разцъфнаха се мисли плодотворни
на свободата под вълшебний скут,
растат крила и сили необорни.

Нараства поколенье с дух велик,
за идеалите да мре готово.
О, не звучал в пустиня бодър вик,
ни песен — пята за грядуще ново!

27 декември 191[illegible]

ЧЛУН

Буря вей, пищи фъртуна —
блъскат пенясти вълни.
Върху тъмни глъбини
плува на Българья чълуна.

Яростно море бухти,
вятърът реве, лудува.
Чълун над бездни храбро плува,
не потъва, все лети.

Как се страшно люшка, мята,
в бой с вълните как е смел!
Гурна се, зарий се цел —
пак изскача над водата!

Гледка дивна! Грозен бой
на дух бодър с ужасия,
на черупка со стихия,
но тя следва пътя свой!

Кой е в чълуна? Кой греблата
властно тегли в луднй бяг
чълуна на безбурен бряг
да го изведе? — Съдбата.

9 януари 1917

СЕНКЕВИЧУ

Възкръсна Полша, а ти загина,
дойде свобода, а ти замина.
Казах ли право? Не, полски сине:
не гасне слънце, духът не гине.

Ти жив си вечно в умът, в сърцата,
смърт на безсмъртье не е позната,
ни на тоз, който цял свят сладеше,
който ни даде «К а м о г р я д е ш и!»

1916

СЛАВАТА НИ СЕГА

Не в разкошните чертози,
славо българска, живейш,
не окичена със рози
хубавица ти светлейш:

не във славните преданья,
не в легендите свети,
не в витийските събранья,
славо наша, светиш ти;

ни в полетите високи
на ума или духът —
а в окопите дълбоки
и на битките в ревът,

там, де носиш се бурлива
в страшний грохот на смъртта —
ей защо си тъй светлива
в свойта дива красота!

БЪЛГАРИО, ЖИВЕЙ!

Охулиха те злобно враговете,
прокле те лицемер и фарисей,
но твоята съдба по-ярко свети:
Българио, живей!

Жестоки рани те покриха, злото
извика с радост: «Тя ще угасней!»
Но ти издигна гордо пак челото —
Българио, живей!

«Да мре! — решиха на съвет събрани
вразите, — щом за себе по̀ милей!. . .»
Но ти каза: «Не ща да мра, душмани!» —
Българио, живей!

26 декември 1916

ОТГОВОР

Много бе охулен, мой народе!
Цял порой от хули, клевети
от вразите си дочака ти —
не имаха милост колко-годе!

Ураган от клетви и лъжи!
Адът толкоз злоба не изригна!
Цял вулкан от гневове подигна,
че на своят идеал служи.

Как ми отговори? С плач и жалби?
С оправданья рабски ил с молби?
С тях душманите си не можал би
да смилиш, народе: ти ги би!

Ти чрез меч им даде да изпитат
твойта мощ — как браниш право, чест.
Нека пак те хулят, но от днес —
сигурен бъди, ще те почитат.

1916

РОДИНО, ЗАЩО?

Родино, защо линееш?
Що посърнала стоиш?
Здрава си, но не виреeш,
млада си, но не цъфтиш.

Лаври носиш — не ликуваш,
а със младо си сърце,
ти дори кога празнуваш,
нямаш празнично лице.

— Ох, и млада съм, и здрава,
и живея в час велик;

бих ходила горда, права
и с възторжен взор и лик,

но сега възторг и сила,
дух, крила и буен плам —
всичко, всичко съм пратила
на полята бойни там!

1916

ПРИ ЧЕРНА

Дене, ноще вие
смърт грозна при Черна,
в дим огнен се крие
зарята вечерна.

Дене, ноще — бури,
в небето — пожари,
тресят се клисури,
поля и чукари.

Реве, бучи ада
въз мощ вдъхновена,
желязо напада
идея нетленна;

топовните песни,
все страшни, все нови,
пред вихрове бесни
стена от ножове.

Орел прелетял би
над тях — не човекът,
не стонове, жалби —
«Ура!» носи екът.

Бой на луда хала
с гороломна сила —
България цяла
там очи вперила!

1916

ЦВЕТЯ

Косата ми снегът покрива,
да, на годините снега,
но сила млада, сила жива,
ту притаена, ту бурлива,
вирей в душа ми и сега.

Аз чувствувам я денонощно
и бързам, птичка в утрен час,
при утро пролетно разкошно —
в мен всичко жизнено и мощно
във песни да излея аз.

И бързам аз мечти, вълненья,
сърдечен стон, душевен плам,
последните си песнопенья,
последните си вдъхновенья,
о, родино, да ти предам.

От теб ги взех и те са твои —
от твойте планини ги брах,
от твойте висове, усои,
от твойте слави и герои —
с цветя се твои увенчах!

Нощта от звукове е няма
и гроба вечно ще мълчи —
глас няма, видело де няма,
но дор лампада свети в храма,
о, нека храма да звучи!

Декември 1916

НА ПОКЛОНЕНИЕ

Направих вчера посещенье
на скъпите свети гробове,
ходих аз там на поклоненье
при кръстовете, скромни, нови.

Пролях сълзи парливи, сладки,
навел челото богомолно,
с въздишки огнени и кратки
застена ми сърцето болно.

Застена то за толкоз сили,
без време тука закопани,
за младости, за вихрокрили
юнаци, от смъртта приспани.

«Не пъшкай за борците смели! —
каза България тогава: —
Децата ми, за мен умрели,
живеят вечно в мойта слава!»

1916

МОЛИТВА

О, силний господи, ти, който
от небесата всичко видиш
и земните съдбини с твойто
могъщество рушиш и зидиш,

фърли си взора милостиви
и върху нас — върху народа,
избран за подвизи светливи
в борба за правда и свобода;

избран да бъде здрав кат камък
и несломим в беди ужасни,
в нощта да бъде луч и пламък,
и кораб в бурите опасни.

О, господи, простри ръката
въз тоз народ, простри я, моля —
виж, цял е кървав от борбата,
послушен раб на твойта воля.

Не го оставяй и люби го,
той твой е ратник, твой герой е —
нали през векове пази го
да бъде днес оръдье твое?

28 декември 1916

ВЕЛИКО ПОСЛАНИЕ

В Балканский полуостров — на бурите земята —
простор на наший устрем широк откри съдбата.

Идете — тя ни рече — на длъж и шир вървете,
та братя разпилени под същий стяг сберете.

Засявайте — каза ни — из пътя си просторни
вред семена на правда, на мисли животворни;

на светлина, свобода цената вие знайте:
от тях лишени дълго — на другите ги дайте.

Чест, чистота и милост, отцовски вам завети
в душите развратени на други присадете.

Носители безстрашни на кръста и живота,
творете сили нови, строшавайки хамота:

в пустинята духовна на вас под знамената
цветя да бликнат пищни и жътва пребогата,

трудът да найде радост, духът простор да найде —
аз ваш съм страж, със вас съм. Сега, народе, хайде!

Декември 1916

ВЕСТИ

Войната гърми, а тук вести
пристигат за лаври все нови,
пристигат с тях вести злочести
за нови, все нови гробове.

за сили от смърт покосени
и младости йоще в разцвета,
за кърви юнашки разлени
по страшните бойни полета!

Отечество, ти си всевластно;
кой смей да роптай, да запитва?
Сърцето ми стене безгласно,
душата ми шъпне молитва.

3 ноември 1916

ЕСЕННИЯТ ВЯТЪР

Духа вятърът есѐнни,
сваля листи позлатени,
духа, нейде ги отвява:
кой за тях си наумява?

Есен вей, от песен няма
гинат цветенцата скромни.
Вчера бяха — днес ги няма —
кой за тях ще си припомни?

Ронят се и мойте песни
и изчезват пак безвестни,
като облаци в небето. . .
Що ги пееш, сърце клето?

Духа есен, жално стене,
всичко млъква, чезне, вене. . .
Само лаврите виреят,
вечно млади зеленеят.

Октомври 1916

РАЗДВОЕНИЕ

И таз война — войната третя —
в една година, боже мой! —
При всяка радост аз се сетя
за жертви, трупове безброй;

при всяка радост за победа
и лаври в бойните поля,
тъжа за българските чеда,
чиято кръв се там проля!

При спомен драг — печален спомен
смрачава моето лице,
във мед — пелин, сред празник — помен. . .
О, бедно българско сърце,

при славата народна днешна
не е ли грях да стенеш ти?

Не е ли твойта радост грешна
пред толкоз гробове свети?

Не знам, не знам кое да считам
по-право във копнежа тоз!
За отговор на тоз въпрос
ще трябва майките да питам.

1916

СВЕЩЕНИ ВЪЛНЕНИЯ

Във поля, в гори, в усои
безконечен гръмот бранен.
— Що там вършите, герои?
— Родината мила браним.

— Вий, сестрици — из болнйци?
— Носим здраве и утеха
на страдающи войници,
кръв за родина що леха.

— Вие, пастири духовни?
— В храма молим за победа.
— Ами вий, моми чаровни?
— Венци вийм за храбри чеда

от цветята полски росни.
— Вий, поети? — Химни пеем
за юнаци лавроносни.
— А вий, майки? — Сълзи леем.

1916

ГЕРОИЧЕСКИЯТ ПЕРИОД

Професору И. Д. Шишманову

Героическият период
на България все продължава.
Той столетья нашия живот
ще вълнува и ще осветлява.

Дух титански и стихийна мощ,
небивали горести и слави,
напън свръхчовешки ден и нощ,
жертви и триумфи величави!

Ний, свидетели на тез борби,
ний, участници във тез деянья,
преживяхме всичките съдби,
трепети, възторзи и страданья.

Някога потомството след нас,
днешната история кат прочита:
«Сред легенди ли се лутам аз
и не блян ли туй е?» — ще се пита.

1916

ИСТОРИЯТА НАША

Историята наша е богата —
историята на новите ни дни, —
едва ли миру друга е позната
по толкоз бури, бездни, висини!

Какви преломи, трусове, превърти,
народе, преживя! Какви борби
отчаяни и устреми крилати
има — какви нечувани съдби!

Дали по някакъв закон върховен
ти трябва в бури да растеш, вирейш?
Или живот пропуснат в сън вековен
решил си в кратък срок да изживейш?

1917

ГЛАСОВЕТЕ

Скръбта народна казва ми: «Жалей!»
Народният възторг крещи: «Ликувай!»
Светите жертви думат ми: «Тъгувай!»
Победата ми властно вика: «Пей! —

надежди, бодрост в дух народен вкарвай!»
Съмненьето нашъпва ми: «Потрай —
грядущето що носи, не се знай!»
А провиденьето ми казва: «Вярвай!»

1917

ВСЕМИРНАТА ВОЙНА

I

Триумфи, провали,
възторзи, страданья,
въздишки и хали
сълзи и стенанья;

небето, морето
на лют бой игрища,
лют бой и в небето —
и там на смърт пища!

И в тоз хаос страшен
и в тая тревога
човекът уплашен
си смисля за бога,

съмненье задушва,
към свода взор дига
и с трепет се вслушва,
ще чуй ли вик: «Стига!»

II

Стоя и мечтая:
кога на таз буря —
на халата тая, —
що цял свят претуря,
ще видиме края?

Ох, знам, тя ще мине,
но векове цели
светът ще да рине
костѝ побелели,
пожарни руини.

Поне да израсне
над бившата злоба
любов, що не гасне,
мир нов с дни прекрасни
и рози над гроба!

Кое поколенье
честито ще види
това прероденье,
да каже: «Отиде
ужасно виденье!»

III

В небето бял ангел летеше
с маслинено клонче в ръката.
Той миру мир сладък вестеше,
усмихнат, с привет на устата.

Под него народите бурно
шумяха във гневове страшни
и даже небето лазурно
забуляха облаци прашни.

И никой «Слезни!» не извика,
и никой не щя да го види!
И ангелът в жалост велика
повърна се, горе отиде!. . .

IV

И чу светът таз дивна дума: «мир»[1],
и чу живота тоя сладък зов,
разнесе се над кървавия пир
на гроба — глас на светлата любов!

Ще чуйм ли вече на смъртта ревът
да спре — всемирен блян да поздравим?
Приет да видим клона на мирът?
Ръце — подадени в барутний дим?

Човечеството цяло е нащрек.
Но чувам вик зловещ, безумен: «Не!
Война докрай!» О, пак ли кръв, клане?
Плачи, човешки дух, плачи, о, век!

[1] По случай предложението за мир, направено от централния съюз, декември 1916.

КАКВО ПЕЕ ПЛАНИНАТА

ПОЕТИЧЕСКИ НАВЕИ ПРИ КОСТЕНЕЦКИЯ ВОДОПАД

1917

НАД ВОДОПАДА

Сребрист грамаден стълп с рев бесен
в заврелий пеняст вир се втуря
и заглушителната песен
разтриса въздуха кат буря.

Ехтят скалите, планината,
ревът до небесата стига,
а росен прах от глъбината
клокочеща до мен се дига.

Стоя и гледам с трепет таен
и слушам с трепет адска песен,
и тъна цял в тоз свят омаен,
от ярост, мощ и гръмот бесен.

ЗЕЛЕНО

Навред зелено: лесове,
гори, гори до кръгозора,
зелени чуки, долове,
в зеленина потъва взора;

в зелено къпят се очите,
в зелено къпи се душата,
смарагдени са планините
и сенките, и светлината.

Зелени красоти, омая!
Кипи живот във сила мощна.
Вред рай зелен! О, вред все тая
природа царствено-разкошна!

КРАЙ СТАРА РЕКА

На мъхняст камен при реката,
сред шум талазен и прохлада,
седя с Есхила във ръката,
великий трагик на Елада —
седя на камен при реката.

Гърмят, лъщят вълните буйни,
в балвани блъскат се студени
и в водопади среброструйни
във вировете снежнопенни
се фърлят с рев — вълните буйни.

И книгата стои открита.
Взор зачете се — пак унесен
в талазний бяг, душа, упита,
с гръмливата се слива песен
и книгата стои открита.

ЦВЕТЯТА

Върви — в море цветя засмени:
червени, бели, златни, сини,
сапфири, яхонти, рубини
безброй, от слънцето посени.

Цветя навред, цветя прекрасни —
деца на планинската младост,
на всяка стъпка хубост расне,
при всеки поглед — нова радост.

Цветя — усмивчици безчетни
и всяко ми с главица клима
и сякаш моли ме с приветни
слова: «Минвачо, откъсни ма!»

СКИТАНЕ

Задъхан, морен се катеря
по стръмни рътове гористи,
па често спирам взор да вперя
в чаровен шир през гъсти листи.

И гълтам жадно, до упоя,
озона благотворно-здрави
или фърчи душата моя
по върховете руноглави.

И сещам в себе преени сили,
и сещам в себе прежна младост —
о, здравствуйте, родопски вили!
О, здравствуй, светла жизнерадост!

О БЕЛМЕКЕН!

О Белмекен! Видях те пак,
видях ти снежните морени
и голите плещи зелени,
де бе се лъзгал моя крак.

Години вече оттогази...
Привет, привет, о Белмекен!
Стоиш сега нестигнат блен,
а мисълта по тебе лази.

И пак усещам хладен лъх
и плувам в дивните простори
и безконечни кръгозори,
поглъщани от твоя връх.

ПРОЛОМЪТ

В пролома див над водопада
вървя. Реката пей, бучи...
Пустош, самотност и прохлада...
Твар жива нийде не личи.

И моето въображенье
възбудено работи тук,
де всяко нещо е виденье
и всичко взима образ друг.

Ела на връх ли гол черней се —
наднича великан въз мен,
скала ли щърба замержей се —
старинен замък разрушен.

Бухти ли речен скок гръмовно —
ревът на звяр зачувам аз,
гората ли шуми тъжовно —
в гората юди плачат с глас.

Но ето с кошници малини
моми в цветя вървят насам.
«Ах, туй са горските богини!
Туй вили са!» — извиках там.

СЛАВЕИТЕ

В града млъкнали веч, но тука,
в тоз край планински, още пеят:
на̀, кацнали на тая бука,
мелодий славеите леят.

Надварят се в чаровно пенье,
един на други се обаждат
и клоните над мен зелени
все трели сипят, трели раждат.

И все по-нежни, по-упойни
в звучащий бук песните стават,
руладите по-кръшни, стройни
над мойта се глава раздават.

И сякаш тия мили птички
звучат на цялата дъбрава:
«Ах, пейте! Сладко пейте всички:
певец ни слуша и внимава.»

ИЗЛЕТ

Все по-навътре из пролома
потъваме с дружина млада,
на водопадите под гръма —
и смут чаровен дух облада.

Стени гигантски, страшни, голи —
на царствени орли престоли,
отвесни лесове от дъби,
скали изгризани от зъби —

от зъбите на вековете.
Стоим пред сили гороломни
на мирозданьето. Огромни
талази будят ековете.

Вървим. Завои след завои.
Вървим. Картини след картини
все диви. Самотий, усои
безлюдни, девствени пустини.

Долът тъмней, той сякаш плаче
и все по-мрачен вид приема:
«Госпожи, да се върнем, здрач е —
край няма страшната поема.»

ЖИВОТ

Смъртта со своя лик печален
в мечти ми често се вестеше;
но туй далеко нейде беше,
а тук — на бога гост съм гален.

Да, тук. Живота блика тука.
За него пей гора и птица,
зефир и буря, дол и чука,
и нощ, и месец, и зорница;

за него всичко ми говори:
и горски лъх, и горска песен,
врабчето тук, орела — горе,
и водопад с ревът си бесен,

и тия небеса, надвисли
над мен с любов, лучи и радост —
ах, тук за смърт ли да се мисли
всред толкоз хубости и младост!

ОСТРОВЧЕТО МИ

Да, мъничка Света Елена:
отвръст вълни, посред — скала,
в полянка кацнала зелена,
която вика ми: «Ела!»

И не ревът на океана,
а речна песен нощ и ден
оглася мирната поляна,
почивка радостна за мен.

И колко здравец там мирисах,
и в колко плувах бленове,
и колко нежни стихове
в душата си сложих, написах!

ОРЕЛ

На връх пустинен, в вишинето,
един стоя, над всичко живо
по-горе, близко до небето,
един в пространството светливо.

И стига глух до мен ехтежа
на планинските водопади,
и галят ме с целувка свежа
родопските зефири млади.

Ех, волно, хубаво, чудесно!
Да имах тука малка хижа,
познал бих битие небесно,
съсед на бога и без грижа.

И слушал бих нощ звездите
как тайнствено се разговарят,
на тез балкани вековити
станàл бих жителят и царят.

Внезапно сви орел, подфъркнал
отнякъде, изграка диво,
че в царството му мълчаливо
неканен гост се е домъкнал.

БОГ

От градский шум и прах избегнах,
далеч избягах от светът,
колата с грижите разпрегнах,
отшелник съм в тоз горски кът.

Тук всичко е за мене ново:
небе, скали и шум, и хлад,
внимавам в тайнственото слово
на този мир покоен, млад.

Мъдрец сега и дух свободен,
с природата се тук сживих,
във нейний образ благороден
аз нови чарове открих.

Вървя ли в дол или в пътечка,
с любов се взирам в храст и в цвят,
в мушица, в мравка, в буболечка
и в техния живот и свят,

и във небесний свод — чертога
на слънцето — и виждам аз
навред: в свод, в цвят, в гадинка, в храст
духът, десницата на бога.

МУЗИКА

Час ранен. В стаята проникват
от слънце утрено усмивки,
златят неща, стени, покривки,
движенья, шум навън извикват.

И уж съм буден, пък — унесен.
Аз смътна музика зачувам,
намирам се във мир чудесен,
в хармонии неземни плувам.

Да, странна музика омайна,
от дивни звуци съчетанье
с неизразимо обаянье. . .
Отде таз музика незнайна?

Отворих сепнато очите
и вслушах се — разбрах що беше:
навънка стадо веч вървеше
и слушал съм му аз звънците.

ЧУБРИКИТЕ

Разходка радостна и кратка
всяк ден по близката могила,
с природата в беседа сладка —
стана ми туй привичка мила.

От две страни благоуханни
гори от чубрики засмени:
зелени губери постлани
и размирисали пред мене.

Вървя и късам, и мириша,
а те миришат ми на здраве,
от тях на здраве всичко диша:
и хълм, и въздух, и морави.

И винаги се връщам с радост
като от жътва, де брах младост:
със китка чубрики в ръката
и с нова песен във душата.

ЯР

Отвъд реката яр изронен
грози ми гледката, жълтей.
Ни цвят, ни здравец благовонен
по тоз гол сипей не вирей.

Наоколо: гори, шум, радост —
единът яр пустинен, глух,
посред ликуващата младост
скелет сега изглозган, сух.

И глъхне ярът натъжено,
мъртвей без песни, без цветя,
като сърце опустошено,
кат обезверена душа.

ОРЛОВОТО ГНЕЗДО

На стена висока, гола,
що титан-природа зиди,
де бреза се е забола,
орлово гнездо се види.

Орлово гнездо, отдавна
опустяло — на орлета
някогашна люлка славна,
на въздушните царета,

Глухо зей в скалата тамо,
опустяло, онемяло,
с вейките си сухи само,
над гърмящий дол заспало.

Кат руина мълчалива
в бивши дни ума повръща
и скалата гола, дива
на история превръща.

ЛЕТОВИЩЕТО МИ

В тоз дом планински аз почивам,
живота тук е равен, благ,
под речний вечен шум заспивам,
под него се разбуждам пак.

Отвред гори, зелено, шуми
и тъмни върхове от юг,
не виждаш дим, ни прашни друми,
ни скръб — тук сякаш бог е друг.

Душата ми другари нема,
книжата ми са радостта,
ала най-много аз чета,
природо, твоята поема.

СВЕТКАВИЦИТЕ

Цяла нощ гърмя, светкà
небосвода разярени,
над главата ми трескà —
над бърдата озарени.

И аз, буден, все стоях
на прозореца, внимавах,
в сладостен и тайнствен страх
дивна гледка съзерцавах:

адский блясък на нощта,
феерията на свода,
на сърдитата природа
демонската красота.

ДАЛЕКО...

На запад слънцето преваля
зад рунтавите върхове
и небосклона там запаля,
и сенки фърля в долове.

А мисълта по него бега,
далеко — в други планини,
в скали под задушлива жега,
над кървави поля, вълни,

де ураганите на ада
реват, бучат и ден, и нощ,
де родината моя млада
напряга великанска мощ

в борба с полвинсвят, безпримерна!
И моля се, смутен, в тъга,
кат гледам мислено сега
Беласица, Дойран и Черна.

КИТКА

Получих цвете миризливо
от някоя си непозната —
движенье на сърце красиво,
трептяще тука в планината.

Почудих се: мома ли мила
бе тя? Жена или русалка
за мен самотник се смислила?
Ил жертва бях на грешка жалка?

«Не чака цвете оснежена
глава от младостта любима,
не се усмихва май на зима» —
мълвях си там с душа смутена...

Разбрах най-после за кого е
таз китка горска и замлъкнах
и вместо въз сърцето мое
на мойта лира я завтъкнах.

СЪН В ПЛАНИНАТА

Сънувах, че съм умрел
и че закопали мене
някъде във тоз предел,
под тез дъбове зелени.

И не беше мойта смърт
вечна с тоя свят раздяла:
мъртва бе едната плът,
а душата бе-остала.

И долавях в гроба свой
глухий ромон на реката,
слушах нощния покой
и дъхът на планината;

как над гроба ми зелен
стъпки лекички нагазват
и аз слушах как над мен
самодивите приказват. . .

И душа ми като в храм,
в храм надземен и чудесен,
продължаваше и там
недопятата си песен.

СЪЛЗИ

Навел се здравец над вълните
и те го пръскат с росен прах,
израсъл тъмен бор в скалите —
здрависва пътника от тях;

литнà орел над върховете,
потъна скоро в свода син,
обадиха се ековете,
събудени от вик един;

събудиха се и мечтите
за минали и бъдни дни,
избликнаха от гръд сълзите,
обляха тия планини.

ВОДОПАДЪТ ПЛАЧЕ

Днес, мрачен, по скалистий стръм
изкачих се над водопада,
скръбта си в вечния му гръм
да потопя, че скръб ме влада.

Но гръмът му на плач горчив
превърнал бе се и в риданье,
от тях долът ехтеше див,
гората цяла бе стенанье.

— Защо ридайш? — попитах аз. —
Друг път бе гръм, а плач сега си!
— Аз пак съм същ, но в тоя час
гласа ми слушаш през скръбта си.

ЦЕНТУРИЯТ

Преди две хиляди години
тук римски гений е владял,
с вековни зидове-руини
и тоз родопски хълм[1] посял.

[1] Хълмът Черковище.

Седях край тях във тишината
на сенките и замечтан,
летях в нощта на времената
и виждах тука странен блян:

центурий мургав с шлем и в броня,
запратен в тоя див предел,
седи. До него хрупа коня,
а той, замислен, лоб навел.

Мечтай. . . и кат наяве гледа
кохортите, в които бил,
и Цезаря, за бран, победа
кога ги в Африка водил;

или триумфите гръмовни
при Капитолий — шум и вой!. . .
Ил черни две очи любовни,
при Тибър що оставил той.

МЕЧТА

Бих желал да бъдеш тука,
о мечта далечна моя —
тук — на речний шум под звука,
в сенките на таз усоя,

де прекарвам във другарство
с Еврипида и Есхила —
във пленителното царство
на поезията мила,

дето блянове омайни
плът и образ жив добиват,
де в реката вили тайни
бели голоти откриват;

де под клоните се сбират
за хоро русалки млади
под шептежа на зефирът,
под ревът на водопади,

дето славей с песента си
буди трепети замрели,
дето виждам на душа си
образите измилели,

всички часове честити,
минати, незабравими,
сладкий блясък на очите,
любени и днес любими.

Бих желал и ти да видиш
мойте сънища и радост,
моя гостенка да бидеш —
да делим души и сладост

на талазите под звука,
в сенките на таз усоя —
бих желал да литнеш тука,
о мечта далечна моя.

ВОЙНИК

Войник във отпуск из долът
с мома приказва хубавица —
деца на тоз планински кът:
той — млад орел, тя — гургувица.

Какво й разправя мил герой?
За свойта ли любов гореща,
или за някой страшен бой,
де ад и смърт имал насреща?

Той маха силно със ръце,
тя руменей и се вълнува...
Внезапно с пламнало лице
сграбчи я той и зацалува.

Юначе, гълтай радостта,
дор младо сърце в гърди гука:
ти там прегръщал бе смъртта —
прегръщай пък живота тука.

КАЗАХ...

Казах на речний скок гръмовни:
«Завиждам ти, че тук си вечен,
в тез планинскѝ недра вековни
шумът ти ще е безконечен.»

Казах на Белмекен: «Блазе ти:
ти вечно лоб стремиш в ефира.»
Казах в долът на ветровете:
«И ваший вой не ще да спира.»

Казах на карпите: «И вий ще
живейте с вековете дални,
а мене — прах — прахът покри ще,
щом чукне моя час печални.»

А те ми думат едногласно:
«О скитнико, недей тъгува:
под нашето небе прекрасно
и твойта мисъл ще векува!»

ДВОРЕЦЪТ

Той на връх се гол издига,
де орелът само стига —
моят планинскѝ дворец.
От кристал е цял направен,
на земята няма равен,
блян крилат му е творец.

Със рубини и елмази,
със сапфири и топази
вътре е накичен той.
Тоз дворец неръкотворен
е за целий свят затворен,
тоз дворец е само мой.

Сам е в небесата сини.
Самовили и богини
гостенки му идат там,
и видения чудесни,
и хармонии небесни —
той на песните е храм.

И в това вълшебно място
и Орфей пристига често —
жител някогашен тук,
и на лирата му чудна
в тая планина безлюдна
чуй се сладостния звук.

А ноще, във свода звездни,
във лазурните му бездни
той се вдига по-висок,
цял блещи и разговори
води с тайните простори —
тоз вълшебният чертог.

ПОДСЛОНА

Художница и домакиня,
ум и сърце изящни, млади,
царица блага и богиня
в домът, подслона кой ми даде,

«сполай», самотникът печален
мълви към теб, в очарованье

за всички грижи и вниманье,
с които тука бе изгален,

де той прекара дни красиви
посред приветливи лица,
във родствен кръг и при звънливи
песнй на ангели деца;

де мир вкуси, почивка сладка,
пи здраве под небе честито
и песните писа, които
отнася в своята тетрадка.

НА ХЪЛМА[1]

Впил поглед в райската долина,
под китни шубръки седях.
Завчас нахлу зад мен дружина
девойки градски с шум и смях.

И хълмът цял зачурулика:
глъч, кикот палав, весел вик —
вълшебник вилите извика
из планината в тоя миг!

И аз, невиден, слушах тамо
бръмчежа тоз на младостта;
но скоро, в наслажденье нямо,
и песни чух на любовта.

[1] Хълмът Черковище.

Любовни песни, стон небесен!
Язик на младите сърца. . .
Аз даже с трепет моя песен
зачух из розови устца.

НЕРАЗДЕЛНА

Не се дели от мене тя —
пленителната моя дружка,
кат пеперуда от цветя,
като от бодър воин пушка.

В гори, в балкани с мене бе,
с мен бе в далеките чужбини,
носй ми нашето небе
по всички крайща и пустини.

В тревоги, в радости, беди
другарка беше ми едничка —
през цял живот! — и пак, душичка,
над гроба ми зелен ще бди.

ЛУНАТА

Над черен вис луна изгряла —
тя грейше тъй и в младостта ми —
и спомени — поема цяла —
сега разбужда у душа ми.

Как гледа ме сега отгоре,
кат че познайник стар открива!
Тя сякаш ще ми проговори,
тя даже малко се засмива.

Ах, трябва тя да помни още
пленителните летни нощи
на срещи сладостни любовни
под нейния светлик чаровни.

ВИДЕНИЕ

Бухти и пени се реката
под клоните. На камен гладък
седя, впил поглед във водата,
и буден, в сън се рея сладък.

И виждам в тая дрямка странна
две тъмни òчи. . . И унесен,
летя кат в някаква си песен
далечна и благоуханна. . .

Реката пей, лъщи, клокочи,
оглаша диво самотите,
а аз в ехтежа и в вълните
все гледам двете тъмни òчи.

ОРФЕЙ

В Хайрандере, де в мир вирей
тъмнозелената борика,
върви божествений Орфей
с любимата си Евридика.

Ей спря се той на тъмен стръм,
засвири в самотий безлюдни:
млъкна зефир и речен гръм
да слушат звуковете чудни

на лирата му. Дивен час!
Дървя, скали, орли, гадини
заслушаха. . . (Туй виждах аз
преди три хиляди години.)

И белоноги нимфи в рой
се стекоха да слушат, млади
богини, музи и безброй
наяди, фавни и дриади.

И гледах смаян. Ала звън
от близко стадо в планината
прокуди моя чуден сън,
Орфея, гостите, свирнята.

СБОГОМ

Сам седя под таз борика,
а умът лети далеч:
пак столицата ме вика,
на таз планина велика
«сбогом» ще да кажа веч.

Пак в вълните на живота
и в шума ще вляза аз
и на грижите в хамота:
кораба — надут, пилота
чака: иде тъжен час.

Час на тихата раздяла
с вас, гори, вълни, хълми,
с теб, природо разцъфтяла,
с теб, свободо, в мене пяла,
с вас, зефири, миризми.

През клонака слънце свети,
глухо стига речний шум,
страстно дъхат цветовете,
а орли над върховете
плуват си в лазурний друм.

Ах, защо душа ми стене?
Ох, небе, гори, бърда,
трябва ли «Добро виденье»
да ви кажа със вълненье,
или «Сбогом навсегда»?

ЛЮЛЕКА МИ ЗАМИРИСА

ЛИРИЧНИ СТИХОТВОРЕНИЯ

I. ОБРАЗИ И ВИДЕНИЯ

* * *

Спомени, блянове тъжно-златисти,
сладостен шепот в повехнали листи —
песни по заник.

Мисли, въздишки дълбоко човешки,
сълзи в душата потайни и жежки —
песни по заник.

Тихи хармоний — не звукове тръбни,
трепети сладки, пленително скръбни —
песни по заник.

ПРОЛЕТ

I

Зари

Пролет дочаках пак. В свода небесни —
празник — и тук на земята:
мирис, омая и пролетни песни —
пролет е мен и в душата.

Що от това, че гнездо е на жалост?
Че са сребристи косите?
Пролет не пръска зари си нахалост:
всичко възражда и кити;

всичко към радост тя моли и нуди:
чуки, долове, пустини,
дор по скалите тя цветенца буди,
дор по печални руини.

II

Зов

В клоновете, по драките
живота нови пей,
природата е в накити
разкошни и се смей;

и чрез дъхът на розите,
на май чрез песента
тя в хижите, в чертозите
крещи: «Навън скръбта!»

III

Акациите

Аромати, аромати
размирисват целий град!
От акацийте листнати —
нежен, страстен аромат.

И в градините се лее
тая съща благодат,
в самотии и в алеи
пролетен е аромат.

Аромат в горите пресни,
аромат в зефира млад,
даже мойте тихи песни
напои ги аромат.

IV

Борисовата градина

В лазура звънтят чучулиги,
в клоновете славеи пеят —
вред радости, душо, дъхни ги,
дъхни, аромати се леят.

Виж, всичко е в нова премяна;
цветя и моравки, и листи,
и весел пей в вира фонтана,
вълни си кат рони сребристи.

А там из алейките тесни,
бориките дето се сплитат,
звънливи разнасят се песни,
залюбени двойки се скитат.

V

Гимназистки

Гимназистки ме видяха
при бориките самин
и чух как си те мълвяха:
«Сè умислен, сè един.»

И отминаха, и песен
звънка ми дойде от тях.
Дълго слушах там унесен
песни звънки, вик и смях.

ВИДЯХ ТЕМЕНУЖКА

Видях в полето теменужка,
самотна и благоуханна.
— О цветенце, на пролет дружка
приветлива и песен ранна,
защо миришеш толкоз сладко?
— Затуй съм цвете, братко.

Попитах славея през мая,
кат пейше нежно: — Що туй вършиш —
тъй чудно си гласеца кършиш? —
А той каза: — И аз не зная,
но радвам ли се ил копнея,
аз требува да пея.

Попитах и сърце младежко,
залюбено: — Защо тъй тежко

въздишаш в тая пролет млада? —
То отговори: — Ах, небето
тъй наредило е: сърцето
да люби и да страда.

ДЕЦАТА

Седях в Борисова градина.
Насреща, в младата горица,
нахълтаха рояк дечица;
те бяха окол десетина,
ала крещяха за стотина.

И мислите ми те смутиха
с тез викове звънливи, луди,
и песнята ми нова, тиха,
мечтите ми коя гласиха,
роякът я далеч прокуди.

Но друга песен вместо нея
бликна̀ в душата ми — за радост,
за златни детски дни, за младост
невинна — хубавата фея,
що носи сънища и сладост.

И тая песен не голема
в душа ми бързешком сложи са.
Но аз не мога я написа
тъй лесно, да, възможност нема:
тук вече цяла е поема!

ИЗ ПРОЗОРЕЦА

Из прозореца си южен
всякой ден като поглеждам,
мощна Витоша съглеждам
в плащ зелен ил теменужен.

Виждам тамо кръгозора
със лазура му дълбоки
през тополите високи
на съседа ми във двора.

Често виждам, в блян унесен,
други гледки по-далечни,
сякаш сенки бързотечни,
сякаш някаква си песен,

чудни някакви градини,
цъфнали с надежди злати,
с бури, с устреми крилати —
вази, млади ми години!

ЗДРАЧ

Петлите весело пропяха
по дворищата още тъмни,
но по небето забледняха
звездите. Скоро ще да съмне,
живота дневен пак ще гръмне.
Петлите весело пропяха.

Здрач иде. Сипва се зората,
разбудените псета бясно
разлаяха се в тишината,
на Витоша гърбът по-ясно
рисува се във небесата.
Здрач иде, сипва се зората.

И аз да стана пак да пиша.
Звънтят в душа ми стиховете,
по-ран от птички в клоновете,
денят ще трябва да здравиша
и песните, в съня зачети,
ще стана аз да ги напиша.

NOCTURNO НА ШОПЕНА

Пианото екна и пее
под нейните пръсти — за радост
неземна, за обич и младост,
душата възнася, лелее,
с чаровна упойва я сладост —
пианото пее.

Пианото тихичко стене,
примира в мелодии страстни,
говори за тайно копненье,
събужда с въздишки си властни
в душата страданья безгласни —
пианото стене.

Пианото сякаш че плаче
със сълзи за дни отлетели,
за радости златни, умрели,
душата ридай кат сираче
пред гроби свети, запустели —
пианото плаче.

СТРУНИ

За тихи песни бяха нагласени,
о лиро, твойте струни — да въздишат,
да тръпнат от зефир, кой в листи стене,
да леят звукове, що нега дишат;

за тихи песни бяха твойте струни
изопнати, о лиро, за копнежи,
за блянове... но ти живя в фъртуни,
но ти трептя под бури и гърмежи.

И заеча и ти в пориви страстни,
превърна се в тръба, що свири в битви...
А бе създадена за песни ясни,
за нежни стонове и за молитви.

ЛЮЛЕКА МИ ЗАМИРИСА

Из съседната градина
люлека ми замириса.
Ум далеч назад замина
и сърце ми болно сви са:
върнах се в цветуща младост,
сетих трепети и сладост.
Люлека ми замириса.

Сетих всичко, що веч няма,
дето бе и вече скри са:
ний разхождахме се двама
(как душа ми се униса!)
в майска нощ в градина млада
под небесната лампада.
Люлека ми замириса.

Колко думи страстни, нежни
(ах, сърце ми сладко сви са!)
там при картопите снежни!
А зефирът заразниса
мирис люлеков над нази —
от любовен дъх талази.
Люлека ми замириса.

Дълго ходяхме двамина
из заспалата градина.
Моята душа упи са
на живота с аромата,
лунният светлик изписа
сенките ни по земята.
Люлека ми замириса.

ЗВЕЗДНА НОЩ

Звездна нощ. Светът замрял е.
Спи великата природа
и живота сякаш спрял е
по земята и на свода.

Не, живота продължава,
тайнствений живот природен —
мъртъв ли е, щом не шава,
океан велик, безброден?

Нещо шушне тишината
с занемелите простори,
нещо мисли тъмнината
и мълчаньето говори;

сякаш диша битието:
планини, гори и сенки,
а звездите на небето
пеят сбрани на седенки.

КРАЙ РЕКАТА

О спомени, тук всичко чезне, бега —
еднички вий не бягате от нас.
Кога бе то? Отдавна, ала нега
и днес ми вей от вас.

Пред мен шуми реката. Край върбите
стои и пей жена, коя любих —
жена в разцвет. Развява й косите
ветрец гальовен, тих.

Любих, и как любих!. . . Наста разлъка.
Дойде забрава. Тя е днес далеч.
Но що в душа ми тая сладка мъка
по сън погребан веч!

НА ВОЛЯ

Из смътний на живота шум
излязох на полята волни;
отбих се там от прашний друм,
насян от тъги, тревоги болни.

И зърнах нов мир, глътнах пак
чист въздух, благодат, свобода,
обвя ме лъх — и колко благ! —
лъхът на нашата природа.

Привет вам, родни планини,
привет вам, български долини,
поля, скали, гори, вълни,
самотни дебри и пустини,

в които в младите си дни,
отшелник в ваший свят, блуждаях,
летях към снежни висини,
под тъмни борове мечтаях;

делях живота ви; разбрах
на бога тайната голема,
до водопадите стоях,
да слушам вечната поема;

които славях и любих,
и още любя в упоенье,
от чийто извор жадно пих
кристални струи — вдъхновенье.

Сполай, о хубости, на вас!
Сполай, природо родна моя,
за всичко, що прочетох аз,
във книгата велика твоя!

НЕДОПЯТА ПЕСЕН

Душата си раздадох аз
в трептящи звукове и песни,
раздавам я и този час
с последните й лучи небесни.

Страданията си излях,
възторзите излях си също,
и всичко миру аз казах,
що в мен бе болно ил могъщо.

Не лъжа ли се? Някой зов,
друг някой блян в душа не бди ли?
Недоизказана любов?
Мечти недомълвени, мили?

Но, родино, за тебе пях!
Ти цяла беше в песента ми
и да открия не посмях
святаята святих в душа ми.

Ще отнеса във гроба свой
светът невидим на поета,
жадът неутолени мой
и песнята си недопета.

ПОД ЛАМПАТ

Пак над масата наведен
и под лампата си пиша,
давам лик на блян последен —
скоро! — утрото вече диша!

Ще затъна пак в вълните
на деня и на живота,
дух ще впрегна във хамота
на труда и суетите.

О видения, простете,
сбогом, ще се разотидем.
Утре в полнощ пак дойдете,
под таз лампа ще се видим.

ДУХ КРИЛАТ

Дух крилат, де фърчиш
тъй високо, високо?
Аз те виждам: стоиш
там в небето дълбоко.

Що мечтайш, слушаш там?
От друг свят ли привети?
Химн от горен ли храм?
Ил шептиш с вековете?

Ил на тайнствен язик
с небесата беседваш?
Може би в тоя миг
ти във бога се вгледваш?

ЗАГАДКАТА

Ни разум, ни съдбина,
ни демон, ни бога
недей молѝ, проклина
във твоята тревога.

Бездънно е небето,
морята са безкрайни,
загадка е сърцето
с великите си тайни.

Напразно дух си тиря
от извора до края —
умът говори: «Диря»,
сърцето шепне: «Зная.»

БОРОВИЯТ ЛЕС

Сняг над него. Но той пак зелен е —
боровият лес. Мразѝ го зима,
летен жар гори го — той не вене,
равнодушно вихрите приима,
плащът му смарагдови не пада —
поздрав, горо млада!

Сняг над мене. Но сърцето — жарко.
Не убиват ледните фъртуни
туй, що в мен е вечно, що е ярко,
ни в душа отзивчивите струни:
в глъбините ѝ още пролет влада —
поздрав, душо млада!

МАГДАЛИНА

Магдалина, Магдалина!
О, как времето бегà —
двайсетата ми година!

Спомням глухата градина,
ясно виждам я сега.
(Магдалина, Магдалина!)

И смокинята листната
там израсла край зидът,
кой делеше ни сърцата,
спомням си я всякой път,
колчем спомням времената.
(Магдалина, Магдалина!)

Ах, веднаж ли, дваж ли аз,
лек, покачвах се по нея,
та да видя в същий час
над зида главица малка
с поглед светъл на русалка?
(Магдалина, Магдалина!)

Как пленително-плахливо
тя озърташе се там,
как лицето й бе красиво,
цветенцето миризливо
кат пресягах да й дам!
(Магдалина, Магдалина!)

Срещи крадени любовни
на души, очи, лица,
речи, погледи гальовни,
сладки мигове чаровни
за разтупани сърца!
(Магдалина, Магдалина!)

Смоквата и днеска трай,
трай и глухата градина,

но де фръкна оня май —
двайсетата ми година?
И ти вече си замина.
(Магдалина, Магдалина!)

ГАЛБИЦА НЕ ВИДЯЛА

Галбица не видяла,
от обич не съгряна,
тя вехне потъмняла
там някъде в балкана.

Мома видях яази
пленителна и проста —
съдбата сведе нази
(години има доста).

Дете прекрасно, мило —
трендафил росен в младост —
душа едвам разкрило
за слънчице и радост. . .

«Бъди честит!» — тогава
сърце мълвеше ниско;
аз рекох — «Искам слава!»
А щастьето бе близко.

Тъй близко и възможно —
ноази го пропуснах,

за друг кумир тревожно,
в житейский бой се впуснах.

И днес, един, копнея,
за оня час мечтая. . .
А славата? От нея
пелина само зная.

И тя в неволи клети,
горкичката, повяна,
тя, нявгашното цвете,
най-красното в балкана,

участье не срещнала,
чело навела ниско,
за щастье ожедняла,
а то така бе близко!

КОГАТО...

Когато в мен нещо въздиша,
когато в мен нещо премира,
то болката аз да залиша
запявам на моята лира.

Когато душа ми прелива
от радост — ох, как е туй рядко! —
пак моята лира звънлива
тълкува душата ми сладко.

Когато смут черен бунтува
душа ми в световната битва,
тогава се песен не чува,
понявгаш се чува молитва.

ПОЕТ

Душа му — храм на химни,
на образи, мечти —
гори, не се пести:
в веявиците зимни
и в майски красоти
раздава се, звънти.

Душа му — свят мъглив
на тайни сновиденья,
на скръб и вдъхновенья,
ту мисъл, ту порив —
всегда е извор жив
на стонове и пенья.

ЛИРА

Звънлив кат кристал
и лек кат зефира,
цветята поласкал
и плътен кат метал,

стихът се лей, примира
из неговата лира.

Кат слънчов ясна ден,
кат истината проста,
чаровна, като блен —
на нощни бденья госта —
речта му, плам свещен,
душите взима в плен.

ПРИ МАЙКА МИ

Цветя днес нови посадихме
във твоя гробец, майко, тих
и пак сълзи над теб ронихме
и дълго аз се пак молих.

Видях те пак пред мене жива,
видях ти обичния лик,
душа ми как се с твойта слива
усетих в тоз печален миг;

усетих как и ти скърбеше
във мойта тиха скръб света,
как неделимо, майко, беше
живота свързан със смъртта.

Съба Вазова, майката на Ив. Вазов

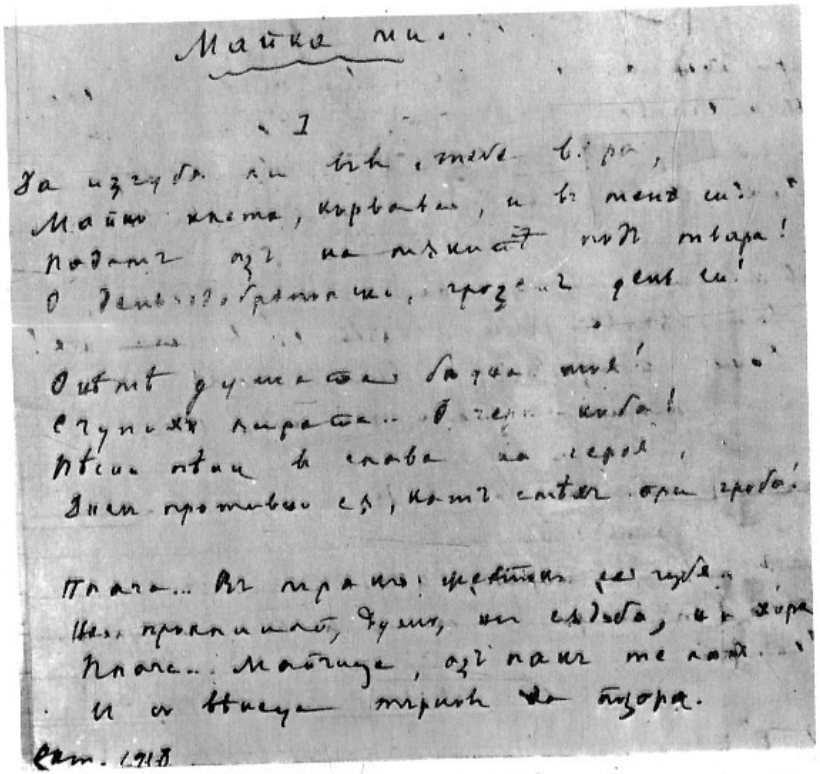

Майка ми.

I

За изгубя ли тя, теме в бъра,
Майчин кичест, кървавен, и в тежки сън
подаст аз на тъжния пи тъга!
О Земьо-братко, грозен дест ли!

Опиш душата бадна ти!
Сгушеня лирата... в гроб кога!
Песи пеан в слава на герой,
Знам противно ей, кат сатер ори гроба!

Плача... Въ прахъ чедната ме губа,
Ив. прокипнало, душа, ин сълза, и хора
Плача... Майчице, аз пак те лаф.
И о Вишеа тирнъ до бъзора.

Сат. 1918

Факсимиле от ръкописа на стихотворението „Майка ми“, 1918 г.

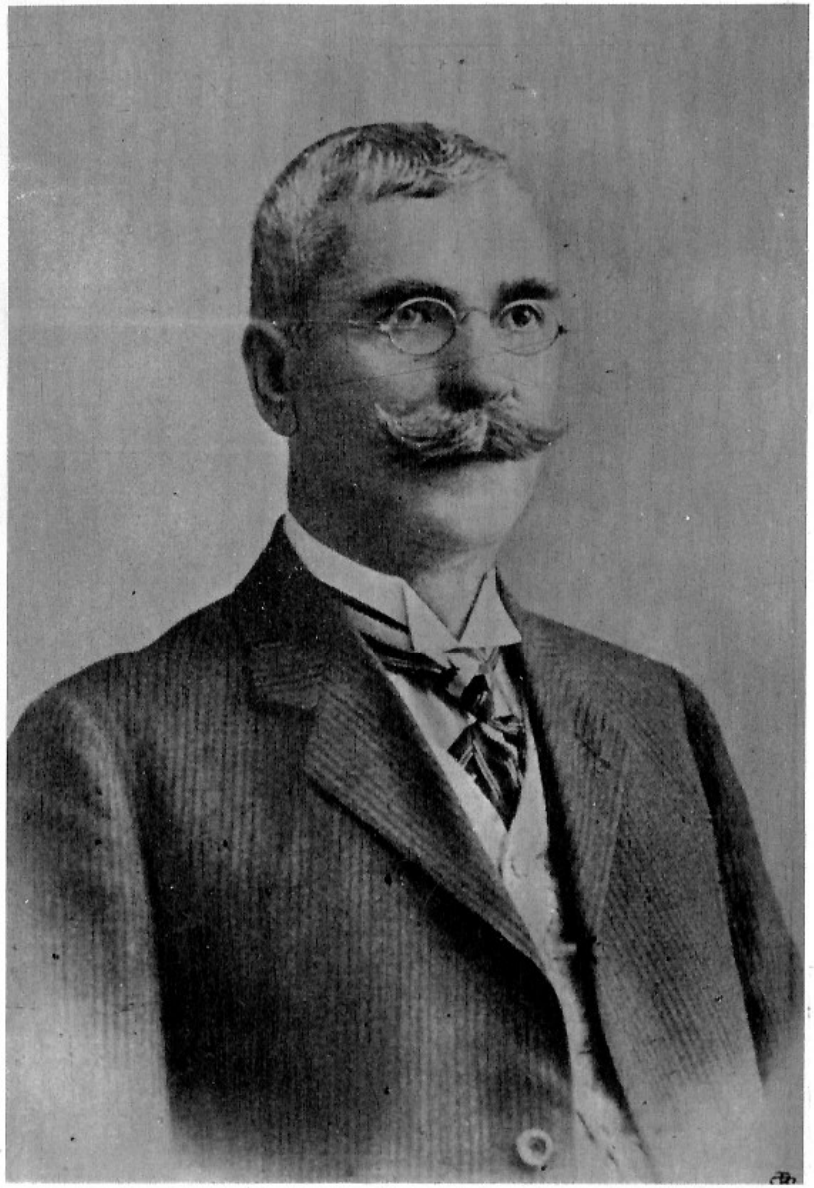

Снимка на Ив. Вазов, поместена
в стихосбирката „Под гръма на победите“

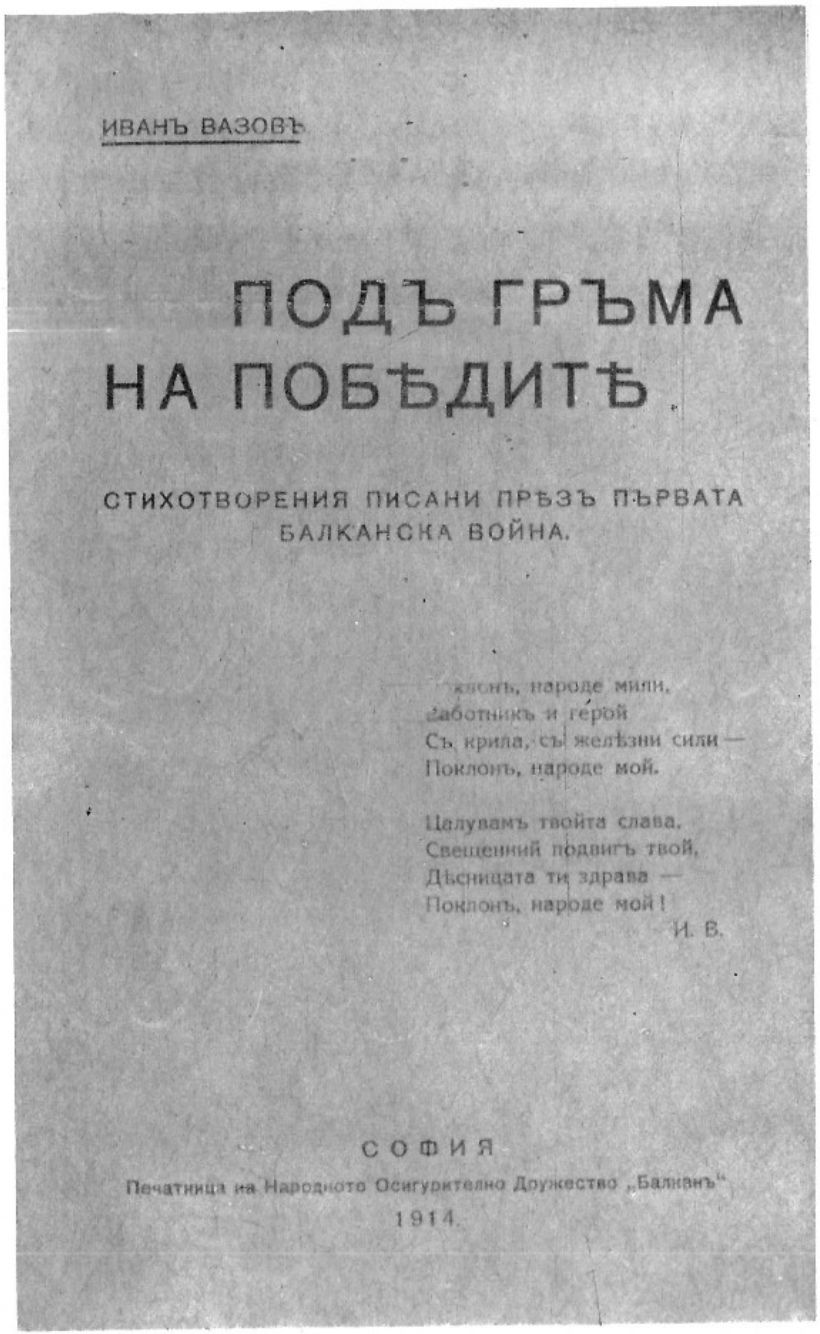

Корица на „Под гръма на победите", 1914

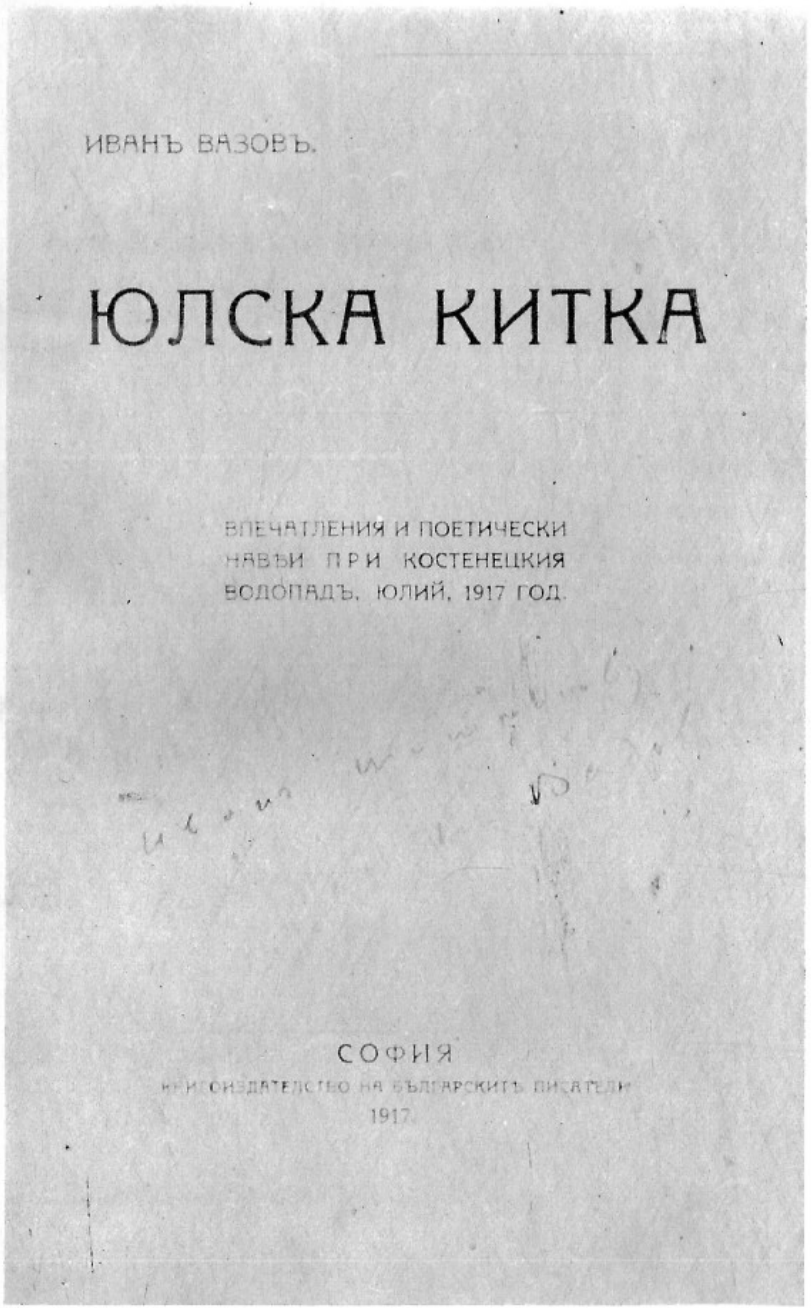

Заглавна страница на „Юлска китка", 1917

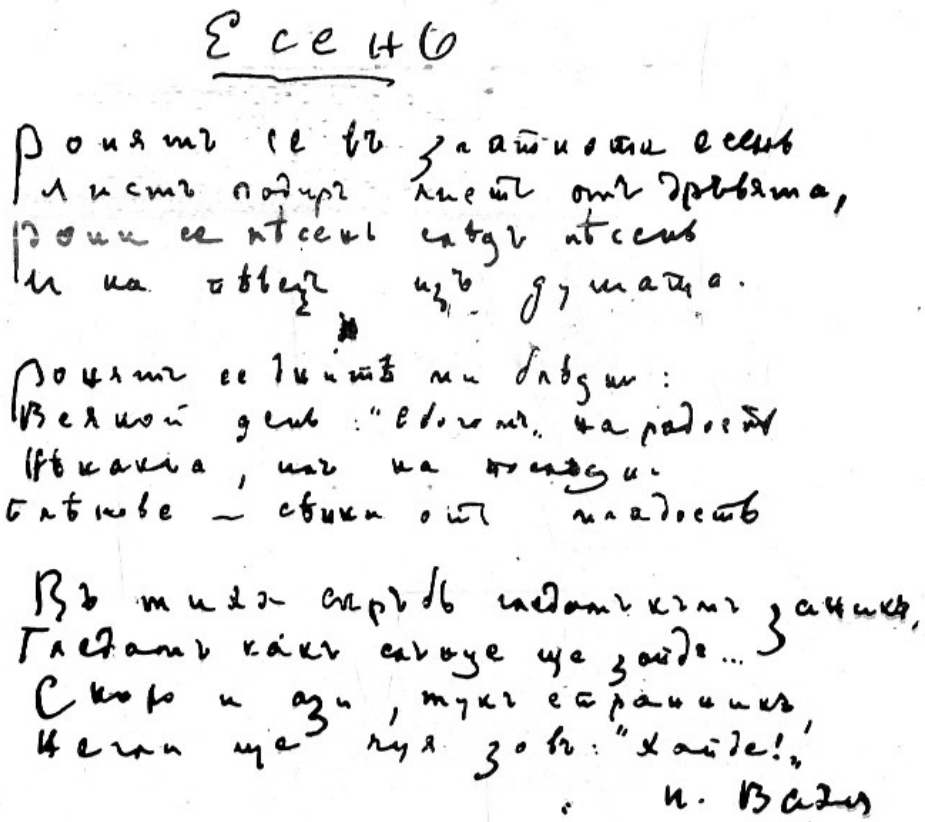

Есен

Роняът се в златистата есен
Листът подир листът от дрехата,
Роси се тъсен сълзи тъсен
И на въпрос изъ душата.

Роняът се тихите ми дъждии:
Великой день: „Свобода, народе!“
Въскликна, щъ на площади
Бъдове — свики от младость

Въ тиха скръбь сладостни сънища,
Гледать кой сълнце ще зайде... Зъ
Скоро и азъ, тукъ странишка,
Нечии ще чуя зовъ: „Хайде!“

И. Вазовъ

Факсимиле от ръкописа на стихотворението „Есен“

ИВАНЪ ВАЗОВЪ

Г-ну Професору
М. Г. Поптуфекчи
автора

НЕ ЩЕ ЗАГИНЕ!

СТИХОТВОРЕНИЯ

ПИСАНИ ПРѢЗЪ СЕПТЕМВРИЙ—ОКТОМВРИЙ 1919 ГОД.

ИЗДАВА:
КНИЖАРНИЦА Т. Ф. ЧИПЕВЪ — СОФИЯ

Заглавна страница на „Не ще загине!“

Иван Вазов през 1920 г.

СБИРКА
№ 2. БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛИ № 2

ИВАНЪ ВАЗОВЪ

ЛЮЛЕКА МИ ЗАМИРИСА

ЛИРИЧНИ СТИХОТВОРЕНИЯ

ИЗДАВА

Книгоиздателство „СЛЪНЦЕ" — София.

Заглавна страница на „Люлека ми замириса", 1919

Ив. Вазов и Евгения Марс със сина ѝ Павел Елмазов във Венеция

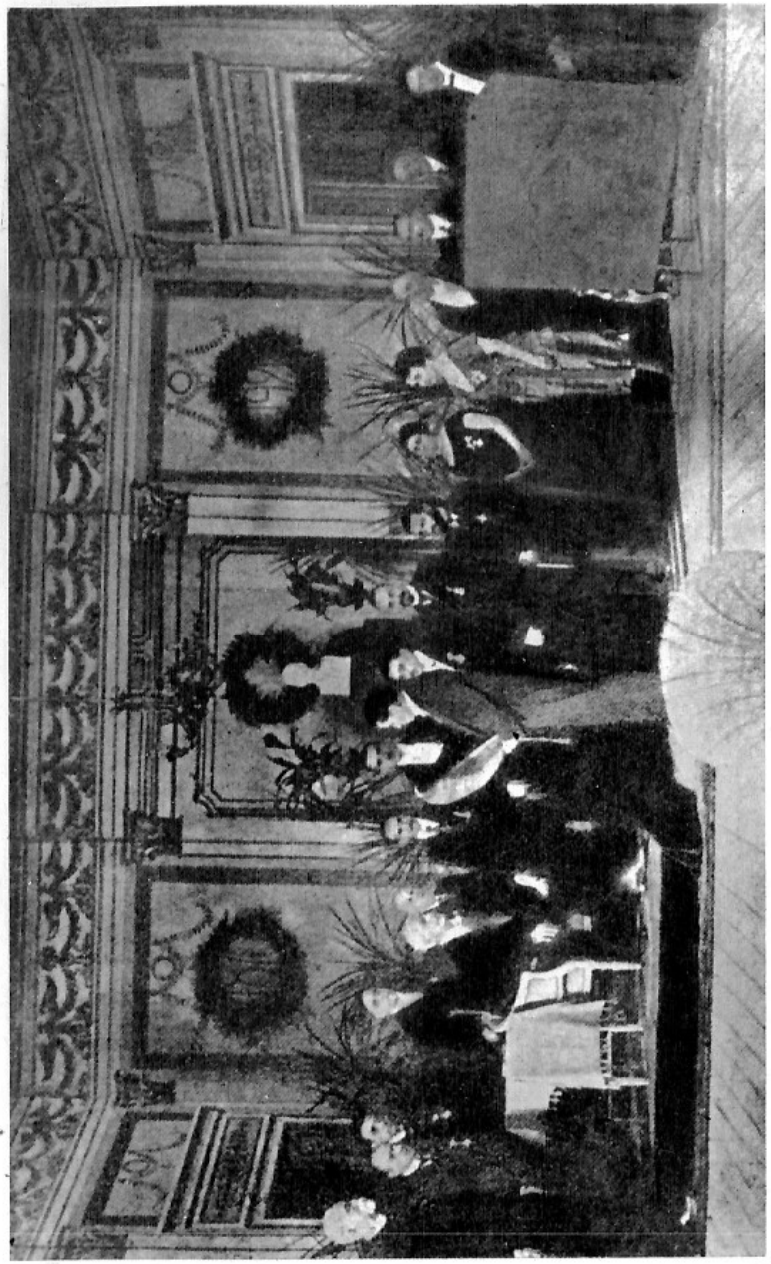

Юбилеят на Ив. Вазов — София, 1920 г. Министър Ст. Омарчевски чете решението на Народното събрание за народния дар.

ИВАНЪ ВАЗОВЪ

ЛЮБОВЬ И ПРИРОДА

I. ТРИНДАФИЛИТѢ

II. КАКВО ПѢЕ ПЛАНИНАТА

НОВО ИЗДАНИЕ

СОФИЯ
КНИГОИЗДАТЕЛСТВО Т. Ф. ЧИПЕВЪ
1921

„Любов и природа“ — заглавна страница, 1921 г.

Иван Вазов през 1921 г. край с. Плачковци

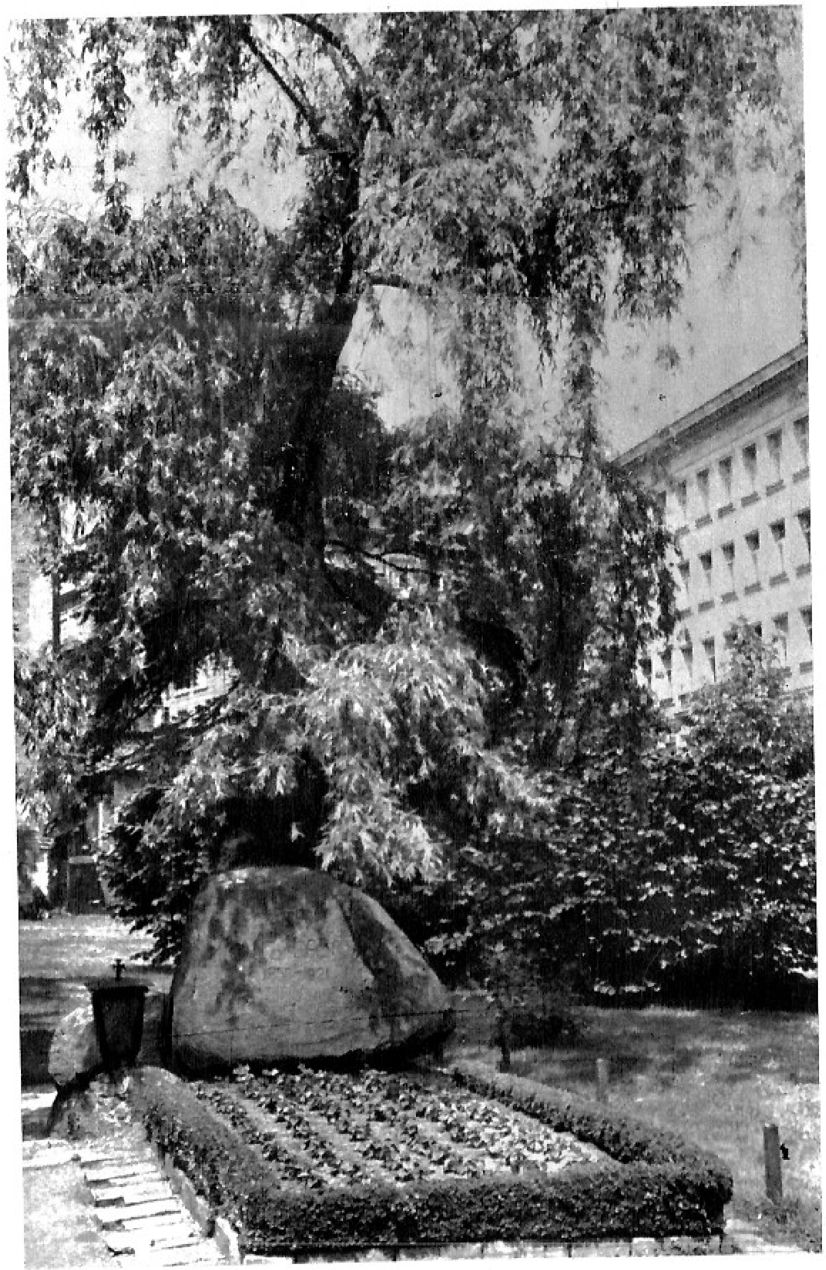

Гробът на Ив. Вазов в София

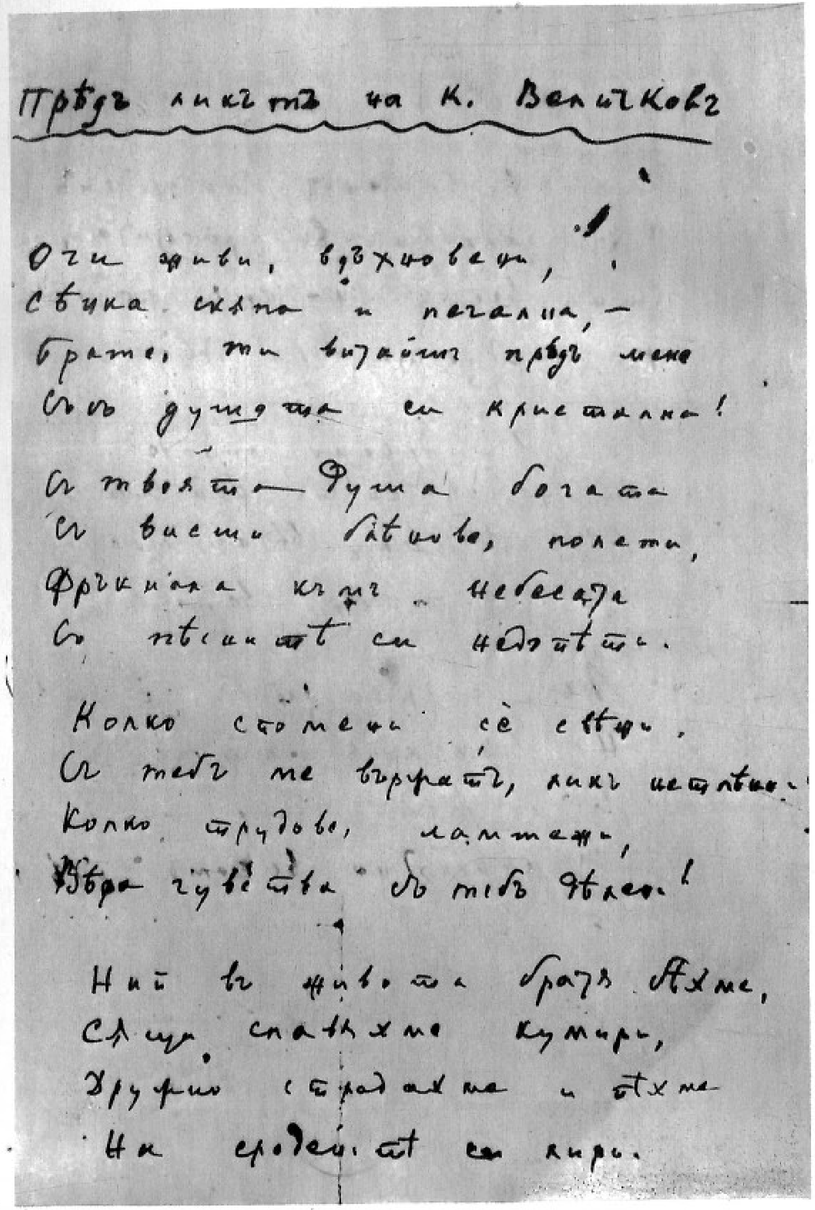

Предъ ликътъ на К. Величковъ

1

Очи живи, вдъхновени,
Свидка скъпа и печална, —
Брате, ти витаешъ предъ мене
Съ душата си кристална!

Съ твоята душа богата
Съ висши блѣнове, полети,
Фръкнала къмъ небесата
Съ пѣсните си [illegible].

Колко спомени сѐ [illegible],
Съ тебъ ме връщатъ, ликъ [illegible] —
Колко трудове, [illegible],
Вѣра чувства съ тебъ дѣлени!

Ний въ живота братя бѣхме,
[illegible] спалихме кумири,
Дружно страдахме и пѣхме
На [illegible] си лири.

Факсимиле от ръкописа на стихотворението „Пред ликът на К. Величков“

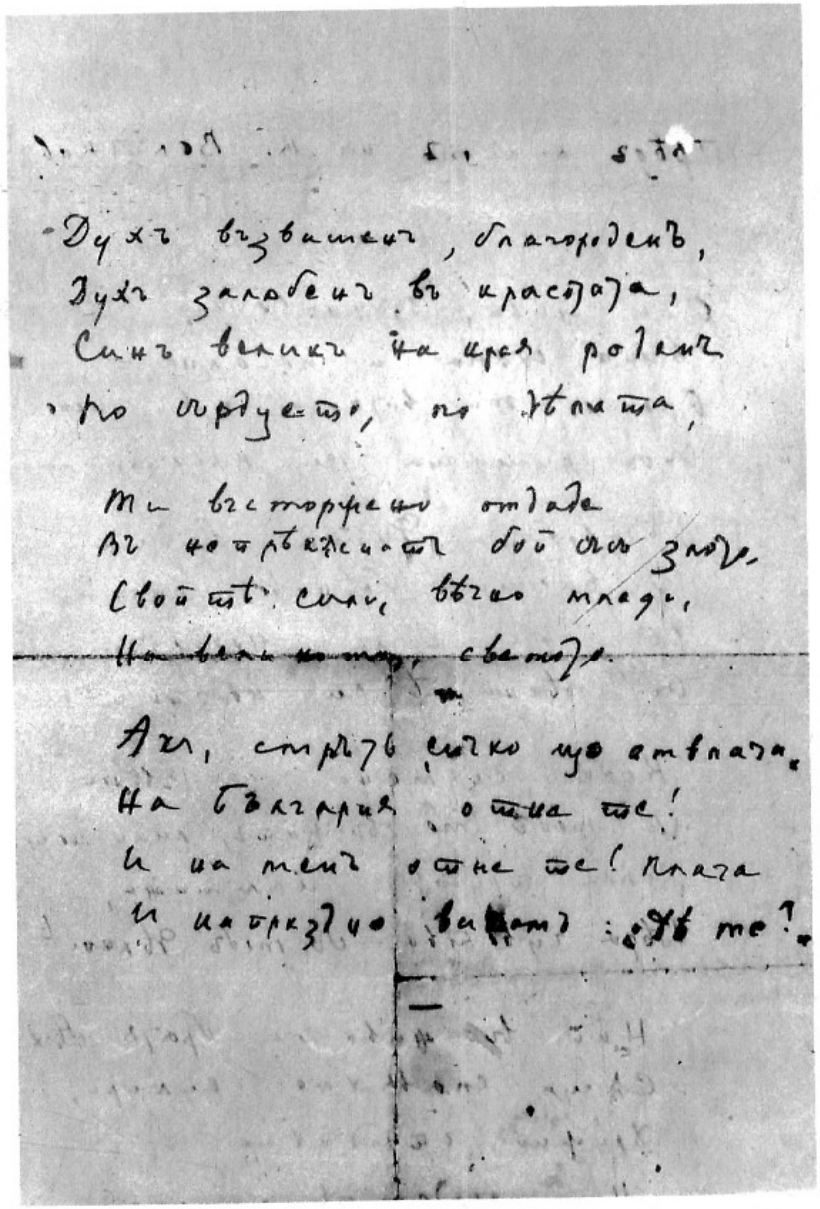

Продължение на стихотворението „Пред ликът на К. Величков“

ЕНИГМА

Ту празничен пир, ту голгота,
долина на плач или песен,
аз често се питам унесен:
какво е туй нещо живота?

Попитах служителя божий.
— Живота? Към вечния друм е! —
Безверник обади се тоже:
— Живота? Един празен шум е!

Отшелника питах — той рече:
— Живота? Вертеп е на злоба. —
А грухналий старец отсече:
— Преддверие само на гроба.

Обърнах се аз към мъдреца,
на всичко постигнал конеца.
— Животът — каза той в смущенье —
загадка е страшна за мене.

— Любов е! — извика младежът
залюбен, — небе е лазурно! —
Поетът: — Море е той бурно,
на страсти могъщи кипежът!

Друг рече: — Живота наш тук ли?
Верига от мъки, теглило! —
Попитах детенцето мило —
то рече: — Игрици и кукли.

ПАРКЪТ В ЕСЕНТА

Кат цар обезтронен,
във тъги унесен,
като блян отронен
от свода небесен,

кат мечта самотна,
кат песен смълчана,
кат душа сиротна
в скръбта си приспана,

паркът глъхне, дреме,
звук го буди рядко —
как е на сърце ми
и тъжно, и сладко!

РОДНАТА РЕЧ

Д-ру Ив. Д. Шишманову

Обичам те, българска реч,
звук сладък, най-мил в звуковете,
ту арфа звънлива, ту меч
на майстор художник в ръпете.

Обичам те, роден язик,
ту гъвкав, ту твърд, като камен
елмазен, жив израз и клик
на мисъл, на блян, на дух пламен;

язик за песнѝ и за бран,
язик, сечиво благородно,
от твойта съм сладост пиян —
как лейш се, звучиш ти свободно!

Как твойта хармонья плени
слуха, о реч мощна, напета,
в песнѝте на наште жени,
в крилатия стих на поета!

ПРЕД ЛИКЪТ НА К. ВЕЛИЧКОВ

Очи живи, вдъхновени,
сянка скъпа и печална —
брате, ти витайш пред мене
със душата си кристална!

С твоята душа богата
с висши блянове, полети,
фръкнала към небесата
с песните си недопети.

Колко спомени, сѐ свежи,
с теб ме вържат, лик нетленни!
Колко трудове, ламтежи,
вяра, чувства с теб делени!

Ний в живота братя бяхме,
същи славяхме кумири,
дружно страдахме и пяхме
на сродените си лири.

Дух възвишен, благороден,
дух залюбен в красотата,
син велик на края роден
по сърцето, по делата,

ти възторжено отдаде
в непрекъснат бой със злото
свойте сили, вечно млади,
на великото, светото.

Ах, смърт, всичко що отвлача,
на България отне-те!
И на мен отне те! Плача
и напразно викам: «Де те?»

ПРЕД ГРОБА НА ОМИРА

Казах на Омира пред гроба:
о сянко, тиха, величава,
светът, роден на теб из лоба,
и днес велик и млад остава —
подир три хиляди години.
Мрат князове и исполини,
на полвселена властелини —
в нощта пороят ги отвлече. . .
А твоя образ вечно грее!
И чух как някой там ми рече:
— Да, геният без край живее!

Казах пред Ромео: О младост
крилата, о любов, лазурен

блян, царство на копнеж и сладост,
кой идол тук не бе катурен
от твоето всесилье властно?
Кой пълни като теб всемира
за влюбеното сърце страстно?
Кой не падна ти пред кумира?
А някой таен глас извика:
— Да, любовта е най-велика!

Пред статуята на Венера
Милоска спрях благоговейно,
пред чудний говор на мермера —
тело по хубост чародейно.
Богиньо славна, вековете
минуват, рухват световете,
а ти сè горда, вън от тленье,
безсмъртна, гола и безпечна,
зовеш света на поклоненье!
А мраморът каза на мене:
— Едната красота е вечна!

РУИНА

С облаци пламенни, ярки, сребристи
слънце-художник лазурите пише,
пеят горите, потоците чисти,
там на скалаците здравец мирише.

Глуха руина над тях се издига,
бивши дворец на възторзи крилати.
Стене руината: дълга верига
в памет се точи от спомени злати.

ПОЕТЕСА

Ценя, девице, твоя дар
и звучний глас на твойта лира:
тя лее химни с много жар
на Марса бранни пред кумира;

победоносен слави меч,
юнашки увенчава гроби,
на бой зове безправни роби,
описва живо кървав сеч. . .

Но другите ѝ струни де са?
Ти питаш: има ли в теб плам
божествен? Не, студен си храм.
Люби — тогаз си поетеса.

БЕЗСМЪРТНИТЕ

На безброй царе, витязи,
тук живели и шумели,
споменът им де се пази?
Времената го измели.

Мухъл тули властелини,
някога с корона, с тело,
пък живеят във души ни
Дездемона, Лир, Отело.

Прах, величие и слава —
спят в дълбоката забрава!
А създанията безплътни
на духа стоят безсмъртни.

ЛИК

Всегда, навред — самотник вечен —
от самотата съм бегал,
у нази, и в предел далечен,
духовен сън не съм познал.

Пустинник същ — не бях в пустиня:
аз сè носил съм някой лик
в душата — някоя светиня:
луча в нощта, в мраза — топлик.

Блаженство ли или страданья
тоз властен лик ми е носил,
възторзи ли или терзанья —
еднакво скъп е мене бил.

Че на живота смисъл давал,
сърце пазил от плесента
и никога не ме лишавал
от трепети и красота.

МОРЕ

Сè по-дълбоко във морето —
в нощта му — сондата завирам,
па я изваждам и съзирам —
изнесени из глъбинето

полипи, миди, непознали
живот под слънчевия блясък,
черупки, водорасли, пясък,
размесен с перли и корали.

ТЯ СЕ КАЗВАШЕ ТАМАРА

Mais elle était de ce monde, où les plus belles choses
Ont le pire destin,
Et rose, elle a vécu ce que vivent les roses —
L'éspace d'un matin.
Malherbe

Възхитителна девойка,
златокоса и напета,
весела и песнопойка,
съща роза, неначета
от световната поквара —
тя се казваше Тамара.

Аз я гледах по ливади,
кат играйше с дружки млади
в роклицата белоснежна.
Как бе прелестна и нежна,

пълна с радост, пълна с вяра! —
Тя се казваше Тамара.

Аз я виждах, кат се връща
от училище — пак съща:
жизнерадостна, игрива,
лястовичка — песен жива —
пролет що при нас докара —
тя се казваше Тамара.

Що прекрасното умира?
Що цветущото издъхва,
кат самотен звук на лира?
Що ручей шумящ пресъхва
под горещата омара?
Тя се казваше Тамара.

ПРОБУДЕН

Над гроба ми роза изникна
и някой я с сълзи обля,
над гроба ми чèло надникна,
душа се в въздишка изля.

И мирис от цветенца пресни
проникна ми в гробния мрак,
и сякаш чух славеи песни
и зърнах лазурний свод пак.

О, ти ли бе, славо, над мене?
При твоя ли будях се зов?
О, ти ли бе, блян-вдъхновенье?
О, ти ли бе, сетня любов?

НАЗАД

Често моят скитен ум
в миналото ми се връща —
тоя дълг в живота друм,
извървян, и го обгръща,

де в цветя щастлив газих
(тръните му се забравят),
де фърчах, страдах, любих,
в бурите не търсях завет;

де богатий си запас
харчах весело, тревожно
и във речника си аз
нямах дума «невъзможно».

ПОЛСКИ ВПЕЧАТЛЕНИЯ

На писателката Ев. Марс

На разкоша във чертога
често мрак, тревога —
няма слънце;
а в колибата убога

с димен свод и вехти грънци —
ясно слънце.

В градовете пременени
вихрове студени —
няма слънце.
А по хълмите зелени,
де се чуват пойни звънци —
топло слънце.

Ний не видим в суетата
бога, небесата,
де грей слънце,
а заритото в земята
мъничко незнайно зрънце
чака слънце.

Чака го нощта и в мрака
славей в клон го чака,
и свод чака слънце,
и божури, и лалета,
и душата на поета
викат: «Слънце!»

ПЛУГЪТ

С лакти младо старото оттласва:
«Аз съм бъдещето! Дай ми път!
Аз цъфтя, а твоя ден угасва,
мой живота е и мой светът!»

Тъй говори Младостта жестока
и нахълтва в тучните поля,
дето друг теглй бразда дълбока,
дето друг ги е кървав пот обля.

Да простим, живота тъй отсече:
и ний нявга бързали сме тук!
Ред е младото да фане вече
изоставений от нази плуг.

ЗАНИК СЛЪНЦЕ

Пускай умру, но я умру — любя.
П у ш к и н

Заник слънце. Но сè любя още
светли блянове и майски нощи,
красотата, чарът й чудесни,
любовта с възторзите й небесни
(в тия гърди — пак трептежи пресни):
аз сè любя още.

Заник слънце. Но сè любя жежко
тоя свят — на плач и смях долина,
пълна с храсти и цветя градина —
на битьето нектара, пелина
(близко ми е всичко человешко):
аз сè любя жежко.

Заник слънце. . . но сè любя нежно
усмихът приветен на зората —

сънищата млади на душата,
на живота — туй море безбрежно —
бурите и песента крилата —
аз сè любя нежно.

ЖИВА ИСТОРИЯ

На Добри Ганчев

Аз здрав съм син на здраво поколенье
с желязна воля, с вяра от челик,
упорно в труд, мъжествено в търпенье,
то носи на плещй си твар велик —

твар тежък — дълъг низ години
на бури, на превратности безброй,
свидетел бях на всичките съдбйни,
що бодро преживя народа мой.

Душата ми е цяла разорана
от страшний на неволите му плуг,
на всичките трептежи на Балкана
история съм жива тук!

МОРЕ

На морето тъмно в глъбините
много кораби лежат незнайни.
На душа ми в бездните потайни
рой надежди, блянове разбити.

Никой поглед няма да проникне
до останките им потопени,
само песен нявгащ поизбликне
из тез тъмни бездни и застене.

ЕСЕН

Ронят се в златната есен
лист подир лист от дървята,
рони се песен след песен
и на певец из душата.

Ронят се дните ми бледни:
всякой ден: «Сбогом» на радост
някаква ил на последни
блянове, сенки от младост.

В тиха скръб гледам към заник,
гледам как слънце ще зайде. . .
Скоро иази, тук странник,
негли ще чуя зов: «Хайде!»

НЕ ГИ ПОЗНАХ

Аз съм сбор от слабости и страсти,
почва с малко цвят и много храсти,
но две страсти само не познах,
от две, аз, певец, лишен остах:

душата ми не зарази
пиянството на гордостта,
сърцето ми не унизи
отровата на завистта.

ЧУЖДЕНЕЦ

Поколенье ново и крилато,
нови жажди, страсти, блянове. . .
Члун съм плуващ в море непознато
с други кръгозори, брегове.

Сè по-рядко лик обичан срещам,
сè по-често виждам се пришлец
сред тълпите нови — сам се сещам,
в родний край почти съм чужденец.

НЕ, НЕ СЪМ!

Не, не съм в чужбина леднаази:
в таз земя душата ми цъфтя,
аз я любя, люби ме и тя —
нежна обич свързва нази.

Не, не съм аз тука чужденец:
таз земя е моя, и аз — неин,
на разкошен явор съм листец,
звук съм в химън чародеен.

ВЕЧНА

Слушам още гръмовете
на войната — ще утихнат,
ще тревясат гробовете,
сълзите ще се усмихнат.

Ще отмине тая хала,
с кръв полетата що плиска,
и душата, ожедняла
за любов, любов ще иска.

Лаври, гроби ще забрави,
злост и слава бързотечна:
любовта ще да се слави,
тя е само вечна, вечна!

Авг. 1915

МИСЪЛТА

На веявица крилата,
бдението на нощта,
говорът на тишината —
туй е мисълта.

Лампа негасима в храма,
непостижна висота,
глъбина, що дъно няма —
туй е мисълта.

Висша сила у мъдреца,
висша воля във света,
вечен демон на певеца —
туй е мисълта.

ЛЕСЪТ

Пластове от листи гнили,
трупани през всяка есен,
спят забравено, унили
в старий лес, в мечти унесен.

Някой път из тях изникват
цветенца през пролетта,
както песнички избликват
на душа ми из скръбта.

МЕЧТАНИЕ

Сред бурите, които тряскат,
сред мълнийте, които бляскат,
съзира моят тъжен взор
друг, ясен кръгозор.

Пред силите, които гаснат,
пред гробите, които раснат,
съглежда моят жаден ум
с цветя насеян друм.

Аз виждам светлите чертози
на бъдещето. . . рози, рози!
На мир, на правда, на светлик
Великдена велик.

Ще стигнем ли дотам, не зная;
но сладко ми е да мечтая,
да тичам мислено на лов
за слънце и любов.

1917

БАРДЪТ

Певец със песен гръмогласна
прославяше юнаци, битки.
Прие венец — награда красна, —
обсипан бе с цветя и китки,

запя на лира песен мека
за тайни блянове, копнежи —
за вечното у человека, —
но никой туй не забележи.

И той въздъхна: «О, песнйчки,
без ек остахте!. . . Не жалея:
до днеска громко пях за всички,
сега за себе само пея!»

ВОИН

Заминуват си един по друг
тихичко връстници и другари,
всяк ден «сбогом» казват връзки стари,
всяк ден липсва някой близък тук.

А аз, морен, за почивка жъден,
продължавам пътя дълги мой
и мълвя: на мъртвите — покой,
а на живите — живот е съден.

Но живота с тръни е насет,
но живота цяло е сраженье —
воин тук, не гледам окол мене
кой полита, и вървя напред!

МРАМОР БЯЛ

Мрамор бял стърчи из бурен.
Бурен крий слова изтрити.
Плаче заникът пурпурен,
багрят мрамора сълзите.

Тъжен мрамор свода гледа,
сам, от бурена задавен,
с него води, тих, беседа,
от човеците забравен.

ХРАСТ РОЗОВ

Храст розов с усмивка посряща
зората. Трънака го хули
и с клетви му розите брули,
а той аромат му изпраща.

В клон славей звучи си. С квак бесен
из локва се жаби обаждат,
ужасни му хули проваждат,
а той отговаря им с песен.

Пламтящият заник догаря.
От север се мръщат мъглите,
поглеждат го зли и сърдити,
а той им с лучи отговаря.

ПОДАРЪКЪТ

На гимназистката Н. Цветкова

Хубав дар, дете, сполай,
хубаво ти — и сърцето:
замириса ми на май,
пролет лъхна ми в небето.

В твоя миличък привет —
усмих росен на зората —
чува тъжният поет
на трендафила душата.

Ясен става ми света,
луч огрей ли мойте нощи,
видя ли се във скръбта,
скъп че някому съм още. . .

1919

В МУЗЕЯ

Сред капители разбити
и колони разломени
с надписи полуизтрити
и богове повалени

аз вървя, отнесен в скута
прашен на мечта далека. . .
И пред мен в една минута
оживяха трийсет века.

ОЛТАР

Във олтаря свещ догаря.
Млъкнали молитви вече.
Храм затворил е клисаря,
богомолците — далече.
Пуст, безмълвен е олтаря,
тихий сън му пак затече.
Във олтаря свещ догаря.

Ням виси Христос разпети
с раните си над престола,
на главата с ореола,
и свещта, кат бледо свети,
сянката на кръста вети
клати по стената гола.
Ням виси Христос разпети.

И свещта догаря вече.
В тоз миг нейде надалече
звякат яростно ножове,
ужас, плачове и сеч е!. . .
И из раните Христови
въз престола кръв потече.
А свещта догаря вече. . .

УТРО

Осъмвам пак над масата. Навън
метач мете; кола затряска глухо;
хлапак завика с вестник. — Край на сън,
денят работнишко облача рухо.

И край на нощен труд. . . От близ, далеч
мълви достигат. Мислите се пръскат
и из прозореца ми бягат веч.
А грижи-гости на вратата блъскат.

ПРОШКА

Кога към вечността поема друма,
при моя гроб омрази ще заглъхнат
и враговете мигом ще отдъхнат,
дори за мен ще кажат блага дума

след камъните — цяла пирамида,
що мойта малка слава ми навлече,
и ще й простят. За тяхната обида —
аз тук простих им вече.

В ХРАМА

Отвори ми златни двери,
вяро светла, дъще божа,
искам лоба си да сложа
на свещените мермери,

де молитва се издига
със дима на тимиама:
има тайна, чудна книга
ненаписана във храма.

И по нея ще се моля
някому невидим тамо —
той ме знай, той има само
лек за моята неволя.

СЪЗЕРЦАНИЕ

Кога от родната земя замина,
мен любящите пак ще да ме любят,
кат знаят що, кого във мене губят,
какъв живот с това сърце изстина,
какъв източник на любов пресъхна,
каква хармонья с лирата заглъхна!

О, знам, и в гроба — пак ще да живея,
ще млъкна, но в душите пак ще пея.
Живота любях, но го не окрадох:
Българио, аз всичко тебе дадох:
душа, сърце, любов, зари небесни,
от теб приети — върнах ти ги в песни.

ИЗВОР

Дълго планинскѝ овчари
от балкански извор пили
там в гора, под буки стари,
и стада си те поили.

Ден дошел — овчари рекли:
«Сѐ тоз извор? Досади ни!»
За друг, по-нов, се затекли
из скалаци и пустини.

И търсили в лято знойно
други струи и прохлада,
па било оскудна вада,
па било блатцѐ усойно.

А балкански извор хладни
сѐ си клочи, сам, в горица. . .
Рано, късно други жадни
дò щат тамо за водица.

ПОД ПРАХА

Пилял разсипника богати
в полето перли и рубини.
Засипал ги прахът пустинни,
остали скрити, непознати.

И дълго времето сѐ леко
трупало прахове там нови. . .
Ще дойде ден — не е далеко, —
самò ще пак да ги изрови

и ценни камъне ще бляснат
с нов блясък след покоя в мрака —
те могат още да почакат:
звездите никога не гаснат.

СНЕГЪТ

Бях млад и казвах: стар ще бъда,
ще падне сняг въз таз коса,
кат вси и аз ще понеса
с печал природната присъда.

И ще омекне мъжка мощ,
и ще ослабнат морни кости,
тъги и рой недъзи йощ
печални ще ми бъдат гости.

И на̀, дочаках, доживях:
дойде снегът, плътта слабее —
кат всичко живо остарях,
сърцето още не старее.

ПЛАМЪК

Във тия песни — шепот на сърцето,
във тия песни — шум от кротка вада,
що тихо си ромони из полето,
и тих светлик на храмова лампада,
вложих цветя и чувства благовонни —
те сини отражават небосклони,

но никому не ще да бъде знайно
какви сълзи невидими таил съм,
какви страдания в душа си крил съм,
като скъпец имането си тайно —

та нужно ли е? Всякой има свойте
неволи — що да му описвам мойте?

О, да, изливал съм ги, но за мене,
за мен един, да търся облекченье,
кога са ставали гърди ми тесни
за бурний накип в тях на скръб и злоба
и душник давал им съм в мрачни песни.
Но де са? Пламък, ти им знаеш гроба!

1919

НИВА

Окол мен фиданки млади,
окол мене сили пресни,
окол мене нови песни
родната ни нива даде.

Що от туй, че с тях и бурен
досадлив расте богато?
Бива ли без врани лято?
Без думани — свод лазурен?

Ех, на други аз оставям
плач и клетви. . . Аз не губя
вяра жива и те любя,
ниво, и те благославям.

ПРИВЕТ!

Омайница светла и мила
на мойта душа и полет,
природо, що даваше сила
и здраве на младий поет —
привет!

Вий, родни поля и долини,
гори, висини — дивен свет
на мойте мечти, вий, светини
чаровни за младий поет —
привет!

Остана ли връх недостигнат
от мойте крила — неначет?
Кой кòлос, от бога издигнат,
немà гост безумний поет?
Привет!

Отдавна ваш гост съм веч рядко
под тежкий на времето гнет,
но с мисъл прегръщам ви сладко,
прегръща ви старий поет —
привет!

МОЯТ ПЪТ

На Ат. Илиев

От ранните си младини живях
за мен си не, а за народа,
от ранните си младини запях
за родина и за свобòда.

В духа на цели поколенья лях
любов към свойто, вяра в себе.
Отречен и охулен се видях,
Българио, че любях тебе;

вмениха ми песните в тежък грях
пророци на ученья нови,
а ази сè из моя път вървях,
отфърлях чуждите окови.

И пръсках светлина, душите грях,
разбрал високо си призванье,
над нивата народна бодро сях
зърна на вяра и съзнанье.

И с таз земя се радвах и болях,
любих я в щастье и в несгода,
и мойто битие всецяло слях
със битието на народа.

1912

В БЪДЕЩЕТО

И аз на своя ред ще си замина,
трева и мен ще расне над прахът,
един ще жали, друг ще ме проклина,
но мойте песни сѐ ще се четът.

И много имена и лесни слави
годините без жал ще изметът,
нл бурена ще ги закрий, задави,
но мойте песни сѐ ще се четът.

В тях зов се чуй за правда, за свобòда,
любов и благи чувства ги красйът
и светлий лик на нашата природа,
та мойте песни сѐ ще се четът.

В тях вее на Балкана лъхът здрави
и тайните хармоний му звучът,
и гръмът на народните ни слави,
та мойте песни сѐ ще се четът.

Във тях душата ми изля се цяла
с най-скъпите си бисери, цветя,
в тях всичко светло, ценно си е дала,
във тях живей, звънти и тръпне тя.

Не ме смущава див вой от омрази,
на завистта не стряска ме гневът,
спокойно гледам в бъдещето ази:
там мойте песни сѐ ще се четът.

Те жив са отклик на духа народен,
а той не мре, и дор сърца туптйът
от скръб и радост в наший край свободен,
и мойте песни сѐ ще се четът.

1913

ПАМЕТНИК

Не на стъгда многолюдна моя
паметник надменно е изправен,
не от бронза, не от мрамор тоя
паметник нетленен е направен.

Той излян е от неща по-тайни:
от лучи и бисери, но скрити,
пръснати невидими, незнайни
на три поколения в душите.

СПОМЕНИ ОТ БЯЛА ЧЕРКВА[1]

На поета Ц. Церковски

I

Селото

Село безшумно, глухо, мирно,
село безбурно и зелено,
оàзисче в поле обширно,
за спорен труд благословено,

[1] Село Горни Турчета, Търновско.

душа ми винаги ще помни
гостоприемството ти мило
и всичко, що ме бе пленило
във твоите обятья скромни,

де хубави сърца живеят
и добродетели старинни —
и твойте улици пустинни,
и двóрове, що зеленеят,

де тихо бягат часовете,
де всякой външен шум замира,
де вечно мил във умовете
живей ликът на Бача Кира.

II

Цветята

Цветя, цветя! Дъжд от цветя
и песни от моми напети!
Цял ураган ме налетя
от обич, радостни привети!

И изненадан, умилен
от тоз прием необичаен,
на мене, песника смутен,
на мене, скромен гост случаен,

аз с мокро от сълзи лице
мълвях си: лей се на свобóда,
о вярно чувство на народа,
о златно българско сърце!

III

Дворът

Вечеряме. Над нас луната
вълшебно свети. Тих е двора.
Кокошки дремят по дръвята,
заспали гъски до стобора.

Мълчи обора ниски, дето
добитък пашите сънува,
тъмнеят клоните в небето,
що тих вечерник ги милува.

Селото цяло занемяло
и труд, и домакинства мирни —
едвам мълчанъето заспало
смущават лаеве подирни.

Нощ селска. Мир. Вълшебно свети
над нас небесната лампада.
Пред вратнята, до плетовете,
моми запяха серенада.

IV

При Росица

Тих ромони вир кристален,
със русалките беседва,
заник сиен, златоален
във Росица се огледва.

Белокрилите рибари
фъркат, спускат се в реката,
лек зефир легенди стари
носи ни от планината.

Ех, красиво, ех, покойно!
Гърди гълтат радост-рядка,
дишаме, живеем двойно
в полската поезья сладка.

Пада здрач. Тъмней полето
и Росица. Глухо стигат
лаеве до нас. В небето
първите звездици мигат.

V

И д и л и и т е

Певецо селски, тук разбирам
душата ти и твойте песни
и себе си аз тук намирам —
в таз воля, в тоя шир чудесни.

Пак спомням светли дни, когато
живях сред чистата природа,
при нивите, покрити с злато,
с живота честни на народа,

и слушах песни на жътварки,
и гледах (сякаш беше вчера!)
момѝнски бузи свежи, ярки
във празника на гроздобера.

И пях кат тебе за полята,
за селската любов честита
и преживяваше душата
идилийте на Теокрита.

VI

В л о з я т а

В лозята селски пир. Пред нази
хорà завили по ливади
моми — на тоя край елмази —
изскокнали из лес дриади.

Смях, вик, наздравици под звукът
на гъдуларя. Шум не спира
и в него чашите се чукат
за славата на Бача Кира.

II. ПОД АМБАРИЦА

НАШЕТО УЧИЛИЩЕ

Във школото борби, вик, прах, крясъци, глъчки,
затуптели гърди и пламнали лица;
на чешмата в коритото дрянови пръчки,
натопени за бесни деца.

Бяг, игри из гробовете в двора църковни
(кой ги с камъни тях не лучи и не би?).
Шум от плачове детски и песни гръмовни,
и книжа изподрани в борби.

И бръмчеж от уроци, заучвани гласно,
строгий лик на учителя сприхав, гневлив. . .
Как това е печално, но как е прекрасно
в паметта, кат сън златномъглив!

ДВОРЪТ НИ

(Видение)

Виждам го сега. Там пее
чучурчето ден и нощ.
Гранки клати, зеленее
люлеката — мила йощ.

Из попуканите плочи
са израснали треви,
баричката тихо клочи,
вечно нещо си мълви;

чемширите бухлати
мъдрят се покрай зидът,
там на пейката е тате,
цял забулен във димът

на чибука. Гъсти вежди
тулят строгия му взор,
мъж калѐн в беди, премежди,
скъп на смях и разговор.

Мил деспот и раб послушен
на дълга и на честта,
във гнева — вулкан отпушен,
в благ час — цяла доброта.

Пуши той замислен. Бръчки
по навъсено лице.
В къщи викове и глъчки,
тропот, крясък, бой с ръце.

Челяд бясна там лудува
в буйни разпри и игри. . .
Но внезапно вик се чува:
«Мирно стойте, маскари!»

ГОСТНАТА СТАЯ

Пак във времето предишно!
Моят утрен час цареше:
бях детенце шестгодишно,
Кримската война гърмеше.

Но за моят умец детски
и невежество благато
бурите, войните светски
бяха нещо непознато:

бяг, игри, борби и крясък,
бой с по-малките ми братя
имаха чаровен блясък,
бяха главни ми занятья.

Гостната ни бе тогази
с черги шарени постлана.
Тъмничка я помня ази,
но пак — светла и засмяна.

Стая мила за сърце ми
с вехтий си часовник стенен
със топузите големи —
събеседник драгоценен;

с побледнелите картини,
във кои се дълго взирах
и кат близки и роднини
образите в тях намирах;

с огледалото старинно
(как кривеше то лицето!),
с дългите полици, дето
съдове стояха чинно;

с раклата, отде крадеше
сладко, захар челяд щура,
и с поличката, де спеше
цялата литература

българска — куп сиромашки
от книжлета изподрани,
от борбите ни юнашки
придобили тежки рани.

Често взорът ми се спреше
до прозореца с кръстати
пречки. Там жена седеше
с книга във ръка. О злати

спомени от края роден!
Тя бе млада. На стъклото
обликът ѝ благороден
се рисуваше, челото

кат за прочит бе навела,
прочит втренчен и безгласен,
в кой потънала бе цела. . .
О, лик хубав с поглед ясен,

мил и скъп за мен навеки,
под лучите му що раснах,
дор към бурите далеки
кораба си смело тласнах:

майка ми! Тя там седеше!
И с очи, кои блестяха,
цели часове четеше
вдълбочена «Телемаха». . .[1]

БЪДНИ ВЕЧЕР

Мисълта ме пак повръща
на Амбарица в полите,
на незлобието в дните:
виждам се във нашта къща.

Зима. Вятър пей в комина.
В къщи — майка ми, баща ми —
как са живи в паметта ми!
Утре Нова е година.

Във огнището главните
праскат, ярко пламенеят.
Бъдни вечер е. Светлеят
и лицата, и душите.

Бъдни вечер! Час без грижи,
час на радост и утеха,
на поезья в бедни хижи
и под богаташка стреха.

Веч трапезата от баба
със тамян е прикадена,

[1] Първият му превод от Пиперова (1845).

вощеница в къщи лена
свети, бодната във хляба.

Миг тържествен, свят. Баща ми
измълви «Ядят убози» —
всички кръстим се. Но в този
час е другаде ума ми.

Мисля моята премяна,
мисля новите обувки —
колко радостни целувки
ще им давам аз зарана!

Фесчето, кат мак червено,
утре — пръв път над челото!
Сетренцето изкроено
на баща ми от палтото.

Тръпне млада ми душица,
от блаженството огряна. . .
До зида стои опряна
дряновата сурковица.

Тази нощ — по суроваки.
Както в прежните години:
ще перат ръце неяки
и съседи, и роднини

и щастлив, с душа засмяна,
дребните пари ще крия
във кесийката басмяна,
дето майка ми уши я.

Лягам си. Но от очите
бяга сън. Сърцето цяло
в нетърпенье затрептяло
за минутите честити.

Как нощта отива мудно!
Вратня нийде се не чука.
А кандилото, сѐ будно,
пред иконата блещука.

СОПОТ[1]

Печално, бащино огнище,
печалний граде, роден мой,
любима люлко, пепелище
на скъпи радости безброй,

към теб душата ми стреми се,
въздиша — твой нали съм син?
И днеска виждам пак: дими се
над нисък покрив бял комин.

Там — наший дом благословени,
там кътът роден, кътът мил,
магнит за спомени свещени,
където аз съм се родил;

[1] Спомените в това стихотворение се отнасят към Сопот до Руско-турската война, 1877 г., през която бе разрушен и с него бащиния ми дом.

де майка млада с грижи мили
обсипвала ме и с любов,
де растох и набирах сили
за бурите да съм готов:

и дворчето ни дълго, тясно,
чучура с бистрата вода,
и чемишира виждам ясно,
и люлеката край зида.

Аз виждам и школото мило
белнàло се на оня рът,
душа ми детска закърмило
с любов към бога и светът:

зад него — Трапето, де млади
играли сме по голий хлъм,
и вази виждам, водопади
балкански, чувам ваший гръм!

И тебе, манастирьо, сгушен
в планински рай със твоя бор —
рай сенчаст, тих, приют радушен
на воля, хлад и птичи хор;

и тебе там, разсипан замък,
и вас над него, върхове —
о Остро бърдо, Петков камък,
Амбарице, де ветрове

отнасяли са мойта шапка,
на гости колчем идях вам:
при ваший вид сърце ми тряпка,
душа ми пее като в храм!

О горди планини, де мощни
орли се вият в син простор,
във ваште пазухи разкошни
аз пак проникват с жаден взор.

Не вий, не ваша красота ли
да съм певец причина бе?
И таз любов у мен запали
към родната земя, небе?

И всичко, всичко скъпо мене
сега го виждам отдалек —
поема сладостно виденье,
с душа ми свързано навек!

ЧЕРВЕНИТЕ РОЗИ

Любях ви, червени рози,
страстно любях ви тогаз,
любях ви, червени рози,
дор и днес ви любя аз.

Вий красяхте й главата
млада — чар неотразим,
любях ви и аромата —
нейний аромат любим.

Даже сещах сладки тръпки,
колчем звучният й глас,
говор, смях, движенья стъпки
срещах и у други аз;

даже скъпа бе за мене
всяка дева ил жена
с рози на глава червени —
о безумна младина!

ВИЖДАМ ГО

Виждам го сега с любов признателна
този мил, добър и пълнолик човек.
Помня говора му полуруски, мек
и речта му жива, увлекателна;

често четените оди на Державина,
разказите му сред самия урок
за крал Лира ил за някой гръцки бог...
Дряновицата на стола му поставена;

строгостта в очите му пред нас изписана,
пред епитропа усмихнатий му лик,
шубата му руска с бобровий вратник,
цяла от тютюна умирисана.

ТЯ Е ЖИВА

Мойта някогашна царица —
ангела с очите сини...
Още ли е хубавица?
Ил повехнала старица?
Ил руина сред руини?

Моята балканска фея —
песен в младини омайни, —
тя на мен се кле — друг взе я!
Спомням си и днес за нея —
и въздишките ѝ тайни.

И градината, де в мрака
сетньо си «прости!» казахме
в сетня среща под клонака,
де на мойта гръд заплака,
дето двамата плакахме.

МАНАСТИРЪТ

Аз пак го виждам във душа си,
опрян до Стара планина,
кат някой старец беловласи
впил мисли в прежни времена.

Чердаци глухи и високи,
мълчи тревясалия двор,
стърчи в небето тъмний бор,
разперил клонове широки.

Немеят хладните келий,
де старците за отдих седат,
и древний храм, в кой ред светий
с изподени очи те гледат.

МАНАСТИРСКАТА ПОЛЯНКА

Привет на тебе, о поляно
зелена, с твойте сенки, хлад,
сред рая райче разцъфтяно,
на горски вили кът благат,

де под клонаците ехтели
другарски песни, викове,
де вечери стоял съм цели
самотен в сладки бленове

и под галбата на зефира
песнѝ си първи съм мислил —
за боязливата си лира
там вдъхновения дирил,

ил на мълчанъето дълбоко
сърдечни тайни предавàл
и на любимата високо,
високо името крещял. . .

ТОЙ

Дете бях и вярвах във бога,
и знаях, че той е в небето;
осанка той имаше строга,
каквато я виждах с тревога
на нашия храм на кубето.

И знаях, че той като нази
от плът е и слуша, и вижда,
и «дядо» му казвах тогази —
че люби, гърми, ненавижда
от своя престол от елмази.

Днес стар съм и пак вярвам в бога.
Но вече му не зная лицето,
ни де му е трона, чертога:
той дух е, разлян в ширинето,
в душата, в света, в битието.

НОСТАЛГИЯ

От финските карпи до снежната Етна,
от царствена Волга до Сена приветна
скитах се, дивих се на хубости странски,
но за вази мислях, о чуки балкански.

Морета преплувах, планини превалях,
менях кръгозори, гледки великански,
но един лик само в душата си галях,
една любов само — тебе, рай балкански.

Видях чудесата на дивни изкуства,
творбите на гений и на труд титански,
шеметни за поглед, за ум и за чувства,
но за вас въздишах, о рози балкански.

ПОД АМБАРИЦА

През високий рид, кой жѐни
Среднята гора със Вежен,
фъркa взора устремени
към друг връх, плешив и снежен —

към Амбарица висока,
урви стръмни дето спуща
във долината дълбока,
във долината цветуща,

де градеца родни дреме —
орлово гнездо в градини. . .
Фъркa дух в далечно време —
във детинските години,

във годините, когато
цял свят ази мой считàл съм
и по ризка в знойно лято
бос из барите цапал съм.

БУДНИТЕ НОЩИ

На К. Христов

В дните, първи път когато
музата ме посети,
с увлеченье непознато
мойте дадох ѝ нощѝ.

И в потайното килерче
заработих при свещта
на опушено фенерче,
скрит от строгий си баща.

Знаях как се той гневеше,
някой път в тефтеря свой
мои песни кат съзреше —
буря! Гръмове безброй!

Син-търговец той мечтайше
с трезвен ум, в полезен труд
да се впусне — ах, той знайше:
песня носи глад и студ!

Той бе прав. Но ази скришно
с по-голям работях жар —
туй тогава бе излишно,
но не бях си господар:

спирай извор да не блика,
спирай вятър да не вей,
искай болка да не вика
или младост да не пей!

Роб на мойто вдъхновенье,
нижах песни, стихове,
кат че вършах престъпленье —
сè във нощни часове.

И редяха се тетрадки
на душата ми с плода,
и нощите бяха кратки,
и приятен бе труда.

След вечеря, пак, незнайно
от баща си, бързах там. . .
Майка думаше ми тайно:
«Ако нямаш свещ — да дам.»

БЕГЪЛЦИ

По скалите стръмни над пропасти лазим;
в пропастите громко бухтят водопади.
Ние сме орлета крилати и млади,
жадни за свобода и кафеза мразим.

Цял ден из Балкана ний тъй ще се губим
из дебри незнайни: на слънце ще дремем,
за обяда наший киселец ще скубим,
но ярема школски няма да приемем!

Бегълци сме: този от езика турски,
други — от глаголи тук мирен да бъде,
друг — от фàлагата на даскал Пандурски —
аритметиката мене ме пропъди.

МЕГДАНЯ ПРИ ЛУННА НОЩ

В струите на чучурите буйни
лунните зари блещят, играят —
чучурите само шумноструйни
в мъртвий сън подлунен сън не знаят.

Спи мегданя. Зидовете вети
с черни, чупени го сенки шарят,
а на свода, с тих светлик залети,
бледните звезди се разговарят.

Нийде зрак в прозорците, в къщята.
Нейде пред вратите — живи сенки —
женоря, със хурки под луната
златна, са излезли на седенки.

Спи мегданя. Чучурите пеят
еднозвучно. Тишина. . . Но ето:
звуци чудни взеха да се леят —
слепий Колчо свирече с кларнето!

МАЙКА МИ

В рояка спомени свещени,
де моя дух сега се губи,
сè твоят образ въжделени
духът ми, майко, среща, люби.

Ти люлката ми си люляла
със песни жалостно-упойни,
над мен по цели нощи бдяла
през мойте нощи безпокойни.

Под твоето крило растял съм,
наяквал съм под грижи мили,
от твойта реч и взор черпал съм
и радост, и духовни сили.

Душата ми от теб научи
да мрази, да обича страстно,
от твоята душа засучи
любов към всичко тук прекрасно.

Ти ме роди, но ти ми даде
и светлото, що в теб блещеше,
ти и човека в мен създаде —
ти два пъти ми майка беше!

ПЛАЧИ-ОРЕХЧЕ[1]

Плачи-орехче. Колко плач
и сълзи там под твойте клони,
кога по хладен утрин здрач
млад пътник тръгвал път да гони
към други, чужди небосклони!

Аз спомням пак със трепет нов
и мойта с моите раздяла —
какви сълзи, каква любов
излени там и мъка цяла!
И виждам майка пребледняла,

и ликът бащин наскърбен,
и сминовата китка злата,
благословиите въз мен,

[1] Така се наричаше усамотеният, на запад от Сопот, на кръг орех, до който домашните, по стар обичай, изпращаха пътника, който отиваше за дълго на печалба във Влашко.

изврели топли из душата
със топли сълзи по лицата.

Пръхти натварения кон.
На път! От ближната дъбрава
изпращам сетний си поклон
на всичко, що любих тогава,
и чух как майка заридава!

III. ТРИНДАФИЛИТЕ

(Из старите ми тетрадки)

Je t'adore ange, et t'aime femme
V. Hugo

189..

О песнички, цветя на любовта,
цветя отдавнашни, но пак засмени,
триндафили през лятото росени,
години дълги в плен и в заточенье
в ковчега ми, днес пущам ви в света!

О блянове от дни умрели, злати,
фръкнете, волният ви час наста.
О песни-птици, пели в пролетта
на мойто сърце, пленници крилати,
фръкнете вече, пущам ви в света!

ТИ МЕ СРЕЩНА...

Ти ме срещна пръв път при тополите —
роза нежна, миризлива, —
чуй, от всичките ми пролети
тая беше най-щастлива.

Ти ме срещна в дните на неволите —
помниш? И каква промяна!
Чуй, от всичките ми пролети
тая беше най-засмяна.

ЧАР

Звънлива струна на смълчана лира,
усмихнат блян в посърнали мечти,
в омара лятна свеж лъх на зефира,
във лес заглъхнал песен, що не спира —
това си ти, това си ти!

В душа обезверена бог, светиня,
звезда лучиста в нощни тъмноти,
в ноември снежен роза, що цъфти,
кристален ручей в жадната пустиня —
това си ти, това си ти!

ЩАСТИЕТО

В насладите дирих го,
в труда и в мисълта,
в балканите търсих го,
в природата света;

в поезьята омайна
напразно го дирих:
на славата нетрайна
пелина само пих.

Измами след измами!
Несбъднати мечти!
Но в пътя на скръбта ми
изпречи ми се ти.

И щастьето — туй цвете
от сладостни лучи,
видях го, че ми свети
във твоите очи.

ВСИЧКО!

Любя ти душата нежна
и красивото сърце
и усмивката небрежна —
чар на твоето лице;

твойта гордата осанка,
твоя женствени вървеж,
облик, стан, дори и сянка,
името, гласа ти свеж,

живий ум, очи обайни —
всичко, всичко, що си ти:
любя в тебе свойте тайни
поетически мечти.

ДО ПРОЗОРЕЦА

Гърбом срещу небесата
ти седиш на своя стол.
Заник ти краси главата
с нежнозлатен ореол.

И за първата ни среща
ти приказваш с трепет нов,
за възторг, за страст гореща,
за цветя и за любов. . .

Слушам ти речта звънлива,
слушам упоен, благат —
на душата ти красива
дишам тънкий аромат.

СТАРИТЕ РОМАНСИ

Обичам романсите стари, що свириш
тъй рядко на твойто пиано,
сърце ми от тях е пияно —
по-нови недей да ми дириш.

Ти знаеш защо ми са скъпи тез песни,
как тръпна, когато ги свириш. —
За мен са тъй свежи, тъй пресни —
по-нови недей да ми дириш.

БЕСЕДА

Беседа водим тиха, задушевна.
Дими пред нази чая кехлибарен,
блести во чаши заника пожарен
и во коса ти. Стихва врява дневна,

и разговора следва. Във ръката
откритата забравила си книга. . .
На наште спомени във тишината
се нижи теменужната верига.

ПУСТИНЯТА

В пустинята безводна, глуха,
в която скитах се печално,
самум горещи дето духа,
поточенце срещнах кристално.

И глъхнат му вълните хладни,
и утолих гърди си жадни —
и скоро там до таз водица
израсна палмова горица,

и пресен аромат задъха
от билките и от цветята,
и свеж зефирец ми залъха,
и птичка зазвуча в листата.

И дигнах аз олтар-светиня
на божеството вдъхновено,
що в жизнената ми пустиня
тури оазисче зелено.

ХРИЗАНТЕМИ

На писалището мое
се усмихват хризантеми.
Те с мълчанието свое
много казват на сърце ми.

На стената в мойта стая
женски лик виси прекрасен,
с него самота не зная,
водя разговор безгласен.

Във душа ми образ нежен
трон издигнал и царува,
в морския простор безбрежен
лучезарен блян гостува.

ВЪПЛОТЕНИТЕ СЕНКИ

Орфеевата Евридика,
Петрарковата нежна Лора
аз често виждах в кръгозора —
на бляновете си в светлика.

И техний образ ме пленеше,
макар невидим и безплътен,
и във душата ми стоеше
загадъчен, далечен, смътен.

Днес ти ми пълниш кръгозора,
но близка, свежа, милолика,
и славиш в себе Евридика
с Петрарковата нежна Лора.

В ГОРАТА

Един до друг самотни там вървяхме
под сенките на сънний дръволяк,
вървяхме ний и нищо не гълчахме
в чаровний полумрак.

Мълчахме — та нима е говор нужен
на светящи от щастие лица —
на слънчов луч, на мирис теменужен,
на влюбени сърца?

Дълбок покой. Ни шум, ни птица жива —
на нищо там не чуйше се гласа:
понявга странен звук като звънлива
целувка будеше леса.

ГОРАТА ПИТАШЕ

Днес сам, умислен скитах се в гората,
но самотийте й пълни с тебе бяха:
зефирека, листата, тишината
дори сѐ твойто име ми шептяха.

Гората цяла беше наскърбена,
че сам ме вижда, а ни знайше — двама,
и питаше ме тихо, удивена:
«Защо я тука няма?»

ТИ КАЗВАШЕ...

Ти казваше: «Душите сродни наши
са слени, и сърцата наши тоже,
простора да ни раздели не може,
световний шепот също не ни плаши.»

Ти още казваше: «По планините
бор и маргаритка заедно вреят,
еднакво дишат, дружно песен пеят
на пролетното слънце под лучите.»

ПИАНОТО ЗВУЧЕШЕ

Пианото звучеше страстно
под твойте пръсти. Упоен,
до теб ослушвах се безгласно,
в море от звуци потопен.

Не бе то музика — химн беше
на лучезарната любов,
копнеж неземен там звучеше,
то беше стон, то беше зов

на тайни трепети сърдечни,
на жажди, сънища, мечти...
В лазурни области далечни
унасяше духа ми ти.

ОБЛАК

Навъсена те виждам днеска
(въз слънце облачна покривка)
и твоя поглед гневно блеска,
но гневен е, като усмивка...

Сърдита, ясна — ти си съща:
еднакво си неотразима,
еднакво взора ти плени ма,
еднакво моят те поглъща.

ТЯ

Жена, вълшебница, богиня.
На блянове и чувства нежни
жив извор, бистър и кристален,
на мойте бденья образ гален,
на дни ми в мрака безнадеждни
луч светъл, идеален.

Жена, вълшебница, богиня.
Жена любима в пищна младост,

мил ангел пратен от небето,
за мен мъчение и радост,
дошъл да ми налей сърцето
със трепети и сладост.

Жена, вълшебница, богиня.
Сърце — злато, душа — загадка,
ту муза нежна, ту сирена,
безцен пахар с отрова сладка,
на моята душа пленена
тъмница и вселена.

МОЩ

Ти всемир ми нов създаде
с друго слънце и звезди,
орлови крила ми даде,
лирата ми прероди.

В зимата ми фърляш грейка,
ден в нощта, в скръбта ми смях —
чародейка, чародейка
първи път в света видях!

МИЛА МИ СИ

Мила ми си, дружке злата,
с тия морните очи,
пълни с тайни и лучи —
огледало на душата;

с твойте честите сръдни,
с твоите усмивки сладки,
с твойте сенки, светлини,
прелести и недостатки!

ЕСЕН

Есен. Сам съм. По полето
изгоряло, голо, дето
през май лани бяхме двама,
ни цветя, ни мирис няма —
от печал е то обзето.

Но какво ми пак ухае
тъй приятно? Откъде е
тоя мирис благодатен?
Де цветя тук? Ах, това е
твоят спомен ароматен

ПРЕД ОГЛЕДАЛОТО

Когато стройна и напета
пред огледалото стоиш
със твойта красота заета,
ти пак чаровно ме плениш

с тоз гъвкав стан, гръд, взор, усмивка,
огряла прелестно лице,
със таз разкошната обвивка
на женствена душа, сърце;

с изящний очерт на главата,
с класическия профил твой,
с откроя гиздав на снагата,
що Фидия очаква свой.

И мисля: колко страст и сила
излъчва този образ леп,
с каква любов е работила
природата света над теб!

ПЕРЛИТЕ

Когато с глас четеш ми стиховете,
в тях мои рожби вече не познавам —
с такава тайна прелест са налети,
така учуден в техний звук внимавам!

Слова съм мъртви писал и небрежно —
увехнали листенца на душата, —
но минали през твойто сърце нежно,
те ронят се на перли из устата.

ВЕЧЕР

Зара от зайдяло слънце
нежно румени небето,
стадо нейде от полето
иде: чувам пойни звънци.

Здрач е. Гасне ден горещи.
Пак ще тъмна нощ настъпи,
пак ще имам тайни срещи
с моите виденья скъпи;

пак дворци вълшебни ази
с мисъл будна ще съзиждам,
до щеш ми и ти тогази:
в мрака по те ясно виждам.

ЗИМА

Зима. На прозореца ми скрежът
дивни шарки и пера изписал.
Сам съм. Пак за теб ми е копнежът,
пак при теб е мойта мисъл.

Сняг дървя засипал в моя двòрец,
но в душата — пролет. Аз мечтая. . .
Де си? По заскрежений прозорец
името ти с пръст чертая.

ОТ РАЗХОДКА

Към града се връщам с тебе.
Слънцето зайде отдавна.
Здрач е. Нейде квакат жеби,
нейде псе самотно лавна.

В парка тъмен чуй се вече
на щурци пискливи звукът,
през клонака, надалече,
градски светлинки блещукат.

Край на хубава разходка.
Мигат първите звездички,
в стрехите заспаха птички —
сън и тебе ще прикотка.

Сбогом, моята царица,
ил: довиждане — по-харно,
че в съня ми, знам навярно,
ний ще бъдем пак двоица.

ПРИРОДАТА

Когато си свобòдата
запазваше сърце ми,
аз влюбен бях в природата,
в картините й големи,

в недрата ѝ чудесните
и миг я не забравях,
ти знаеш туй по песните,
в които я прославях.

И днес е тя чаровница
и мами ме към себе,
но беше ми любовница
до мойта среща с тебе.

ОЧИТЕ

Аз често искам с поглед да проникна
в душата ти, но ключ стои на храма —
кат през прозорче някакво да вникна
в сърцето ти, но то прозорче няма.

Едните ти очи за мен остаят,
във тях чета, в туй живо огледало
свят цял живей, мечти, лучи играят.
Душа, сърце се е събрало.

О чуден взор, кога те тебе няма,
зловещи призраци духа ми стряскат,
съзра ли те — когато пак сме двама, —
слънца, слънца в нощта ми бляскат!

ПРЕД КЛЕТКАТА

Пред клетката на гладний лъв стоиме.
Обядът му се бави — зъл е той,
как щура се тревожен, ний следиме,
готов е да сломи затвора свой.

Виж, миличка, така в гърди сърцето
вълнува се, страдай и се люти,
кога се бави либето напето
в уречения час да се вести.

СЛАВЕЙ

Цялата гора научи
мойта нежна тайна.
Хайне

Твоя лик усмихнат гледа
над цветарника отгоре.
Сладка нашта е беседа,
таен нашът разговор е.

Твоя лик ни слуша само,
твоя лик ни само види.

Слънчов луч едничък иде
да целува твойто рамо.

В клона яворов, надвесен
до прозореца открити,
в миг изви високо песен
влюбен славей гласовити.

Ах, той чул ни разговора!
И — нали не се догажда —
той на птички и на хора
с тая песен го обажда.

НЕПОЗНАТАТА

(Спомен)

Често в улицата людна
виждах, някъде отива
някоя жена красива,
някоя девойка чудна;

пищна, с прелести дарена,
възхитителна и смела,
с морни очи на газела
и с омайност на сирена.

Но коя бе? Безразлично —
доста ми е, че те срящах
с погледа си и изпращах,
кат виденье поетично.

ТВОЙТО ИМЕ

Твойто име — цяла песен,
мил привет, към щастье зов,
твойто име — звук небесен,
твойто име — чар, любов.

Твойто име — сласт, упоя,
нектар в моите уста,
музика в душата моя,
сладък шепот през нощта.

КРАЙ ПОТОЧЕТО

Поточето кристално ръмолеше
под нас в зелената гора, а ти,
до рамо ми облегната, мълвеше:
«Възпей, поете, тия красоти!

Виж тия планини, виж небосвода,
виж колко младост, шарове, цветя!
Виж празника на майската природа —
как хубава, божествена е тя!»

— О, дружке, моята душа е лира
сега, готова цяла да звънти:
омаен и прекрасен е всемира,
но той такъв е, че си тука ти.

Една си извор жив на вдъхновенье,
властителко на моите мечти:
на тебе мойта песен, поклоненье.
Поезия сама си ти!

ПРИЗНАНИЕ

«От училищния чин те любях.
Наизуст ги учах твойте песни,
жадно гълтах ги, че бяха лесни,
теб не знаях — аз поета любях.

Любях аз нектара, не пахара,
не светилника — светлика ясни,
не цветарника — цветята красни,
блясъка пожарен — не пожара.

Скъп ми бе поета, не човека —
кой е? Де е? — знаях ли тогази?
Но подир, след срещата онази —
любя и поета, и човека.»

РЕВНИВА?

Ревнива? За чувства, оставили траг
в песните ми само — за чувства угасли?
За нявгашни рози, за нявгашен зрак?
За спомени стари в гъст бурен обрасли?

Изгалена дружке, очаквам ответ:
нима е живяло и младост познало
сърце нелюбило, сърце нестрадало?
Поет необичал нима е поет?

ТИ МОЛИШ...

Ти песен молиш ме да ти напиша —
та ти най-нежните ми вдъхна песни!
И твоят аромат във всяка диша,
чрез тебе те цветя са вечно пресни!

Ти молиш ме за тебе да загатна...
Дете суетно! Тайна промълвена
престая веч да е легенда златна,
изгубва прелест песен доизпена!

ПИСЪМЦЕ

В странство тъжен бях, и в есен,
но получих писъмце,
дето пейше свойта песен
твойто любящо сърце —

то — рубина благородни,
то — упойний карамфил!
Никога предела родни
силно тъй не бях любил.

ОСВЕТЛЕНИТЕ ПРОЗОРЦИ

Два прозорца отвисоко
вечер гледат осветлени —
две големи очи взрени
във мълчанието дълбоко.

Нявга тамо тя живейше,
тя, сърце ми що отнесе,
и на белите завеси
вечер сянката й тъмнейше.

Колко страстно поглед впивах
в тия два прозорца будни!
С колко се мечти упивах
трепетни, парливи, чудни!

Тя напусна. Но вълненье
пак душата ми размътя,
вечер видя ли от пътя
тез прозорци осветлени.

ПО СНЕГА

На твойто име двете букви първи
по гладкий сняг с тояжката си пиша.
Изричат го помръзналите дърви
и зимний вятър, глухо кат въздиша.

И дълго ходя мълчалив из парка,
и сè го шепна, миг из ум не губя. . .
На връщане, огрян от мисъл ярка,
под двете букви аз прибавям: «Любя!»

БЕЗДНИТЕ

Ти ми вверяваш тайни си мечтанья
и аз споделям с тебе свойте,
на мен са сродни твоите страданья
и теб са близки мойте.

О, да, не винаги. . . Във дън морето
трептят вълни безшумни, тайни
и в бездните дълбоки на небето —
звезди невидими, незнайни. . .

БЕЛИТЕ ХРИЗАНТЕМИ

Понявга наша реч минава
на важни, философски теми,
въпроси бутаме големи,
а твойте бели хризантеми
с усмивка слушат ни лукава.

Понявга тишина настава,
стоим замислени и неми,

беседата кат старец дреме,
а твойте бели хризантеми
с усмивка гледат ни лукава.

НИЕ

Ний свои сме, и чужди тук —
погрешка жалка на съдбата,
родени сме един за друг,
живеем в два различни свята.

Но слънце спират ли мъгли
и орловий летеж балкани?
Живота нази раздели,
а любовта събра ни.

НЕ ЗНАМ

Да бяха само тия очи страстни,
не знам тъй дълго бих ли роб остал:
аз прелести виждал съм по-опасни
и пак орел свободен съм летял.

Нектàрните да бяха само глътки,
не знам тъй дълго бих ли те любил:
стреснàли би ме светски предразсъдки
ил'веч напит, бих чашата счупил.

Но има нещо друго, тайно, властно
у теб, що в плен ми волята държи.
Какво е то — аз питам се всечасно:
не знам, не знам! О, ти сама кажи!

МАЛОДУШИЕ

Аз дваж отивах за чужбина
и писмено ти «сбогом» казвах.
Кориш ме: по коя причина
от лична среща се отказах?

Уви, от страх, от страх. . . от себе —
сърце ми клето бе причина
че дойдях ли да видя тебе,
аз нямаше веч да замина!

СÈ ТИ!

На живота във фъртуните,
в радости и в теготи,
в планинскйте самоти,
на Венеция в лагуните —
сè ти.

Във пустините, при розите,
по поля и висоти,
сред житейски грозоти,
на поезьята в чертозите —
сè ти.

СКИТНЯ

(Писмо)

Пак в планинските недра гостувам.
Край реката често ходя аз,
в звучний клокот чувам твоя глас,
даже твоя кръшен смях зачувам.

Из гори в ръката с книга скитам,
поглед в стрàниците й углъбил,
но во всякой ред, о, ангел мил,
твойто име срещам и прочитам.

Вчера бях на оня връх зелени —
други върхове, бърда видях,
дор до кръгозора, а зад тях
твоя лик усмихваше се мене.

В ПЛАНИНАТА

(Писмо)

Далеко си, но ти си тука: —
усмихваш ми се във горите,
вървиш из дол, летиш към чука,
дружиш ми стъпките, мечтите.

Далеко си, но си при мене:
във речний шум гласа ти слишам,
здрависвам те в цветя засмени
и в мириса им — тебе дишам.

Далеко си, но непрестанно
теб сянката се с мойта скита
и твойто име постоянно
във моя говор се преплита.

В ДЪБРАВАТА

Писмоносецът ми подава
често драго писъмце —
тичам в близката дъбрава
с развълнувано сърце,

без сведоци да поглъщам
ароматни редове,
в него тебе да прегръщам,
теб и мойте бленове. . .

И целувам във забрава
всяка реч и мисъл там:
вече в тихата дъбрава
наизуст го цяло знам.

В СТРАНСТВО

С теб съм и в далеко странство,
не разделя ни пространство.

В улиците и в небето
твоят лик се мярка, дига,

с трепет чакам писъмцето
в скъпий час, кога пристига —

розовото пликче мило
с твоя женски почерк драги,
през гори, поля носило
твойте думи, поздрав благи.

С жажда чакам го гореща
и с душа нетърпелива
и сърцето ми се свива,
като пред любовна среща.

ВИДЕНИЕ

Едри снежинки фърчат мълчаливо.
Тихо ги гледам с незнайна услада. . .
Хлопва се портата, вмъкваш се живо
румена, в бяло, кат чудна дриада.

Мирис от здравец ми в стаята вее,
в твоите къдри — цветя, теменужки. . .
Де си ги брала ти в зимни вихрушки?
Нищо не казваш. . . Вън всичко белее.

Ний от прозореца гледаме двама.
Искам да стисна ръка кадифяна —
гледам учуден, че тамо те няма:
мириса здравецов само остана!

АЗ ЛЮБЯ

Аз любя. . . и знам, че ме люби.
Доволно. Друг дял не желая!
Че лих мраз цветът ще погуби,
не искам да зная.

Аз вярвам. И с вярата тая
честит съм. А скръб че ме дебне,
че чакат ме утра враждебни —
не искам да зная.

Аз вярвам. И в бронята тая
съм силен. А що има скрито
за мен, от съдбата завито —
не искам да зная.

Живота е къс, а безкрайни
са мъките — що да страдая
отрано? Бедите незнайни
не искам да зная.

НЕ Я БУДИ!

Ти, що пустиня ожедняла
с потоци бистри прохлади,
що на небето ми си дала
лазур и слънце, и звезди,
в душа ми болката заспала
не я буди!

Ти, дето беше ми казала:
«Обичай ме и мой бъди,
и аз съм твоя — цяла, цяла!» —
и нов всемир ми изгради,
в душа ми болката заспала
не я буди!

ДА КАЖА. . .

Да кажа, че туй щастье сенки не съдръжа —
не мога; че то езеро е вечно гладко,
че бури май не знай — макар за кратко, —
че роза няма тръне — ще излъжа.

Не ти се сърдя: колко нови песни
на туй дължа и колко чувства пресни!
Безветрен дълъг зной суши полето,
след буря по-лазурно е небето.

НА ДУША МИ. . .

На душа ми в злачните ѝ лъки
колко рози, нежни теменуги!
Колко там чернеят се диругы
от оралото на бивши мъки!

О любов, ти, спомен и забрава,
рани даваш — даваш им и лякът,
мила пакостница — за забава
фърляш яд в меда и слънце в мракът!

ДЕЗДЕМОНА

От креслото кадифяно,
дето царствено седеше,
в плен тя гостите държеше
с умна реч, с лице засмяно.

Гост един бе мрачен само,
глух на живата беседа.
Тя му бръчките съгледа
и каза му с поглед тамо —

в който вля душата своя
и тури сърце си цело:
«Ах, ужасний мой Отело,
погледни ме: сè съм твоя!»

ВЪЗГЛАВНИЦАТА

Мои хладнеющие руки
тебя старались удержать.
Пушкин

Ах, изгубих те, изгубих!
С тежки думи ме уби:

«Аз веч другиго залюбих —
друга си и ти люби!

Туй, що беше, то загина,
друг живот ме чака там —
сбогом, сбогом!» — и замина
някъде, къде — не знам.

Боже, боже, колко мъка!
Как сърце ми се раздра!
След ужасната разлъка,
че умира, то разбра!

Но се сепнах. . . Утрин злата
из прозорец гледа веч
на възглавница облята
със сълзѝ. . . Чер сън, далеч!

А от златното кръжило
ти усмихваш ми се мило
и говориш ми с очи:
«Сè съм твоя, не плачи!»

ТИ ПОМНИШ ЛИ?

Te souviens-tu?
Al. de Musset

Ти помниш ли алеята безшумна
и златний заник, гледащ през листата,
вечерните въздишки на цветята,
на влюбен славей песнята безумна?

Ти помниш ли беседите ни скъпи
при гладкий вир, в кой свода се синее?
Де водоскочето звънливо пее
и с бистри сълзи водни нимфи къпи?

Ти помниш ли скитните ни далечни
в поля, в гори? Планинските възходи?
И здравеца, в коса си що забоде
на водопада при гърмежа вечни?

Ти помниш ли мечтите под луната
и спящий кър, и урагана бесен,
и твоя шал, от вятъра отнесен —
на всички тез минути красотата?

ВЕЧ НИКОГА!

Внезапна свада раздели ни,
угасна пламък, чар се пръсна,
и връзка, траяла години,
една минута я прекъсна.

«Вечь никога!» — казах тиази.
«Вечь никога!» — и ти повтори:
у мене гняв пламнà тогази,
у тебе гордост заговори.

Печална нощ. . . На люта рана
какъв ти сън, каква почивка!
На сутринта — не знам как стана —
ний пак се срещнахме с усмивка.

И радост, празник във души ни,
и щастье по лица разляно!
Тъй майска буря като мине,
небето става по-засмяно.

В ГНЯВ ЖЕСТОК

В гняв жесток писма любими
аз на пламика поднесох,
сетих болки нетърпими
и от ужас се потресох,

чух и пламика тогава,
че ехидно произнесе:
«Лудньо, искаш ли забрава?
Фърляй тука и сърце си!»

АКО ДА ЗНАЙШЕ. . .

Ако да знайше ти какви лазури,
какви слънца в душа ми са блестели,
какви нечути урагани, бури
във нея са ревали и бухтели,
какви писма, с сълзи облети, в нощен час
на тебе съм писал и късал аз!. . .

Ако да знайше ти какво блаженство
душата ми изпитвала е тайно

и как страдала е от свойто пленство,
и пак желала — то да е безкрайно!
Какви възторзи луди и какви нощи
безсънни съм познал. . . ако да знайше ти!

МОЛИТВА

«Моли се — рекох в моята неволя, —
сърце, което люби, бог го слуша,
на пламен зов ухо си не запуша»,
ти тихо произнесе: «Ще се моля!»

Отиде в църква. Виждах с мисълта си
жена стояща там в благоговенье
и нещо тайно шепняща за мене,
и мойто име шепняща в скръбта си.

И слънчов луч молитвата й златеше,
проникнал през прозореца високи,
и погледа ѝ светли и дълбоки
в Христовото разпятье вперен беше.

Завърна се след малко, тиха, строга.
Не рече нищо, аз те не попитах. . .
Но странно облекчение изпитах!
О, вярвам в любовта и вярвам в бога!

ПОД СНЕЖНИТЕ КОСИ

Ще остарейш, и твойте къдри, вече снежни
уста не ще целуват, ни ръце да галят,
във стариите твои спомените нежни,
кат внуци свойта баба, ще те забикалят.

И виждам те: навела се над тая книжка,
сто пъти четена през очилата,
ти пак четеш я и с въздишка,
замислена, обръщаш ѝ листата.

Навярно мен тогаз не ще ме има,
но ще ме видиш пак, щастлив ил мрачен,
и себе си, прекрасна, млада и любима,
в тез песни ще съзреш, кат в вир прозрачен.

И ще си спомниш всяка песен
кога, при кой случай е раждана и пета,
и ще пожалиш, че с нектара си небесен
и много горчила бе дала на поета!

СПОМЕНИ

Спомени сладостни, горестни спомени!
Книга, написана цяла с копнежи,
скърби и радости винаги свежи,
сълзи невидими тайно поронени.

Сладостна мъка ревниво лелеяна.
Скъсани струни, кристали разбити. . .
Бездни душевни от погледа скрити,
морска глъб цяла от тайни посеяна!

СЕ ПАК

Праха го вятърът разнася,
листата капят в есента,
гората, славей що оглася,
ще тъне пак във глухота.

И летни птички ще отфръкнат
от нас към друг, незнаен кът,
и тия песни ще замлъкнат
едвам изпуснати в светът.

Но сè пак някоя главица,
главица млада, в своя май,
над моя някоя песница
по-дълго ще се замечтай.

НА ПОЛПЪТ

На полпът на живота стигам вече.
Изтича пролет, тя почти изтече. . .

Сърце, люби, дор ясно е небето,
дор твоя сетен цвят не е повянал,

люби и бързай да живейш, додето
часът за спомени не е настанал!

На полпът на живота стигам вече,
изтича младост, тя почти изтече. . .

* * *

Със масло розово стъкленце
ковчега ми отдавна пази.
Там няма злато и елмази,
а с масло розово стъкленце.

Но как то всичко размириса —
книжата, вещите, дъските!
Надъха даже ръкописа
на тия песни, тамо скрити.

Кога да е, ще изветрее
тоз дъх от наште рози родни,
а тез песнѝ ще ги разсее
ветрец — на блян деца свободни.

Но някои са тъй напити
със аромата, който дишат,
че цял век може би горките
ще продължават да миришат.

ИЗ УЛИЦИТЕ

Ти приветно ме изпрати
до вратата с «Лека нощ!»
Вън звезди трептяха злати,
лунний сърп пълзеше йощ

над бърдата потъмнели.
Дълго, скитник нощен аз,
в улиците запустели
слушах милия ти глас,

виждах ти до мен лицето,
срещах топлия ти взор —
продължаваше сърцето
с теб вечерний разговор.

ЛЮБОВНИ СПОМЕНИ

В печатаните мои песни
ти спомени любовни тръсиш —
цветя повехнали, безвестни —
и найдеш ли ги — ти се въсиш.

Защо? Умрялото — в гроб то е,
а ний с живота се свързахме:
на миналото мое, твое
навеки «сбогом» им казахме.

СЪЛЗИ

Сълзи видях — елмаза два —
на твоите очи блестяха
и по-красноречиви бяха
от всякакви слова.

И аз разбрах какво те значат,
що думаха, разбрах:
не ти една — души две плачат
и аз те не питах. . .

СКЪРБИ

Често в наший разговор
тайна мисъл те обсеби,
влажен стане твоя взор,
нещо буди се у тебе.

Твоя дух далеч лети,
ти разсеян вид приимаш —
ох, разбирам те: и ти
свойте скърби тайни имаш!

НИЕ

Ти — често сприхава, аз често строг и властен,
ти — често облаче, аз — облак бурен, черен,
ти — нежна в любовта, аз в нея вихър страстен,
царица ти — аз цар и пленник начумерен.

И винагѝ, съвзет, аз падам на колене
за прошка и кълнящ поривите си груби.
Но ти веднъж казà: «Защо това смирение?
Жената силен мъж и бог в любовник люби!»

ВЪЗПЯТ БЛЯН

Когато тези песни излязат на свет,
мнозина ще питат: коя е?
Мома ил жена е?
Коя е прославил в тях нежний поет?

А ти пък лукаво, с румянец залета,
ще казваш: «Туй всичкото в сън е видял.
Не вярвайте вий на поетà:
той своя си блян е възпял!»

В КЪСЕН ЧАС

В късен час под бряста спряхме
до вратата пътни ваши.
«Лека нощ» си пожелахме —
и от дън сърцата наши.

Ти ми пожела виденья
сладки в сънните чертози,
аз на тебе — възхищенья,
сънища, насети с рози. . .

Бряста пей над нази двама
от зефирната милувка.
Ти ще влезнеш? Никой няма:
мила, сетнята целувка!

НЕ ЩЕ ЗАГИНЕ

Ce siècle est à la barre, et je suis son temoin.
V. Hugo

МЕЖДУ ПОГРОМА И МИРА

I

В съсипните

В съсипните на великите надежди,
в пепелището на бляновете златни —
сред мечти във траурни одежди
песник ходи в скърби необятни

и мълви: «Разгром на моя свят дочаках!
Паднах; свойте сетните сълзи изплаках.
Но ти, Майко кървава, любима,
не унивай, вярвай: господ има!»

II

«Разпни го!»

При дъжда от кал въз твойто чѐло,
при стрелите остри, що се впиват,
Майко, в твойто поругано тело,
скръб море устата ми изпиват.

Сякаш виждам богочеловека
как безумната вражда скверни го,
сякаш стига до слуха ми ека
на ревът, кой викаше: «Разпни го!»

III

Молб

Онемя душата бедна моя!
Счупвам лирата. . . О, черна коба!
Песни, пени в слава на героя,
днес звучат ми като смях при гроба.

Гъна ти се, Майко, под товара —
тоз товар, по-тежък от Балкана;
виждам блед мъждука нейде фара
на теглата твои в океана.

Ох, ще има край и таз неволя,
ала векове от скръб са в нея!
Боже, призови ме вече, моля,
ил мощ дай ми да я преживея!

IV

Ударите

Още кръв лей люта рана
из гърдите, Майко, твои —
о, страдалице, ругана
и от чужди, и от свои!

«Зла, безумна, виновата!» —
общий съд гърми сурово;
ти за мен си чиста, свята
кат разпятие Христово!

Нека хулят злоби върли
повалената царица:
да изсъхне таз десница
въз теб камък ако фърли!

V

Надежда

Не, не ще остане тъй до края —
има правда, висша правда има:
след нощ утро иде, май след зима. . .
Позволи ми, боже, да дотрая,

дух убит да видя пак подигнат,
жизнен лек на тежки рани турен:
жилав си, народе, непостигнат
по търпеж и мощ в живота бурен!

Септември 1919

ТРИУМФЪТ НА НАСИЛИЕТО

I

Мир?

Мир ли? Мир ли е това? Не, семе
за омрази и за нови хали,
зъл предвестник на беди големи
и главня, пожари що ще пали!

Мир? Не, мъст на злобата пияна,
лют топор въз правдата свещена,
кървав нож, заборен в жива рана,
песен зверска, в ада съчинена!

II

Престани!

Ах, дочака ти да видиш
юдинский смях на враждата,
престани олтар да зидиш
пред кумира на лъжата!

Не изпращай глас молебен
към безмилостни гранити:
радват взора им враждебен
раните ти и сълзите!

Няма милост, Майко бедна,
падналия не прощават,

дор въздишката е ледна,
що му някой даряват.

Всуе в дивий шум на века
зов за правда се издига:
той написан е на книга,
звярът все живей в човека!

III

Не гине

«Нека гине, милост няма!» —
идат викове безжални; —
ний изрихме й гробна яма:
блъскай, звоно погребални!»

Не, не гине сила млада,
пет столетья в мъки расла,
не гасней в тоз мрак лампада,
в нощ вековна неугасла!

Не гасней живот спечелен
с жертви страшни, с кръв порон,
не мре край свещен, населен
от гробове на герои!

Не се мре, когато мъртви
из гробовете си стават. . .
Чувам, небеса, гласът ви:
«Дни на правда приближават.»

IV

Тям

Чувам аз и тържеството ваше —
на насилието победний вик.
Всичко взехте ни: чест, мощ, светлик,
ала правото остая наше,
то е мечът ни и в тоя миг!

То е нашта крепост несломима
и по-яка от корав гранит,
нашият непробиваем щит,
нашта мощ несъкрушима —
с него падналий не е надвит.

Правото — то дава ни крилата
в тоя час проклет на срам и плен,
с него наший дух не е строшен,
то на нас лампада е в тъмата,
то за нас е утрешният ден.

29 септември 1919

ЧЕРНАТА РЕКА

(Пред вида на траурното шествие в София на 29 септември 1919)

Душо, не унивай, ободри са,
изпълни се с вяра и надежда,
наште мъки страшни, но свети са:
през мъглите слънце пак проглежда.

Чуй на тоз народ скръбта горчива —
на великата душа народна, —
виж го траура, що днес обвива
наште знамена и слава родна;

тез чела печално наклонени,
тез очи пребулени с сълзите,
таз бол, тез въздишки задушѐни
на сърца безчислени разбити;

тез надежди, тия идеали
в траур, в плач тез дивни лаври,
блянове свети пак в нощ остали,
гробове свети пак в плен на гаври!

Тòчи, тòчи се река безкрайна
от вълни ревящи, но нечути —
пò е силна скръб безмълвна, тайна,
ярости сдържани пò са люти.

Взри се, душо, в таз тъга безгласна —
тя земята българска залива!
Как си свята, родино нещастна,
и велика в таз скръб мълчалива!

29 септември 1919

НЕПОБЕДИМА

Nous sommes garrotés! Plus de nations soeurs!
Et je prédis l'abime a nos en vahisseurs)
V. Hugo («L'année terible»).

Вярвам. Вярвам в нещо в небесата,
вярвам в истината и в доброто,
черен е триумфа на лъжата,
низка е победата на злото.

Вярвам. Вярвам, рóдино, и в тебе:
не е този — друг е твоят жребий,
дни по-други готви ти съдбата,
вярвам в нещо в небесата.

Разум висши или висша воля
то е — но то види, милва, блъска,
рано-късно своя лик оголя
и зари ил мълний страшни пръска.

Каина на съд ужасен вика,
Юда — на вървата го увисва
и троши ръката, що подписва
смъртен приговор над мъченика.

Има бог правдив. Той дига, сваля.
Бди над слабий, силния струпаля. . .
И ти, Майко, героиньо мила,
вярвай в себе — вярата е сила!

Подигни главата! Не унивай,
твоята звезда високо свети,
тя ще свети и през вековете,
знамето в душата си не свивай!

Имаш в що да вярваш: в твойта младост,
в твойто здраве — на живота радост,
в твойте мишци, труд, полети смели,
в силите духовни, в теб назрели;

имаш нещо по-велико: Т в о й т о
п р а в о! Правото, мощ несломима,
херувима с огнен меч, чрез който
в бой и с ада си непобедима!

УЙЛСОНУ

Ce siècle est à la barre, et je suis son témoin
V. Hugo

Кат нов Христос оттатък океана
издигна ти евангелие ново,
отдъхна си земята, с кръв обляна,
пред твоето миротворяще слово.

И поздрави светът зората ясна
на любовта. И поздрави той века,
че край полага на враждата бясна
и че човек ще вижда брат в човека.

И ний, за правда дето ляхме кърви,
казахме си: «Тоз глас висок не лъже.
Изгря денят на правдата!» — и първи
сложихме си победното оръжье.

И правда чакахме — дойде насилье,
любов очаквахме — срещна ни злоба

безжалостна — каквато не таил е
и самий пъкъл в своята утроба!

Видяхме — късно! — че на слаб чест няма,
ръце без меч — ръце са за верига. . .
Разбрахме — късно! — че реч блага е измама,
че писан договор «парче е книга!»[1]

О, Уилсоне благи! Чуйш ли? Де си?
Надви нощта на факел благороден.
И твоя глас в пустиня се разнесе,
и твоя зов за мир оста безплоден!

Звучеше в твоя зов речта Христова,
но той кат нея бе осмян. . . забравен —
не бил готов светът за таз обнова,
не бил узрял духът за подвиг славен.

Празнува пак неправда и коварство,
венец от лаври носи пак лъжата!
Ликува злото: божието царство
не иде — то е още в небесата!

И гледам пак море от мъки люти,
и плач, и стон из родните предели,
гнезда напуснати, тегла нечути
на братя, слънчице едвам видели!

А стид? А свян? А съвест человешка —
нима са те потребни на юмрука?
И тоз мир безподобен? Гавра тежка
над разпнатий страдалец тука!

[1] Грубото нарушение на солунското примирие.

Ужасна бе войната, без пример е
в историята; но на кръвта й петното
не е дотолкоз черно, както чер е
тоз срам, навека лепнат по челото.

16 октомври 1919

КУЛАТА

Ужасен час! България трепери
като листо и под морà живее!
С окото си се мъчи да измери
дълбочината, що пред нея зее.

Дълбочина, де мрак цари, синджири
дрънчат, бдят кръволочните вампири. . .
Тоз мир проклет? О, няма той да бъде!
Убиец може да закаля, но не съди!

Тоз мир на мъст — е мир на пясък сложен,
висок градеж върху блатиста почва:
едвам сглобен — да се тресе започва,
тоз мир е нов рат, малко поотложен;

тоз мир — на победител мир не дава,
тоз мир дойде след Пирова победа,
полвина свят в страх лаврите си гледа,
полвина свят гори да отмъщава!

О, победители, един слепеца
не вижда крехкостта на вашта кула,

защото мщеньето е ней твореца
и злобата — чер дух на Велзевула.

В градежа ѝ отсега има гнилост,
стените ѝ вече се попукват жалко:
цимент им липсва — справедливост малко,
гранит в основите им — малко милост.

И ние, смазаните до земята,
с духа сме прави, ако и безгласни:
вий меча взехте ни, но не крилата
на вярата във бъднини по-ясни.

Оста ни силата непобедима
на младостта, коя да мре не иска,
и правдата — далечна или близка —
тук своя празник тържество ще има.

О, рано-късно тоя ден ще блесне,
аз виждам го в тъмата, той на път е,
и тоз, що в гроб турихте, ще възкръсне,
че божий съд е друг, не вашът съд е!

28 октомври 1919

ДА РАБОТИМ!

При надеждите, що нас окрилят,
при теглата от погрома лют,
при бедите, дето се засилят —
да засилим устрема към труд.

Да работим! Да работим смело:
с мишци, с нерви, със ръце и с ум!
Нек се чуй у нази живо дело:
бодрящий на работата шум.

Да работим! Нека дигнем знаме
с тая дума и вървим напред. . .
Труд! Спасеньето от робство там е,
идеал е той на новий свет.

Да работим! Имаме широки
поприща за славен, спорен труд,
бедност няма в него — срам жестоки.
Няма стид под неговия скут.

Да работим! На бащите наши
добродетелта да продължим,
техний пот почтен да ни не плаши —
всичко ний на тоя пот дължим.

Да работим! Мързелът е страшен,
мръсен блуд с живота и с умът,
мързелът е враг, другар всегдашен
на теглата, брат е на срамът.

Да работим! Няма тук оръжье
по-велико, силно от труда,
само то е вярно и не лъже
и победоносно е всегда.

Да работим! Бедствията бягат
при труда и прав е наший друм,
хленч, сълзи в дни тежки не помагат,
а десници здрави с бодър ум.

Да работим дружно и съгласно,
ден изгубен е изгубен век,
на живота ни в морето бясно
труд е наший Ноевий ковчег!

II

ПЕСНИ ЗА МАКЕДОНИЯ
(1916)

ALLONS, ENFANTS DE LA PATRIE!

Деца на Франция, напред, на бой!
Денят на славната борба настана.
Напред, да подкрепите с меча свой
издъхващата сила на тирана
там, в македонските поля, гори.
Allons, enfants de la patrie!

Вий друг път чужди чупяхте окови
на Марсилезата под славний звук,
но днес, на вашите деди напук,
ковете за народ вериги нови
в земята наша, траур що покри.
Allons, enfants de la patrie!

Свобòда, правда, светли идеали
красяха ваште горди знамена;
но то било в наивни времена,
в заблуда зла тогава сте стояли;
от тоя спомен срам ви е дори.
Allons, enfants de la patrie!

Горкò вам, роби, тежко вам, страдалци,
кого смущава ваший плачущ зов?
На угнетителя е френската любов.

Напред, французи, кафри, сенегалци,
на хищника съюзници добри!
Allons, enfants de la patrie!

Какво, че Франция горд враг потиска,
че в прах е тя, какво е вам,
че при срама се нов прибавя срам?
Че вечна кал ви знамето оплиска
там в македонските поля, гори?
Allons, enfants de la patrie!

На революцията ваша горда
потомци изродени в пошлостта,
до вас не стига викът на честта —
не рицари сте вий — наемна орда,
дошла да роби, коли и гори.
Allons, enfants de la patrie!

Октомври 1915

МОНОЛОГЪТ НА КРАЛ ПЕТРА

В планините крал Петър се скита —
в планините албански сега.
Той от пленът без сабя бегà
пред войската си грозно разбита.

И въздиша, и тъжно блуждай
в планините крал Петър бездомни,
за злодейства, дела вероломни
той си спомня и глухо се кай:

«По два трупа качил се на трона,
над злодейско гнездо се вцарих.
Чрез убийство спечелих корона,
чрез измяна земя удвоих.

Въз измама, лъжа и коварство
аз величьето сръбско градях,
син на племе живяло в невярство,
клетви давах и клетви тъпках.

Грешна Сърбио, как ний обрахме
брат доверчив без свян и без жал
и в гърди му завряхме кинжал,
и хоро над скръбта му играхме!

И запъшкаха клети робове,
зле запъшкаха в наший ярем,
македонският красен Едем
загрозихме с тъмници, с гробове.

От акули по-алчни, със бяс
ний за чуждото благо ламтяхме,
па да можеше някак — ний щяхме
и ада да глътнеме в нас!

Грешна Сърбио, грях да ни бий!
С какво вино се бясно опихме,
та цял свят във пожари турихме
със главнята сараевска ний!

И море кръв невинна разля се
(тя и в този пролива се час!).
И земята с гробове пося се
триж по-много от всичките нас!

И настана отплата жестока
за грамада безумства, злини —
да, грамада от Шар по-висока,
що трупàхме в пияните дни.

И видях аз порухата страшна
на величье нечисто; видях
трон, столѝца и кралство във прах!
В прах е всичко, о, Сърбио гряшна.

Гневен враг с отмъстителен меч
за обидите стари и нови
нам на Косово нов гроб изрови —
оттам няма да станеме веч.

И сега — звяр, ранен, в бяг безславен
през тез чуки спасявам се сам,
и народа мой, гол, окървавен,
със проклятья обсипва ме там.

Кой казàл бе, че тука немàло
провиденье, ни правда, ни бог?
Че небето безстрастно висяло
над кощунство, над мерзост, порок?»

29 НОЕМВРИ 1915 ГОДИНА

«На 29 ноември е освободена цяла Македония и на нейна територия няма вече нито един неприятелски войник. Този е денят на нейното освобождение.»

(Бюлетин на щаба на действующата армия)

Ден славен, благодатен,
за радост нам изпратен.
Привет! ура! ура!
В грядущето безкрайно
да светиш вечно сяйно
съдбата те избра.

Отиде си пришлеца,
избяга чужденеца
из македонский рай!
Видяхме тържеството
на правдата въз злото —
позорния му край.

Видяхме му конеца!
Турихме ний венеца
на устрема си смел:
враг никой не скверни го,
крак чужди не мърси го
нам милия предел.

Душмани дални, близки,
на зло оръдья низки,
от запад и от юг
потънали в срамът си,

обърнаха гърбът си
пред български юмрук!

Гласът на свободàта
на сълзите земята
към нов живот зове.
Изчезна там тиранът,
сбъднà се вече блянът
на много векове!

Постигна се мечтата!
Разнасят се ура̀та;
в гори, в поля, в олтар
една се песен лее,
едно се знаме вее
при Вардар, Дрин и Шар.

И вечно ще се вей там,
и вечно ще се лей там
светата родна реч —
дор слънцето изгрява,
дори в десница здрава
грей българския меч!

Ноември 1915

СЛЕД ВАРДАРСКАТА ЕКСПЕДИЦИЯ

Veni, vidi, vici!
Юлий Цезар

Германците добре като набихме
и не им дадохме Париж до днес,
на дивата България решихме

урок да ѝ дадем от доблест, чест.
И ето, знамената си развяхме,
до Криволак щастливо долетяхме. . .
Па не след много, с триумфален. . . бяг
на гръцката земя стъпихме пак.

Но, боже мой, какъв народ без чувство
е тази дива българска войска!
Без срам, против военното изкуство,
тя подло двайсет пъти ни блъскà!
Че с варвари се бием — беше явно —
лишени от дух рицарски. . . а главно —
наследили са тоя навик лош
кат бесни да реват: «Ура! На нож!»

Какъв народ! Отидохме там гости —
на Македония правата да дадем. . .
Но туй разбират ли селяци прости.
«На нож!» — бегахме кой без пушка, кой без шлем!
Безчет другари паднаха робове. . .
Що стават днес?. . . Уви, тез хуни нови,
не гледайки ни полк, ни връст, ни чин,
навярно ги изклаха до един!

На тия варвари без възпитанье,
от азиатски главорези сбор,
ний дадохме пример от състраданье
и человещина, по хагский договор.
И в битките при Криволак проклети
из нашите окопи, в страшний шум,
от милост пращахме им в редовете
при 100 куршума само 50 «дум-дум».

Наистина, при бягството назад
горихме български къщя, дворове,
школа, обори, църкви и мостове. . .
Но туй не бе от зверство, ни от яд,
а просто — хора с тънък вкус дарени —
жадувахме за естетично наслажденье,
а нощем наший марш неотразим
с илюминация да осветлим.

Но дявол взел го — право да си кажем:
що там дирихме, в дъжд и в кал, и в сняг,
в тоз край, от Марс нам по-чужд, по-далек,
та смешни пред цял свят да се покажем?
Какво ни зло стори народа тоя,
та бихме се и ядохме му боя?
Защо? Не знайм. . . Не знай това добре
и самий господин Поанкаре.

Декември 1915

НА АНГЛО-ФРЕНСКИТЕ ПЛЕННИЦИ

(Когато ги видях карани из улиците)

Защо сте ни дошли на гости,
далечни, бледи чужденци?
Злочести жертви на какво сте?
На кой сте идеал борци?

На роба ли за свободата
изтеглили сте своя меч?
Гласът на правдата ли свята
привлякъл ви е отдалеч?

Гръмовните ли ваши речи
за чест, за милост, за права
човешки — плът да станат вече
и дело — вашите слова?

Със подвизи ли светли, нови
да увенчайте наший век?
Или да връщате в окови
избавений от тях човек?

Кажете! Ала вий мълчите,
глави навели под срамът,
под ударите страховити
на божий и човешкий съд.

Ах, виждам там, зад кръгозора,
под гробния си свод, уви,
Дантон че плаче от позора,
от стид Гладстòн че се черви!

7 декември 1915

ЕПОПЕЯТА

Пуста![1] Черна! — битки люти!
Криволак! — погроми грозни!
Прищина! — бой, де се срути
царството на вечни козни!

[1] За извънредно кървавия и героичен бой при река Пуста привеждаме следните трогателни редове из писмото на един наш офицер: «Далеч! Западно от Лясковец, около бреговете на река Пуста, червено петно е разляно — свещена кръв на българските храбри синове. Там пак е пусто и спокойно и нито една

Косово! — нов гроб отворен,
за тиранина съборен,
втора негова провала!
Призрен! — съдбоносна хала.

Ти, Прокупле! Ниш! Ти, Враня!
И ти, Пирот страховити,
чули дивите стенанья
на пълчищата разбити.

И вий още толкоз други
кървави полета бойни:
чуки, долове, яруги —
зрители на сили знойни.

На напори урагански,
на усилия титански
на юнаците ни славни,
чудни кат легенди давни;

спомени свети и чисти,
вечно в паметта остали,
нови имена заристи
във народните скрижали,

имена, кат младост пресни
и безсмъртни кат идея
вековечна — дивни песни
от велика епопея!

Декември 1915

сълза не се смеси с морето кръв! Там бе страшен бой: сръбското желязо срещаше българските железни гърди, а българското ура з а г л у ш а в а ш е трясъка на 20-те сръбски батареи. Там взводове атакуваха и обръщаха в бяг сръбски дружини... Кой ще оплаче героите, които със своите трупове покриха пустите върхове около река Пуста!»

ПИРАТИ

(Бомбардирането на Дедеагач)

Край егейските талази
споменът се още пази
на пиратските дружини —
каталани, сарацини —
орди диви, кръвожадни,
глутници от вълци гладни.

Там на мирний бряг егейски
тия пълчища злодейски
грабяли, палили, клали,
градове, села, градини
преобръщали в пустини,
с трупове ги настилàли.

То било през вековете,
варварски със кръв облети
на невежество дълбоко,
на безумие жестоко,
на насилия ужасни
въз народите безгласни.

И историята права
с жига свой ги отбеляза,
със презренье ги наказа,
в вечна ги фърли забрава.
Таквиз зверове видели
мирните онез предели!

Днес са други времената:
светлостта смени тъмата,

век на правда въцари се,
човекът обнови се,
варварите отлетяха,
но. . . пиратите остаха!

ГРЯДУЩЕТО

Не се стряскай в свойта радост
ти, народ-герой!
Пий свежителната сладост
на триумфа свой.

Във грядущето незнайно
вперил си очи.
Що крий в себе? — думаш тайно,
ала то мълчи.

То немей безгласно, ледно,
вместо него — звук
от оръжие победно
ответ дава тук.

Отговаря на борците
сонмът фърковат
и на майките сълзите
пред олтаря свят. . .

Отговарят гробовете
без кръст, без венци,
по поля, бърда разсети
на борци-светци.

И правдата отговаря
и така гласи:
«Планина се не събаря,
ден се не гаси.

Силата е бързотечна
на позор, на грях:
само аз съм мощна, вечна —
кривдата е прах.

Във световний вихър имам
аз последня реч,
щом е нужно, смело взимам
образа на меч. . .

Рано, късно зло лукаво
плуй под мойта власт,
правото чрез мен е право:
силата съм аз!»

Чуй, народе, ней словата,
в тях звучи пророк.
Та над теб и небесата
викат: има бог!

Декември 1915

ВАРВАРИ СМЕ!

Написано по повод псувните на френския печат, който в яростта си ни прикачи епитета «варвари».

Да, варвари сме ние! Сто пъти туй писахте,
на гласове различни таз песен разпевахте.
Под външност европейска крийм хуни зверовити,
тръбяхме правда, братство, а с кръв сме днес упити.
В гърди ни християнски сърце на демон бие —
да, варвари сме ние!

Пристанищата френски с гранати ги рушихме,
на Англия селата плячкосвахме, горихме,
деца и старци клахме, безчестихме жените,
окови пак тургàхме от другиго разбити,
срама ни океанът дори не ще измие —
да, варвари сме ние!

През бурните морета пратихме наште флоти,
топове, пушки в помощ на мръсните деспоти,
борци идеалисти с картечници косихме,
кат тигрите бенгалски с патрони «дум-дум» бихме!
Под маската на ангел същ звяр у нас се крие:
да, варвари сме ние!

Апостоли — на думи, пирати по делата —
ний пàднахме по-ниско от хищните вандали;
кощунствувахме с бога и с чест, и с идеали,
«Марсилиеза» пяхме, а клахме свободата —
о хора просветени, съвсем сте прави вие:
да, варвари сме ние!

Декември 1915

ВИДЕНИЕ

«И видях, и ето чер кон, и седналий на него имаше капъни в ръката. . .»
Откровение. Гл. 6, ст. 5

Призраци чудни,
призраци грозни!
Подвизи трудни. . .
Пропасти, козни. . .

Клик на победи,
вихри всечасни,
страхове бледи,
бягства ужасни!

Хижи във радост,
тронове срити,
косена младост,
крила разбити.

Пиянства луди
в кърви обляни,
над поля куди
гракнали врани.

Трусове страшни!
Гробът говори. . .
Останки прашни
от царски двори. . .

Грозно се хили
нощ в огледало,

на нагли сили
край и начало.

Хищно безправье
от правда бито,
лъжливо здравье
от здрав убито.

Победа шумна
в юнашка доба
на мощ разумна
въз луда злоба.

За борба слети
метал с идея —
меча в ръцете
на Прометея. . .

Удар огромен
въз нагло теме,
празник и помен
във също време.

позор и слава
на едно место,
цветя и лава
сбрани злочесто.

Химни, теглйла. . .
съд в бури казан —
божия сила,
божия казън!

1918

МЪКАТА МУ

«Най-унизителното време през моя живот беше, когато Съглашението поиска да отстъпим незабавно и безусловно Македония...»
(Из разговорите на крал Петра с италианския депутат Касолати)

Така, честни кралю: крадений имот
от алчния влъхва мъчно се повръща.
Истина е вечна: забранений плод
с по-голяма сладост се яде, поглъща.

Така, честни кралю: грабеж не е срам —
срам е да повърнеш назад свойта плячка;
тигърът се въси, щом му искат там
жертвата да пусне, що с нокте си мачка.

Правда, чест и право — знай ли що са те
за лакома пища търбух ненаситен?
Охотата с нея по-силно расте
и у ястреб хищен, и у чакал скитен.

Лакомо нахлухте в чуждото тогаз,
лакоми остахте и до сетний час!
Педица земица не върна от нашта,
днес изгуби свойта — съдбата ти плаща.

Декември 1915

«ЩЕ ВИ СТРОШИМ ЗЪБИТЕ»

«Ще ви строшим зъбите!»[1] —
Спалайкович крещеше,
кога ни над главите
румънски меч лъщеше.

«Ще ви изровим гроба! —
наследникът извика, —
в самата ви утроба
ще си забием щика!»

«Две царства на Балкана —
крал Петър гневно рече —
не могат днес остана:
ний мощ — вий прах сте вече!»

Ний слушахме в мълчанье
и гълтахме сълзи си.
Ужасний гняв, страданье
задушвахме в гърди си —

в триумфите въздържни
и в мъките — такива. . .
Течаха дните тъжни
в скръб горда, мълчалива.

Без шум, с лица унили
лечехме рани тежки

[1] Текстуални думи на Спалайковича, сръбский представител при подписването Букурещкия договор, казани на нашите делегати в заседанието.

и сбирахме ний сили
титански в гърди жежки. . .

И при закрити двери
светата воля божа
ний чакахме с доверье
във правдата и ножа.

И чакахме под звука
на хулите, позора
кога ще да почука
часът за отговора.

И чухте, о душмани
безжалостни, злоради,
на вашите закани
какъв ответ се даде!

Януари 1916

ИЗТОЧНИЯТ БОНАПАРТ[1]

На една илюстрована карта
на кон яхнал видях Бонапарта.
Но не оня, що царства разклати,
що го Англия пленник изпрати
там на острова сред океана
да умре — и безсмъртен остана;

[1] Видях неотдавна сръбска илюстрована пощенска карта, която даваше поразителен израз на болезненото сръбско грандоманство. Там престолонаследникът княз Александър, върхо-

но не оня, що цяла вселена
със войни и с победи разтресе:
към Египет се вихрен понесе,
победи при Ваграм и при Йена,
взе Берлин, Рим, Москва и Виена
и в безсмъртието жив ее възнесе.

Но тоз, кой, пръв глупец при глупците,
сръбский кораб блъсна о скалите
и в провалата Сърбия хàкна,
кой без шапка от Призрен побягна
и баща си в Албанья изпрати
гост на вълците гладни, зъбати;

този, що епопея създаде
от безумства, позор и злочинства
и с безбройни прочу се безчинства,
що геройски плесница в Щип даде
на невинно девойченце мало,
че се българка то назовало!

Февруари 1916

* * *

Земята и небето ни вричаха без страх,
и всичко, всичко — само да бъдеме със тях.

Тогава бяхме прави, достойни и добри,
сега сме зли, по-черни от дявола дори!

вен вожд на сръбските войски и такъв на «Военната лига», която осуети помирението с България, бе представен горделиво яхнал на кон с тоя надпис отгоре: «Източни Бонапарт!»

Дъжд ласки и милувки приимахме тогаз —
днес сляпо и сакато възбуждат срещу нас.

За слабите тъжаха, а душат ги сега.
За малките плакàха, днес тям — юмрук, нога!

Защо? Защо? Защото в лъжа светът расте!
Понятието за правда така го сфащат те.

Ах, правдата е тамо, де тям е користта,
прибулена лукаво под външна красота.

Ех, вий, големи, силни, на вашите слова
във бъдещето вече не можеме вервà.

Лъгáхте ни вий много, вий лъжете и днес:
вий давате милувки, но на покорен пес.

Но щом народ поиска за себе да живей,
той става вам омразен, изменник и злодей.

Ех, вий, големи, силни, на сладки ви слова
тъй, както на лъжата, не можем веч вервà!

Януари 1916

ГАБРИЕЛ Д'АНУНЦИО[1]

О Анунцио! И ти ли
по следите на Лотѝ
харчиш своя гений, сили
в низки, мръсни клевети?

О Анунцио, поете
на любов и идеал,
как за срам, позор не счете
в нравствена да паднеш кал

чрез лъжи безчестни, диви
и чрез улични псувни
въз венеца ни светливи?
Лиходеецо, млъкни!

Не стигнà ли ти, че жънеш
проклетийте на света?
Че във кръв до шия тънеш —
на народа си в кръвта,

кат с пожарните си речи
при Изонцо го фърлѝ —
на касапница завлече
при алпийските скали?

[1] Знаменитият този италиански писател е един от най-главните морални виновници за днешната безразсъдна италианска война, за която той създаде настроение чрез послания и речи по митинги. Напоследък се е завзел да ни засипва в печата с мерзки клевети и измислици за ужасни зверщини, вършени над сърбите. Той ратува пламенно и за война на Италия против България. Нека прибавим, че Анунцио сега е мразен и в самото си отечество заради злото, което му причини с шовинистичните си проповеди.

Що? Сега и нас ли сочиш,
като примамлива стръв?
Безразсъдно му пророчиш
славна жътва в нашта кръв?

Пращаш го така просташки
във опасната игра
със героя криволашки
и с желязно му «ура!»?

Ил духа ти блуден взима
Шар за Африка? У нас
няма Триполи, а има
Булаир, Люлебургаз!

Има здравата десница
на народ със млада кръв!
Всуе римската вълчица
дразниш въз балканский лъв!

О поете-кръволоко,
жрец в Молоховия храм!
Как държахме те високо,
как си днес омразен нам!

И продажната ти муза
по-противна ни станà
от кикота на Медуза
и на паднала жена!

Януари 1916

РАЗДОРИ ЛИ?

На чужденците, които разчитат на разединение

От Дунав до Егея,
от Охрид до Евксин
ний всички до един
живейм с една идея.

Един ни слива блян,
една ни вяра сгрява,
един ни сбира стан
и същи враг сплотява!

Едното слънце грей
въз Шарът и Пиринът,
едно небе синей
във Янтрата и в Дринът.

Дележ ли в тоя час?
Дели ли се морето?
Дели ли се сърцето,
дорде тупти у нас?

Нима две кърви разни
се ляха кат порой
при Булаир ужасни
и в косовския бой?

Не са ли пълни наште
борби със красота?
На славей в песента
звук има ли да дращи?

Раздори ли сега?
Във май кой търси зима —
и две души да има
във същата снага?

Януари 1916

НА ПЕЛИСТЕР

Напролет цветята
пак ще те красят,
но злото, теглата
не ще те грозят.

Ляствичката ранна
ще пак зацвърти,
но само тирана
не ще се вести.

Февруари 1916

ЕК

De verre—pour gêmir, d'airain—pour résister.
Victor Hugo

При хорът от привети,
от мило чувство сгрети,
и тоз ми глас кънти:
във песните си ти
лейш много гняв, поете!

Ах! Благост и любов
във моето сърце ли
не са до днес цъфтели,
кат струни затрептели
издавали са зов?

Та моята ли лира —
стон, нега, блян, мечта —
мощ в себе не намира
да служи на кумира
свещен на любовта?

Но що ми вижда взора?
Ужасно зло бесней,
превръща в тигри хора
и братска кръв се лей
в бой с мрака и позора!

Ах, благост! — в час, в кой звяр
жаднее за кръвта ни?
Ах, благост — пред пожар?
Пред смъртните душмани?
От зло не благост брани,

а гняв, а мощ, а сила —
обнажен меч в ръка!
Немее песен мила. . .
От буйната река
тих ромон кой чака?

И кой би чул сред зима
на славей песента —
през пролет тъй любима?

Там, дето въпци има,
що търси благостта?

В ехтежа на борбата
с насилието, лъжата
за благост пуснат вик
в пустинята е клик,
той чужд е на душата.

Сърце, що бол изпита,
в рев, вопли търси лек
и в буря страховита
скалата ековита
повръща бурен ек!

Януари 1916

МИСЛИ ПО СЛУЧАЙ СРЕЩАТА В НИШ

Дочакахме съдби невероятни.
Подир позори — лучезарна слава.
Из гроб бликнали сили необятни.
Пример такъв историята не дава.

България — до вчера? Тромо царство,
лов примамлив за алчност и коварство,
на вси съседи, силни или слаби,
достъпна плячка, лесна да се граби;

от всичка чужда бръчка ил закана
треперяща сърна, от страх скована,

отвред с венец от злоби оградена,
сред мир — в тревога, без война — пленена![1]

Съдба! Кога била си по-превратна?
Българья — днес? Загадка непонятна!
В борбите на света и тя съдба е:
накланя се везната там, де тя е!

И вчерашната страстотерпица смирна
в размаха си величествен, титански
надфръкна полуострова балкански
и влезе във историята всемирна!

Януари 1916

ТАМ В СОЛУНСКИЯ КРАЙ...

Там в Солунския край, по голите хълмища,
развяват кървав стяг веч битите пълчища,

що Запад ни прати. Там варварите нови,
носачи на «дум-дум», на срам и на окови,

разпънали са стан, герои на позора,
очаквайки във страх на наший гняв напора!

[1] Позната е на мнозина невероятно наглата и оскърбителна постъпка на последния сръбски пълномощен министър Чолак Антич, малко дни преди сараевското убийство. По случай на дребни стълкновения между наши и румънски постови войници на добруджанската граница Чолак Антич заяви на нашия министър-председател от името на сръбското правителство, че ако се повтарят подобни случки, Сърбия ще обяви война на България!

Европо, на духа човечен жрице дивна,
о как си в тоя вид зловеща и противна!

На моя слух звънтят словата ти прекрасни,
делата ти са пък по грозота ужасни!

На всяка вяра, блян крилата ти пресече!...
Във кой кумир, в кой бог да веруваме вече?

Януари 1916

ПЕВЕЦ

Мнозина днес видяк
в мен взор учуден спрели,
че дълго кат немях,
високо пак запях
и в стариите бели.

Що чудно във това?
Нима на май привета
и в стари дни поета
не може вълнувà?
Не може го радвà?

Когато звон удари
за празник — ден голям,
нали еднакво там
вълнува млади, стари,
зове към божий храм?

Нима Исая древни,
пророкът белобрад,
не изрази, фъркат,
ламтежите душевни
на израилский свят?

Мойсея снежноглави
нима го нещо спре
в псалми творца да слави,
родът му че избави
от иго и море?

Кога ни славей смае
през пролет и обае
със песен — сладък дар,
кой пита и кой знае
той млад ли е или стар?

Ах, в тези времена ли
на слава, идеали
поета ще немей?
Ах, туй, що бог запали,
тъй лесно ли гасней?

Февруари 1916

СКИТНИКЪТ КРАЛ

Кат Каина, уплашен пред трупа окървавен
на Авела, о кралю, ти в бяг търчиш безславен;
ти тръпнеш кат Макбета,
убиец коронован, пред Банковата сянка;

ти бягаш, гол и гладен и с просяшка осанка
през планини, морета.

Кат вечний Агасфера, ти в скитане си вечно.
«Върви, върви! Не спирай!» — ти чуваш безконечно
повтаряни тез думи!
И ти вървиш и скиташ от бряг на бряг в тревога;
кат някой звяр подгонен из своята бърлога,
менищ легла и друми!

И твойто болно тяло се гъне към земята,
на цял народ понесло товара и съдбата!

НОВИ ЕКОВЕ

1917

БУКУРЕЩКИЯТ ПИР

Пир шумен беше в Букурещ
в тринаесетата година.
Пируваха там четирмина
след братски свършений дележ
на благородния грабеж.

И домакинът горделиви
със чаша пеняста в ръка
извика: «Гости, нека бъдем живи,
та сѐ във сговор, сѐ така
да пием весели, щастливи!

Ний плячка взехме си добра
(на мен благодарете вия,
че стана туй със леснотия).
Хай, пийте, викайте ура
под моята благословия!»

Пируват, веселят се там
и звънкат чаши. . . Домакина
посред честитата дружина,
най-весел, най-горд, най-голям,
празнува славната година.

И химни целий свят му пей,
валят му поздрави, привети:
«Герою, рицарю, живей!
Челото ти от слава свети —
такваз не помнят вековете!»

Един изпраща му венец,
друг — дар му праща, друг — целувка,
друг — царски жезъл — наконец:
всяк гали с някаква милувка
победоносния борец.

И чуден беше тоя пир.
След него честната дружина
на лаврите си веч почина.
И въцари се сладък мир
за нея и за домакина.

Уви! Но някой демон лош
смути спането им честито,
преди да бъде смляно йощ
туй, що бе ядено и пито:
избухна буря с грозна мощ.

И както бяха на леглото,
от тях срутиха се двамина,
търкулнаха се до пъклото. . .
Пък третий в смет се там зарина.
А де отиде домакина?

Ноември 1916

ПОГРОМ!

Погром, погром ужасен,
погрома виждам ази
на царството порочно
на завист и омрази!

Погром — за адска злоба
и за обиди смртни,
за хищното коварство,
за удара в гърбът ни,

за нашите полета
и лаври осквернени,
за късът, кръвожадно
отръфан от сърце ни!

Погром и удар страшен
на низост озверена!
Но, родино, не казвай:
«Сега съм отмъстена!»

Недей в злорадство злъчно
да унизиш душа си
и новите си лаври,
що заплати с кръвта си.

Вникни във тайний смисъл
на бурите световни —
че твоят меч бе само
раб на съдби върховни:

туй стàна не за тебе,
а да узнай земята,
че бди, че има някой
там горе в небесата!

ТИХ БЯЛ ДУНАВ СЕ ВЪЛНУВА

Тих бял Дунав се вълнува. . .
Чуйте, зашумя:
родно войнство преминува
в влашката земя.

И реката сякаш пее:
«Лъвове, напред,
там, де слънце още грее
черно робство, гнет.

Волни синове, вървете,
бог водач е вам!
Расли в свобода, носете
лъхът ѝ и там!»

КАКВО МИ КАЗВАШЕ ЧЕРНИ ВРЪХ

Ела, каза ми Черни връх,
на мойто теме горделиво,
що вечно милва хладен лъх,
да видиш зрелище красиво.

да видиш ти безкрайний вид,
на който съм се радвал ази,
на българския род честит
земите, скъпите елмази;

да видиш снежния Пирин
на юг и Руй — на запад златни,
на север — Дунав, змеят син,
с полетата му необятни;

да видиш гордите скали,
отзад които Тимок дреме —
планинский гребен, що дели
България от лихо племе.

Ела да видиш с мен оттук
ширът на родните предели,
де чуй се българския звук
и раждат се юнаци смели!

О не! — казах му отдалеч:
челото ти се много дига,
но нашите предели веч
от тебе взорът не достига!

Декември 1916

МАЧИН

На храбрата Преславска 4-а дивизия

Народ добър, народ герой,
дете по ръст, гигант по дух,
къде урата ти не чух?
Къде не блесна меча твой?

Всяк ден ти носи лавър нов,
вред, де заминеш, сейш живот,
прогонваш мрак, трошиш хамот,
ти ту си удар, ту любов.

Любов си ти за роба клет,
а удар си за лих тиран —
вред, дето стене брат скован,
и твоя стяг е там развет.

Развя го ти при Охрид син,
де славний Самуил живя,
и при Чаталджа ти го вя,
а днес го дигаш над Мачин.

Януари 1917

ГЛАСОВЕ ИЗ ВЪЗДУХА

Българья с трепет на сърцето
нащрек стои, не знай покой.
И всяк лъх, сянка, шум в небето
здрависва ги с въпроса свой:

«Зефире лек, отде пристигаш?»
— От беломорските вълни.
«Орело, ти отде се дигаш?»
— От черненските стръмнини.

«О ветре буйни, отде вееш?»
— От добруджанските поля.

«О облак чер, отде се рееш?»
— Дойдох от влашката земля.

«Какво видяхте там?» — Герои.
«Що носите оттам?» — Привет,
Българьо, от борците твои!
«Що чухте там?» — «Ура! Напред!»

7 декември 1916

СТИХОТВОРЕНИЯ, ПЕЧАТАНИ ПРЕЗ 1913—1921

РЕВОЛЮЦИЯТА В ЦАРИГРАД

Пак революция! Пак дива
комедия във Цариград!
Пак с нов о ю н света разсмива
оплютият Хаджи Айват.

Пак скокове, пак очи мътни
изблещени — последен жар,
последни гърчове предсмъртни
на издихающия звяр!

12 януари 1913

АНГИСТА

Ние вярваме в доброто,
в правото върховно тука,
вярваме и в тържеството
на куража и юмрука.

Правдата велика мощ е,
чупи иго и тъмница —

но затуй е нужна още
и желязната десница.

Милост чакаш ли? — надвит си,
злото жалиш ли? — ти страдаш,
бягаш ли от боя? — бит си,
силен си, ако нападаш.

Меча грубо е оръжье,
но е страж на правдината
и съюзник, кой не лъже,
чупи хищнику ръката.

Във успехите на века
силата най-много важи:
ней се кланя человека,
кланя й се съдбата даже!

В старини и днес е млада
тая истина лучиста —
от троянската обсада
до урата при Ангиста.

Ние вярваме в доброто,
в правото върховно тука,
вярваме и в тържеството
на куража и юмрука.

15 май 1913

МРАЧНА МИСЪЛ

Полмильон войска оттатък, полмильон войска отсам.
Два наежени народа с зверски пламък във очите.
Рат ли кървав, мир желан ли утрешний ден носи нам?
Кой знай днеска? — На съдбата листовете са закрити.

Но едно знам — мрачна мисъл: и да светне мир за нас,
във душите наши, техни страшната война ще следва.
Кръв сърцата ще облива и на днешний черен час
спомена ужасен, грозен два народа ще преследва;

спомена за грозотийте, сторени от брат на брат,
клетва стъпкана коварно, рани дадени дълбоки,
воплите от Дрин до Вардар на един народ разпят —
вечно нас ще тровят с злоба, тях — със ярости жестоки.

Ох, забравят се войните и прощава враг на враг;
в честен бой мегдан делили и в мирът ръце подали;
но заздравя ли в душата раната, що няма ляк,
връща ли се блян изчезнал, мъртвия из гроб става ли?

Кой мълви там лековерно за възможний сговор нов?
И че Авел ще забрави Каиновото престъпленье?
Ний ще умрем с тая рана! За забрава, за любов
може негли да мечтае по-далечно поколенье.

София, 7 юни 1913

* * *

Славим с песни гръмовити
и във сладко умиление
ден велики, ден честити,
ден на нашто избавление.

О славен ден! О красен ден!
Ден на нашто избавление!
О славен ден! О красен ден!
В който престанаха да пречат
оковите на роба.

Славим славата на царя
Александра благородни;
славим любовта и мечът,
що дигнаха ни из гроба
за нов живот, щастлив живот:

че колибата, олтаря
с руска кръв стори свободни,
о руски цар, о мили цар,
Александре благородни!
Над свободните балкани
радостни лучи изгрели;
млад живот грей,
где чернели пепелища и зандани.

На робство край! На сълзи край!
О Българио, дигай чело
с вяра крепка в сили еки,
към дни славни тичай смело

ти свободна си навеки.
На робство край! На сълзи край!
Дор слънце грей, на робство край!

ВОЙНАТА В ДОБРУДЖА

Война — борба на тигри гневни;
война — плам от омрази люти!
И смес от низости нечути
и от величия душевни!

Ранен войник наш окървавен
лежеше на полето бойно
един, от слънце пален знойно —
кой знай как тамо изоставен. . .

Лежи без помощ сиромахът,
в атаката ударен днешна,
в борбата с влаха, но не влахът,
а руски го куршум посрещна.

Внезапно конник руски близко
там профуча. Видя героя
и спря, и се наведе ниско.
— Ранен си? — Да, таз заран в боя.

И конникът помисли малко
угрижен с поглед впит в юнака.
— Помогнал бих ти, брат, но жалко:
аз бързам, службата не чака.

Прощавай. . . Но чорт да го вземе:
след мен румъни, сърби идат,
ще те добият, щом те видат —
душмани ваши са големи.

Ти сам си, а пък те мнозина:
вземи ми пушката, брани се! —
И туй кат рече, пак качи се
руснак на коня- и замина![1]

26 октомври 1916

ГЛАДИАТОРИ

Гърми войната в Добруджа! Полето
славянска багри кръв.
Историята веч знай, па вижда и небето —
кой дигна меча пръв.

Славяни неразбрани,
във гладиатори превърнахте се днес!
За гавра на света ний давчихме се с бес,
един напада, лют, а друг, по-лют, се брани!

«Една легенда в Добруджа умре!» —
чух глас. Не знам такваз ли се помина. . .
Да кажем по-добре:
там цяло минало загина!

4 ноември 1916

[1] Истинска случка, разказана на автора от самия войник.

ДВАТА КРАЛЯ

Карол румънски чу във гроба
шумът на влашкия разгром —
смутил и вечния му дом —
и той извика в страшна злоба:

«Злочестий Фердинанде мой!
Какво безумье те изпрати,
скъсал съюз, да водиш бой
във тия пустите Карпати?»

Чу внукът вуйчовия глас,
потръпна цял и гневно кàза:
«Кароле, прав си: луд бях аз
и зле съдбата ме наказа.

Но ти с кой ум пред наший праг
тури вулкан от мъст пламтяща,
та Фердинанд, о вуйчо драг,
днес и за твойта глупост плаща?»

Ноември 1916

ОПЛАКВАНИЯТА НА ГЕНЕРАЛ САРАЙ

Премъдрите мъже държавни
идея странна вдъхнови:
за подвизи, победи славни
изпратиха ме тук. Уви,

На българина във гърдите
гранитни лоба си разбих!
Ах, що си пращате тълпите,
о хора — цял се осрамих!

Тълпите ваши, сган събрана
от всички крайща на светът,
дори из Африка нагряна,
дори на Сибир из снегът;

тълпи различни по дух, вяра,
по род, язик, нърав и цвет —
кое могло би да накара
да мре таз разнородна смет?

Отечество ли тука бранят?
На идеал ли служат мил?
Едни дошли са да се хранят,
а други бича тук пратил.

О, я назад си ги викнете,
спасете ме от тез глупци.
Желайте ли добри борци,
то българи ми изпратете!

Ноември 1916

АЕРОПЛАНИТЕ

Над София често плуват
френски фърчила опасни,
бомби сеят, заминуват,
с клетви гонени ужасни.

Ех, французи, жалки хора,
бийте с бомби градовете
български и за позора
френски нам си отмъстете!

Тука с бомби, на юг — тоже:
бийте, колите, морите,
мирни селища горите,
африканци белокожи!

Ех, вий, рицари шумящи
на честта и свободата,
дълго вярвахме във ваште
маски, вярвахме в словата. . .

Дълго вярвахме и много
гълтахме изящни думи;
но прозряхме, слава богу:
слушали сме празни глуми.

На джелатите другари,
вий открихте си душата:
на честта сте вий гробари
и таквиз — на свободата.

Ноември 1916

НЕСЛУШАНА ФИЛОСОФИЯ

Барут при прага си не гуждай,
спокойний лъв недей дразни,
а спи ли той — не го събуждай:
при мирен — мирен остани.

В пожара масло не наливай,
ако е близко твоя дом,
в друм прав ли си — във крив не свивай;
не тичай, щом си малко хром;

не мушкай звяр ранен без нужда,
бодила бос недей рита̀,
в уста не гуждай мръвка чужда
и зъмска кост недей гълта.

Тез истини, тъй ясни, прости,
о влахо, ти не щя да знайш.
И нà, плати със свойте кости —
сега е късно да се кайш.

Добре си бе: имот и злато,
и мирен сън, и как добре —
във своето спокойно блато!
Но ти внезапно пощуре.

*

У нази има поговорка
премъдра: трай се неволия —
па колкото да бъде горка, —
не трай се пуста слободия!

Декември 1916

МИРЪТ

«Решени сме за мир, готови сме за война.»
Бетман-Холвег

Мир желайш ли да постигнеш?
Отдих не търси, не искай.
Клон маслинен ако дигнеш,
с дясна ръка меча стискай.

Прав ли си? Бъди и силен —
тъй се правото доказва.
Срещаш ли смъртта ухилен?
«Ще живейш» — съдбата казва.

Мир не щат врази надвити
и надменно се заканят:
нови удари в главите
къмто мир ще ги поканят.

Януари 1917

БИТОЛЯ

Пак ще те вземем, о Битоля скъпа,
наша ти беше, и пак ще да бидеш!
Скоро пак знамето наше ще видиш,
Черна не зàлудо кръв я окъпа.

Няма да станеш на вълци котило!
Няма духът Самуилов да плаче!

Новото иго по-мъчно се влачи:
да щем за тебе и драго, и мило.

Бурно сърце ни за тебе днес бие,
Битоля родна, и кръв го облива,
то се от мъка болезнено свива:
чакай ни, Битоля, идеме ние!

7 януари 1917

ВОЙНА И ПЕВЕЦ

На г. Дим. Бабев

Не чувствата на воина във боя
певецът с лирата си изразява,
а радостта народна от героя
екливата му песен отразява

и не ревът на битката бурлива,
а отзвука й в душата на народа.
Певецът съща струна е звънлива:
кънти във радост и във зла несгода.

Шуми във буря боровий лес девствен
и птичка пей, кога денят се ражда,
камбаната гърми във час тържествен —
щурецът може да се не обажда.

8 януари 1917

ДУНАВЪТ

Пак хоръгви аз оглеждам
в моя руен шир студен,
нови пак войски съглеждам,
че минуват върху мен!

Не веч орди нечестиви
(ох, видях ги аз напреж!),
хищни пълчища плашливи,
роби жадни за грабеж —

гледам полкове въз мене
от възторжени борци,
в славни боеве калени
лавроносни храбреци —

българските буйни чеда,
българската млада мощ,
от победа към победа
що фъркà — и фъркà йощ!

Храбри воини, минете,
славата другар е вам;
буреносци, занесете
лъх от свободà и там!

7 януари 1917

ЖРЕЦИТЕ НА ВААЛА

Със лаври днес покритите
«Мир!» викат най-подир;
сразените и битите
не искат още мир.

«Война докрай! — решени сме! —
надават грозен рев; —
ний бити сме, сразени сме,
но не и наший гнев!»

Царетата, войводите
там викат с бяс: «Кланe!»
Не мислят тъй народите
и громко викат: «Не!

Не вярваме ви в думите,
ни в вашия кумир!
Топовете, куршумите
да млъкнат: дайте мир! —

Гневът си задушете го,
а чуйте наший стон.
Приймете, поздравете го
маслиневия клон!»

«Кръв!» — викат кръвожадните
жреци, а чуй се глас —
от голите, от гладните:
«Проклятие на вас!»

Повтарят го героите,
кръвта коя се ля,
къщята и усоите
и бойните поля!

14 януари 1917

ЗАЩИТНИЦИ НА СЛАБИТЕ НАРОДИ

(Написано специално за в. «Дунав»)

За малките народи плачем,
а малките народи душим,
на слабия правата тачим,
а как безжалостно ги рушим!

Крещим: «На целий свят свобода! —
Това ни знамената значат!»
А няма кът под небосвода,
де нашто иго да не влачат!

Крещим: «О стига хекатомби
човешки! Мир желае века!»
А планини куршуми, бомби
изливаме против човека!

За чужд ридайм — за нас се трудим;
чест, правда — с два аршина мерим:
със нас са? — Фалим. Не с нас? — Кудим.
О лицемерин, лицемерин!

1916

МАЙЧИНО СЪРЦЕ

От седмици се не обажда
юнак на майка разтъжена
и колчем си войник дохажда,
отива, пита за Младена:
«Кажи, войниче, не видя ли
син ми? Писмо не сме приели.»

Но никой не виждал Младена,
не знаят де е и що чини,
не бил от техните дружини. . .
Сè пита майка огорчена,
но вест да чуе тя не може —
«Пази ми чеденцето, боже!»

Слух смътен най-подир долита:
Младен ранен бил, ала леко.
Но той бил нейде надалеко. . .
Писмо ще има. . . но то скита.
«Ранен, ранен? Но жив бил?
Сполай пак, господ милостив бил!»

Занизаха се дни безкрайни
и дълги като вековете,
клокочат грижи, мъки тайни
във майчините гърди клети.
И пак се моли: «Боже мили,
върни му здраве, дай му сили!»

Минува времето — сè няма
писмо. . . «Ах, що се не обажда?»
Копнее майка в скръб голяма,

ту блага вяра я услажда,
ту страх отново я тревожи —
«Пази ми чеденцето, боже!»

Сè мисли майка, сè въздиша,
при мисълта му тя трепери.
«Той не ми пише — аз да пиша!»
Но де е? Де ще се намери?
Па с глас се вече тя завайка:
«Смили се, боже, аз съм майка!»

Но вест дойде — и тоз път — верна:
Младен загинал там при Черна!
Заплака майка в таз неволя:
«О сине мили, чедо драго!
О господи, та ти прибра го?
Ех, нека бъде твойта воля!»

1916

ХАОСЪТ

В промени живеим светоломни,
във трусове страшни живеем,
в преврати здравеим и болеем:
такива земята не помни.

Начала, завети, понятья —
прах всичко! И чувства минуват.
Врази се заклети целуват
и братя въстават въз братя.

Любов се в омраза превръща
и мъртвото става днес живо,
и правото вчерашно — криво,
заблудата — истина съща.

И гледам в страхотната треска
как бо̀гове падат, олтари
пустеят, де млади и стари
молили се с вяра до днеска.

Разтърсват се всички основи,
вековни се сгради разтурят,
кумири се дигат, катурят,
да паднат пак — дигат се нови!

Един кумир само остава
незиблем, с живот безконечен,
един лик безсмъртен и вечен,
една негаснеюща слава,

една любов, дето не бяга,
една песен, дето не спира,
единствен бог, що не умира —
туй ти си, о родино драга!

1917

ПЪРВИЯТ БЪЛГАРСКИ ВЪЗДУХОЛЕТ

И тебе скоро, първи наш въздухолет,
ще видим да летиш из небесата —
из българските небеса. Привет

на теб, симво̀л на нашта мощ крилата,
растяща във борбата.

Ний веч съзираме прекрасний ти полет
из облаци, над бездни, над балкани
и в тебе наште храбреци отбрани;
ще сипеш гром и ужас въз душмана клет,
а гордост и надежди — във сърца ни!

Орел ще бъдеш ти и ято от орли
кат теб ще те последват в синий свод —
от Дунава до беломорските скали!
Високо ще фърчиш в лучи, в мъгли,
като духът на български народ!

АЗ СЪМ БЪЛГАРЧЕ

Аз съм българче и силна
майка мене е родила;
с хубости, блага обилна
мойта родина е мила.

Аз съм българче. Обичам
наште планини зелени,
българин да се наричам —
първа радост е за мене.

Аз съм българче свободно,
в край свободен аз живея,
всичко българско и родно
любя, тача и милея.

Аз съм българче и расна
в дни велики, в славно време,
син съм на земя прекрасна,
син съм на юнашко племе.

СЪРЦЕТО НА ПОЕТА

Сърцето на поета е голямо,
при лична скръб и мировата вмеща,
зачуй ли стон — то не остая нямо,
при тръбен звук и то се ратник сеща.

Това сърце не е ковчег затворен
за чужди радости, тъги, то ек е
на всякой трепет на живота морен,
и вечно будно, вечно то нащрек е.

Поетското сърце море е също:
небето отражава и го люшка,
еднакво е приветно и могъщо
левиатан ли носи или шушка.

АЗ ВЯРВАМ

Аз вярвам. И с вярата тая
честит съм. А що има скрито
за мен — от съдбата завито —
не искам да зная.

Аз вярвам. И в бронята тая
съм силен. А скръб че ме дебне,
че чакат ме утра враждебни —
не искам да зная.

Животът е къс, а безкрайни
са мъките — що да страдая
отрано? Бедите незнайни
не искам да зная.

Съмненьето? Адът го духа!
Яд в мен е, ехидна във рая,
във майски ден бухал що буха —
не искам да зная.

СКРЪБ

Лвица в кърви, що реве безсилна,
че отнимат ѝ децата,
агне на касапин под ръката,
сив орел, куршум що жилна.

Толкоз скръб и болка не усещат,
както ти, о Майко свята;
пъшкат, твоите уста изпращат
глухи клетви в небесата.

Нито рана още не зарасте
на снагата твоя, Майко;
вече хищно късат, късат части
от сърцето твое, Майко;

плачат твойте планини, полета,
плачат паднали герои,
адски мъки те раздират, клета —
те са и в гърдите мои!

28 септември 1919

СИЛА

Видях Прометея
как с факел огрея
мрака на земята
и Херкула древни
как на лъва гневни
чекнеше устата;

видях великани
как друскат балкани
и с мълний играят;
видях аз тревожно
как реч «невъзможно»
какво е, не знаят.

«Кои сте, о, гости
от друг свят? Вий що сте?» —
попитах с уплаха,
смесена със радост.
А те отвещаха:
«Ний зовем се младост!»

1917

БЯГСТВО

Цял ден с книги във ръцете
ил по булеварди пищни,
или вслушан в шумовете
на борби и страсти хищни;

сè по-силно и по-много
мен копнее ми душата
да се найда на гората
във мълчанието строго,

ил в планинските ливади,
с цветенца засмени, ярки,
ил да слушам водопади,
или песни на жътварки.

ВИТОША

(След гледането картината «Витоша» на художника Мърквичка)

За всеки друг е планина,
за мен е дух и жива твар,
ту горда, властна с вид на цар,
ту променлива, кат жена.

Сега с навъсено чело,
след малко слънце я златѝ,
менява лик и облекло,
приима разни красоти.

И как те мощно заразява!
Душа ми нейната дели:
тъгата ѝ ме помрачава,
усмивката ѝ-ме весели!

ПЪРВИЯ СНЯГ

Първий сняг вали. Земята
нов бял плащ зави навред —
сняг отдавна на главата
на замислений поет.

Той мълви си: «Нявга рози
в мойте цъфнаха мечти,
дух крилат живя в чертози
светли. . . Пролет, де си ти?»

Няма отговор. Балкани
и поля сняг ръси бял;
а поетът замечтани
в свойта пролет се е взрял.

Вижда я в душевни бездни
през пространства и мъгли. —
Как далек!. . . Сърцето чезне,
а снегът вали, вали!

София, 12 ноември 1919

МАРТ

Сонет

По дървя усмихнаха се пъпки,
а кокиче бяло прецъфтя:
иде пролет нова с бързи стъпки,
идат птичи песни и цветя!

По балкана преспи, кат закръпки
по порфира; скоро ще и тя
цвят зелен сдобий; вред тихи тръпки
от живот; лъх топъл прилетя.

Душо, що си тъй печална? Що си
в траур още, кат по мил мъртвец?
Пролетта за теб цветя не носи,

нито песни. . . Зима без конец
ти очакваш. . . Мислиш и копнееш.
Слънце, сгрей я! — Няма да я сгрееш!

София, март 1921

НАРОДНИЯТ ТЕАТЪР

Картина

(Посвещава се на Кр. Сарафов)

Изкуството е дар небесен
за человешкий род и слава;
народите велики прави,
сърцата облагородява;

изкуството е дар върховен,
то сила крие всемогъща,
в живота лей наслада скъпа,
в безсмъртен смъртния превръща;

изкуството е другар вечен
на всяк напредък, всяко щастье,
под неговия дъх любовен
духът човечески порасте.

И тука в дивните балкани,
приюти нявга на Орфея,
то в изблик нов, с чаровна сила
зацъфна, завиря, загрея!

НЕПЕЧАТАНИ ПРИЖИВЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

ЛУЧЕЗАРНА БЪЛГАРИЯ

I картина

Сцената представлява поле. В дъното планински бърда, с разрушено село, над което хоризонта е осветлен от пожари. Влазят отдясно, уплашени, една тракийка и една македонка, жени млади и хубави, в народните си носии и с разпуснати коси, последвани от куп деца — момчета и момичета: уплашени също.

Тракийката. Ох, загинахме си!

Македонката. Ох, децата ми!

Тракийката. Ох, къщата ми!

Македонката. Ох, нашето черно тегло!

Едно момче (*плачуще*). Мамо, де тате?

Македонката. Убиха го, синко, турци. Боже, порази ги!

Едно момиче (*плачуще*). Майчице, майчице! Заклаха те!

Тракийката. Мълчи, дете. Тя се отърва. Ами нас, горките. . . Ох, какво ни чака още. . .

Второ момиче. Бате, бате! Изгориха те жив!

Македонката (*вдига ръце нагоре*). Господи! Господи! Не видиш ли там от небето?

Тракийката. Няма господ! Да го имаше, не би търпял това.

Влазя отдясно един старец.

Старецът. Не викай, булка. Има господ.

Надвесен съм над гроба,
но няма да умра,
преди свободен роба
аз тука да съзра!

Чуват се отдясно викове ура!

Старецът *(гледа надясно)*. Кой иде? България!

Одринката
Родопчанката
Струмчанката
Охридчанката
} *(радостно)*. България!

Музиката изсвирва Шуми Марица.
България във вид на българска царица в стар костюм, препасана с меч, влазя отдясно, сподирена от офицери, войници, опълченци, доброволци, селяни и жени и деца. Един опълченец държи левското знаме.

Старецът *(на четирите жени)*. Нали ви казах, че има господ? Коленичете!

Той и жените коленичат пред България.
Музиката млъква.

България. Станете. Кои сте вие?

Одринката *(приближава България със страхопочитание)*.

Аз съм одринка. Оттамо ида,
де Марица кървава тече,
де от векове тиранът
пали, граби, бий, сече.

О Българио, спаси ни
от жестокият ярем,

избави ни, отърви ни,
в робството живейм и мрем.

Родопчанката

От Родопите съм жални,
дето Арда плаче днес,
де тиран се люто гаври
с наште чеда, с нашта чест!

О Българио, спаси ни
от жестокият ярем,
избави ни, отърви ни,
в робството живейм и мрем.

Струмчанката

Аз при Струма съм родена,
дето плачет жален роб.

Охридчанката

Аз от Охрид съм печални,
наший рай е станал гроб.
О Българио, спаси ни
от жестокият ярем.

Струмчанката

Избави ни, отърви ни:
в робството живейм и мрем!

Старецът

О Българио свободна,
няма да оставиш нас.

Господ сам те изпровожда
в тежкият за нази час.

Ти си силна, ти си мощна.
Ох, подай ръка сега!
Дай ни ти закрила крепка
от ханджара на врага.

Наште къщи — прах и пепел,
наште майки, сестри в плян,
нашите юнаци млади
на бесило ил в зандан.

Пет столетия ужасни —
черно робство, лют ярем!
Окървавени в окови,
плачем, страдаме и мрем.

Вий сте силни, вий сте мощни,
една думица от вас —
наште мъки ще престанат,
слънце ще изгрей за нас.

Застъпете се, подайте
нам ръка, кажете вий
на тиранина проклети:
«Тоз позор не щеме ний!»

И пред ваший глас всесилен,
и пред вашият юмрук
той ще трепне, ще да найдем
лек живот и ние тук.

Христиени милостиви,
не оставяйте и в тоя век
наште плачове и вопли
да останат пак без ек!»

1-й господин *(смутено на другарите си)*.
Тоя старец ме покърти. . .

2-й господин. Колко жалост и тъга.

Влазя стар турчин въоръжен, със свиреп изглед.

Турчинъ *(гледа към дъното)*.

Горят села! Във небесата
се вият огнени язици,
плачете вий, гявури,
плачете вий, вдовици!

Развала, разоренье,
грабеж; опустошенье,
села изпепелени
с угаснал там живот.

Пожари продължават,
въздуха замъгляват,
а нощем осветляват
небесний свод!

Ридающи вдовици,
насилени девици. . .
Гинете вий, клетници!
— Това е вашта чест!

Навред избити роби
търкалят се без гроби

и женските утроби
разпрани зеят днес.

Полета и балкани,
и църкви, и зандани
със трупове постлани
от моя лют ханджар.

Дор траят вековете,
гявури вий проклети,
покорно треперете
пред ваший господар.

Държал съм ви в окови,
копал ви съм гробове
и пак ще сте робове
под моя тежки крак!

Тъпкал съм ви и бил съм,
мъчил съм ви, грабил съм,
жените ви мърсил съм
и ще ви тъпча пак!

Излазя надясно.
Влазя Старецът и четирите жени.

Старецът *(следайки надясно)*.

Проклет да бъдеш, враго!
Проклет да бъдеш ти!
Изби ни всичко драго,
проклет да бъдеш ти!

Но чуват небесата,
плачът ни кат ехти.

Час иде за отплата.
Проклет да бъдеш ти!

Да, иде ден, велик ден,
теб бог да заплати
за наште мъки страшни.
Проклет да бъдеш ти!

II

В палата на султан Бююк Джелат

Султанът във вид на свиреп стар, грохнал турчин, въоръжен до зъби, приказва с двама паши, които му разправят, че поробените тракийки и македонки вдигат врява за съдбата си и безпокоят рахата на султана с воплите си. Султанът Бююк Джелат в един характерен монолог излага политиката си, изказва презрение към раите. Той е уверен, че дипломацията, която слабо се застъпила за тях, е подкупена от него и че той я презира, както презира и България, на която се заканва страшно. Дохожда пратеник от България, Сърбия, Черна гора и Гърция, носейки ултиматума им. Бююк султан с презрение отблъсква ултиматума, стъпва го и се заканва яростно да ги накаже и унищожи. (Това много драстично да се изкаже.)

III

На бойното поле при Люлебургаз

Мраморно море се вижда. Чуват се редки топовни гърмежи.

Уплахата на двамата турски паши, придружени от турски войници, които разправят за поражението на войските им и че аллах е дигнал ръката си от Турция. Роптаят против фон Голц паша, заповядал на войската да гори и опустошава всичко за отмъщение.

Чува се гърма на битката. Избягват. Двама войници довеждат един ранен войник, той разказва за славните битки и за безстрашливостта на българите. Той ще умре радостно, че е видял разгрома на турците. — Чува се музиката на Шуми Марица и влазят българските победоносни войски с развети знамена. — Освободените тракийки и македонки с цветя и песни славят освободителите-братя и им целуват ръцете. Дохожда лучезарна България и говори, че робството се свърши, и обръщайки се към войската, заповяда ѝ да следва победоносния си вървеж към Цариград. Тръгват при звуковете на Шуми Марица.

IV

Пред цариградските стени. В дъното се виждат Седемте кули

Дипломацията се разговаря за победите на българите. Тя е изменила вече своето мнение — няма вече status quo. Идва Бююк Джелат и се окайва. Той е отчаян, защото българите ще влязат в Цариград.

* * *

Внимавайте, пред вас завесата се дига
на миналото бурно на български народ,
внимавайте, пред вас ще се отвори книга
велика, на борбата с вековния хомот,
велика епопея в народния живот.

Кога духът народен пламтеше и растеше
под лъхът благородния и свят на волността,
когато бъдещето велико се ковеше,

когато робът, капнал под мъките, пламтеше
със жертви за свобода да удиви света.

Свобода! Имаме я! Из кървави потоци
изгря туй слънце дивно във наште планини
и из гробовете на рой борци, пророци,
що с реч и меч викнаха: Българио, скокни!

ТОЙ МЪЛЧЕШЕ

Мълчеше мрачният поет,
вглъбен в мечтите си тъжовни,
затворен в своя личен свет
и чужд на вихрите световни.

Но Музата му рече: — Пей,
но не за твойта скръб безплодна,
а в страстни звукове излей
великата душа народна.

Кому е нужна твойта скръб
и твоя мир духовен, тесен?
Кому ще бъдеш близък, скъп,
над твойте горести надвесен?

Запей за туй, що цял народ
днес чувствува и преживява,
за величавий му поход
към правда, свобода и слава.

И ще те чуе всякой слух,
и всякое сърце ще сгреешь,
за вечното във наший дух
друг час очаквай да запееш.

1916

ИДЕАЛЕН СЪН

Сънувах чудесен сън:
всички племена, народи —
без царета, без войводи —
сбираше камбанен звън.

Сбираше ги зов тържествен
в празника на вечний мир,
на всеобщи братски пир
свикваше ги глас божествен.

И щастливи всички там,
в ликованье, без преструвки
те разменяха целувки
братски при възторг голям.

И борби, и бран, и слава —
мрак на бивши векове,
жажди, страсти, гневове
в пълна тънеха забрава.

И живота бе за тях
не на плач и скръб долина,

а на радости градина,
пълна с рози, с песни, смях.

И безименни, и славни,
ум висок и труд свещен
празнуваха сбъднат блен,
виждаха се всички равни.

И Христос от свода там
благославяше ги с благост
и с лице обляно с драгост
кротко думаше: «Мир вам!»

ВИДЕНИЕ

Над нас аероплан лети
в лазура, без пилот, без шум.
Не го измисли човешки ум,
не той го там стрелнà, пратѝ.

Не ръсн мълний, гръмове оттам,
а радост тиха на света,
че в светлия простор, де плава сам,
държи кърмилото му любовта.

И тоз аероплан,
като зора лучист, кат гълъб бял,
баща свой има: блян, а име носи: идеал!

ПРИ ВЪБЕЛА

Слънце пали степите безводни.
Зле се бият българи и руси —
по дълг врагове, по дух сродни.
Много майки този бой покруси. . .
Слънце пали степите безводни.

Стихна боя, бурята отмина.
Мъчени от жажда, десетина
наши конника при въбел хладен
там в долчето слазят. Час отраден!
Мирно тука, бурята отмина.

Слазят. А при въбела съзират
други конници. Какви са? Свои!
По одеждите им туй разбират.
И стремят се жадните герои —
българи при въбела съзират.

Българи? Не, руси! Страх, смущенье
и у двата врага. Грабват пушки!
Но веднага — странно просветленье:
чуй се викът: «Здравствуйте, братушки!»
Па прегръщанье, па братименье!

Проговори господ у тез хора,
проговориха сърцата сродни,
от вражда натрапена свободни,
радост грей на всичките во взора.
Проговори господ у тез хора.

Ох, война безжалостна и гряшна!
Утре пак душмани ще се срящат,
мълний и проклятья ще си пращат,
пак в гърди ще бухне злоба страшна.
Ох, война безжалостна и гряшна!

1917

ВЪЗДИШКА

Ох, слушам йощ гърмежите
на кървавия пир,
а раснат вред копнежите
за отдих и за мир.

Душата человешка е
преситена от скръб,
ужасна е и тежка е
скала въз наший гръб.

Въздишаме и гладни сме
за красота, любов,
за ново братство жадни сме,
за свят прекрасен, нов.

Смири, о, боже, злобите,
сърцата осияй,
на лаврите, на гробите
тури по-скоро край.

Юни 1917

НА ВАШИТЕ КРИЛА

(Епилог).

На вашите крила, о «Нови екове»,
прикачих крадешком тез леки стихове.
В душа ми расли с вас при бури и вихрушки —
невинни, мили теменужки.

Носете ги със вас, носете ги далеч —
в поля и планини, де чуй се родна реч,
та негли покрай вас взор някой да погледне
и цветенцата тия бедни.

АЙЛАНТУСЪТ

Айлантусът ми до стобора
кършиха ветрове сърдити,
кършиха го и лоши хора,
видях му клоните убити.

Но пак израстваха по-нови
на сочното стъбло високо,
и пак листнатите клонове
пред мен разперят се широко.

Символ на мощен дух в разцвета
пред злобата неумолима,
на силата несъкрушима
на младостта и на поета.

1917

ЛИМАН

Като фърля взор назад —
колко утрини чудесни,
радости, игри и песни
във детинския ми свят!

Кат надзърна в младини —
колко вихрени желанья,
колко страсти и страданья,
бели нощи, бурни дни!

Кат погледна по-насам —
колко устреми, ламтежи,
трудове, борби, кипежи,
вяра в идеали там!

Кат се спра на тоя час —
колко горестни мечтанья,
колко разочарованья,
колко болки сещам аз.

А погледна ли напред —
тих лиман съзирам ази,
де световните талази
мрат безшумно и без след.

В ЛАЗУРА

Черни връх, снежни връх,
бляи вледен в небосвода,
сещам лъх, сещам дъх
от простор и свобода!

Волен шир, светъл мир
на орли и мълчанье,
колко мощ, колко мир
вей от твойто диханье!

Дух добива крила,
вгледан в лоба ти снежен,
сякаш чувам: «Ела!
тук простор е безбрежен,

тук шумът на света
не достига сърцето,
тук е мир, красота,
тук е близко небето!»

ГЕТЕ

Из клонак зелен провирам
оснежена си глава.
Гарван гракна. Ех, разбирам
злобния му вик, слова.

Те говорят: «Що се губиш
в тез гори и що мечтайш?
Стар си вече, за да любиш,
млад не си, за да страдайш.

Пролет има ли сред зима?
Май под снежни небеса?
Отговарям: има, има —
стават тия чудеса.

Често цъфне в планината
при снега и цвят засмен,
пей декември на главата,
а в сърцето — май зелен.

МЛАДОСТ

Младостта е в младините,
май е само в пролетта,
не цъфти под сединте
цветето на любовта. . .

Да, закон велик, природни;
но кат всяк закон и той
от игри не е свободен,
има странности безброй:

колко сме сърца виждали
млади, а със седини,
а в декември сме имали
чудно слънце, майски дни!

ПЪЛЕН ЖИВОТ

С ненаситена охота
от трапезата ще ставам:
къс ми се видя живота,
края му кат приближавам.

«Къс» живота ли назвах го?
Толкоз силно аз живял съм,
бдял, творил, мислил, страдал съм,
щото дважди изживях го!

1917

ДОСТОЛЕПЕН ОТГОВОР

По случай юбилея на 50-то представление на «Борислав»

Когато пръв път Борислав
от бой върна се жив и здрав —
и лаври носещ величав,
обсипан бе с цветя, с целувки
и с бесен лай, и със заплювки

Но тез последни не слушà
и даже глух се там пристори,
а чу народната душа. . .
На завистта, що лай, позори,
едвам днес мълком отговори.

25 юни 1917

КОРАЛИ

Морето южно е бездънно,
там бури често се вестят,
но долу, в лоното му тъмно,
корали алени цъфтят.

Душата също бурен свят е,
по-тъмен от нощта дори,
но в нейний мрак — да грей, да свети,
поезията там цъфти, блести.

ЛЮБОВНА ИЗПОВЕД

Аз любях младата жена.
Туй беше в миналия век,
през френско-пруската война.
Аз бях голям, почти човек,
на горня устна с мъхец мек,
и любях младата жена.

Но никому не бях казал.
Веч любях я години две.
Тя беше моят идеал
и блян на мойте бленове.
Освен на мойте стихове —
туй другиму не бях казал.

Ала реших да ѝ предам
със жива реч копнежа мой

и тръгнах смело къмто там —
горещи чувства цял порой
и всичкий си сърдечен плам
красноречиво да й предам.

Видях я младата жена.
Излязох смаян и унил,
и гневен като сатана.
На моят идол драг и мил
аз бях му само говорил
за френско-пруската война.

В ГРАДА

В града мълви и суета,
и блясък, и житейска тиня. . .
Но там се сещам в самота,
там тъжен съм като в пустиня.

Но щом при тебе се намеря —
прощавай, самота! — За мен
живота става пак засмен.
От чувства силни аз треперя.

Приветна си, добра си ти,
отзивчив ангел си небесни:
сърце, душа, тъга, мечти
деля със теб, о, моя песен!

МАРГАРИТКИ

По полето маргаритки,
теменужки и синчец.
Ти ми правиш полски китки,
ази свивам ти венец.

Ний деца сме. Ний сме волни
птици. Наший свят е друг:
не се смещат мисли болни
във идилийте ни тук.

Връщаме се в времената,
що не знаяли тъга:
на Аркадия в полята
ний живееме сега.

ФЕБ

Когато има теб,
душа ми цяла грей,
сърце ликува, пей —
ти техния си Феб.

Когато няма теб,
и Феб им не светлей,
тя кат затвор тъмней,
то глухо е кат степ.

ЧУЙ!

Чуй златна есен как въздиша сладко
и сладко речните вълни мърморят
под нас, кат птички процвърчват накратко,
не ти ли нещо те говорят?

Чуй пролетта, зефирите ѝ милуват
и песните, в сърце ѝ що потръпват,
и на листа ѝ тихите целувки —
не ти ли нещо те нашъпват?

ТОПОЛИТЕ

Край заветните тополи
тихо ний вървяхме двама.
Песнята им веч е няма,
тъжна зима ги оголи.

Духна вятър в мъртви клони,
сетните листа им рони;
а тополите мълвяха,
като върше залюляха:

Много зими ний видяхме,
както всичко във всемира,
а таз двойка, що познахме,
сѐ във пролет се намира.

И ПИТАМ...

Понякога за мен е ангел жив,
понякога за мене е умряла.
Тъжа за моя фръкнал блян светлив
и питам се, дали е тук живяла?

Наистина ли тук се смя, цъфтя?
Наистина ли вярвам в нещо вечно?
Или сън това бе? Или призрак тя?
И миг бе туй, що мислях безконечно?

И питам мълком ясните звезди,
и питам миризмите на цветята:
Къде е тя? И трепетни гърди
въздишат, плаче ми без глас душата.

И чини ми се, че съм в гроб и аз,
и небосвода гробна е завивка...
Цветя, звезди! — обръщам се към вас:
Пратете ми пак нейната усмивка!

ВИДЯХ И ЧУХ

Видях в цветарника си картоп снежен,
червен божур и рози миризливи,

деца на пролетта щастлива —
целунах ги със поглед нежен.

Видях на свода облаци лучисти,
пътуващи в лазурите му чисти

кат мойте блянове фъркати —
душа ми поздрав им изпрати.

Зачух в леса зелен шептежи тайни —
на тишината говора омайни, —
за теб говореха, разбрах
и слях душата си със тях.

ЙЕРОГЛИФ

Цар и роб съм, ден и нощ,
и тъмница, и вселена.
Стръмен склон и равна площ,
песен със сълзи облена.

Аз съм светъл и мъглив,
аз съм глас в гори далечни
и на обелиска вечни
непрочетен йероглиф.

ДОБРО ПОЛЕ

Да изгубя ли във тебе вяра,
майко клета, жалостива, и в мен си?
Падам аз на мъките под твара —
о ден доброполски, грозен ден си!

Плача! Луд съм! В мрак жесток се губя.
Не проклинам, душа, ни съдба, ни хора. . .
Плача, майчице, аз пак те любя
и с венеца търнов на позора!

Окт. 1918

ГНЯВ

С кръв и злъчка, и с отрова
тия песни са залени,
глуха скръб в душа ми стене,
като мъката Христова.

Толкоз срам след толкоз лаври!
Толкоз жал след толкоз радост!
Кой се, Майко, тъй погаври
с твойта вяра, сили, младост!

Твоите сълзи изтичат,
но ни помощ, ни ляк нема. . .
Бих желал да мога бичът
на небесний гняв да взема,

страшний ропот на Балкана,
всенародните проклятья,
страховитите закани
на загиналите братя,

плам на ада из недрата,
на светкавицата шипа —
с тях да поразя главата,
с жупел тебе що засипа!

Но обзима ме смущенье
и сърце се болно свива —
някой глас шепти на мене:
«Тя едната-ли е крива?»

КОГАТО...

Когато те изпълнят зли съмненья
и мрачно скръб душа ти затъмни
или те тровят горки съжаления,
за наште светли дни
спомни.

Когато черни вихри люшкат ти сърцето,
реват, бучат кат яростни вълни
и облаци смрачават ти небето,
за наште светли дни
спомни.

Кога зли спомени — отрова зла — те хапят
и твойта гордост злобата рани,
и твоите сълзи безмълвно капят,
за наште светли дни
спомни.

Кога в тъга страдайш — а страдам и ази, —
на миналото наше погледни!
Не искай ти смъртта и кат мен тогази
за наште светли дни
спомни.

БЕЛЕЖКИ

СЪКРАЩЕНИЯ

ПГП — Под гръма на победите. Стихотворения, писани през Първата балканска война. София, 1914.

ПМ — Песни за Македония, 1913—1916. София, Т. Ф. Чипев, 1916.

НЕ — Нови екове. Дисонанси. София, Т. Ф. Чипев, 1917.

ЮК — Юлска китка. Впечатления и поетически навеи при Костенецкия водопад, юли 1917 г. София, кн. на българските писатели, 1917.

ЛЗ — Люлека ми замириса, лирични стихотворения. София, «Слънце», 1919 (Сбирка на български писатели, №2).

НЗ — Не ще загине! Стихотворения, писани през септември — октомврий 1919 г. София, Чипев, 1919.

ЛП — Любов и природа. София, Чипев, 1921.

Шишм — Проф. Ив. Д. Шишманов. Иван Вазов. Спомени и документи. Под редакцията на проф. М. Арнаудов. София, БАН, 1930.

Проверката на текста и сравнението между различните редакции на стихотворенията са направени от Славка Иванова.

Три от сбирките, които влизат в този том, са свързани с Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война: «Под гръма на победите», «Песни за Македония», «Нови екове». С патриотичен възторг Вазов възпява в тия сбирки счупването на веригите на отоманското робство и победния марш на българския войник. Но той не можа да схване разликата в целите на войните — Балканската и Първата световна — и изпадна някъде в краен национализъм. Още когато пише някои от тия си стихотворения, авторът забелязва, че не харесват на проф.

Шишманов, който веднъж го съветва: «Добре е да оставиш на други зоологическия патриотизъм. Това не е присъщо на твоя характер» (Шишм, стр. 98). Друг път Шишманов му казва, че имал «репутацията на хуманен поет» и че не му приличали «вулгарните нападки» (109). Сам Вазов, когато подготвя ПГП, мисли да пречисти сбирката си от произведенията, «насочени против сърбите». Защо не е направил това — не знаем (вж. тук бел. към ПГП, стр. 466). Но по-късно, когато подрежда ПСС, той изхвърля от ПМ и НЕ някои от стихотворенията си, насочени против сърби и румъни.

В нашето издание ние, разбира се, не можем да очистим произведенията на Вазов от войнствените му и националистични увлечения. Но все пак намерихме за добре да изхвърлим някои от стихотворенията с най-груби нападки против нашите съседи. По същите съображения изхвърлихме и първите редакции на някои поместени тук стихотворения.

*

ПОД ГРЪМА НА ПОБЕДИТЕ

Стр. 7. Към сбирката «Под гръма на победите» (1914) авторът е поместил следния

ПРЕДГОВОР

Под шума на епическите борби по тракийските бойни полета, под трясъка на безсмъртните победи на българските мишци и на българския дух, под гръмовните поздрави и възторги на целий свят, въздивен, омаян от проявата на великите нравствени сили на един малък, но велик народ, каквито историята е рядко отбелязвала, написах тия песни.

Като ги обнародвам днес, след поруха та на нашето величие и идеали, аз с болка чувствувам, че те са един дисонанс сред великата народна скръб.

Аз обаче ги давам просто като исторически документи от една преживяна епоха.

Исторически документи за онова, което е изчезнало, и за онова, което е безсмъртно:

Нашите победи!

Лучезарните слави на България, които се нарича т: Лозенград, Люлебургаз, Булаир, Одрин. . . Цариградските стени!

Защото, ако злодеянието в Букурещ отне плодовете на победите ни, то не отне нищо от сиянието им; те ще са наша гордост през всички векове, изражение на исполинската мощ на българския гений. Те заставиха света да ни почита! И никакви превратности на съдбата, никакви заговори на завистта и злобата не могат засени блясъка им, не могат откъсна нито листец от лавровия венец, който неуведаем краси челото на България.

Днешното уинние с време ще мине, болката ще позаглъхне.

И България, в тия възвишающи спомени на небивалите си триумфи, ще зачерпи бодрост, мъжество и доверие в себе си из своя устрем към светло обновление и величие.

Може би и тия песни тогава ще заговорят по-радостно на душата ѝ.

15 февруари 1914 И. В.

Първоначално Вазов е мислил да даде друго название на тая сбирка В писмо от Ал. Паскалев — 15 декември 1912 г. — той съобщава: «Аз действително готвя сега една сбирка със стихотворения: «Под гръмът на урата», която ще печатам веднага след мира» (Иван Вазов. Непубликувани писма, БАН, София, 1955, стр. 24).

Цялата сбирка «Под гръма на урата» Вазов написал «в няколко дена» след един разговор с проф. Шишманов, който между другото му изказал «учудването на неговите приятели, че «великите събития» не са могли да го възпламенят». Мнозина се боели, че поетът се е изчерпал. Два дена след разговора — продължава Шишманов — «минах у Вазова (в къщи) и го заварих на писм. маса — със зачервено лице — горящи очи. Посрещна ме възторжено. Почна да ми чете (беше написал вече около 15 стих.). Виждаше се ясно, че много повече от мене се радва за своето «възкресение». Призна ми, че отначало, като седнал да пише — с труд му се удавало. Драскал, късал — докато изведнъж почнало да се лее — и сега токът не пресеквал. Вдъхновението е силно. Рядко съм виждал Вазов тъй доволен от себе си» (Шишм, стр. 346).

След катастрофалното завършване на войната с писмо от 3 февруари 1914 г. Вазов предлага на Ал. Паскалев: «Помислете дали не е добре да издадем сборника ми стихове от войната. Критиката често се спира на тях (на напечатаните вече) и ги

цени високо. Аз мисля, че може да се пречисти сборника от доста стихотворения, като онния, насочени против сърбите, и да останат само песните, вдъхнати от Тракийската война. В днешното всеобщо униние появяването на тия песни, вдъхнати от най-високите проблески на бълг. национален дух, ще бъде полезно и навременно.» След това авторът прибавя: «Тоя сборник може да носи друго название, не «Под гръма на победите» (Непубликувани писма, стр. 25—26).

За тая сбирка той пише на Шишманов също така: «Мисля да обнародвам само онния стихотворения, които засягат Тракийската война, а другите — визиращи нашите отношения със Сърбия — да изоставя засега» (Шишм, стр. 273. Писмото е погрешно датувано 1911 г.).

Тия писма свидетелствуват, че и в годините на войните е имало моменти, когато у Вазов са надделявали чувството на хуманизъм и особено славянското съзнание на поета: той иска да изхвърли шовинистичните си стихотворения против сърбите. И друго: чувствува, че е неудобно още в заглавието на сборника да се говори за «победи». . .

От кореспонденцията му обаче с проф. Ив. Шишманов узнаваме, че и заглавието е останало същото, и стихотворенията против сърбите не са изхвърлени. С дата 16 февруари 1914 г. той пише на Шишманов: «Сбирката се тури под печат. Ще остане заглавието същото, ще влязат и стихотворенията за сърбите.» Неизвестно е защо Вазов се е отказал от това си хубаво намерение. В същото писмо той съобщава, че се опитал да напише нещо като предисловие, но нищо не излязло, и моли да извърши това Шишманов: «Я се опитай ти, батюшка, както ми се и обеща. Ще ти бъда благодарен» (Шишм, стр. 279).

Защо Шишманов не е изпълнил обещанието си — да напише предговор, — не знаем. Вазов е бил принуден да си го напише сам. Но очевидно от своя предговор — с дата 15 февруари — той не е бил доволен и затова го изпраща в коректура с второ писмо, пак от 16 февруари, на Шишманов да го види. «Прочети приложеното — пише той — и ми кажи мнението си. Според Ларуса [Пиер Ларус — автор на френски енциклопедически речник, самият речник се нарича Ларус] фразата Sursum corda произнасят католишките проповедници в началото на речта си. У мене е в края. Дали е уместна?» (стр. 279) Изглежда, че изразът Sursum corda (горе сърцата!), с който е завършвал

предговорът, се е видял неуместен на Шишманов и е бил изхвърлен от автора.

Стр. 13. Люлебургазкият бой. — «Мир», XVII, бр. 3750, 21 дек. 1912. — «Българска сбирка», г. XIX, кн. 8, 1912. — ПГП.

«Мир»:

ст. 10: Две стихии, в бяс, в полуда зла.

Мукден — град, при който става поражението на руските войски в руско-японската война през март 1905 г.

Ватерло — селище в Белгия (на юг от Брюксел); там става историческото сражение на 18 юни 1815 г., в което бил разбит Наполеон от англо-холандските и пруските войски.

Бородино — село на 110 км западно от Москва. На 12 август 1812 г. при Бородино става едно от най-крупните в световната история сражения между руската армия и френските войски на Наполеон. Това сражение означава поврат в хода на войната в полза на руската армия и неизбежност на разгрома за Наполеон.

Стр. 14. Топовете. — «Мир», XVIII, бр. 3735, 6 дек. 1912. — Под линия само забележката «Из една нова сбирка стихотворения». — ПГП.

«Мир»:

ст. 9: Духът велик, духът бе туй оръжие; ст. 18: Ужасни биха сплашените орди; ст. 20: Свидетели сте вий на наший устрем горди; ст. 21: Духът, той всичко сваля, съкрушава.

Ксеркс (486—465 преди н. е.) — древноперсийски цар. В интерес на робовладелците предприел поход против гръцките градове-държави, който завършил с разгром на войските му.

Стр. 15. На Пиер Лоти. — «Мир», XVIII, бр. 3738, 9 декември 1912. — «Българска сбирка», XIX, кн. 8—10, октомври — декември 1912. — ПГП.

«Мир» и «Българска сбирка»:

ст. 5: Пет века варварства, насилья люти, бесни.

ПСС и ПГП:

ст. 2: Пет века на дим и смрад потънали светини. — «На вместо «в» — вероятно печатна грешка.

Кочани и Щип — градове в Македония, в които през лятото на 1912 г. турците извършили погроми над населението.

Стр. 18. Пред гроба на майка ми. — «Свободно мнение», I,№ 10, 2 ноември 1913, заглавие: Над гроба на майка ми. Дата: София, 7 ноември 1912. — «Знание», II, кн. 3, ноември 1913. Заглавие като в «С. мнение». Под линия в «Свободно мнение» и «Знание»: «Из неиздадената сбирка «Под гръма на победите». — ПГП.

Стр. 19. Не за завоевания се борим. — «Българска сбирка», XX, кн. 1, януари 1914. — ПГП.

В «Българска сбирка» стихотворението е придружено със следната редакционна бележка: «Из неиздадената сбирка: «Под гръма на победите». Това заглавие носи една стихотворна сбирка на г. Вазова, написана през разни моменти на победоносната ни война с турците в Тракия, сбирка, която не излезе на свят вследствие поетовата и народната скръб подир страшните нещастия, сполетели България след 16 юни миналата година. Доста стихотворения впрочем от сбирката, напечатани през казаната война във в. «Мир», са известни вече на читателите ние, някои от които възпроизведохме в броеве 8, 9 и 10 на «Българска сбирка» от миналата година. Днес ние поднасяме на нашите читатели горньото неиздадено стихотворение, което народният поет беше любезен да ни даде. Уви, след разгрома на всичките ни национални идеали каква дълбока тъга, каква меланхолия навеждат тия светли и високохуманни чувства на поета!

Редакцията»

«Българска сбирка»:

ст. 3: Скъпим кръвта с и, та да я позорим; ст. 12: Та мъртвите да викнем към живота.

Стр. 20. Теодору Рузвелту. — ПГП.

Б. Франклин (1706—1790) — виден американски политически деец и физик. Участвувал заедно с Т. Джеферсон в изработката на текста на «Декларация за независимостта» на САЩ (1776).

Стр. 21. Обновен народ. — «Мир», XIX, бр. 3839, 25 март 1913. — ПГП.

Стр. 22. На Свиленград. — ПГП.

Вазов е бил учител в Свиленград през учебната 1872/1873 г., а не през 1874 г., както пише под заглавието. През август (вероятно) 1873 г. той напуска тоя град, понеже положението му станало опасно поради бунтовно-агитационната му работа.

Стр. 24. Трите крепости. — «Мир», XVIII, бр. 3743, 14 декември 1912. — «Българска сбирка», XIX, кн. 8, 1912. Там трите стихотворения не са обединени под общо заглавие. Първо е «Чаталджа», след него «Одрин». Дата: ноември 1912.

«Б. сбирка»:

ст. 4 на ст. «Одрин»: Пак ще бъдеш наш под знамената.

«Мир» и «Б сбирка»:

ст. 7 на ст. «Одрин»: Миром, силом ти си в нашта власт; ст. 15 на ст. «Чаталджа»: Над Босфора да зареве!

Колмар фон дер Голц (1843 — 1916) — германски фелдмаршал, виден представител на пруския милитаризъм и проводник на политиката на немския империализъм. От 1883 до 1895 г. бил в Турция (дето го наричали Голц паша) и ръководил реорганизирането на турската армия по немски образец.

Мехмед V (1844—1918) — турски султан от 1909 до 1918 г.

Мотото на български значи: «Линиите на Чаталджа, заразени от холера, са непристъпни. Българите и тоя път няма да влязат в Цариград!»

Стр. 27. Таз война... — «Мир», XVIII, бр. 3752, 23 декември 1912. Без дата. — ПГП.

Стр. 28. Неприятели. — «Мир», XVIII, бр. 3754, 25 декември 1912. — «Б. сбирка», XIX, кн. 8, 1912. — ПГП.

«Мир» и «Б. сбирка»:

ст. 14: Далеко нейде си позната хижа нему.

Стр. 29. «Шуми Марица». — «Мир», XVIII, бр. 3733, 4 декември 1912. — ПГП.

«Мир»:

ст. 4: В люти рани днес; ст. 2 на припева е: Генералю наш, а при следващите му повторения: Генерале наш; ст. 3 на припева: На бой да летим; ст. 5: Бал-

канскн чеда; ст. 10: Дух великански; срещу четвърта строфа в «Мир» стои следната строфа:

сърцата наши,
юнашки, силни,
смърт ги не плаши,
тупат за борба.

Стихотворението има подзаглавие: (Изправена редакция), и е придружено от следната редакционна бележка: «Отдавна се очакваше една необходима изправка в текста на историческия български марш, написан, както е известно, от покойния Никола Живков. Текстът му при ритъм, неотговарящ винаги на музиката на марша, съединява и неумело написани стихове, та тия недостатъци неприятно дразнят ухото и вкуса при пеенето на Шуми Марица. Пред повсеместното възхищение, което днес възбужда бойната музика на тоя марш, текстуалните му поправки станаха наложителни, за да имаме пред света колкогоде приличен и по съдържанието си марш. И г. Вазов се е потрудил да изпълни сполучливо тая задача. Поправките обаче малко изменят текста и запазват както духа му, тъй и всичко, характерно за него. Ние с удоволствие поместяме днес, като препоръчваме приемането му, тоя поправен марш, който поетът има любезност да ни изпрати, като откъслек от една нова сбирка стихотворения, вдъхнати от войната.

Ред.»

Същата редакция на стихотворението от ПГП е отпечатана и в ПМ със следната прибавка към забележката:

«Нашият народен исторически марш в тоз преработен вид бях напечатал на 1913 г. в книгата си «Под гръма на победите» с тая забележка. . .»

В самата забележка има следните промени: вместо «. . . не отговарят и на темпа на музиката. . .» е дадено: «. . . не отговарят и на стъпките на музиката»; вм. «Поправянето на марша. . .» — «Поправянето му. . .»

След препечатаната забележка стои и следната добавка:

«За жалост, и днес, било по привичка, било по незнание новия текст, а може би по неизцеримото наше безвкусие, «Шуми Марица» се пее, когато това стане нужно, повечето по стария глупав текст, за който се срамим пред чужденците, когато им се преведе.

Ето защо, с надежда да бъде от всички усвоена, аз препечатвам тука тая преработка на марша ни.»

Стр. 31. Пред Бялото море. — ПГП.

В книгата на Шишманов «Иван Вазов — спомени и документи» намираме друга една редакция на това стихотворение:

Привет вам, класични талази,
привет вам от наший Балкан,
а не идем кат гости на вази.

Размахът на сили ни тайни
простор нов ще найде по вас
и нов друм към бъднини сяйни.
Море, възликувай със нас.

Ликувай и вечна си песен
слей с нашто гръмовно «ура!»
Победата в тоз ден чудесни
със тебе ни изново сбра
(Или: при тебе ни изнов сбра).

Море, не си чуждо за нази:
след дълги столетия пак
в кристала на твойте талази
огледва се българский стяг.

23.XII. 1912 В Славянската беседа

Като цитира стихотворението. Шишманов добавя: «Написа ми го наизуст, за да му кажа мнението си върху последните две строфи. Идеята за това стихотворение и за някои други му дадох аз» (стр. 347—348).

Стр. 33. България гледа. . . — ПГП.

ПГП:

ст. 2: До пояс във вода и в кал.

Стр. 34. При първия зов. — «Съвременна мисъл», IV, кн. 2, февруари 1914. Без дата. — «Знание», II, кн. VI—VII, февруари—март 1914. — ПГП

В «Знание» под линия следната забележка: «Из неиздадената сбирка «Под гръма на победите».

В «Съвременна мисъл» освен горната забележка има още една: «Приятели ни казаха, че народния поет, Иван Вазов, не е останал чужд на самоотвержеността, с която социалистите взеха участие в боевете на Балканската война, и бил написал по тоя повод стихове. Ние се отнесохме с молба до г-н Иван Вазов, за да ни изпрати тези стихове. В отговор на нашата молба народния поет ни праща въпросното стихотворение, заедно с още едно, на което ние даваме със задоволство място, като вярваме, че тези стихове ще се четат с удоволствие от нашите читатели, макар народния поет да има едно «особено становище върху социализма», както той сам бележи това в писмото си до редакцията, с което ни праща двете стихотворения.»

(Другото изпратено стихотворение, за което се споменава в редакционната бележка, е «Сцена при окопите».)

Както навсякъде, така и тук Вазов не разбира социалистите, не разбира отношението, което имаше към Балканската война партията на тесните социалисти. Нашата партия се бореше против завоевателната политика на българската и другите балкански буржоазии.

Стр. 36. Немеях тъжно... — «Балкански летописи», I, № 1, 26 май, 8 юни 1913. Заглавие: Немеях тъжно аз... Дата: ноември 1912. — ПГП.

«Б. летописи»:

ст. 10: За песен нямаше в сърце ми място.

Забележката под линия в ПСС и ПГП липсва.

Стр. 37. Не шумиме ний кресливо. — «Илюстрация Светлина», XXI, кн. I и II, 1913. Без дата. — ПГП.

Стр. 38. Русия. — «Мир», XIX, бр. 3834, 20 март 1913. — ПГП.

В «Мир» като мото е дадено следното съобщение:

«Сред заседанието на Думата някой извика: «Одрин падна!» При тая вест зданието се огласи от единодушни гръмотевични «Ура!»; последваха сцени от луд възторг и ентусиазъм.

Заседанието се прекрати.

Телеграма из Петербург.»

«Мир» и ПГП:

ст. 2: На боят от гръма и клика.

Стр. 40. По повод на едно писмо от Чаталджа. — «Мир», XIX, бр. 3781, 25 януари 1913. Заглавие: На онния, конто са при Чаталджа. — ПГП.

В «Мир» в цитирания откъс от писмо, даден вместо мото, е казано: «... втората война» и ... «робска земя». Името на автора на писмото е съкратено: «Л. М-еев.»

«Мир»:

ст. 37: Кога онез полета; ст. 38: Ехтели от полета; ст. 39: От бесния напор; ст. 42: Незнающи отпор!

Стр. 42. При раненните герои. — «Илюстрация Светлина», XXI, кн. IV, 1913. Подзаглавие: Посещение ранените в софийската семинария. — ПГП Подзаглавие; Посещение ранените в руската болница, в семинарията.

ПГП:

ст. 15: ъжуват за другарите сега.

Стр. 43. Сцена при окопите. — «Съвременна мисъл», IV, кн. 2, февруари 1914. Заглавие: Сцена в окопите. — «Знание», II, кн. VI—VII, февруари — март 1914. — ПГП.

«С. мисъл» и «Знание»:

ст. 5: Уста им зинали, като зарев; ст. 12: И мъртви пак — в двубоя безпощадни.

ПСС:

ст. 1: Тоз щика в корема му забил (пропуснато е «си»).

Стр. 44. Симеон при Мраморно море. — «Мир», XVIII, бр. 3756, 29 декември 1912. Без дата. — ПГП.

«Мир»:

ст. 4: Мраморноморский мирен бряг; ст. 9: Безмълвен дълго гледа я.

Стр. 45. Пленниците. — «Свободно мнение», I, № 11, 9 ноември 1913. — ПГП.

«С. мнение»:

ст. 29: За клетата съдба в пределі чужди.

Стр. 47. Царица Елеонора. — ПГП.

При едни обвинения по време на юбилея, 1920 г., Вазов обяснява, че «на царя [Фердинанд] никога никакво стихотворение

не е посвещавал, а царица Елеонора е възпял само като милосърдна сестра» (Шишм, стр. 183).

Стр. 48. Самотникът в болницата. — «Свободно мнение», I, № 18, 28 декември 1913. Заглавие: Самотникът; подзаглавие: Сцена в болницата. Забележка под линия: «Из неиздадената сбирка «Под гръма на победите». — ПГП.

Стр. 51. По пресните им следи. — ПГП. — Мотото от В. Юго на български значи: Турци са минали тук./ Всичко е развалини и скръб.

ПГП:

ст. 6: Въздуха затъмняват.

Немирович-Данченко — руски писател, участвувал в Руско-турската освободителна война като кореспондент.

Стр. 52. Новейшата турска история. — «Мир», XIX, бр. 3769, 13 януари 1913. Без дата. — ПГП.

«Мир»:

ст. 1: Абдул Хамид — злини, кланета; ст. 3: Бяс, сечове — при «хуриета».

Абдул Хамид II (1842—1918) — турски султан от 1876 до 1909 г. Поради жестокия гнет, безправие, убийства (погроми над арменците и пр.) през негово време бил наречен «кървавия султан».

Хуриет — свобода; време на хуриета — времето след младотурския преврат в 1908 г. Но всъщност и националният гнет, и феодалното потисничество си останали.

Стр. 53. Моят път. — ПГП.

В ЛЗ е поместена друга редакция на стихотворението с посвещение «На Ат. Илиев». Понеже има характерни места и в едната, и в другата, поместваме ги и двете — всяка на съответното място.

Стр. 54. За онния, които са при Чаталджа. — «Мир», XIX, бр. 3759, 1 януари 1913. Дата: 1 януари. — ПГП.

Стр. 56. Синът на България. — «Мир», XIX, бр. 3919, 20 юни 1913. Заглавие: Българският войн;

подзаглавие: По повод последните му битки със сърби и гърци. Дата: 17 юни 1910 г. Без мото. — ПГП.

«Мир»:

ст. 5: Ти сѐ си тоя; ст. 12: Стрела не си — летиш; ст. 13: Във ад и в небесата.

След строфа трета в «Мир» има още три строфи, след сегашната пета строфа — още една. Разменени са местата на строфа пета и строфа четвърта.

Стр. 57. На българските милосердни сестри. — «Свободно мнение», I, № 12, 16 ноември 1913. Дата: Декември 1912. Забележка под линия: «Из неиздадената сбирка «Под гръма на победите». — ПГП.

«С. мнение»:

ст. 2: Сестри и майки, и съпруги нежни.

Стр. 59. Стон. — «Знание», II, кн. 5, януари 1914. Забележка под линия: «Из неиздадената сбирка «Под гръма на победите». — ПГП.

«Знание»:

ст. 11: Плач, въздишки! сѐ гробове; ст. 15: В славний друм, кой ти минуваш.

Стр. 60. «Люби си ближния и враговете!»— «Мир», XIX, бр. 3807, 20 февруари 1913. Заглавие: «Люби!» Без дата. Подпис: В. — ПГП.

«Мир»:

ст. 12: Против тиран, потисник и злодей; ст. 13: И дор трай злото, бича и хомота.

Стр. 61. Майката на героя. — «Свободно мнение», I, № 8, 20 октомври 1913. Подзаглавие: Из сбирката «Под гръма на победите» — ПГП.

«С. мнение»:

ст. 3: За падналий си в боя син страдално; ст. 28: И пак ще лееш ти сълзи обилни; ст. 35: Що вечно ще го мисли, жали, люби.

В «Свободно мнение» стихотворението е придружено от редакционна бележка, дадена под линия: «Тая сбирка, съдържаща около стотина стихотворения, вдъхнати от великите ратни подвизи на българския народ през героическата война с тур-

ците (една малка част от тия стихотворения бяха напечатани във в. «Мир»), г. Вазов тъкмеше да издаде в отделна книга веднага подир въдворението на мира. Но подир катастрофалните събития, след 16 юни т. г., които хвърлиха отечеството в дълбок траур, авторът се отказа от намерението си, справедливо считайки появяването на тия вдъхновени химни на българската слава като една горчива ирония за наранената българска душа. На молбата ни той се съгласи да даде за списанието ни само няколко от тия стихотворения, които по характера си могат да бъдат четени и днес, без да изглеждат като анахронизъм.

От редакцията.»

Стр. 63. От четири месеца... — «Мир», XIX, бр. 3797, 10 февруари 1913. — ПГП.

«Мир»:

ст. 5: От четири месеца миг мир не знаем; ст. 6: Вълнения лични отказани нам са; ст. 13: От четири месеца дълги под звека; ст. 14: На меча живеем, в копнеж, в ожиданье; ст. 15: И радост, и скърби, възторг и страданье.

Стр. 67. Христо Ганчев. — Седмична илюстрация «Принос», I, бр. 3, 19 октомври 1913. Дата: Януари 1912. Бележка под заглавието: Първокласен артист при Народния театър, умрял при Чаталджа, като войник.

«Принос»:

ст. 7: Ти твойта нам дава душа, сърце и чувство.

Стр. 70. Мамо, де е тате? — «Свободно мнение», I, № 13, 23 ноември 1913. Под линия: «Из неиздадената сбирка «Под гръма на победите». — ПГП.

«С. мнение»:

ст. 35: С лаври увенчан.

Стр. 71. Паметник на българската мощ. — «Мир», XIX, бр. 3820, 6 март 1913. — «Знание», II, кн. 3, ноември 1913. Без мото. — ПГП.

«Мир» и «Знание»:

ст. 8: На доблести и сили дивний сбор.

Радко Димитриев (1859—1919) — български генерал. Станал много популярен през време на Балканската война. Голям русофил.

Стр. 75. Булаир. — «Мир», XIX, бр. 3789, 2 февруари

1913. Заглавието с удивителна на края. Без мото. Без дата Подпис: В. — ПГП.

«Мир»:

ст. 5: Нека бълват ад море и суша; ст. 7: Сѐ «Напред!» в барутний дим се слуша; ст. 9: Нов триумф над орди азиатски; ст. 10: Нов гроб техен пред учудения мир.

Стр. 76. Щурмът на Одрин. — «Мир», XIX, бр. 3830, 16 март 1913. Без дата. Подпис: В. — ПГП.

В «Мир» стихотворението е без посвещение. Не е дадена и забележката под черта, а данните, които съдържа, са съобщени в скоби веднага след мотото. Мотото е: «Одрин е една първокласна в света крепост и непревзимаема по теория. Но за вас, българите, кой знай... всичко е възможно.» (Думи на руския генерал Фог, защитник на Порт Артур, казани на наши офицери след близкото му запознаване с одринските укрепления).

«Мир»:

ст. 17 на III част: Падна Одрин! Щурм титански!

Стр. 78. Върху форта Айвазбаба. — «Мир», XIX, бр. 3849, 5 април 1913. — ПГП.

«Мир»:

ст. 7: С късове от членове човешки; ст. 8: С загоряла турска кръв обляно; ст. 9: Тих днес. Немеят твойте.

Стр. 82. Звънлив като кристал. — ПГП.

ПГП:

ст. 12: Душите взима в плен.

Стр. 83. Буйните нивя. — «Мир», XIX, бр. 3903, 3 юни 1913. — ПГП.

«Мир»:

ст. 16: Но ето вест дойде за път към родний бряг; ст. 26: С обилен плод дари свещений селски труд; ст. 36: Ил'Солун, че е взет, внезапно вест дошла; ст. 39: Ил майки спомниха, ил либета, ил чеда.

Стр. 85. Мъртвите долини в Македония. — «Мир», XIX, бр. 3860, 18 април 1913. Посвещение: «Посвещавам на македонските депутации в София». — ПГП. — Препе-

чатано после в «Песни за Македония».

«Мир»:

ст. 7: Ох, чакаме и н а ш а т а пролет да настане; ст. 8: Когато празника ни настъпи тук чудесни; ст. 11: Когато тук ще срещат тракийските витязи.

ПМ:

ст. 1: При Охрид, Дрин, Бабуна, при Битоля, Ш а р, Велес.

Стр. 85. П р о л е т т а п р е з 1913 г. — «Мир», XIX, бр. 3886, 16 май 1913. Заглавие: Б ъ л г а р с к и я т м а й. — ПГП.

Препечатано в «Песни за Македония» под заглавие «П р о л е т т а н и».

«Мир»:

ст. 1: В горестен ж и в е й м е час; ст. 2: Час на с т р а ш н и изпитанья.

Стр. 86. П с а л о м н а е н е р г и я т а. — «Свободно мнение», II, № 9, 1 март 1914. Без дата. — ПГП.

«С. мнение»:

ст. 14: А б л а г о д а т е н и благословен.

Пета и шеста строфа са прибавени в ПГП и ПСС.

Стр. 89. П р и с р е щ а т а н а г е р о и т е. — «Мир», XIX, бр. 3961, 4 август 1913. — «Илюстрация Светлина», XXI, кн. X, 1913. Дата: 2 август 1913. — ПГП.

«Мир» и «Ил. Светлина»:

ст. 1: П р е г р ъ щ а м в и, г е р о и благородни; ст. 17: С какъв днес химн, о р л и, да ви възпея.

Стр. 90. М о и т е п е с н и. — «Свободно мнение», II, № 8, 22 февруари 1914. Бележка под линия: «Из неиздадената сбирка «Под гръма на победите». — ПГП.

«С. мнение»:

ст. 7: Ил ще покрие плесен в ъ в забрава; ст. 19: В тях всичко светло си е дала.

В ЛЗ има друга редакция на стихотворението със заглавие «В б ъ д е щ е т о». Ние поместваме и двете редакции — всяка на своето място. Във втората редакция поправените стихове са по-хубави, а в първата заглавието е по-конкретно — с това заглавие се помни стихотворението.

Стр. 93. Сбирката «Песни за Македония» е писана през 1913, 1915 и 1916 г., т. е. преди стихотворенията в «Нови екове», които датират от 1916 и 1917 г. Според събитията, които отразяват, двете сбирки също следват тоя ред. И наистина в заглавието на т. V от ПСС (1921) сбирките на Вазов за войните са подредени така: «Под гръма на победите». — «Песни за Македония». — «Нови екове». — «Не ще загине». Вътре обаче «Нови екове» са поставени преди «Песни за Македония». Ние намерихме за по-правилно да сложим и вътре тия две сбирки така, както са в заглавието и каквато е хронологията на тяхното написване и издаване: по-напред «Песни за Македония» (1916), а след нея «Нови екове» (1917).

Сбирката «Песни за Македония» се състои от два дяла: 1913 и 1915—1916. В ПСС заглавието на първия дял — 1913 — липсва, очевидно случайно пропуснато. Тук ние го възстановяваме.

Стр. 95. Б ъ л г а р с к и я т б о г. — «Мир», XIX, бр. 3818, 4 март 1913. Подпис: В. — ПМ.

«Мир»:

ст. 23: При Шипка, Л о з е н г р а д, Люлебургаз; ст. 33: И пак ще п о б е д и м! И по-висок.

Стр. 96. С л е д С л и в н и ц а. — «Мир», XIX, 3856, 12 април 1913. — ПМ.

«Мир»:

ст. 7: В и н о в н и к ъ т за толкоз кръв проляна; ст. 19: Та с м е ж д у б р а т с к и сеч света да слишем.

Стр. 97. Т ъ р ж е с т в е н ч а с. — «Мир», XIX, бр. 3868, 29 април 1913. — ПМ.

Стр. 99. «Н и п е д я з е м я!» — «Мир», XIX, бр. 3885, 15 май 1913. Заглавие: С ъ р б и я и М а к е д о н и я. — ПМ.

«Мир»:

ст. 21: За нея бяха жертвите б е з б р о й н и.

Стр. 101. Т а м! — «Отечество», II, кн. 9, 24 октомври 1915. — ПМ.

«Отечество»:

ст. 10: Пред мен пречка поставяте — п р е ч к а не знам.

Стр. 102. Полковете. — «Мир», XIX, бр. 3906, 7 юни 1913. Заглавие: Полк след полк! Подзаглавие: След дне шното ми посещение на Софийската гара. Дата: София, 4 май 1913. — ПМ.

«Мир»:

ст. 22: От лавроносци, с прах и кал покрити; ст. 25: Това е устремът стихнен пак.

Стр. 103. Охридско езеро — «Мир», XIX, 4736, 1 декември 1915. — ПМ.

Стр. 104. Христос възкресе! — «Мир», XXI, бр. 4735, 29 ноември 1915. — ПМ.

«Мир»:

ст. 4: Бе насян стъмници, гробове.

Ст. 37 в ПМ и ПСС е: Брате мой, ти, който кръста изнесе. Очевидно тук има печатна грешка. Ние го оставяме, както е в «Мир»: Брате мой, ти, кой кръста изнесе. Ст. 42 навсякъде е: Робът осъмва свободен човек. И тук е явно, че има грешка. Трябва да бъде: Роб осъмва свободен човек.

Стр. 106. Разговор с тях. — «Мир», XXI, бр. 4742, 8 декември 1915. Без дата. — ПМ.

«Мир»:

ст. 16: Дивни юнаци пред мен прелетяха; ст. 32: Тука дошла да се радва със нази.

«Мир» и ПМ:

ст. 15: Пролет ми лъсна и бог подмлади ма; ст. 31: Сянката виждат на цар Самуила.

Бранове — водни вълни.

Стр. 108. Крали Марко. — «Мир», XXI, 4740, 5 декември 1915. Дата: Декември 2. — ПМ.

Стр. 110. Нощно бдение. — «Мир», XXI, бр. 4744, 10 декември 1915. Дата: Ноември 1915 г. — ПМ.

«Мир»:

ст. 14: На тез, що в смъртта тичат с засмени лица.

Стр. 111. Все там... — ПМ.

Ст. 13 в ПМ и ПСС е: Все там, в оня край свещен. Очевидно печатна грешка (в вместо във).

Стр. 114. В бури... — «Мир», XXI, бр. 4753, 20 декември 1915. — ПМ.

В «Мир» и ПМ след третата строфа има още една строфа — съкратена в ПСС:

И днес, ти сред бури по-страшни,
във нов бой с душмани всегдашни,
напъваш пак всички си жили,
напрягаш последни си сили
и нови в урата добиваш
и мощ гороломна разбиваш.

Стр. 115. Българската доброта. — «Мир», XXI, бр. 4756, 24 декември 1915. — ПМ.

Стр. 119. Свети Клименте! — «Българска сбирка», XXI, кн. 9—10, ноември — декември 1915. Без дата. — ПМ.

Стр. 120. Нашите дни в историята. — «Военни известия», XXV, бр. 3, 4 януари 1916. — ПМ.

«Военни известия»:

ст. 5: Събитья легендарни.

Стр. 122. Песен, песен моя! — «Мир», XXII, бр. 4764, 6 януари 1916. — ПМ.

«Мир»:

ст. 14: За победа, слава.

Стр. 123. Пробуда. — «Мир», XXII, бр. 4769, 13 януари 1916. — ПМ.

Стих 9 в ПСС е: И цялата превърна. Печатна грешка. Оставяме го, както е в «Мир» и ПМ.

Стр. 125. На кокичето. — «Мир», XXII, бр. 4768, 12 януари 1916. — ПМ.

Стр. 126. Мило либе, тук земята... — «Военни известия», XXV, бр. 15, 19 януари 1916. — ПМ.

Стр. 128. Езикът наш. — «Мир», XXII, бр. 4774, 19 януари 1916. — ПМ.

«Мир»:

мотото:

Ти, Болгарино, не прелщайся, знай свой род и язик!

О неразумне и юроде! Поради что се срамиш!. . .

Паисий

ст. 22: И вред си рабското разнасяме смиренье.

Стр. 129. В улиците тъмни. . . — «Българска сбирка», XXI, кн. 9—10, ноември — декември 1915. — «Военни известия», XXV, 21. I. 1916. — ПМ.

Стр. 131. Аз вчера посетих Борисова градина. — «Мир», XXII, бр. 4777, 22 януари 1916. — ПМ.

Стр. 132. Що чула Витоша. . . — «Мир», XXII, бр. 4780, 26 януари 1916. — ПМ.

Стр. 133. «Горко на победените!» — «Българска сбирка», XXI, кн. 9—10, ноември — декември 1915. Без дата.— «Военни известия», XXV, 28. I. 1916, бр. 23. — ПМ.

В ПСС е изпусната една строфа, която в «Българска сбирка» и ПМ стои след сегашната четвърта строфа.

Vae victis — Горко на победените!

Brennus — легендарен вожд на галите, които превзели Рим в 390 г. преди н. е.

Стр. 134. Часът. — «Мир», XXII, бр. 4782, 28 януари 1916. — ПМ.

Стр. 135. На гарата. — «Военни известия», XXV, бр. 26, 31 януари 1916. — ПМ.

Стр. 136. «Балканският Шейлок». — «Мир», XXII, бр. 4786, 2 февруари 1916. — ПМ.

«Мир»:

ст. 3: Веднаж ли яростта въз тебе меч замахна.

В «Мир» и ПМ след шеста строфа има още една, отпаднала в ПСС.

Стр. 137. Сръбско бягство. . . — «Мир», XXII, бр. 4787, 3 февруари 1916. Заглавие: Сръбското бягство. — ПМ.

«Мир»:

ст. 6: Блуждае в плач и в пот.

В «Мир» и ПМ след четвъртата строфа има още една, съкратена в ПСС:

Едва ли е виждало
небето занемяло
подобна страхота!
Стоиме поразени,
стоиме вцепенени
пред тази голгота!

Стр. 139. Да се не гордеймe! — «Българска сбирка», XXI, кн. 9—10, ноември — декември 1915. Без дата. — «Мир», XXII, бр. 4789, 5. II. 1916. — ПМ.

Стр. 140. Пред творчески труд. — «Мир», XXII, бр. 4790, 6 февруари 1916. — ПМ.

В «Мир» мотото е: «Да даде бог България да укрепи и развие това, което спечели!

Вилхелм II»

В «Мир» и ПМ след третата строфа има още три строфи, съкратени в ПСС.

Стр. 141. О, песни. — «Мир», XXII, бр. 4791, 7 февруари 1916. — ПМ.

«Мир»:

ст. 6: В дни будни — пак звънти.

Мотото от В. Юго значи: Стани, мислителю!

Стр. 143. Все вие! — ПМ.

Ст. 13 в ПСС е: И всякой наш триумф издига мисълта ми. Оставяме го, както е в ПМ, което е по-логично: И всякой ваш триумф. . .

Стр. 144. Радостта на сенките. — «Военни известия», XXV, бр. 34, 11 февруари 1916. — ПМ.

«Военни известия»:

ст. 6 от «Полковник Янков»: Възкръснах с тебе в таз минута; ст. 8: Забравих аз смъртта си люта. Стих 3 от «Гоце Делчев»: Отдадох младост, кръв и сила; ст. 8: И чувам българско ура.

«Военни известия» и ПМ:

ст. 3 от «Михаил Шишман»: Печална жертва там станах.

В ПСС и ПМ стихотворението е разширено, прибавени са осемте стиха, озаглавени: «Хилядите македонски мъченици».

Полковник Анастас Янков (1857—1906) — организатор и водач на върховистки чети в Македония, оръдие на великобългарската буржоазия и Фердинанд.

Борис Сарафов (1872—1907) — върховистки деец в Македония, един от най-преданите агенти на Фердинанд.

Стр. 146. На тържествата под покривката. — «Мир», XXII, бр. 4793, 10 февруари 1916. — ПМ.

«Мир»:

ст. 13: За паднал мъж, отец.

Стр. 147. На сръбския народ. — «Мир», XXII, бр. 4795, 12 февруари 1916. Дата: Февруари 1916 год. — ПМ.

«Мир»:

ст. 3: В адска си поема; ст. 4: О, народ нещастен! Участ по-сурова; ст. 5: Никой не изпита! Бедствие такова.

Стр. 153. Благодаря ти, боже! —«Военни известия», XXV, бр. 37, 14 февруари 1916. — ПМ.

Стр. 155. Крали Марко събуден. — ПМ. Без дата.

Стр. 156. Народният марш. — ПМ. — Стихотворението е придружено със следната бележка под линия: «Това стихотворение препечатваме тук преработено и допълнено.»

Стр. 160. Трите наши езера. — «Военни известия», XXV, бр. 42, 21 февруари 1916. — ПМ.

«Военни известия»:

ст. 10: Нещо шъпнат с вековете дални.

Стр. 160. Световната война. — «Мир», XXII, бр. 4797, 14 февруари 1916. — ПМ.

«Мир»:

ст. 22: Че страниците свои.

«Мир» и ПМ:

ст. 4: На ярости, омрази (ПСС е: омраза — вероятно печатна грешка); ст. 12: О грозен час; ст. 14: Натъпкани бидоха (в ПСС е «натъкани» — вероятно печатна грешка); ст. 24: Ще зачерви.

Ярослав Връхлицки (1853—1912) — виден, много плодовит чешки поет хуманист.

Под заглавието на тая сбирка има и второ название: «Дисонанси». На последната страница в една бележка Вазов обяснява това така: «При туряне под печат тая стихотворна сбирка авторът тъкмеше да прибави към нея нов отдел песни от чисто лирически характер, без никаква връзка с днешните велики събития, нашли отзвук в «Нови екове». Оттам и названието «Дисонанси» на първата страница. Намери се обаче за по-сгодно тия песни да излязат отделно и малко по-после.»

Според една бележка, която намерихме в ръкописите на поета (архив на Шишманов в БАН), първото заглавие на тая сбирка е било «Тутракан».

Сбирката е била готова в началото на май 1917 г. Това съобщава в дневника си на 9 май проф. Шишманов (ц. кн., стр. 122).

Стр. 165. Пролог. — «Мир», XXII, бр. 5034, 16 дек. 1916, заглавие: Последни песни. Дата: Декември 1916 г. — НЕ.

«Мир»:

ст. 13: Защо и птички с звучен клик; ст. 14: Денят здрависват, кой се ражда.

Стр. 166. Песен моя, възвиси се! — НЕ.

В ПСС стихотворението е съкратено. Изхвърлена е една строфа след сегашната втора:

Песен моя, ек всегдашен,
ти не бе ли? Пей со сладост,
от триумфа ни сегашен
изрази ти свойта радост!
— Ох, гневът към враг сурови
светлата ми радост трови.

Стр. 166. Иго. «Военни известия», XXV, бр. 248, 11 ноем. 1916. Дата: 30 октомври 1916. — НЕ.

След строфа трета във «Военни известия» има още две строфи, които в ПСС липсват.

Четвъртата строфа от ПСС липсва във «Военни известия».

Стр. 167. Тутракан. — «Военни известия», XXV, бр. 251, 15 ноември 1916. Дата: Ноември 1916. — НЕ.

«Военни известия»:

ст. 3: Тутракан! т р ъ п н а тайно; ст. 5: Тутракан! Епопея; ст. 7: П ъ р в и й у д а р з а з л о д е я; ст. 8: П ъ р в и я т в г ъ р д и м у н о ж; ст. 9: П а м е т н и к величави; ст. 18: Име с л а в н о, кат клик бранен.

Стихотворението във «Военни известия» има след четвъртата строфа още една строфа, съкратена в ПСС и НЕ.

Стр. 168. П а м е т н и ц и т е н а Д о б р у д ж а. — «Военни известия», XXV, бр. 244, 6 ноември 1916. Дата: 29 октомври 1916. — НЕ.

Стр. 169. Д о б р у д ж а н с к а т а к о н н и ц а. — «Военни известия», XXV, бр. 253, 17 ноем. 1916. Дата: 6 ноември 1916. — НЕ. — В. «Отечество», г. II, 1917. Заглавие: Н а ш а т а к о н н и ц а.

Стр. 170. Н а р у с к и т е в о и н и. — «Мир», XXII бр. 5005, 11 ноем. 1916, под заглавието: Написано при първото появяване на русите в Добруджа като съюзници на румъните. Дата: 7 септември 1916. — НЕ.

«Мир»:

ст. 6: Да срещнем с ъ с сълзи и с китки.

В «Мир» и НЕ след трета строфа има още една строфа, съкратена в ПСС.

Стр. 171. Д о б р у д ж а. — «Военни известия», XXV, бр. 239, 31 окт. 1916. — НЕ. И в двете редакции заглавие: М е ч ъ т н а А с п а р у х а.

«Военни известия»:

ст. 4: Чий меч б л е с н а над степта ти глуха; ст. 9: Де кракът им спомен не остави; ст. 10: Де не им ечаха и «ура-та».

Във «Военни известия» и НЕ след трета строфа има още една строфа, която липсва в ПСС.

П а д а л о — пристой, стан.

Стр. 172. Х и д р а т а. — «Мир», XXII, бр. 5009, 16 ноем. 1916. Дата: Октомври 1916 г. — НЕ.

«Мир»:

ст. 1: С петнайсет бран водим народа; ст. 12: Какъв могъщ изблик н а сили; ст. 26: И гледа в ъ в з а х л а с земята.

Стр. 173. К ъ м н е б е т о. — «Мир», XXIII, бр. 5153, 14 май 1917. Дата: 11 май 1917 г. Забележка под линия: «Из новата сбирка стихотворения на г. Ив. Вазова «Нови екове» — сега под печат.» — НЕ.

«Мир»:

ст. 1: На юг б о р б а к и п и, б у ч и война; ст. 3: И у д р я т се в гранитната стена; ст. 24: О т д о б л е с т и от храброст чудеса; ст. 28: Цял в с к ъ р б и облян.

Стр. 175. Т р е в о ж н а и б у р н а г о д и н а. — «Отечество», III, кн. 42 и 43, 15 ноем. 1916. Заглавие: Г о д и н а! Под заглавието: Написано на 1/14 октомври т. г., денят, в който изтече една година, откак заратувахме. Без дата. — НЕ.

«Отечество»:

ст. 27: От подвизи, д и в н и, безсмъртни; ст. 28: О, колко борби и победи.

«Отечество» и НЕ:

ст. 25: Г о д и н о, ти смайваш умът ни.

Стр. 177. Ч у д н а с и! — «Военни известия», XXV, бр. 268, 6 дек. 1916, заглавие: Х у б а в а р о д и н о! Дата: Ноември 1916.

«Военни известия»:

ст. 7: С т е н я т молитвите; ст. 23: Ж а л о с т н а родино.

Стр. 178. «Ю д а» л и? — «Мир», XXII, бр. 5024, 5 дек. 1916. Дата: Ноември 1916 г. — НЕ.

Стр. 179. Б ъ л г а р с к и т е з н а м е н а. — «Военни известия», XXV, бр. 285, 26 дек. 1916. — НЕ.

Стр. 180. М а к е д о н с к и т е в и т я з и. — «Военни известия», XXVI, бр. 11, 15 ян. 1917. Дата: 6 януари 1917. В бр. 109 от същата година повторено под заглавие «На Южния фронт». Под заглавието в скоби «Из нови екове». — НЕ.

«Военни известия»:

ст. 5: Р а т н и ц и т е благородни; строфа трета е:

Кръстоносците безстрашни
на честта и свободата,

разгромители всегдашни
на ярема и тъмата.

Ст. 14: Македонските витязи; ст. 15: Но, борци народни, мили; ст. 19: И във в нашите балкани.

Стр. 181. О, народе! — «Мир», XXII, бр. 5044, 28 дек. 1916, заглавие: Тулча. Без подзаглавие. Дата: 23 декември 1916 г. — НЕ.

Стр. 182. Родината. — «Мир», XXII, бр. 5021, 1 дек. 1916. — НЕ.

Ипогриф — баснословно животно, полукон-полугриф (крилат лъв с орлова глава).

Стр. 183. Тайна. — «Мир», XXII, бр. 5022, 2 дек. 1916. Дата: Ноември 1916. — НЕ.

Стр. 184. Една любов. — НЕ.

Всъщност любовта към Русия никога не е угасвала у нас. Свидетелство за това е и творчеството на Вазов.

Стр. 185. Дивиш ме... — «Мир», XXII, бр. 5037, 20 дек. 1916. — НЕ.

«Мир»:

ст. 12: От хубости, що бог ти прати.

Стр. 186. Завоят на Черна. — «Мир», XXII, бр. 5045, 29 дек. 1916. — НЕ.

Стр. 187. Жътвата. —«Мир», XXIII, бр. 5047, 2 ян. 1917. — НЕ.

«Мир»:

ст. 9: Разцъфнаха се мисли животворни.

Стр. 188. Члун. — «Мир», XXIII, бр. 5056, 13 ян. 1917. — НЕ.

«Мир»:

ст. 15: На черупка с ъс стихия.

Стр. 189. Сенкевичу. — «Мир», XXII, бр. 5019, 29 ноем. 1916. Дата: Ноември 1916 г. — НЕ.

«Мир»:

ст. 7: И на тоз, който цял свят сладеше.

Стихотворението в «Мир» е разделено на четири двустишия.

Стр. 189. Славата ни сега. — «Военни известия», XXVI, бр. 14, 18 ян. 1917. Заглавие: Славата ни. Дата: 6 януари 1917. — НЕ.

«Военни известия»:

След трета строфа има още една, съкратена в ПСС и НЕ:

Във мразът на ветровете,
с лик набърчен, почернял,
с гневен взор, с коси развети
и оцапана със кал.

Стр. 190. Българио, живей! — «Мир», XXIII, бр. 5048, 3 ян. 1917. — НЕ.

«Мир»:

ст. 4: Българио, здравей; ст. 8: Българио, вирей.

След втора строфа има още една, съкратена в ПСС и НЕ:

Коварен враг над тебе се надгаври,
оголи те от славата злодей,
но ти се увенча с по-светли лаври,
Българио, светлей!

Стр. 190. Отговор. — «Военни известия», XXV, бр. 261, 28 ноем. 1916. Дата: Ноември 1916. — НЕ.

«Военни известия»:

ст. 5: Ураган от хули и лъжи.

Стр. 192. При Черна. — «Военни известия», XXV, бр. 249, 13 ноем. 1916. Дата: Октомври 1916.

Строфа шеста в ПСС и НЕ е прередактирана; във «Военни известия» тя гласи:

По чуки, долове,
по диви скалаци,
а лаври по-нови
растат за юнаци.

Стр. 193. Цветя. — «Мир», XXIII, бр. 5055, 12 ян. 1917. Дата: 28 дек. 1916. — НЕ.

«Мир»:

ст. 23: Глас няма, дето светлост няма.

Стр. 194. На поклонение. — «Мир», XXII, бр. 5027, 8 дек. 1916. Дата: Декември 1916. — НЕ.

«Мир»:

ст. 4: На кръстовете скромни, нови; ст. 6: Навел челото богомилно; ст. 13: «Не пъшкай, те не са умрели»; ст. 15: Деца ми, кръв за мен пролели.

Стр. 195. Молитва. — «Мир», XXIII, бр. 5053, 10 ян. 1917. — НЕ.

Стр. 196. Велико послание. — «Мир», XXII, бр. 5038, 21 дек. 1916. Заглавие: Историческа мисия. — НЕ.

Стр. 197. Вести. — «Мир», XXII, бр. 5007, 14 ноем. 1916. — НЕ.

«Мир»:

ст. 3: Прилитат с тях вести злочести.

Стр. 197. Есенният вятър. — «Мир», XXII, бр. 5025, 6 дек. 1916. — НЕ.

В ПСС и НЕ стихотворението е съкратено; в «Мир» след първата строфа има още една строфа:

Духа вятърът есенни,
предвещава дни студени;
летни птичета отлитат —
кой ги знай къде ще скитат?

Стр. 198. Раздвоение. — «Мир», XXII, бр. 5010, 17 ноем. 1916. Дата: 23 окт. 1916 г. — НЕ.

Стр. 199. Свещени вълнения. — «Мир», XXII, бр. 5031, 13 дек. 1916. Дата: Ноември 1916. — НЕ.

Стр. 200. Историята наша. — «Мир», XXIII, бр. 5054, 11 ян. 1917. — НЕ.

«Мир»:

ст. 3: Едва ли друга миру е позната.

Стр. 201. Гласовете. — «Военни известия», XXVI, бр. 111, 18 май 1917. Дата: Май 1917. — НЕ.

«Военни известия»:

ст. 5: Надежди, бодрост в песните си вкарвай.

Стр. 202. Всемирната война. — «Духовно-обществен преглед», I, кн. 3, 5, 1917. Дата: 1917. — НЕ.

Дух.-общ. преглед:

ст. 4: «Ура!» и стенанья; ст. 5: Земята, морето; след втората строфа следва още една:

Борба светотатска
и празник на гроба,
вред музика адска
на гадската злоба.

Ст. 31: Кат рози на гроба.

Третото стихотворение от цикъла е публикувано за пръв път в «Мир», XXII, бр. 5028, 9 дек. 1916 със заглавие: Ангелът. Дата: Декември 1916 г.

Първата публикация на четвъртото стихотворение е във «Всеобщ преглед», I, кн. 9, 1 юни 1917 със заглавие: Великодушният зов. Под заглавието в скоби: «Из нови еко-ве». Дата: 15 ян. 1917. Под линия: «Неиздадена сбирка, сега под печат.»

КАКВО ПЕЕ ПЛАНИНАТА

Стихотворенията в тоя отдел са писани през лятото на 1917 г. — което Вазов прекарал в Костенец. Оттам изпращал някои от тях на Шишманов в отворени писма. От Костенец изобщо той донесъл стихотворения за цяла сбирка, която издава под името «Юлска китка» (1917). Те заедно с други още, наричани от него «Дисонанси», изразяват тогавашните му настроения. По това време Вазов е скутен от събитията. Той предчувствува катастрофата и престава да пише войнствени стихове. През октомври 1917 година признава: «Не бих могъл сега да напиша ни едно войнствено стихотворение. А какво беше по-напред! Мина ми вече вдъхновението. Сега ме вълнуват пак нежни мотиви: «Дисонанси», «Юлска китка» (Шишм, стр. 124).

В 1921 г. стихотворенията от «Юлска китка» Вазов помества като втори дял в сбирката «Любов и природа» и им слага ново заглавие: «Какво пее планината». Като първи дял в «Любов и природа» влизат стихотворенията «Тринадафилите», взети от «Люлека ми замириса» (1919). Към «Любов и природа» е написан следният предговор:

«Стана нужно преиздаването на тия две поетични китки. Първата, свита някога под навеите на любовта — тая песен

на живота; втората, пак тъй проста и ароматна, набрана в планинския мир — в лоното на природата — тая поема на бога.

Песни на преживени светли, деликатни вълнения; песни, изтъкани от трепетите на сърцето и от виденията на душата.

И най-хубавите може би цветя в цялата моя лирика.

София, януари 1921 И. В.»

В писмо до Шишманов Вазов повтаря още по-определено тая своя оценка за двата цикъла. «В предговора казвам — съобщава той на 26 януари 1921 г., — че тия две поетични низки са най-хубавите може би в цялата ми лирика. Не казвай: писателско самомнение — аз сериозно мисля това» (Шишм, стр. 303).

В края на «Любов и природа» авторът е сложил «бележки», в които, преди да посочи няколко печатни грешки, пише: «Цикълът «Триндафилите» в това си ново издание излазя с някои промени. Влезли са там няколко песни, печатани на други места; други са изоставени или поправени. Прибавени са няколко песни, взети сѐ из старите ми ръкописи и принадлежащи към тоя цикъл.

Цикълът «Какво пее планината» в първото си издание — «Юлска китка». Сегашното заглавие му се даде като по-съответно на духа и съдържанието му.»

Под новото си заглавие — «Какво пее планината» — тия стихотворения влизат и в т. XVII от ПСС (1921).

Предговорът към ЛП носи дата януари 1921. Но на 26 януари Вазов пише на Шишманов, че работи върху стихотворенията — значи, още не са били готови за печат. На 4 април с. г. той съобщава, че ще му изпрати новата сбирка, която или е била вече излязла, или е щяла скоро да излезе. Том XVII от ПСС излиза същата година. Но коя редакция на стихотворенията в «Какво пее планината» е по-нова, е мъчно да се каже със сигурност. Във всеки случай в редакцията на текста в т. XVII от ПСС има, общо взето, направени по-сполучливи промени. Тая редакция вземаме ние в нашето издание.

В ПСС (т. XVII) датата под заглавието «Какво пее планината» е погрешно отпечатана 1912 вм. 1917.

Стр. 207. Над водопада. — «Мир», XXIII, бр. 5217, 30 авг. 1917. — Дата: 13 юли 1917 година. — ЮК.

Над заглавието в «Мир» е поставено наименованието на стихосбирката «Юлска китка» и под черта е дадена следната редакционна бележка: «Б. Р. В тая «китка» г. Вазов предава

впечатленията си от тринеделното си пребиваване в дачите при Костенецкия водопад през миналия юли месец. В нея ни дъха мирисът на горските цветя и пресният живот на планинската природа. С днешния брой на «Мир» захващаме обнародването ѝ.»

Стр. 207. Зелено. — «Мир», XXIII, бр. 5219, 1 септ. 1917. Дата: 14 юли 1917 г. — ЮК.

Стр. 208. Край Стара река. — «Мир», XXIII, бр. 5218, 31 авг. 1917. Заглавие: Край реката. Дата: 12 юли 1917 год. — ЮК.

Стр. 209. Цветята. — «Мир», XXIII, бр. 5223, 6 септ. 1917. Дата: 15 юли 1917 г. — ЮК.

Стр. 209. Скитане. — «Мир», XXIII, бр. 5224, 7 септ. 1917. Дата: 13 юли 1917 г. — ЮК.

«Мир»:

ст. 6: Озона благодатно-здрави.

Стр. 210. О Белмекен! — «Мир», XXIII, бр. 5225, 8 септ. 1917. Дата: 15 юли 1917 год. — ЮК.

Стр. 210. Проломът. — «Мир», XXIII, бр. 5227, 11 септ. 1917. Дата: 16 юли 1917 год. — ЮК.

«Мир» и ЮК:

ст. 20: Туй вили са! — помислих там.

Стр. 211. Славеите. — «Мир», XXIII, бр. 5226, 10 септ. 1917. Дата: 14 юли 1917 год. — ЮК.

Стр. 212. Излет. — ЮК.

ЛП:

ст. 16: Безлюдни, глъхнали пустини.

Стр. 214. Островчето ми. — ЮК.

Света Елена — остров в Атлантически океан на запад от Южна Африка, гдето бил заточен (1815—1821 г.) и умрял Наполеон I.

Стр. 215. Бог. — ЮК.

ЮК:

ст. 14: С любов се взирам в дъб и цветя.

ЛП:
ст. 4: Отшелник съм в тоз мирен кът.

Стр. 217. Чубриките. — «Мир», XXIII, бр. 5228, 12 септ. 1917. Дата: 16 юли 1917 г. — ЮК.

Стр. 217. Яр. — ЮК.
ЛП:
ст. 2: Грози ми гледката, пустей; ст. 4: По този гол яр не вирей.

Стр. 218. Орловото гнездо. — «Мир», XXIII, бр. 5238, 25 септ. 1917. Дата: 16 юли 1917. — ЮК.
«Мир»:
ст. 10: Запустяло, занемяло.

Стр. 219. Летовището ми. — ЮК. Заглавие: Вила «Росен».

Стр. 219. Светкавиците. — ЮК. Заглавие: Бяла нощ. — ЛП. Заглавие: Светкавици.
ЛП:
ст. 1: Дълго в нощний мрак светкà; ст. 7: В сладостен, мистичен страх.

Стр. 220. Далеко... — «Мир», XXIII, бр.5236, 22 септ. 1917. Дата: 21 юли 1917 г. — ЮК.
«Мир»:
ст. 13: В борба със полсвет, безпримерна; ст. 16: Дойран, Беласица и Черна.
«Мир» и ЮК:
ст. 14: И моля се, смутен, без звук; ст. 15: Кат гледам мислено оттук.

Стр. 221. Китка. — ЮК.
ЛП:
ст. 16: На мойта лира я затъкнах.

Стр. 221. Сън в планината. — ЮК.
ЛП:
ст. 3: Нейде в тоя тих предел.
ЮК:
ст. 11: Слушах горския покой.

Стр. 222. Сълзи. — ЮК.

ЛП:
ст. 8: Събуден от гръм един.

Стр. 223. Водопадът плаче. — ЮК.
ЛП:
ст. 2: Изкачих се до водопада.

Стр. 223. Центурият. — «Всеобщ преглед», г. I, кн. XVI, 1 ноем. 1917. — ЮК.

Центурий — началник на отред от 100 души в древноримската войска.

Кохорта — отделение на римската пехота (1/10 от легион).

Стр. 224. Мечта. — ЮК.

Първата редакция на стихотворението от ЮК е била преработена и допълнена с още едно четиристишие — сегашната четвърта строфа — в ЛП и ПСС.

ЮК:
ст. 12: Млади голоти откриват; ст. 17—18:

Де вълните с песента си
будят трепети замрели.

ЛП:
ст. 11: Де вълните вили тайни; ст. 15—18:

При шептежа на зефирът,
при ревът на водопади,
де се връщам в младостта си,
в светли рея се предели...

Стих 16 в ПСС: И ревът на водопада — вероятно печатна грешка — вм. водопади (както е в ЛП); ст. 17: Де славей с песента си — пак печ. грешка — вм. Дето славей с песента си (както ние го оставяме).

Стр. 226. Казах... — ЮК.
ЮК:
ст. 14: «Недей, защо тъга сърдечна; ст. 16: И твойта песен ще е вечна.

Стр. 227. Дворецът. — ЮК.

ЮК:
ст. 30: Тоз вълшебен блян-чертог.

Стр. 228. Подслона. — ЮК. — ЛП, заглавие: Подслон.
ЛП:
ст. 4: В домът подслон тих кой ми даде.

Стр. 231. Видение. — ЮК.
ЮК:
ст. 3: Седя, впил очи във водата.

Стр. 232. Орфей. — ЮК.

Наяди — богини на изворите и реките в гръцката митология.

Стр. 233. С богом. — ЮК.
ЛП:
ст. 4—5:

В тая планина велика
пак столйцата ме вика.

Ст. 19: И орли над върховете.

ЛЮЛЕКА МИ ЗАМИРИСА

Стр. 235. На 1 януари 1918 г. Шишманов записва в дневника си, че Вазов му прочел 3—4 от новите «Дисонанси» (Шишм, стр. 126). Такова име било намислено за тая сбирка. На другата година обаче то вече не харесва на автора и той иска да я нарече «На заник слънце», което пък не харесвало на сестра му. Заникът бил далеч—какво щели да кажат неприятелите му! Тогава Вазов предлага «Пролет на една душа». Но Шишманов е против и го съветва да избере едно стихотворение от сбирката и да я нарече по неговото име. Вазов отваря сбирката и се спира на «Люлека ми замириса» (Шишм, стр. 128—129). Дълго още се колебае между двете последни названия, докато най-после се установява на «Люлека ми замириса».

Някои от стихотворенията в ЛЗ възникват във времето, когато Вазов, смутен от събитията, престава да пише войнствена поезия. Почнали отново да го вълнуват «нежни мотиви»:

«Дисонанси», «Юлска китка» (Шишм, стр. 124). Както се вижда от останалите ръкописи на автора, стихотворенията, които се крият зад названието «Дисонанси», писани още през 1917 г., влизат после в ЛЗ. В един от проектите за послеслов сам авторът сочи, че «тия стихотворения са писани през 1917 г.» А има работи в сбирката, чийто произход е много по-раншен.

Тук трябва да отбележим, че между заглавията, които се предлагат за тая сбирка, особено впечатление прави «Дисонанси», т. е. несъзвучия, разнозвучия. Защо? Отде иде това? То иде оттам, че още през войната, когато трябва да отразява големите събития и преживяванията на народа, Вазов започва да пише — и то доста много — поезия интимна, да изразява свои (чисто лични) настроения, чувства, размисли. Изпада следователно в разнозвучие с времето. . . И бележката, която пише в края на сбирката, звучи не само като обяснение, но и като оправдание: в другите сбирки отдал «дан на отечеството», в ЛЗ — «дан на човека».

Върху «Люлека ми замириса» Вазов работи дълго и упорито. «Много съм доволен от последната си сбирка — признава той пред Шишманов. — Колко пъти съм я преработвал, можеш да видиш от многобройните преписи» (Шишм, стр. 145). И действително между запазените ръкописи на Вазов в Шишмановия архив (БАН) има няколко тетрадки, които съдържат най-различни преработки на стихотворенията от «Юлска китка» и особено на тия от «Люлека ми замириса». Коренни преработки, промени на стихове, отделни изрази, думи, заглавия, съкращавания на строфи, изхвърляне на цели стихотворения и т. н. — всичко свидетелствува за стремежа на поета да стегне произведението, да намери най-краткия, но най-съдържателен израз, най-точната дума, най-богатия образ. И успява. Много любов и старание е вложил той в обработката на тия си лирически песни.

Той цени извънредно високо тая си сбирка.

В писмо до Шишманов, като се възмущава от «надменния тон», от «доктриналния и cassant [рязък] съд» на един критик, той казва: «Този приятел почти не харесва «Люлека ми замириса», която аз считам моя гордост, и нека смело кажа — гордост на българската поезия!» (Шишм, стр. 299). А на друго място заявява: «Това ми е най-добрата сбирка» (Шишм, стр. 145).

Личният характер на стиховете в ЛЗ е смущавал отначало твърде много автора. Неговата патриотична и социална съвест

му е подсказвала, че в едно време, когато народът изнемогва под ужасите на войната, той няма право да се отдава на интимни настроения. Затова пише бележки-послеслов към сбирката, за да се оправдае. Тия бележки претърпяват няколко редакции. Една от тях е особено характерна за Вазов. Тя показва, че той в известен момент като че ли е вземал решение да не издава сбирката си. Ето тая редакция на послеслова: «Тия стихотворения са писани през 1917 г. Катастрофата на България още не беше настъпила, даже се не предвиждаше в тая ужасна форма, както я видим днес. Прочие, стихотворенията, поради съдържанието си, не трябва да излязат на свят. Неудобно е, даже грешно е! България цяла въздиша и плаче. Личните тихи преживявания на поета са «non sens» [безсмислица]. Кому трябва това? Нека прочие останат в тъмнината, из която са излезли!

И. В.»

Тия угризения на съвестта обаче поетът преодолява и издава «Люлека ми замириса». През септември и октомври 1919 г. той приготвя вече и сбирката си «Не ще загине!» — чието предстоящо излизане (в края на 1919 г.) може би го улеснява да вземе решение за издаването и на интимните песни.

«Люлека ми замириса» излиза между 20 и 26 ноември 1919 г. със следния послеслов:

«С изключение на песните в III отдел («Триндафилите»), писани в друго време, останалите в тая книга са писани между 1910 и 1919 година. Но всичките, както ще е видял читателят, съединява един общ дух. В тях са намерили отражение само личните съкровени душевни преживявания на поета и човека. Песни на спомени, на видения, на самооглъбление: страници, откъснати от книгата на сърцето. . .

А бурните събития през тоя период? Техен отглас бяха лирическите сбирки «Под гръма на победите», «Песни за Македония», «Нови екове».

В тях поетът отдаде дан на отечеството.

В сегашната сбирка той отдаде дан на човека.

София, 1919. Авторът.»

Другите две редакции (първа и втора) на послеслова са отпечатани в статията на М. Арнаудов «Неизвестни стихотворения на Иван Вазов» («Иван Вазов, сборник от спомени, материали и документи», изд. на БАН, 1949, стр. 270—271).

Стр. 237. З а р и. — «Слънце», I, кн. 1, 10 май 1919. Заглавие: П р о л е т. — ЛЗ.

«Слънце»:

ст. 11: Дор по г р о б о в е т е цветенца буди.

Публикуваните още четири стихотворения в «Слънце» освен горното са придружени с редакционна бележка: «Из неиздадения сборник стихотворения, който книгоиздателство «Слънце» скоро ще тури под печат.»

Стр. 238. З о в. — «Седмичен преглед», I, 1917, кн. 1, стр. 2. Заглавие: П р о л е т. Дата: Май 1917. — ЛЗ.

Вариантът в «Седмичен преглед» е доста различен. Има три строфи вместо две. Втората в ЛЗ липсва.

В ъ в к л о н и т е, по драките
з е л е н и п т и ч к а пей;
природата е в накити
разкошни и се смей.

Природата е девствена;
тя диша млада сласт,
пленителна и женствена,
към радост кани нас.

В у п о й н и й д ъ х на розите
т р о н у в а п р о л е т т а
и в хижите, в чертозите
крещи: «Навън скръбта!»

Стр. 238. А к а ц и и т е. — «Слънце», I, кн. 1, 10 май 1919. — ЛЗ.

Стр. 239. Б о р и с о в а т а г р а д и н а. — ЛЗ. Заглавие: Б о р и с о в а г р а д и н а.

Стр. 240. В и д я х т е м е н у ж к а. — «Всеобщ преглед», I, кн. 10, 15 юни 1917. Дата: Май 1917 г. — ЛЗ.

«Всеобщ преглед»:

ст. 7: Попитах славея у н а з и; ст. 8: Кат пейш с л а д к о: — Що туй вършиш; ст. 10: А той каза: «Н е з н а м и а з и; ст. 13: Попитах и сърце р а н е н о; ст. 14: — З а щ о с и в ж а л о с т п о т о п е н о; ст. 15: И с т е н е ш в тая пролет млада; ст. 16: А то в ъ з д ъ х н а: — Ах, небето.

Стр. 242. И з п р о з о р е ц а. — «Развитие», I, бр. 2,

15 март 1918, под заглавието: Из неиздадената лирична сбирка «Дисонанси». Дата: Май 1917. — ЛЗ.

«Развитие»:

ст. 14: Пълни с рози, феи, вили; ст. 15: И с надежди златокрили; ст. 16: Мойте младите години.

Стр. 242. Здрач. — «Слънце», I, кн. 1, 10 май 1919. — ЛЗ.

Стр. 244. Струни. — «Слънце», г. I, кн. 7—8, 30 септември 1919. — ЛЗ.

Стр. 248. Недопятата песен. — «Слънце», I, кн. 7 и 8, 30 септ. 1919. — ЛЗ.

«Слънце»:

ст. 3: Раздавам я и тоя час.

Стихотворението в «Слънце» е придружено със следната редакционна бележка: «Из готовия за печат стихотворен сборник на г. Ив. Вазова: «Люлека ми замириса».

Стр. 253. Галбица не видяла. — ЛЗ. — Друга редакция на това стихотворение е поместена в ПНН, т. III.

Стр. 257. Енигма. — «Развитие», I, бр. 15, 1 окт. 1918, заглавие: Животът? Дата: 1914. — ЛЗ.

«Развитие»:

ст. 2: Юдол на сълзи или песен; ст. 8: Животът? Един глупав шум е; ст. 15: — Животът? каза той с въздишение; ст. 17: — Любов е! — отвърна младежът; ст. 21: Клетникът: — живота наш тук ли.

В «Развитие» четвъртата строфа от ПСС е дадена като втора строфа.

В ПСС ст. 16 е: Загадка страшна е за мене — печ. грешка.

Стр. 258. Паркът в есента. — ЛЗ.

Ст. 11 в ПСС е напечатан погрешно: Как е на сърцето ми.

Стр. 258. Родната реч. — «Развитие», I, бр. 15, 1 окт. 1918. Дата: 1914. — ЛЗ.

В «Развитие» стихотворението е без посвещение. Ст. 6:

Ту струя, ту гъвкав, ту камен; ст. 14: О родна реч мощна, напета; ст. 16: В кристалния стих на поета.

Стр. 259. Пред ликът на К. Величков. — «Обществена обнова», I, кн. 1, септ. 1919. Заглавие: Пред портрета на К. Величков. — ЛЗ.

«Обществена обнова»:

ст. 10: С теб ме свързват, лик нетленни; ст. 13: В във живота братя бяхме; ст. 15: Също страдахме и пяхме; ст. 16: Дружно тук на наште лири; ст. 17: Дух възторжен, благороден; ст. 24: На прекрасното, доброто.

В «Обществена обнова» под линия е дадена следната бележка: «Това стихотворение, което г. Ив. Вазов има любезността да ни даде, е из лирическата му сбирка, която скоро ще бъде напечатана. Р. К.»

Стих 3 печатаме, както е в «Обществена обнова». В ЛЗ е пропуснато «брате, ти витайш»; а в ПСС — «брате» — печатна грешка.

Стр. 262. Безсмъртните. — «Огнище», I, кн. 6, юни 1919. — ЛЗ.

«Огнище»:

ст. 3: Споменът къде се пази; ст. 5: Плесен тули властелини; ст. 7: А живеят в души ни; ст. 9: Прах — величия и слава.

Стр. 264. Тя се казваше Тамара. — ЛЗ.

Мотото на български значи: «Но тя беше от тоя свят, дето най-хубавите неща имат най-лоша съдба, и сама роза, тя живя толкова, колкото живеят розите — една сутрин.»

Франсоа де Малерб (1555—1628) — френски поет и критик, един от основоположниците на класицизма.

Стр. 265. Пробуден. — «Слънце», I, кн. 1, 10 май 1919. — ЛЗ.

«Слънце»:

ст. 7: И сякаш чух славейски песни; ст. 11: О, ти ли бе, чудно виденье.

Стихотворението има друга редакция с малко промени,

печатана в «Писма на Иван Вазов до Евгения Марс», 1947. Заглавието там е: На г-жа Евгения Марс.

ст. 5: И свеж дъх от цветенца пресни; ст. 7: И сякаш чух славейски песни; ст. 8: И видях аз слънцето яак; ст. 11: О, ти ли бе бдян вдъхновени?

Стр. 273. Мечтание. — «Военни известия», XXVI, бр. 110, 17 май 1917. Дата: Май 1917. — «Духовно-обществен преглед», г. I, ноември 1917, бр. 8. — ЛЗ.

«Военни известия»:

ст. 2: Сред мълнийте, що в мрака бляскат; ст. 3: Стремя душа и жаден взор; ст. 4: Към светъл кръгозор; стих 5 и 6 са разменени — първо стои стих 6, а след него 5; ст. 7: Съзира моя жаден ум; ст. 8: С цветя окичен друм; ст. 9: Аз виждам сяйните чертози; ст. 13: Ще идем ли дотам — не зная; ст. 15: Да фъркам мислено на лов.

«Дух.-общ. прег.»

ст. 3: Стремя душа и скръбен взор; ст. 4: Към ясен кръгозор; ст. 5, 6, 7, 8, 15 — както във «Военни известия».

Стр. 279. Прошка. — «Слънце», I, кн. 1, 10 май 1919. — ЛЗ.

«Слънце»:

ст. 1: Когато тук не ще ме има вече; ст. 3: И враговете сладко ще отдъхнат; ст. 4: Дори за мен ще кажат благи речи.

При преработката стихотворението е съкратено. В ПСС и ЛЗ е изпусната една строфа, която в «Слънце» стои след сегашната първа строфа:

Ще спомнят що, кого във мене губят,
какъв източник на любов пресъхва,
каква хармонья с лирата издъхва!
И малко може би ще ме полюбят.

Първите три стиха от тая строфа са от «Съзерцание» — малко видоизменени.

Стр. 280. Съзерцание. — ЛЗ.

В ЛЗ и ПСС има поместена и друга редакция на стихотворението «Съзерцание». В ЛЗ и ПСС е изпуснат ст. 4; ст. 5: Какъв източник на любов пресъхва.

Ст. 6 в ЛЗ е: Какъв живот с това сърце издъхва [Последната дума в печатни грешки на края е поправена: застина (!)] а в ПСС: Какъв живот с това сърце издъхва.

Ст. 10 в ЛЗ и ПСС е: О родино, аз всичко тебе дадох.

Стр. 283. Нива. — ЛЗ. Дата: 1917.

Стр. 285. Моят път. — ЛЗ.

В друга, разширена редакция от 1913 г. това стихотворение е публикувано и в ПГП. Макар печатана по-късно, възможно е редакцията в ЛЗ да е по-стара, като се съди по датата — 1912 год. Поради голямата разлика между редакциите ние ги поместваме и двете в съответните сбирки, както е направил това и сам авторът.

Атанас Илиев (1852—1925) — учител и книжовник, сътрудник на Вазовото списание «Денница», уредник на «Сборник за народни умотворения, наука и книжнина» (с Шишманов).

Стр. 286. В бъдещето. — «Свободно мнение», II, № 8, 22 февр. 1914. Заглавие: Моите песни. Дата: Януари 1913. — ЛЗ.

«Свободно мнение»:

ст. 5: И много имена и лесна слава; ст. 7: Ил ще покрие плесен във забрава; ст. 19: В тях всичко светло си е дала; ст. 22: Не стряска ме на завистта гневът; ст. 25: Те жив са отклик на духа народни; ст. 27: От скръб и радост в наший край свободни.

Стихотворението под заглавие «Моите песни» е поместено и в ПГП — текстът там е почти еднакъв с текста в «Свободно мнение». Ние даваме и двете редакции.

Стр. 287. Спомени от Бяла черква. — ЛЗ.

Теокрит (261—210) — древногръцки поет, автор на идилии.

Стр. 294. Гостната стая. — ЛЗ.

«Телемах» —«Приключенията на Телемаха», роман от френския писател Франсоа Фенелон (1651—1715). Макар сюжетът му да е зает от древността (свързан е със съдържанието на «Одисея»), тоя роман представя критика на режима на Людовик XIV.

Стр. 296. Бъдни вечер. — ЛЗ.

«Я дят у б о з и» — ядат бедните — молитва.

Стр. 301. В и ж д а м г о. — ЛЗ.

Тук Вазов си спомня за своя учител Партений Белчев, за когото говори подробно в разказа си «Даскалите» («Пъстър свят»).

Г Р Д е р ж а в и н (1743—1816) — бележит руски поет, предшественик на Пушкин.

К р а л Л и р — касае се за трагедията «Крал Лир» от Шекспир.

Стр. 301. Т я е ж и в а. — ЛЗ.

В ПСС има печатна грешка в ст. 5. Отпечатано е «след» вместо «сред» («Ил руина с л е д руини»).

Стр. 311. Т р и н д а ф и л и т е. — В тоя отдел Вазов помества любовни песни. Понеже е чувствувал известно стеснение, че в такава късна възраст се е отдал така силно на сърдечните си увлечения, той си послужва с една малка хитрост: под заглавието на отдела слага в скоби: «Из старите ми тетрадки», идеята за което е заел от съчиненията на Ст. Михайловски. «Не можеш си представи — казва той на Шишманов — колко съм доволен, че намерих един щит, зад който мога да се скрия: «Из старите ми тетрадки». Това се казва славянска хитрост, ха?» Шишм стр.134). С тая мистификация Вазов иска да внуши на читателя, че работите са плод на някогашни младежки пориви. За да засили това внушение, в края на ЛЗ в послеслова си съобщава: «С изключение на песните в III отдел (Триндафилите), писани в друго време, останалите в тая книга са писани между 1910 и 1919 година.» И за да покаже, че това «друго време» е преди 1900 г., той, като препечатва тоя отдел в «Любов и природа», прибавя под заглавието и дата: «189. . .» А в края на книгата отбелязва: «Прибавени са [към «Триндафилите»] няколко песни, в з е т и с ѐ и з с т а р и т е м и р ъ к о п и с и» (к. м.). Тая мистификация той поддържа и в едно писмо до Шишманов от 1921 г., в което казва, че си позволил свободата да пречисти и допълни «Триндафилите», «м а к а р ч е с а п и с а н и п р е з м и н а л и я в е к» (Шишм, стр. 306—307, к. м.). Същата мисъл внушава и първото стихотворение («О песнички, цветя на любовта»).

Ръкописите на поета показват, че той е искал да използува и друг начин на мистификация, познат от Пенчо Славейковия

сборник «На острова на блажените». Под заглавието на някои от най-интимните си стихотворения, като «Люлека ми замириса», «Сѐ ти», «Видение», «Магдалина» и др., Вазов отбелязва: «Из John Saxeville», т. е. превод от тоя — измислен — поет, чието име на български значи Иван Скалоградски, или по-свободно: Иван Каменградски. (Тук можем да си спомним, че Славейков нарича Панагюрище Каменград.) Че наистина това е само прикритие, се вижда от ръкописите. В ръкописа на «Люлека ми замириса» в края на стихотворението е отбелязано в скоби: «Из «Le printemps de l'âme», т. е. :«Из пролет на душата» — както е мислил да нарече своята сбирка Вазов. Когато печата стиховете си, авторът е изхвърлил името на измисления поет, като оставя ония посочвания, които биха могли да внушат, че стиховете са писани през миналия век.

Всъщност от миналия век са само една малка група от тия песни — и то преработени. Останалите в най-голямото си число, както изглежда, са писани през 1917—1919 г., други — няколко години по-рано, през седмата и шестата десетка от живота на автора. Под дата 15 юли 1919 г. Шишманов записва: «Даде ми да прочета «Из старите ми тетрадки» около десетина н о в и лирични поезийки, п и с а н и т а я н е д е л я. Насърчавам го да използува тая щастлива фаза на у с и л е н а п р о д у к т и в н о с т» (Шишм, стр. 131, к. м.). След три дена Вазов съобщава, че имал вече 37 стихотворения от «Триндафилите».

От биографията на поета е известно, че тия песни (с изключение на писаните по-рано) са вдъхнати от любовта му към Евгения Марс, приятелството с която обхваща последните 16 години от живота му (вж. «Писма на Иван Вазов до Евгения Марс», 1947).

През 1921 г. Вазов взема стихотворенията от отдела «Триндафилите» в ЛЗ и — «значително пречистени и допълнени» — ги помества като първи дял в сбирката «Любов и природа». Внася «важни поправки» в тях (Шишм, стр. 306, 303). От първия отдел на ЛЗ («Образи и видения») той изважда стихотворенията «Бедуин», «Все пак», «Пианото звучеше», «Хризантеми», «Лаура» и ги прибавя към «Триндафилите» в ЛП.

Като пише на Шишманов за преработката и новото издание в ЛП на тия песни, Вазов прави интересно признание: «И друга причина ме накара да преиздам Т р и н д а ф и л и т е. Всички, които писаха за моята поетическа творба, пишат само за националистическите ми стихотворения; съществува вече легенда:

чувството на любовта ми е непознато. А това е лъжа. Аз ли не съм любил? Моите сърдечни струни ли не са трептели и звънтели от това човешко, архичовешко чувство? Но ти знаеш как съм се стеснявал да пиша за любов. После, в «Триндафилите» аз съм дал най-хубавите цветя в цялата моя лирика—дали ще бъде нескромно да кажа: и в цялата наша лирика?» (Шишм, стр. 307).

Редакцията на «Триндафилите» в ЛП е последната редакция, направена от автора. С нея обаче не е съобразено новото издание на ЛЗ в том XXVIII от ПСС, който излиза в 1922 г., след смъртта на автора. Ние тук вземаме тая последна редакция (промени, допълнения, подредба) на «Триндафилите» в ЛП.

Мотото към отдела значи: «Аз те обожавам като ангел и те обичам като жена.»

Стр. 311. О песнички, цветя на любовта. — ЛЗ. Заглавие: Фръкнете! Дата: 1918. — ЛП.

Стр. 311. Ти ме срещна... — ЛЗ. — ЛП.
В ЛЗ и ПСС има дата: 189...

Стр. 312. Чар. — ЛЗ. — ЛП.

Стр. 312. Щастието. — ЛЗ. — ЛП.
Стихотворението в ЛЗ и ПСС има три строфи. Сегашната втора строфа е прибавена по-късно при редактирането му за сбирката ЛП.
Стих 3 в ЛЗ и ПСС е: В поезьята търсих го.
В една много по-стара редакция това стихотворение е поместено в сбирката «Звукове» (1897) — там то е съвсем друго и се състои от 9 куплета (вж. т. III).

Стр. 313. Всичко! — ЛЗ. — ЛП.
ЛЗ и ПСС:
ст. 1: Любя ти душата чиста; ст. 3: И усмивката лучиста.

Стр. 313. До прозореца. — ЛЗ. — ЛП.
ЛЗ и ПСС:
Гърбом към то небесата.

Стр. 314. Старите романси. — ЛЗ. — ЛП.

Стр. 314. Беседа. — ЛЗ. — ЛП.

Стр. 315. Пустинята. — ЛЗ и ПСС, заглавие; «Бедуин». — ЛП.

Стр. 316. Хризантеми. — ЛЗ. — ЛП.

Стр. 316. Въплотените сенки. — ЛЗ. — ЛП.
ЛЗ и ПСС:
ст. 12: С очарователната Лора.

Франческо Петрарка (1304—1374) — италиански поет през Възраждането, първият италиански поет-хуманист. Написал сборник стихове за своята любима Лаура.

Стр. 317. В гората. — ЛЗ и ПСС, заглавие: В тишината. — ЛП.
ЛЗ и ПСС:
ст. 1: Един до други двамата вървяхме; ст. 2: Под сенките на сънния букак; ст. 4: В самотний полумрак.
В сбирката «Звукове» (1897) има друга, по-стара редакция със заглавие «Гората» — там стихотворението има два куплета (вж. т. III).

Стр. 317. Гората питаше. — ЛЗ. — ЛП.

Стр. 318. Ти казваше... — ЛЗ. — ЛП.

Стр. 318. Пианото звучеше. — ЛЗ — ЛП.
ЛЗ и ПСС:
ст. 2: Звучеше нежно... Упоен; ст. 12: Унасяше душа ми ти.
Това стихотворение има по-стара редакция, поместена в «Звукове» (1897) — там то се състои от 5 куплета (вж. т. III).

Стр. 319. Облак. — ЛЗ и ПСС, заглавие: Навъсена. — ЛП.
ЛЗ и ПСС:
ст. 1: С навъсено лице си днеска; ст. 8 е на мястото на ст. 7 (разменени са местата им) и гласи: Еднакво взора те поглъща.
Стихотворението в ЛЗ и ПСС има три строфи. Последната строфа, съкратена в ЛП, е:

Сърди ми се, дипли чело си —
ти сѐ си мойта обичлива
и даже във сърднятá пò си...
Ех, щях да кажа: «По-красива!»

Стр. 319. Т я. — ЛЗ. — ЛП.

В ЛЗ и ПСС стихотворението се състои от 2 строфи — втората липсва. При това от тия две строфи липсва ст. 1; ст. 5 е: На дни ми в с к ъ р б и т е б е з б р е ж н и.

В «Звукове» (1897) е поместена по-стара редакция — 3 строфи, без заглавие (вж. т. III).

Стр. 320. М о щ. — ЛЗ. — ЛП. — В ЛЗ и ПСС стихотворението има три строфи. Първатá строфа, съкратéна в ЛП, гласи:

Може би сама не знаеш
всичката си скрита мощ:
ти успя да ме омаеш,
но стори и друго йощ.

Стр. 321. М и л а м и с и. — ЛЗ. — ЛП.

Стр. 321. Е с е н. — ЛЗ. — ЛП.
ЛЗ и ПСС:
ст. 3: През а п р и л в ъ р в я х м е двама; ст. 8: Тоя мирис б л а г о в о н е н; ст. 10: Твоят а р о м а т е н с п о м е н.

Стр. 322. П р е д о г л е д а л о т о. — ЛЗ. — ЛП.
ЛЗ и ПСС:
ст. 8: На х у б а в а душа, сърце; ст. 12: В а я т е л я щ о ч а к а свой.

Ф и д и й (роден между 496 и 488 — умрял към 431) — велик скулптор на древна Гърция.

Стр. 322. П е р л и т е. — ЛЗ и ПСС, заглавие: К о г а ч е т е ш. — ЛП.

Стр. 323. В е ч е р. — ЛЗ. — ЛП.
ЛЗ и ПСС:
ст. 5: В е ч у г а с в а ден горещи; ст. 6: Пак ще х л а д н а нощ настъпи.
В ЛЗ и ПСС стихотворението се състои от четири строфи. Втората строфа, изпусната в ЛП, гласи:

Гаснат багри яркоцветни
по земята и на свода,
чувам трепетите сетни
на могъщата природа.

В ръкописите на поета (архив на проф. Шишманов в БАН) се намира още по-кратка редакция — само от два куплета, — печатана от Арнаудов в «Неизвестни стихотворения на Иван Вазов» («Иван Вазов, сборник от спомени, материали, документи», БАН, 1949, стр. 250). Срещу първите два куплета от ЛП там е следният куплет:

Нощ вълшебна бляноносна
над гори, поля се просна,
пак ще тихий час настъпи
за виденьята ми скъпи.

Стр. 323. З и м а. — ЛЗ. — ЛП.
ЛЗ и ПСС:
ст. 2: Дивни шарки и ц в е т я изписал; ст. 7: Д е с ъ м? По заскрежений прозорец.

Стр. 324. О т р а з х о д к а. — ЛЗ и ПСС, заглавие: Д о в и ж д а н е! — ЛП.
ЛП и ПСС:
ст. 5: В п о л у м р а к а чуй се вече; ст. 11: В к л о н и т е заспаха птички; ст. 13: Сбогом, м о й т а г ъ л ъ б и ц а.

Стр. 325. П р и р о д а т а. — ЛЗ. — ЛП.

Стр. 325. О ч и т е. — Публикувано за пръв път в ЛП.

Стр. 326. П р е д к л е т к а т а. — ЛЗ. — ЛП.

Стр. 326. С л а в е й. — ЛЗ. — ЛП.
Първата строфа в ЛЗ и ПСС е:

Твоят лик ме нежно гледа
от стената, с мен говори.
Тиха нашта е беседа,
сладък нашът разговор е.

Втората строфа липсва в ЛЗ и ПСС — добавена е в ЛП.
Стих 14 в ЛЗ и ПСС е: И — нали не се п р е д п а з в а; ст. 16: С тая песен го р а з к а з в а.

Стих 13 в ЛП е: Ах, той чул ви разговора (печ. грешка в и вм. н и).

Стр. 327. Непознатата. — ЛЗ. — ЛП.

В ЛЗ и ПСС след втора строфа има още една строфа, изпусната в ЛП:

В тъмни се догадки губях:
тя коя бе, аз не знаях,
но да питам не желаях,
ази тайно вечя любях!

Стр. 328. Твойто име. — ЛЗ. — ЛП.

Стр. 328. Край поточето. — ЛЗ. — ЛП.
ЛЗ и ПСС:
ст. 15: Но нужно ли е тука песнопенье; ст. 16: Когa поезия сама си ти.

В ПСС в ст. 4 погрешно е отпечатано: «Възпей, поточе, тия красоти!»

Друга редакция на същото стихотворение е поместена в «Звукове» (1897) — там то има 8 куплета (вж. т. III).

Стр. 329. Признание. — ЛЗ. — ЛП.

Стр. 329. Ревнива? — ЛЗ. — ЛП.
ЛЗ и ПСС:
стихотворението започва с друга строфа, изпусната в ЛП:

Как, ти си ревнива — че мил съм аз днес
към милите хора, кои ме обичат —
певеца, не мене? — Ревнива — към тез,
що с цвете ми лирата кичат?

Ст. 2: В песните ми само, отдавна угасли.

Траг — следа, стъпка.

Стр. 330. Ти молиш... ЛЗ. — ЛП.
ЛЗ и ПСС:
ст. 5: Аз сам желал бих някак да загатна; ст. 6: За теб — не бива: тайна промълвена.

Стр. 330. Писъмце. — ЛЗ. — ЛП.

Стр. 331. Осветлените прозорци. — ЛЗ. — ЛП.

Третата строфа в ЛП е основно преработена. В ЛЗ и ПСС тя гласи:

Гледах й снагата стройна
как се чудно откроява
и сърце с тревога двойна
бийше, тръпнеше тогава.

Стр. 331. По снега. — ЛЗ. — ЛП.
ЛЗ и ПСС:
ст. 2: По белий сняг с тоягката си пиша.

Стр. 332. Бездните. — ЛЗ. — ПСС, заглавие: Ехо. — ЛП.
ЛЗ и ПСС:
Вместо втората строфа стои следното двустишие:

В скалаците на викът друг вик отговаря,
в дъбравите плачът го други плач повтаря.

Стр. 332. Белите хризантеми. — ЛЗ. — ЛП.

Стр. 333. Ние. — ЛЗ. — ЛП.

Стр. 333. Не знам. — ЛЗ. — ЛП.
ЛЗ и ПСС:
ст. 10: У теб, що в плен душата ми държи.

Стр. 334. Малодушие. — ЛЗ и ПСС, заглавие: Гълчиш ме. — ЛП.
ЛЗ и ПСС:
ст. 3: Гълчиш ме: по коя причина; ст. 4: От лична среща се отказвах; ст. 6: От мойто сърце се страхувам; ст. 8: Аз нямаше да отпътувам.

Стр. 334. Сè ти! — ЛЗ, заглавие: Лаура. — ЛП.

Стр. 335. Скитня. — ЛЗ. — ЛП.
ЛЗ и ПСС:
ст. 7: Но във всякой ред, о ангел мил.

Стр. 335. В планината. —ЛЗ и ПСС без подзаглавие.— ЛП.

ЛЗ и ПСС:

ст. 8: И в мириса им твоя дишам; ст. 12: Във песните ми се преплита.

Стр. 336. В дъ-бравата. — Публикувано за пръв път в ЛП (вж. бел. към стихотворението «Гете»).

Стр. 336. В странство. — ЛЗ и ПСС, заглавие: Ожидание. — ЛП.

В ЛЗ и ПСС първата строфа е четиристишна и гласи:

Колчем съм в далеко странство,
с мисълта си съм при тебе,
не разделя ни пространство,
жива виждам те при себе.

Вместо сегашната трета строфа в ЛЗ и ПСС стои следната строфа:

Да целувам, да поглъщам
ароматни редове,
в него тебе да прегръщам,
теб и мойте бленове.

Стр. 337. Видение. — Публикувано за пръв път в ЛП.

Стр. 338. Аз любя. — ЛЗ и ПСС, заглавие: Вяра. — ЛП.

ЛЗ и ПСС:

ст. 3: Че лих студ цветът ще погуби; ст. 6: Честит съм. А що има скрито; ст. 7: За мен — от съдбата завито.

В ЛЗ и ПСС липсва трета строфа — прибавена е в ЛП.

Стр. 338. Не я буди! — ЛЗ. — ЛП.

Стр. 339. Да кажа... — ЛЗ. — ЛП.
ЛЗ и ПСС:
ст. 7: След летен дъжд по-свежо е полето.

Стр. 339. На душа ми... — ЛЗ. — ЛП.
ЛЗ и ПСС:
ст. 4: От оралото на преживени мъки; ст. 5: Друже, ти си спомен и забрава.

Дируга — следа, издълбано място от кола по път.

Стр. 340. Дездемона. — ЛЗ и ПСС, заглавие: Погледът. — ЛП.

ЛЗ и ПСС:

ст. 3: В плен ти гостите държеше; ст. 4: С жива реч, с лице засмяно; ст. 6: Глух на смеховете свежи; ст. 7: Ти скръбта му забележи; ст. 10: И вложи сърце си цело; ст. 11: Ах, безценний мой Отело.

Стр. 340. Възглавницата. — ЛЗ и ПСС, заглавие: Не плачи! — ЛП.

ЛЗ и ПСС:

ст. 5: Туй, що беше, вече загина.

Стр. 341. Ти помниш ли? — Публикувано за пръв път в ЛП.

Je souviens-tu! — Спомняш ли си?

Стр. 342. Вече никога! — ЛЗ и ПСС, заглавие: Раздяла. — ЛП.

ЛЗ и ПСС:

ст. 2: Възторг изчезна, чар се пръсна; ст. 13: И празник, слънце във души ни.

Стр. 343. В гняв жесток. — ЛЗ. — ЛП.

Стр. 343. Ако да знайше... — ЛЗ. — ЛП.
ЛЗ и ПСС:
ст. 6: На тебе съм-писал и късал съм ги аз.

Стр. 344. Молитва. — Публикувано за пръв път в ЛП.

Стр. 345. Под снежните коси. — ЛЗ. — ЛП.
ЛЗ и ПСС:
ст. 1: Ще остарееш и коси ти, вече снежни; ст. 15: И ще пожалиш, че покрай нектара си небесен; ст. 16: И толкоз горчила бе дала на поета.

Стр. 345. Спомени. — Публикувано за пръв път в ЛП.

Стр. 346. Сè пак. — «Слънце», г. I, кн. 7—8, 30 септ. 1919. В същата книжка са поместени стихотворенията «Недопята песен», «Сè пак», «Аз вярвам», «Струни». — ЛЗ. — ЛП.

Стр. 346. На полпът. — ЛЗ и ПСС, заглавие: Изтича пролет. Дата: 189. . .

В ЛЗ и ПСС стихотворението се състои от шест стиха; последните два стиха са добавени в ЛП.

Стр. 347. Със маслорозово стъкленце. . .— ЛЗ и ПСС със заглавие: Стъкленцето. — ЛП.

*

Стр. 347. Из улиците. — ЛЗ. — Това стихотворение и следните 6 (Любовни спомени, Сълзи, Скърби, Ние, Възпят блян, В късен час) Вазов не е поместил в отдела «Триндафилите» на сбирката «Любов и природа». Понеже новото издание на ЛЗ в т. XXVIII от ПСС излиза след смъртта му, ние не знаем къде щеше да ги сложи той — в същия отдел ли, или в друг. Не допускаме, че е щял да ги изостави съвсем. Затова намерихме за най-добре да ги прибавим в края на «Триндафилите.»

НЕ ЩЕ ЗАГИНЕ!

Стр. 353. Както е отбелязано под самото заглавие, стиховете в тая сбирка са писани през септември — октомври 1919 г. г. под влиянието на погрома и на тежките условия на мира. При издаването ѝ Вазов казва на Шишманов: «Нека в тия усилни времена народът види, че ако и да издавам «Люлека ми замириса», не съм забравил България» (Шишм, стр. 141).

През 1918 г., както и през последните месеци на 1917 г., Вазов не пише вече стихове за войната. Той е доловил, че работите вървят зле, и вдъхновението го напуска. В дневника си проф. Шишманов записва на 15 дек. 1917 г.: «Известията от разните военни фронтове го вълнуват. Скептицизмът му расте» (Шишм, стр. 125). А след националната катастрофа, която му подействувала «ужасно», той «проклева песните», които бил пял през войната, в които «е възпявал българските военни победи» (Шишм, стр. 137, 128). В стихотворението си «Молба» той казва:

Счупвам лирата. . . О черна коба!
Песни, пени в слава на героя,
днес звучат ми като смях при гроба.

Шишманов едва го склонил да махне думата «противни», която очевидно е имало в текста на «Молба» (ц. кн., стр. 137). Това стихотворение влиза в цикъла, озаглавен първоначално «О, майко!» След няколко дена (22 септ. 1919) той «написал още няколко «дреболии» в духа на «О, майко!» «Гръмнат е от тежките условия на мира, станали днес известни» — отбелязва Шишманов (ц. кн., стр. 138).

За заглавието на сбирката отначало авторът се колебае между «България не гине» и «О, майко!» (Шишм, стр. 148, 149).

Мотото под заглавието значи: «Този век е на подсъдимата скамейка и аз съм неговият свидетел.»

Стр. 355. Между погрома и мира. — «Мир», XXV, бр. 5807, 19 септ. 1919, заглавие: О, майко! — «Общ. обнова»,г. I, кн. 2, октомври 1919. Поместени само стихотворенията «Разпни го», «Ударите», «Утрото» — в редакцията от «Мир». — НЗ.

В «Мир» и НЗ няма мото.

Ст. 3 на стихотворението «В съсипните» в «Мир» е: Сред мечти със траурни одежди.

Ст. 3 на стихотворението «Ударите» в «Мир» е: О страдалице презряна.

Петото стихотворение от цикъла в «Мир» е озаглавено Утрото.

Стр. 358. Триумфът на насилието. — «Мир», XXV, бр. 5815, 29 септ. 1919. — НЗ.

«Мир»:

Ст. 3 на стихотворението «Мир!» е: Зъл предвестник на беди; ст. 7: Нож забит от влъхва в жива рана.

След втората строфа на същото стихотворение в «Мир» има и още една строфа, съкратена в НЗ и ПСС:

Ех, празнувайте вий там победа!
Има някой, който всичко гледа...
Майко моя, мъченице мила,
вярвай в себе — вярата е сила!

Ст. 2 на стихотворението «Престани» е: Юдински смях на враждата. Строфа трета е прибавена в НЗ — в «Мир» липсва.

Строфа трета в стихотворението «Не гине» е прибавена в НЗ — в «Мир» липсва.

Стих 9 на стихотворението «Тям» в «Мир» е: Нашта мощ неуязвима.

Стр. 360. Черната река. — «Мир», XXV, бр. 5817, 2 окт. 1919. Заглавие: Пред черната река. Подзаглавие няма. Дата: 30 септ. 1919. — НЗ.

«Мир»:

ст. 4: През мъглите слънце пак поглежда; ст. 20: Ярости безгласни по̀ са люти; ст. 21: Взри се, душо, в тая горда жалост; ст. 23: О народе, не пламтя нахалост; ст. 24: В твойта сила вярата ти жива.

Строфа четвърта е прибавена в НЗ — в «Мир» липсва. В «Мир» стихотворението завършва със следните две строфи, съкратени в НЗ:

Гънеш се — не падаш под товара,
в битката герой — герой и тука,
слаб по сила и гранит по вяра. . .
Твоят ням плач — на тръбата звука,

твоят ням плач — рев на буйна Младост,
лъв ранен все има страшни зъби. . .
Ти, велик във часове на радост,
по-велик си в часове на скръби!

В НЗ ст. 1 на прибавената четвърта строфа е: Тез надежди, тия идеали.

Стр. 362. Непобедима. — «Мир», XXV, бр. 5827, 14 окт. 1919. Дата: 12 окт. 1919. — НЗ.

«Мир»:

ст. 11: Рано, късно своят лик оголя; ст. 13: Каина-убиец на съд вика; ст. 14: Юда на въжето то увисва; ст. 17: Има бог правдив, кой дига, сваля; ст. 32: В бой и с адът си непобедима.

В «Мир» срещу сегашната седма строфа стоят следните две строфи:

Имаш в що да вярваш: имаш, Майко,
ти бесилото на Левски, Волът —
свят гроб, Шипка — на орли престолът,
Сливнишката епопея, Майко!

Имаш Лозенград — безсмъртна слава,
чукът, що разби вековна сила,
дух велик, калѐн в борби, в теглѝла,
гняв стихиен — жива в теб жарава.

В «Мир» стихотворението е придружено от следната редакционна бележка: «Това стихотворение заедно с други още такива, вдъхнати от днешните събития, влиза в една малка поетическа сбирка на г. Вазова, която тия дни се туря под печат.

Ред.»

Мотото значи: «Ние сме с вързани ръце и крака! Няма вече нации-сестри! Аз предсказвам бездна за нашите завоеватели.»

В. Юго («Ужасна година»)

Стр. 363. Уилсону. — «Мир», XXV, бр. 5831, 18 дек. 1919. — НЗ.

«Мир»:

ст. 16: И самий ад във своята утроба; ст. 25: Звучеше в тоя зов речта Христова; ст. 29: Празнува пак безсрамното коварство; ст. 39: И тоз мир? От джелатин гавра тежка.

В «Мир» липсва забележката, дадена в НЗ и ПСС, а вместо нея стои следната бележка под линия: «Написано по случай новата заповед за изпразване от нас Беломорска Тракия и Струмишко въпреки договора за примирието и преди подписването окончателния и жесток мирен договор, който трябва да отсъди кому ще останат тия български земи.»

Удро Т. Уилсон (1856—1924) — американски реакционен политически деец, президент на САЩ от 1913 до 1921 г. През 1918 г. излиза с декларация от 14 точки по въпросите за войната и мира — в които с мъгливо-демагогска демократична фразеология прикрива завоевателните аспирации на американския империализъм. Един от главните инициатори и организатори на въоръжената интервенция срещу Великата октомврийска социалистическа революция. Ленин го нарича «глава на американските милиардери, прислужник на капиталистическите акули». Вл. Маяковски го изобличава в «150 000 000». Хр. Смирненски го заклейми като «фалшив миротворец» и вечен «сарафин».

Стр. 365. Кулата. — «Мир», XXV, бр. 5841, 30 окт. 1919. — НЗ.

В «Мир» стихотворението има мото: «Не давай, господи, желаемото на нечестивите, не давай успех от злите им замисли. . .

Пророк Давид (псал. 139)»

«Мир»:

ст. 8: Разбойник може да закаля, но не съди; ст. 12: Тоз мир е нов бой, малко поотложен.

При преработката стихотворението е допълнено: шестата строфа е прибавена в НЗ.

Пирова победа — съмнителна победа, победа, която струва много жертви. От името на епирския цар Пир, който победил в III в. преди н. е. римляните с прекомерни жертви.

Стр. 366. Да работим! — «Мир», XXV, бр. 5820, 6 окт. 1919. Заглавие: Трудът. — ПНН, с незначителни поправки. — НЗ.

При преработката на стихотворението в НЗ и ПСС авторът е прибавил две строфи: сегашните първа и осма, които липсват в «Мир».

«Мир»:

ст. 8: Веселий на работата шум.

След сегашната втора строфа в «Мир» стои следната строфа:

Да работим! Тази славна дума
нека екне кат камбанен звън,
нека стряска къщата и друма,
нека стряска спящий тежък сън!

Стих 24: На тегла, съюзник на срамът; ст. 28: Свят ломи, победно е всегда; ст. 34: Час изгубен е изгубен век; ст. 35: На живота във морето бясно.

В «Мир» стихотворението е съпроводено със следната бележка под линия: «Намерихме за добре да възпроизведем тия строфи на народния поет в днешния час, когато бягството от труда се въздига в култ. Ред.»

В «Мир» стихотворението има следното мото: «Не е вярно, че трудът е благо, към което трябва да се стремим!»

Д-р Асен Златарев (сп. «Слънце», кн. 7 и 8)

II

ПЕСНИ ЗА МАКЕДОНИЯ

1916

Стр. 371. Allons, enfants de la patrie! — «Мир», XIX, бр. 4723, 15 ноем. 1915. — ПМ. Без дата.

«Мир»:

ст. 29: Във македонските поля, гори.

Allons, enfants de la patrie! — Напред (хайде), деца на отечеството! — първият стих от Марсилезата.

Стр. 372. Монологът на крал Петра. — «Мир», XXI, бр. 4729, 22 ноем. 1915. — ПМ.

«Мир»:

ст. 28: И ада да глътнеме в ъв нас; ст. 36: Триж по-много от всинца ни нас; ст. 43: Трон, столйца и кралството във прах; ст. 53: Кой каза, че над нази немало.

Стр. 375. 29 ноември 1915 година. — «Мир», XXI, 3. XII. 1915, бр. 4738. — ПМ.

Стр. 376. След вардарската експедиция. — «Мир», XXI, бр. 4747, 13 дек. 1915. — ПМ.

Veni, vidi, vici! — Дойдох, видях, победих! — думи, с които Юлий Цезар (100—44 пр. н. е.) съобщил на римския сенат за победата си над понтийския цар Фарнак.

Стр. 378. На англо-френските пленници. — «Мир», XXI, бр. 4746, 12 дек. 1915. — ПМ.

Стр. 381. Пирати. — «Мир», XXI, бр. 4757, 25 дек. 1915. — ПМ.

«Мир»:

ст. 14: Варварски и с кръв облети; ст. 15: Със невежество дълбоко; ст. 17: И на оргии пиратски; ст. 18: Празник във недрата адски; ст. 21: На презренье ги наказа.

Стр. 382. Грядущето. — «Мир», XXI, бр. 4751, 18 дек. 1915. — ПМ.

Стр. 387. Мъката му. — «Военни известия», XXV, бр. 5, 6 ян. 1916. — ПМ.

Стр. 388. «Ще ви строшим зъбите». — «Военни известия», XXV, бр. 9, ян. 1916. — ПМ.

«Военни известия»:

ст. 28: Във правдата и в нежа.

Стр. 389. Източният Бонапарт. — «Военни известия», XXV, бр. 8, 10 ян. 1916. Без дата. — ПМ.

Стр. Земята и небетони вричаха без страх. — «Мир», XXII, бр. 4770, 14 ян. 1916. — ПМ,

Стр. 392. Габриел д'Анунцио. — «Военни известия», XXV, бр. 12, 15 ян. 1916. — ПМ.

В ПМ има промени в първото изречение на забележката под линия. Във «Военни известия» то гласи: «Знаменитият италиански писател е от главните, ако не най-главният, морален виновник за днешната безразсъдна италианска война. . .»

Стр. 394. Раздори ли? — «Мир», XXII, бр. 4773, 17 ян. 1916. — ПМ.

Стр. 395. Ек. — «Военни известия», XXV, бр. 14, 17 ян. 1916. — ПМ.

Мотото от В. Юго значи: «От стъкло — за да звънти, от бронз — за да се противопоставя.»

Стр. 397. Мисли по случай срещата в Ниш. — «Военни известия», XXV, бр. 27, 2 февр. 1916. — ПМ.

В първото изречение на забележката във «Военни известия» е: «Два дена преди сараевското убийство. . .» вм. «малко дни» и пр.

Стр. 398. Там в солунския край. . . — «Военни известия», XXV, бр. 28, 3 февр. 1916. — ПМ.

«Военни известия»:

ст. 7: Европо, на духът човечен жрице дивна; ст. 10: Делата ти са пък по гнусота ужасни.

Стр. 400. Скитникът крал. — «Мир», XXII, бр. 4796, 13 февр. 1916. Дата: Февруари 1916 год. — ПМ.

«Мир»:

ст. 8: «Върви, върви! Мир нямаш» ти чуваш безконечно.

Ахасфер — «Вечният евреин» или «Скитникът евреин», осъден — според библейската легенда — да се скита вечно от място на място по земята.

НОВИ ЕКОВЕ
1917

Стр. 402. Букурещкият пир. — «Мир», XXII, бр. 5020, 30 ноем. 1916. — НЕ.

Стр. 404. Погром! — «Мир», XXII, бр. 4997, 1 ноем. 1916. Заглавие: Погромът. — НЕ.

В НЕ стихотворението е основно преработено.

Стр. 405. Тих бял Дунав се вълнува. — «Мир», XXII, бр. 5018, 28 ноем. 1916. Дата: 25 ноември 1916 г. — НЕ.

В НЕ стихотворението е коренно преработено и съкратено. Запазена е само първата строфа.

Стр. 405. Какво ми казваше Черни връх. — «Мир», XXII, бр. 5040, 23 дек. 1916. — НЕ.

Ст. 24 в «Мир» е: От теб взорът не достига (печ. грешка).

Стр. 406. Мачин. — «Мир», XXIII, бр. 5050, 5 ян. 1917. — НЕ.

В «Мир» посвещението е: На храбрата 4-та Преславска дивизия.

След първата строфа в «Мир» има още една строфа, съкратена в НЕ.

Датата в «Мир» е: 4 януари 1917.

Стр. 407. Гласове из въздуха. — «Отечество», г. IV, кн. 4, януари 1917 г. — НЕ.

СТИХОТВОРЕНИЯ, ПЕЧАТАНИ ПРЕЗ 1913 — 1921

Стр. 409. Революцията в Цариград. — «Мир», г. XIX, бр. 3769, 13 януари 1913 г.

След големите победи на съюзените балкански държави на 20. XI. 1912 г. било сключено примирие и започнали в Лондон

преговори за мир. Турците били принудени да приемат за граница линията Мидия—Енос—мирът бил пред сключване. Германските и австроунгарските империалисти, които се бояли от Балканския съюз — защото той бил насочен и против тях, — подтикнали младотурците да направят преврат. Преговорите били прекъснати и войната продължила. За тоя преврат става дума в стихотворението.

О ю н — уюн — игра, устроена някому, изиграване.

Стр. 409. А н г и с т а. — «Мир», бр. 3888, 18 май 1913.

А н г и с т а — река в Македония, край нейните брегове през Междусъюзническата война (1913) става голямо сблъскване между гръцките и българските войски.

Т р о я н с к а т а о б с а д а — Троянската война, за която се говори в «Илиада».

Стр. 411. М р а ч н а м и с ъ л. — «Мир», бр. 3908, 9 юни 1913, подпис В.

Стр. 412. С л а в и м с п е с н и г р ъ м о в и т и. — Юбилеен сборник по случай 30-годишнината от Освобождението на България. София, 1914.

Стихотворението е имало мелодия и било изпято на 19 февруари 1908 г. от хора на Николаев при тържество в София пред паметника на братята освободители по случай 30-годишнината от освобождението на България.

Стр. 413. В о й н а т а в Д о б р у д ж а. — «Мир», бр. 4994, 28 октомври 1916.

Стр. 414. Г л а д и а т о р и. — «Мир» бр. 5002, 7 ноември 1916.

Стр. 415. Д в а т а к р а л я. — «Мир», бр. 5012, 20 ноември 1916.

Стр. 415. О п л а к в а н и я т а на г е н е р а л С а р а й. — «Военни известия», бр. 263, 30 ноември 1916.

Стр. 416. А е р о п л а н и т е. — «Военни известия», бр. 273, 12 дек. 1916.

Стр. 417. Н е с л у ш а н а ф и л о с о ф и я. — «Военни известия», бр. 281, 21 дек. 1916.

Стр. 419. М и р ъ т. — «Военни известия», бр. 7, 10 ян. 1917.

Т е о б а л д Б е т м а н-Х о л в е г (1856—1921) — реакционен германски държавен деец. От 1900 до 1917 райхсканцлер на Германия.

Стр. 419. Б и т о л я. — «Военни известия», бр. 9, 12 ян. 1917.

Стр. 420. В о й н а и п е в е ц. — «Мир», бр. 5052, 9 ян. 1917.

Стихотворението е отговор на статията «Поезия и война», писана от поета Димитър Бабев и напечатана във «Вестник на вестниците», бр. 2, 1917. В нея Бабев обвинява ония, които стоят в тила и пишат песни за войната. Вазов бил възмутен. «Аз ще му отговоря! — заканва се той. — Мога ли да мълча? Той визира прямо мене, защото аз едничкият останах «в тила», да възпявам каквото вълнува целия народ» (Шишм, стр. 114). «Вазов е доволен — прибавя Шишманов, — че тъй сръчно е отбил атаките на Бабева, който визира очевидно съвсем други поети, а не него»!

Стр. 421. Д у н а в ъ т. — «Военни известия», бр. 12, 16 ян. 1917.

Стр. 422. Ж р е ц и т е н а В а а л а. — «Мир», бр. 5058, 16 ян. 1917.

Стр. 423. З а щ и т н и ц и н а с л а б и т е н а р о д и. — В. «Дунав», бр. 39, 17 май 1917.

Стр. 424. М а й ч и н о с ъ р ц е. — «Всеобщ преглед», г. I, бр. 11, 1 юли 1917.

Стр. 425. Х а о с ъ т. — «Всеобщ преглед», г. I, бр. 14, 22 септ. 1917.

Стр. 426. П ъ р в и я т б ъ л г а р с к и в ъ з д у х о л е т. — В. «Аероплан». Брой единствен. София, 18 ноември 1917.

Не е помествано в никоя сбирка, нито в ПСС (1921). За

пръв път се публикува в Събрани съчинения на Иван Вазов, т. 3, 1955 г.

Стр. 426. Аз съм българче. — «Българче», детско илюстровано списание, г. I кн. 4.

Не е влизало в никоя сбирка, нито в ПСС (1921). За пръв път се публикува в Събрани съчинения на Иван Вазов, т. 3, 1955 г.

Стр. 428. Сърцето на поета. — Сп. «Огнище», г. I (1919), кн. VI.

Левиатан — чудовищно морско животно (за него се говори в библията); нещо огромно.

Стр. 428. Аз вярвам. — Сп. «Слънце», г. I, кн. 7—8, 1919 с бележка: «Из ненапечатаната стихосбирка «Люлека ми замириса». — При окончателното подреждане на работите в сбирката си обаче авторът е изоставил това стихотворение.

Стр. 429. Скръб. — В. «Напред», бр. 93, 4 окт. 1919.

Стр. 430. Сила. — Сп. «Съвременна илюстрация», г. III (1919), кн. V.

Стр. 431. Бягство. — Сп. «Обществена обнова», г. I (1920), кн. V—VI.

Ст. 1: Цял ден с книги в ръката — печ. грешка вм: Цял ден с книги във ръката.

Стр. 432. Витоша. — Сп. «Демократически преглед», г. XIII (1920), кн. VI.

Стр. 432. Първия сняг. — Сп. «Демократически преглед», г. XIII (1920), кн. VI.

Стр. 433. Март. — Сп. «Демократически преглед», г. XIV, кн. 1, март 1921.

Стр. 433. Народният театър. — «Кръстьо Сарафов. Сборник по случай тридесетгодишната му сценична дейност.», София, Държ. изд., 1921.

Стихотворението е придружено с поздравителен текст в проза към Кръстьо Сарафов, писан от Вазов. Тоя поздрав ще бъде поместен в съответния том на съчиненията на поета.

Стр. 435. Лучезарна България. — От ръкописа на автора. Ръкописът се намира в музея «Иван Вазов» при Института за българска литература (БАН).

Произведението е само нахвърляно, недовършено. Публикувано е от М. Арнаудов в статията «Неизвестни стихотворения на Иван Вазов» («Иван Вазов. Сборник спомени, материали и документи», БАН, 1949).

В една по-първа редакция куплет трети от това, което говори старецът (на стр. 438), е бил:

Виж там — наште къщи — пепел,
наште майки, сестри в плян,
нашите юнаци млади
на бесилка ил в зандан!

Вместо куплети 4—8 и репликите на 1-й и 2-й господин (стр. 439) там стои следното:

Ти си силна, ти си мощна,
избави ни от врагът.
В тебе очи сме вперили —
ти си силна на светът.

България (покъртена).

В картина III вместо «Чува се гърма на битката. Избягват.» — първоначално е било: «Но чуват, че наближават българите, и избягват.»

Произведението има и друга редакция, която представя скица в проза на първите две картини. Обнародвана е от Арнаудов в посочената статия.

Стр. 442. Внимавайте, пред вас завесата се дига. — Публикувано от М. Арнаудов (вж. бел. за «Лучезарна България».) — В ръкописа на Вазов — без заглавие. Стихотворението е недовършено, а напечатаната част недообработена. Поместваме го само защото е вече печатано. — То е написано в навечерието на Първата световна война. В него поетът предупреждава българското правителство да не се намесва във войната на страната на Германия. Според М. Арнаудов «лайтмотивът за внимание и образите, в които се разкрива преду-

преждението на поета, се посрещат с доводи и фразеология на публицистите, привърженици на искрения неутралитет или на отиване със Съглашението» (ц. ст., стр. 266—267).

Стр. 443. Той мълчеше. — Вж. бел. към стихотворението «Идеален сън». — Написано с мастило, без поправки. Последната строфа е прибавена след датата отдолу с молив. Идеята на стихотворението — че поетът трябва да бъде тълкувател на народните чувства, да се вдъхновява от народните идеали — е характерна за Вазов: ще я намерим в много негови стихотворения. И макар че тъкмо през време на Първата световна война, когато пише това стихотворение, Вазов не винаги правилно схващаше и изразяваше истинските чувства и стремежи на народа — тоя принцип, в който той така упорито се придържа цял живот, е правилен. Това го направи народен поет.

В ръкописите на автора се намира още една редакция на това стихотворение, озаглавена Поет. Поради големите разлики и интереса, който представя, привеждаме го цялото:

ПОЕТ

Мълчеше мрачният поет,
сломен от злото на живота
с душа студена като лед,
на грижите, скръбта в хамота.

Но Музата му рече: Пей,
но не за свойта скръб безплодна,
а в страстни звукове излей
великата душа народна.

Що значи твойта лична скръб
и твоя мир духовен, тесен?
Кому ще бъдеш ближен, скъп
над свойте горести надвесен?

За лавровите пей венци,
за подвизите благородни
на вдъхновените борци,
за идеалите народни,

и ще те чуе всякой слух
и всяко сърце ще пронижеш,
ще слейш духа си с общий дух,
душата обща ще раздвижиш...

О, пей във тоя час голям.
Таквиз песни са вечно нови.
Тъй не въз пясък зидаш храм,
а върху каменни основи.

Първоначално заглавието е било Музата. След третия куплет на тая редакция е имало още един, зачертан:

За всичките сега запей:
за в бой летящите войници,
за славата, коя ни грей,
за стонът в къщи и болници.

Стр. 444. Идеален сън. — Написано е на машина и се намира в папка със стихотворения от «Люлека ми замириса». Пред написаното с машина заглавие «Сън» авторът е прибавил с молив: Идеален. Цялото стихотворение е било зачертано с молив леко. След това тук-там чертата е изтрита с гума и унищожена с малки преки чертици между куплетите. В машинописа то завършва с един куплет, който е зачертан два пъти с черен молив и два пъти с червен. Тия зачертавания си остават: очевидно последният куплет се изхвърля, той гласи:

И покъртен, рече тоже:
«Светли люде, с любовта
вий донесохте в света
чаканото царство боже!»

Стихотворението е писано в края на 1916 или в самото начало на 1917 г. Между ръкописите на автора се намира още една редакция, написана чисто с мастило, коренно различна от поместената в нашето издание. В нея ст. 3 е: И царета, и войводи; ст. 10: Без съмненья, без преструвки; ст. 14: Суета на векове; ст. 22: И тих труд, и царски сан. Тук не е зачертан последният куплет, вторите два стиха от който гласят:

Вий доведохте в света
врeченото царство боже!

От посочените разлики се вижда, че в тая обработка на стихотворението народите са събрани да празнуват празника на мира заедно с царете и войводите. Тая редакция, изглежда, е печатана, по сведения на проф. Шишманов, във «Вестник на вестниците», бр. 2 от 7 януари 1917 г., под заглавие «Сън» (ц. кн.,стр. 114). Но в софийските библиотеки не можа да се намери никъде тоя брой, поради което не можахме да видим точния му текст — само първият куплет е цитиран у Шишманов.

Редакцията, която поместваме тук, в нашето издание, представя съвсем ново по смисъл стихотворение. Дали по цензурни съображения Вазов е сложил и царете при народите в редакцията, печатана във «Вестник на вестниците», или си е било така изпърво, а после е съзнал, че дето народите празнуват вечен мир, там нямат място царете — не може да се каже със сигурност. Във всеки случай редакцията, която печатаме ние, по никакъв начин не би била допусната от военната цензура. И като вземем пред вид, че в оня момент за автора е била важна преди всичко идеята за м и р, а от друга страна, че той е писал много пъти против царете, бихме могли да допуснем, че истинският, близък до сърцето на поета текст на това стихотворение е тоя, който ние поместваме, а промените са направени по цензурни съображения.

Това стихотворение — заедно с «Видение», «Младост», «В града», «Той мълчеше», «Маргаритки»», «Остров»(т. 3), «При въбела», «Въздишка»—открих между ръкописите на Вазов, запазени от проф. Ив. Д. Шишманов и предадени заедно с целия архив на народния поет в БАН. В Събрани съчинения на Иван Вазов, т. 3, стр. 626—627, 1955 г.,съм написал следната бележка:

«В своята половинвековна литературна дейност Вазов ни е оставил съвсем малко ръкописи. Той е унищожавал, с много редки изключения, оригиналите на своите работи след тяхното отпечатване, както и различните им редакции и черновки. Едва през 1915 г. проф. Ив. Д. Шишманов — когато започва своята анкета — туря «край на тая вандалщина», както той се изразява, и в името на приятелството си го заклина да му предава «съдържанието на ненаситния кош» (Шишм, стр. 369). Така са запазени много ръкописи от 1915 г. насетне, които сега се намират в архива на проф.Шишманов в БАН. Това са оригиналите на стихотворенията, влезли главно в сбирките «Юлска китка» и «Люлека ми замириса». Има и други стихотворения от различни времена, но най-вече от последните години на поета. Това

запазено богатство показва колко дълго и с каква грижа е обработвал авторът своите произведения. Досега ние имахме документи за това, че Вазов почти винаги е поправял своите работи при новите им издания. Запазените ръкописи свидетелстват, че още преди първата публикация той ги е поправял и преработвал старателно.

Освен различните редакции на известните му обнародвани стихотворения между архивните материали има и доста ръкописи на стихотворения, непечатани никъде досега. Няколко са още от 80-те години — главно с любовен характер,— случайно неунищожени, а други са от годините на Първата световна война. Писаните през войната отразяват настроението на поета през това време. Макар да беше тогава изразител на великобългарските настроения, Вазов се проявява и като хуманист, който вижда тежкото положение на народа. Изразява и своята неугасима любов към руския народ. Някои от тия стихотворения цензурата забранява.

Между ръкописите му се намират и откъси, отделни строфи и стихове от незавършени работи. В тоя отдел са поместени само завършените произведения.

Стр. 445. В и д е н и е. — Стихотворението е написано чисто с мастило, без зачертавания. Само заглавието е било първоначално А е р о п л а н, написано с молив и зачертано. (Вж. бел. към «Идеален сън»).

Стр. 446. П р и в ъ б е л а. — Вж. бел. към «Идеален сън». — Едно от основните и най-трайни чувства в творчеството на Вазов е неговата любов и любовта на българския народ към руския. Въпреки известна обърканост, която преживява през време на Първата световна война, когато се бият българи и руси, Вазов си остава верен на тая любов. В няколко стихотворения — «На руските воини», «Тайна», «Войната в Добруджа» — той изразява трайното, неугасимото чувство на любов между двата братски народа.Но особено подчертано е изразено то в стихотворението «При въбела», което предава характерен факт на побратимяване между български и руски войници на фронта в Добруджа. Не се знае дали е опитвал да го печата. Във всеки случай военната цензура не би го допуснала.

В ръкописа на стихотворението са направени известни поправки. Стих 3 първоначално е бил: По дълг врагове, по к р ъ в

сродни; ст. 4: Много момци в тях покруси; ст. 7: Мъчени от жажда, неколцина; ст. 10: Тихо вече, бурята отмина; ст. 12: Други конници. Какви са? Наши; ст. 13: По видът им външен туй разбират; ст. 14: По езика. Наши са герои; ст. 18: Но веднага — чудно просветленье; ст. 19: Еква поздрав: «Здравствуйте, братушки!»; ст. 20: Па сърдечна реч.

Въбел — кладенец, излак, стубел, бунар.

Стр. 447. Въздишка. — Вж. бел. към «Идеален сън». — Изпратено — заедно с други стихотворения — за печат във в. «Мир» и забранено от цензурата. Оригиналът се намира в архива на проф. Шишманов (БАН).

През време на Първата световна война Вазов се проявява и като хуманист, който вижда тежкото положение на народа. Още в края на 1916 г. той започва да пише стихове, в които подчертава повече ужасите на войната и изразява жаждата на човечеството за мир. Някои от тия стихотворения цензурата забранява. Като се научава за това, Вазов пише писмо на 12 декември 1916 г. до цензурата и изразява възмущението си. Оригиналът на това писмо не можа да се намери в архива на цензурата. Пред проф. Шишманов авторът излага «приблизително» неговото съдържание така:

«Уважаеми г. цензоре,

С учудване виждам, че сте зачеркнали три мои стихотворения в «Мир». Не разбирам какво има вредно и предосудително в това, че говоря за мир там. Идеята за мира днес е идея на цялото човечество. Нима до такава степен трябва да се сковава и най-невинната мисъл.

Няма ли да се смее светът, когато узнае каква цензура имаме. («Това е малко грубичко, с яд го писах!») Надявам се, че няма да бъда заставен да се оплача на друго място. С почитание. . .» (Шишм, стр. 332). Датата на писмото там е погрешно посочена: 12. VII. 1916.

Макар и да протестира остро в първия момент, Вазов нямал смелостта да се бори — а за съжаление не е бил и убеден, че трябва да се бори — с цензурата. На 1 декември 1916 г. цензорът му отговаря с обстойно писмо и Вазов лесно се убеждава, че цензурата е имала «право», като е «заличила» стихотворенията му. «След зряло обмисляне», както се изразява, той сам

писал в редакцията на «Мир» «да не дава да се редят и другите находящи се в нея стихотворения в тоя хуманен дух» (Шишм, стр. 332). Хуманистът Вазов капитулира пред буржоазно-милитаристичната цензура. . .

От писмото на цензора ние се научаваме, че забранените стихотворения са «Въздишка», «Кога?» и «Мора», чиито заглавия доста красноречиво подсказват съдържанието им.

Въпреки всички усилия в запазените архиви на цензурата от Първата световна война не можахме да намерим коректурните страници на «Мир», в които са били поместени посочените стихотворения. В архива на проф. Шишманов е запазен само ръкописът на «Въздишка». Но изглежда, че в изпратения за печат препис има известни промени. Според сведенията в писмото на цензора в това стихотворение е имало стих: Стенят хижите убоги — който липсва в намерената от нас редакция. В същото писмо се дават кратки сведения за съдържанието и на другите две стихотворения. Така според цензора в «Кога?» поетът правел «коментарии върху мира». Там имало такива стихове:

«Милиони умират!»
Кога на Ваала
«Ще рухне кумирът?»

В «Мора» се говорело, «че светът тъне в кървн, че смъртта коси и жъне» (Шишм, стр. 331).

Кои са били останалите стихотворения с хуманен дух, изпратени на «Мир», за които Вазов пише да не се редят, е неизвестно.

Стр. 448. На вашите крила. — Вземаме го от ръкописа на автора в архива на проф. Шишманов (БАН). Написано на чисто, без всякакви зачертавания. — Друга редакция — с малки промени и с дата 21 май 1917 — помества М. Арнаудов в посочената статия (вж. бел. за «Лучезарна България»).

Това стихотворение очевидно намеква за онния «леки стихове», които изразяват интимни настроения на автора и които той е възнамерявал първоначално да помести в «Нови екове» като втори отдел под името «Дисонанси». После се отказал от това (вж. първата бел. към «Нови екове»). И понеже не поместил «Дисонанси» там, стихотворението «На вашите крила» изгубило своя смисъл и останало непечатано.

Стр. 448. А й л а н т у с ъ т. — Вземаме го от ръкописа на автора в архива на проф. Ив. Д. Шишманов в БАН. Стихотворението е преписано на чисто с мастило и носи дата 1917. — Друга редакция на това стихотворение помества Арнаудов в посочената статия (вж. бел. към «Лучезарна България»).

А й л а н т у с — Ailanthus glandulosa (китайски осен) — дърво, което расте бързо, има много крупни листа. Расте в Индия и Китай. Като декоративно го развъждат в Южна Украйна, Крим, Сев. Кавказ, Белорусия.

Стр. 449. Л и м а н. — Публикувано от М. Арнаудов в посочената статия (вж. бел. за «Лучезарна България»). — Между ръкописите на Вазов има и друга редакция, озаглавена «Като фърля взор» — състои се от три петостишни строфи.

Стр. 450. В л а з у р а. — Публикувано от М. Арнаудов в посочената статия (вж. бел. към «Лучезарна България»). — В ръкописите на Вазов има и друга редакция, която носи дата април 1917 г. Там куплетите трети и четвърти имат друг вид.

Стр. 450. Г е т е. — Сп. «Листопад», г. VII, кн. 9—10, септ. 1926 — в статията на Ст. Попвасилев «Едно неиздадено Вазово стихотворение». — Попвасилев разказва, че това стихотворение заедно с други две — «Петрарка» и «Хайне» — Вазов бил сложил в «Юлска китка». Но при последната коректура на сбирката той ги изоставил, защото «не хармонирали с общия тон на книгата». Като преглеждал заедно с издателя последната коректура на «Юлска китка», Ст. Попвасилев прибрал ръкописите на трите стихотворения и ги предал след известно време в казанлъшкия музей «Искра». «Петрарка» било напечатано в ЛЗ, преработено под заглавие «В планината» (също и в ЛП), а «Хайне», също преработено — в ЛП, под заглавие «В дъбравата» («Листопад», VII, 9—10, стр. 258—259).

В архива на проф. Шишманов (в БАН) има една тетрадка, в която всички стихотворения от «Юлска китка» са преписани с машина и окончателно подредени. По тоя машинопис е печатана сбирката. В нея обаче няма тия три стихотворения, за които разказва Ст. Попвасилев. Изглежда, че те са били на отделни листове — вън от сбирката «Юлска китка» (защото такъв отделен лист с «Петрарка» е намерен). След това Вазов може би е мислил да ги сложи в тая сбирка и в края пак се е отказал.

Стр. 451. М л а д о с т. — Вж. бел. към «Идеален сън». — Преписано с мастило, без поправки. Разработка на същия мотив представя и «Гете».

Стр. 452. П ъ л е н ж и в о т. — Дата 1917. Защо Вазов е изоставил от печатаната Ю л с к а к и т к а тоя нелош лирически опит, не може да се отгатне със сигурност. — В статията си «Неизвестни стихотворения на Иван Вазов», поместена в «Известия на Института за литература», кн. X, 1961, стр. 226—236, Михаил Арнаудов е публикувал открити от него, останали в ръкопис 12 стихотворения от Вазов: «Пълен живот», «Достолепен отговор», «Корали», «Любовна изповед», «Чар» (друга редакция на «Феб»), «Чуй», «Тополите», «И питам. . .», «Видях и чух», «Йероглиф», «Добро поле», «Гняв». Арнаудов е снабдил стихотворенията с обстойни бележки, в които съобщава всички поправки на автора и получените варианти. Ние тук даваме най-съществените от бележките на Арнаудов.

Стр. 452. Д о с т о л е п е н о т г о в о р. — Вж. бел. към «Пълен живот». — Дата 25 юни 1917. Под заглавието е отбелязано: «По случай юбилея на 50-то представление на «Борислав», Историческата драма «Борислав», приета от публиката при първото ѝ представяне през 1909 г. с нестихващо възхищение, се натъква на враждебна критика в печата, която огорчава поета. След като през театралния сезон 1909—1910 г. тя бива играна 21 пъти, с голям, ненадминат доход от 49 510 лв., управата на Народния театър я снема от сцената, за да я възобнови едва през 1917 г. Играна и тоя път често, драмата се радва на същия успех. И Вазов заявява с гордост на Шишманов (3. IV. 1917): «Не можеш си представи възторга на публиката. . .» При 50-то представяне Вазов е неизказано щастлив, намирайки пълно удовлетворение за нанесените му някога обиди. . .

Стр. 453. К о р а л и. — Вж. бел. към «Пълен живот». Това стихотворение и останалите са без означена от автора дата. За него е казано, че принадлежи към «Люлека ми замириса» и е незавършено.

Стр. 453. Л ю б о в н а и з п о в е д. — Вж. бел. към «Пълен живот». — Стихотворението е тъкмено навярно да излезе в отдела «Под Амбарица» в сбирката «Люлека ми замириса», писано е през 1918 и е изоставено между ръкописите на поета.

Стр. 454. В г р а д а. — Вж. бел. към «Идеален сън». — Първоначалното заглавие е било Д р у г а р к а. В ръкописа няма други поправки.

Стр. 455. М а р г а р и т к и. — Вж. бел. към «Идеален сън». — Има доста колебания в редакцията на някои стихове. Сегашният стих седми е бил поправен: Не досаждат страсти болни; после това е зачертано и станало: Не досаждат мисли болни; най-после авторът се връща към първата редакция. Стихове 9—10 са поправени:

С младост пълни са сърцата,
тъжни свят далеч бегá.

После тия два стиха са зачертани и се възстановява първата редакция.

Стихотворението има още две редакции. Втората се състои само от първия и третия куплет; ст. 3 тук е: Ти ми правиш ц в е т н и китки. В третата редакция стихове втори и трети са:

Тя му прави цветни китки,
той увива й венец.

След това идват стиховете:

На полето в любовта са
сбрани песен и полет;
сбрани тамо две деца са:
фея и поет.
Сбогом! всяк сега у себе.

Останалите стихове не могат да се разчетат.

Стр. 455. Ф е б. — Публикувано от М. Арнаудов в посочената статия (вж. бел. към «Лучезарна България»). — Писано през 1917—1918 г. Има няколко редакции в ръкописите на поета.

Стр. 456. Т о п о л и т е. — Вж. бел. към «Пълен живот». — Стихотворението е изоставено от готовия ръкопис на «Люлека ми замириса».

Стр. 457. В и д я х и ч у х. Вж. бел. към «Пълен живот». — Вероятно е предназначено за отдела «Триндафилите» в сбирката «Люлека ми замириса».

Стр. 458. Й е р о г л и ф. — Вж. бел. към «Пълен живот». — Съдържа «същите символи и метафори, като образа на вътрешно раздвоение у влюбения», които има и в стихотворението «Тя» от «Люлека ми замириса».

Стр. 458. Д о б р о п о л е. Вж. бел. към «Пълен живот». — Вероятно е било предназначено за сбирката «Не ще загине!» Дата: Окт. 1918.

Стр. 459. Г н я в. — Вж. бел. към «Пълен живот». — Стихотворението има много редакции. Третата със заглавие «Скръб» носи дата 17. X. 1919. Предназначено за стихосбирката «Не ще загине!»

Стр. 460. К о г а т о. — «Литературен глас», IX, бр. 322 30 септ. 1936.

Писано вероятно през 1921 г. В «Литературен глас» е придружено от бележка «Ръкописите на Иван Вазов», в която между другото се казва: «Ръкописите на подлистника «Константин Величков» и на стихотворението «Когато. . .» от Иван Вазов дължим на г. Кирил Добрев, който ги е получил от сестрата на народния поет, г-жа Вела Вазова-Фетваджиева. И двата ръкописа са написани с мастило. . .

Ръкописът на стихотворението. «Когато. . .» е първа чернова и затова се чете много трудно В началото на третия куплет думите «зли спомени» са зачеркнати и над тях поетът е сложил други две думи, от които едната е «зли», но другата не може да се прочете. Четвъртият куплет е най-нечетлив, особено втората половина на първия и третия ред, и възможно е тия две места да понесат в бъдеще някое друго тълкование от вещи графолози.

Иван Вазов е написал стихотворението «Когато. . .» само няколко месеца преди смъртта си, тъй като той почина на 22 септември 1921 година.»

СЪДЪРЖАНИЕ

I

ПОД ГРЪМА НА ПОБЕДИТЕ

Ще умра скоро негли 9
Под гръма на урата 9
Лозенград 10
Към бойните полета 12
Люлебургазкият бой 13
Топовете 14
На Пиер Лоти 15
Сенките при Аркадиопол 16
Пред гроба на майка ми 18
Не за завоевания се борим 19
Теодору Рузвелту 20
Обновен народ 21
На Свиленград 22
Трите крепости 24
На чехите 27
Таз война. 27
Неприятели 28
«Шуми Марица» 29
Пред Бялото море 31
Кой бе героят 32
България гледа. 33
При първия зов 34
Мила родино, здравей! 35
Немеях тъжно. 36
Не шумиме ний кресливо 37

Поклон 37
Русия 38
Народният учител 39
По повод на едно писмо от Чаталджа 40
При ранените герои 42
Сцена при окопите 43
Симеон при Мраморно море 44
Пленниците 45
Берлинският ареопаг 46
Царица Елеонора 47
Самотникът в болницата 48
По пресните им следи 51
Новейшата турска история 52
На Македония 53
Моят път 53
За ония, които са при Чаталджа 54
Синът на България 56
На българските милосердни сестри 57
Нощ 58
Стон 59
«Люби си ближния и враговете!» 60
Майката на героя 61
От четири месеца 63
Велик народ 64
А Цариград? 65
Люлебургазките дни в София 67
Христо Ганчев 67
Паметникът 68
Мамо, де е тате? 70
Напрягаме мишци, напрягаме сили 73
С цветя и лаври лоба ти венчава 73
Паметник на българската мощ 74
Булаир 75
Шурмът на Одрин 76
Върху форта Айваз баба 78
Височините 79
По бойните поля не бях 80
Утихнаха бранни полета 82
Звънлив като кристал 82
Буйните нивя 83
Мъртвите долини в Македония 85

Пролетта през 1913 г. 85
Псалом на енергията 86
Мир, мир! Свърши се славната война! 88
На България 88
При срещата на героите 89
Моите песни 90

ПЕСНИ ЗА МАКЕДОНИЯ
1913—1916

Българският бог 95
След Сливница 96
Тържествен час 97
Затуй ли бе това? 98
«Ни педя земя!» 99
Там! 101
Полковете 102
Охридско езеро 103
Христос възкресе! 104
Разговор с тях 106
Крали Марко 108
Нощно бдение 110
Все там 111
Час велик 113
В бури 114
Българската доброта 115
Среща на Шар 117
Рождество 118
Свети Климент! 119
Нашите дни в историята 120
Песен, песен моя! 122
Пробуда 123
На кокичето 125
Мило либе, тук земята 126
Езикът наш 128
В улиците тъмни 129
Аз вчера посетих Борисова градина 131
Що чула Витоша 132
«Горко на победените!» 133
Часът 134
На гарата 135
«Балканският Шейлок» 136

Сръбско бягство 137
Да не се гордейме! 139
Пред творчески труд 140
О, песни 141
Все вие! 143
Радостта на сенките 144
На тържествата под покривката 146
На сръбския народ 147
Дъб 148
Песни за нея? 149
Благодаря ти, боже! 153
Крали Марко събуден 155
На кръста! 155
Народният марш 156
Южнякът. 158
Радост на македонските долини 158
Трите наши езера 160
Световната война. 160
Епилог 162

НОВИ ЕКОВЕ

Пролог 165
Песен моя, възвиси се! 166
Иго 166
Тутракан 167
Паметниците на Добруджа 168
Добруджанската конница 167
На руските воини 170
Добруджа 171
Хидрата 172
Към небето 173
Тревожна и бурна година 175
Кръгозор 176
Чудна си! 177
«Юда» ли? 178
Българските знамена 179
Македонските витязи 180
О, народе! 181
Родината 182
Тайна 183

Една любов 184
Дивиш ме. 185
Завоят на Черна 186
Жътвата 187
Члун 188
Сенкевичу 189
Славата ни сега 189
Българно, живей! 190
Отговор 190
Родино, защо? 191
При Черна 192
Цветя 193
На поклонение 194
Молитва 195
Велико послание 196
Вести 197
Есенният вятър 197
Раздвоение 198
Свещени вълнения 199
Героическият период 200
Историята наша 200
Гласовете 201
Всемирната война 202

КАКВО ПЕЕ ПЛАНИНАТА

Над водопада 207
Зелено 207
Край Стара река 208
Цветята 209
Скитане 209
О, Белмекен! 210
Проломът 210
Славеите 211
Излет 212
Живот 213
Островчето ми 214
Орел 214
Бог 215
Музика 216

Чубриките 217
Яр 217
Орловото гнездо 218
Летовището ми 219
Светкавиците 219
Далеко. 220
Китка 221
Сън в планината 221
Сълзи 222
Водопадът плаче 223
Центурият 223
Мечта 224
Войник 226
Казах. 226
Дворецът 227
Подслона 228
На хълма 229
Неразделна 230
Луната 230
Видение 231
Орфей 232
Сбогом 233

ЛЮЛЕКА МИ ЗАМИРИСА

I. Образи и видения

Спомени, блянове тъжно-златисти 237
Пролет 237
Зари 237
Зов 238
Акациите 238
Борисовата градина 239
Гимназистки 240
Видях теменужка 240
Децата 241
Из прозореца 242
Здрач 242
Nocturno на Шопена 243
Струни 244
Люлека ми замириса 245
Звездна нощ 246

Край реката 246
На воля 247
Недопята песен 248
Под лампата 249
Дух крилат 250
Загадката 250
Боровият лес 251
Магдалина 251
Галбица не видяла 253
Когато. 254
Поет 255
Лира 255
При майка ми 256
Енигма 257
Паркът в есента 258
Родната реч 258
Пред ликът на К. Величков 259
Пред гроба на Омира 260
Руина 261
Поетеса 262
Безсмъртните 262
Лик 263
Море 264
Тя се казваше Тамара 264
Пробуден 265
Назад 266
Полски впечатления 266
Плугът 267
Заник слънце 268
Жива история 269
Море 269
Есен 270
Не ги познах 270
Чужденец 271
Не, не съм! 271
Вечна 272
Мисълта 272
Лесът 273
Мечтание 273
Бардът 274
Воин 275

Мрамор бял 275
Храст розов 276
Подаръкът 276
В музея 277
Олтар 277
Утро 278
Прошка 279
В храма 279
Съзерцание 280
Извор 280
Под праха 281
Снегът 282
Пламък 282
Нива 283
Привет! 284
Моят път 285
В бъдещето 286
Паметник 287
Спомени от Бяла черква 287
Селото 287
Цветята 288
Дворът 289
При Росица 289
Идилиите 290
В лозята 291
II. Под Амбарица 292
Нашето училище 292
Дворът ни 292
Гостната стая 294
Бъдни вечер 296
Сопот 298
Червените рози 300
Виждам го 301
Тя е жива 301
Манастирът 302
Манастирската полянка 303
Той 303
Носталгия 304
Под Амбарица 305
Будните нощи 305
Бегълци 307

Мегданя при лунна нощ 307
Майка ми 308
Плачи-орехче 309
III. Триндафилите 311
О, песнички, цветя на любовта 311
Ти ме срещна. 311
Чар 312
Щастието 312
Всичко! 313
До прозореца 313
Старите романси 314
Беседа 314
Пустинята 315
Хризантеми 316
Въплотените сенки 316
В гората 317
Гората питаше 317
Ти казваше. 318
Пианото звучеше 318
Облак 319
Тя 319
Мощ 320
Мила ми си. 321
Есен 321
Пред огледалото 322
Перлите 322
Вечер 323
Зима 323
От разходка 324
Природата 325
Очите 325
Пред клетката 326
Славей 326
Непознатата 327
Твойто име 328
Край поточето 328
Признание 329
Ревнива? 329
Ти молиш. 330
Писъмце 330
Осветените прозорци 331

По снега 331
Бездните 332
Белите хризантеми 332
Ние 333
Не знам 333
Малодушие 334
Сѐ ти! 334
Скитня 335
В планината 335
Вдъбравата 336
В странство 336
Виденне 337
Аз любя 338
Не я буди! 338
Да кажа. 339
На душа ми. 339
Дездемона 340
Възглавницатла 340
Ти помниш ли 341
Веч никога! 342
В гняв жесток 343
Ако да знайше. 343
Молитва 344
Под скежните коси 345
Спомени 345
Сѐ пак 346
На полпът 346
Със масло розово стъкленце 347
Из улиците 348
Любовни спомени 348
Сълзи 349
Скърби 349
Ние 350
Възпят блян 350
В късен час 351

НЕ ЩЕ ЗАГИНЕ!

Между погрома и мира 355
В съсипните 355
«Разпни го!» 355

Молба 356
Ударите 356
Надежда 357
Триумфът на насилието 358
Мир? 358
Престани! 358
Не гине 359
Тям 360
Черната река 360
Непобедима 362
Уилсону 363
Кулата 365
Да работим! 366

II

ПЕСНИ ЗА МАКЕДОНИЯ
(1916)

Allons, enfants de la patrie! 371
Монологът на крал Петра 372
29 ноември 1915 година 375
След вардарската експедиция 376
На англо-френските пленници 378
Епопеята 379
Пирати 381
Грядущето 382
Варвари сме! 384
Видение 385
Мъката му 387
«Ще ви строшим зъбите» 388
Източният Бонапарт 389
Земята и небето ни вричаха без страх 390
Габриел д'Анунцио 392
Раздори ли? 394
На Пелистер 395
Ек 395
Мисли по случай срещата в Ниш 397
Там в солунския край. 398
Певец 399
Скитникът крал 400

Букурещкият пир 402
Погром! 404
Тих бял Дунав се вълнува 405
Какво ми казваше Черни връх 405
Мачин 406
Гласове из въздуха 407

СТИХОТВОРЕНИЯ, ПЕЧАТАНИ ПРЕЗ 1913—1921 г.

Революцията в Цариград 409
Ангиста 409
Мрачна мисъл 411
Славим с песни гръмовити 412
Войната в Добруджа 413
Гладиатори 414
Двата краля 415
Оплакванията на генерал Сарай 415
Аеропланите 416
Неслушана философия 417
Мирът 419
Битоля 419
Война и певец 420
Дунавът 421
Жреците на Ваала 422
Защитници на слабите народи 423
Майчино сърце 424
Хаосът 425
Първият български въздухолет 426
Аз съм българче 427
Сърцето на поета 428
Аз вярвам 428
Скръб 429
Сила 430
Бягство 431
Витоша 431
Първия сняг 432
Март 433
Народният театър 433

Лучезарна България 435
Внимавайте, пред вас завесата се дига 442
Той мълчеше 443
Идеален сън 444
Видение 445
При въбела 446
Въздишка 447
На вашите крила 448
Айлантусът 448
Лиман 449
В лазура 450
Гете 450
Младост 451
Пълен живот 452
Достолепен отговор 452
Корали 453
Любовна изповед 453
В града 454
Маргаритки 455
Феб 455
Чуй 456
Тополите 456
И питам. 457
Видях и чух 457
Йероглиф 458
Добро поле 458
Гняв 459
Когато. 460
Бележки 461

ИВАН ВАЗОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ В 22 ТОМА

ТОМ IV, ЛИРИКА

Редактор Славка Иванова
Художник Евгени Клинчаров
Худ. редактор Елена Маринчева
Техн. редактор Цветана Арнаудова
Коректор Румена Михова

Формат 84/108/32; тираж 60 100 екз; печатни коли 34,50; издателски коли 28.98; л. г. VI/33; изд. № 3961; пор. № 11/1976 г. на изд. «Български писател», дадена за набор на 14. X. 1975 г.; излиза от печат на 30. III. 1976 г.; цена 3,31 лв.

ДПК «Димитър Благоев» — София